

АҚПАРАТ ЖӘНЕ ҚОҒАМДЫҚ
ДАМУ МИНИСТРЛІГІ

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ
ҚОҒАМДЫҚ
ДАМУ
ИНСТИТУТЫ

ЖАҢА ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЫ: ҚАЗІРГІ ЗАМАННЫҢ СЫН-ҚАТЕРЛЕРІ

Халықаралық ғылыми-практикалық конференция
материалдары бойынша мақалалар жинағы

ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТИРЫ НОВОГО КАЗАХСТАНА: ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОСТИ

Сборник статей по материалам международной
научно-практической конференции

**Қазақстан Республикасының
Ақпарат және қоғамдық даму
министрлігі**

**КАЗАХСТАНСКИЙ
ИНСТИТУТ
ОБЩЕСТВЕННОГО
РАЗВИТИЯ**

**ЖАҢА ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒЫТТАРЫ:
ЗАМАНАУИ СЫН-ҚАТЕРЛЕР**

Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары бойынша
мақалалар жинағы

Редакциялық алқа:

Жүсіпбекова Б.С., Бейсенбаев О.Т., Елюбаев Р.Б., Абулова М.С.

Жаңа Қазақстанның құндылық бағыттары: заманауи сын-қатерлер (Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары бойынша мақалалар жинағы) – Нұр-Сұлтан: Қазақстандық қоғамдық даму институты», 2022. - 200 б.

ISBN

Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаев «Жаңа Қазақстан: жаңару және жаңғыру жолы» атты Жолдауында қоғамды жаңғыртудың қажетті шарты ретінде құндылық бағдарларын қалыптастырудың маңыздылығын атап өтті. Осылайша, әрбір қазақстандықтың жеке құндылықтарына негізделген қоғамдық құндылықтарды қалыптастыру бойынша берілген бағытты жалғастыруға нұсқау берілді. Соңғы жылдары атқарылған жұмыстар өз нәтижесін берді, бұл ретте ағымдағы қоғамдық саяси жағдайды ескере отырып, оны қайта іске қосу қажет.

Жинақта Қазақстан Республикасы мен шет елдердің ғылыми-талдау қоғамдастығы өкілдерінің заманауи сын- қатерлерді ескере отырып, құндылық бағдарларын қалыптастыру, нығайту және дамыту мәселелері бойынша мақалалары мен сөйлеген сөздері жарияланған.

Ұсынылған мақалалар авторлық редакцияда жарияланады, баяндамалардың ғылыми мазмұны, баяндау стилі мен сауаттылығы үшін авторлар жауапты болады.

Жинақ көпшілік оқырман қауымға арналған.

МАЗМҰНЫ

1. **Алимова С.Б.** (Қазақстан) «Жаңа Қазақстанның құндылық дизайнын қалыптастыру өзекті саяси стратегия ретінде»
2. **Абдулрахим И.А.** (БАӘ) «Араб елдерінің мысалында мәдени мұраны сақтау мәселелері туралы»
3. **Базаров Д.Е.** (Қазақстан) «Түркиядағы қазақ қандастардың бүгінгі таңдағы құндылықтары туралы»
4. **Бейсенбай О.Т.** (Қазақстан) «Актуальные проблемы развития ценностных ориентаций в сфере образования и международный опыт»
5. **Бүркітова Е.А.** (Қазақстан) «Жаңа Қазақстандағы еңбекқорлық құндылығын нығайтудағы кәсіби одақтардың рөлі»
6. **Ванхемпинг Э.Г.** (Финляндия) «Адами капиталды дамытудың еуропалық практикалары: фин тәжірибесі»
7. **Елюбаев Р.Б.** (Қазақстан) «Жаңа Қазақстан: аймақтық саясат трансформациясы»
8. **Жаркенова С.Б.** (Қазақстан) «Қазіргі Қазақстанның құндылық бағдарларының бірі ретінде шетелдік отандастарды мемлекеттік қолдау (кәсіби білім беру саласы мысалында)»
9. **Жүнісбекова Д.А.** (Қазақстан) «Патриотизм – жаңа Қазақстан халқының негізгі құндылығы»
10. **Ысқақова Ж.А.** (Қазақстан) «Қазақстандағы саяси институттарға деген қоғамдық сенімнің динамикасы»
11. **Күнжігітова Г.Б., Керімбай И.С.** (Қазақстан) «Жаңа Қазақстанның құндылық бағдары: кеше, бүгін, ертең»
12. **Маммадли Н.Ю.** (Әзербайжан) «Әзербайжан мысалындағы заманауи тұлғаның құндылық бағдарлары»
13. **Мармонтова Т.В., Кушалиев Е.Т.** (Қазақстан) ««Жаңа Қазақстан» идеясының контекстіндегі дамудың құндылық негіздері»
14. **Медеубаев Е.И.** (Қазақстан) «Президент Жолдауынан: Қазіргі Қазақстандағы «азаматтық қоғам» және «демократия» ұғымдарының мағынасы туралы»

15. **Нуркатова Л.Т.** (Қазақстан) «Жаңа Қазақстан: әлеуметтік даму моделін трансформациялау»
16. **Петренко Е.** (Эстония) «Жастар ортасындағы қоғамдық сананы жаңғырту: Таллин мысалында»
17. **Резвушкина Т. А.** (Қазақстан) «Қазақстанның экономикалық тұрғыдан табысты ерлерінің отбасылық құндылықтары мен гендерлік стереотиптері»
18. **Совет Е., Тұмабаева М.** (Қазақстан) Развитие лидерских способностей студента XXI века через произведения казахских ученых
19. **Серикбаев Б.С.** (Қазақстан) «Саяси партиялар қызметінің халықаралық тәжірибесі»
20. **Сұлтанғазы Г.Ж.** (Қазақстан) «Мектеп жасындағы балалардың құндылық бағдарлары мен азаматтық құзыреттерін қалыптастыру»
21. **Уяма Т.** (Жапония) «Сыртқы сын-қатерлер жағдайындағы егемендік пен демократия: Алаш автономиясы және қазіргі Қазақстан»
22. **Шамилоғлы Ю.** (США) «Орталық Азия халықтарының дәстүрлі рухани-мәдени құндылықтары»

Алимова Сәуле Бисембайқызы

Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Саясаттану және әлеуметтану кафедрасының қауымдастырылған профессоры, философия ғылымдарының кандидаты

ЖАҢА ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚ ДИЗАЙНЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӨЗЕКТІ САЯСИ СТРАТЕГИЯ РЕТІНДЕ

Оңтайлы нәтиже алуға, оны нақтылауға және саяси реформаның тиімді стратегиясында іске асыруға бағытталған саясатты жобалау процесі қазіргі тарихи сәтте қоғамда үстемдік ететін құндылық басымдықтарымен өзара тығыз байланысты болуы және салыстырылуы тиіс. Саяси реформа жағдайында мемлекеттің саяси даму стратегиясын құндылықтық заңдастырудың маңызы сөзсіз және өлшеусіз арта түседі. Қалыптасып келе жатқан жаңа Қазақстанның заңдылығы, саяси стратегияны іске асырудың қаруындылығы мен тиімділігі, қоғамның түбегейлі саяси реформалар идеясы төңірегінде топтасуы көбінесе бұл үдерістердің қоғамның жалпы бөлінетін құндылықтарына қаншалықты сәйкес келуімен айқындалады. Саяси жаңғырудың құндылық дизайны, яғни заңдылық пен оңтайлылықты заңдастыратын, осы күрделі процестің бағытын, ерекшеліктері мен тетіктерін айқындайтын жалпы маңызды құндылықтар жиынтығы қалыптасуда. Көптеген азаматтар қабылдаған ортақ идеяның, құндылықтар жүйесінің болуы мемлекетке үлкен күш беретіні анық. Керісінше, бұл идеяға күмәнмен қарау немесе одан көңілі қалу мемлекеттің саяси бағдарламасын іске асыруды қиындатып, күрделі ете түседі. Осыған байланысты президент Қ. К. Тоқаев: «Біздің мұратымыз – Жаңа Қазақстанды құру... Мақсатқа жету үшін мемлекеттік аппаратты жаңарту немесе кадрлық ауыс-түйіс жасау жеткіліксіз. Өзгерісті әрқайсымыз өзімізден бастауымыз керек. Әрбір адам және бүкіл қоғам жаңғыруы қажет.» деп атап өтті [1].

Саясаттың құндылықты заңдастыру проблемасы қазіргі зерттеушілердің әзірлемелерінде де, түрлі мемлекеттік құжаттарда-стратегияларда – тұжырымдамаларда, бағдарламаларда да өзекті болды. Мұның себептері айқын. Саяси реформаның сәттілігі мен тиімділігі көбінесе оның барабар құндылығымен және дизайнымен айқындалады. Қоғамдық өмірдің ең іргелі салаларында қалыптасқан құндылықтар қоғамның саяси өміріне маңызды, көптеген параметрлер бойынша шешуші әсер етеді. Олар қоғамның даму сипатын, бағытын және жағдайларын айқындайды. Нақ осы құндылықтар саяси қызметтің аса маңызды бағыт беруші компоненті болып табылады. Олардың әсерінен қоғамның саяси басымдықтарын мақсатты таңдау жүзеге асырылады, қоғамның дамуының барлық деңгейлері мен кезеңдерінде саяси іс-қимылдардың тетіктері мен технологиялары қалыптасады, саяси қызметтің бағдарламасы өзектендіріледі, әзірленеді және нақтыланады. Құндылықтар қоғамның саяси моделінің бірегей бейнесін қалыптастыратын, оның саяси жүйесіне өзіндік пішін беретін саяси мәдениеттің квинтэссенциясы болып табылады.

Біздің еліміз үшін жаңа Қазақстанның саяси моделінің оңтайлы құндылық дизайнын қалыптастыру проблемасы айқын көрінген утилитарлық мәнге ие болады. Бұл келесі жағдайларға байланысты.

Біріншіден, түбегейлі қоғамдық өзгерістер жағдайында құндылықтар саяси іс-әрекеттің күшті қозғаушы күші болып қана қоймайды, сонымен бірге әлеуметтік құрылымның белгілі бір перспективалық моделін қалыптастырады және жаңа саяси шындықты жасау құралы болып табылады. Бұл саяси даму стратегиясын және қолданылатын саяси технологиялардың сипатын айқындайтын құндылықтар. «Құндылық басымдықтарынан тыс ұзақ мерзімді саяси стратегия мүмкін емес. Нақты саяси жобада құндылықтар практикалық қызмет үшін шешуші мәнге ие болады. Жағдайлардың өзгеруіне байланысты негізгі құндылықтарды жаңа әдістермен және жаңа формаларда жүзеге асыру қажеттілігіне орай негізгі құндылықтарға бағытталған саясат сыни және инновациялық әлеуетті қажет ететінін атап өту қажет» [2, 8-б].

Екіншіден, саяси жаңғырту процесінде енгізілген және қоғамның құндылық жүйесімен рұқсат етілмеген саяси жаңалықтарды бұқаралық саяси сана жағымды және перспективалы деп қабылдамайды. Бұл қоғамға бейтараптықты тудырады, бұл қабылдамау реакциясын тудыруы мүмкін, тіпті кейбір жағдайларда саяси реформа идеясына қарсы тұрады. Сондықтан саяси жаңғырудың құндылықты легитимациясы, жаңа Қазақстанның құндылық дизайнын қалыптастыру проблемалары ерекше, айқын көрінген өзектілікке ие болады. Қазақстанды саяси жаңғырту стратегиясы тұрғысында жинақталған құндылықты-мазмұнды бағдарламаны қалыптастыру міндеті бірінші кезекке қойылады.

Үшіншіден, жаңа Қазақстанның тұжырымдамасын іске асыру процесінде қазақстандық саясаттың гуманистік үстемдігіне баса назар аудару проблемасы ерекше өзектілікке ие болады. Жаңа қоғамдық-саяси модельді құру және іс жүзінде іске асыру құрылатын саяси тәртіптің гуманитарлық маңыздылығына қарамастан жүзеге асырыла алмайды. Сонымен қатар, саясатты адами өлшеудің қазіргі парадигмасы қоғамдық дамудың бағыты, өнімділігі мен тиімділігі бағаланатын өлшемшарттарды ізгілендірудің бірінші кезектегі проблемасы ретінде ұсынылатыны анық.

Төртіншіден, Қазақстан Республикасы саяси дамудың бірегей және өзіндік үлгісін қалыптастыруға бағытталған. Қазақстанда болып жатқан түбегейлі қоғамдық-саяси қайта құрулардың біздің алдыңғы тарихымызда баламасы жоқ десек асыра айтқандық емес. Сондықтан, біздің ойымызша, тарихи өткенімізге немесе басқа елдердің реформалық қызметінің оң тәжірибесіне жүгінетін аналитикалық схемаларды қолданудың нәтижесі төмен. Бұл әр түрлі социумдағы құндылық жүйелері тек ерекше және бірегей, әр түрлі қоғамдардың саяси дамуы айтарлықтай ерекшеленуімен, ал саяси жаңғыртудың жалпы императивтерін таңдау негізінен мемлекеттік, тарихи және мәдени-өркениеттік контекстермен айқындалуымен түсіндіріледі. Осылайша, саяси жаңғырту процесінде Қазақстан шешетін орталық проблемалардың бірі әлемдік практиканы өзіндік тарихи шығармашылықтың жаңа тәжірибесімен байытатын өзінің бірегей моделін қалыптастырумен байланысты. Осы ерекше күрделі міндетті шешудің сәттілігі мен нәтижелілігі көп жағдайда саяси дамуды құндылықпен қамтамасыз етудің қаншалықты барабар болуына, мемлекеттік саясаттың стратегиялық басымдықтарының құндылықпен заңдастырылуына байланысты болады.

Бесіншіден, жаңа Қазақстан моделінің, оның жаңашыл әлеуетінің перспективасы болады, әлеуметтік энергияның белгілі бір көздеріне, елеулі қозғаушы күштерге тұрақты тірек болған кезде сындарлы іске асырылады. Сондықтан жаңа Қазақстан моделін қалыптастырудың әрбір кезеңі қоғамның реформалық ұмтылыстарына барабар жаңа құндылық элементтерін бекіту түрінде энергетикалық ресурстардың өзіндік «жинақталуымен» ұштаса түсуі тиіс. Бұл құндылықтар әлеуметтік тәртіпке сәйкес келуі, қоғамдық санамен рұқсат етілуі және заңдастырылуы керек.

Біздің ойымызша, қазақстандық қоғамды жаңа Қазақстанның тұғырнаамасында шоғырландырудың тиімді ресурсы мыналар болып табылады.

1. Халық өміріндегі ең маңызды оқиғалар туралы ұжымдық жадпен бекітілген құндылықтар. Олар әлеуметтік энергияның өзіндік «көріністерін» білдіреді. Бұл құндылықтар халық пен мемлекет тарихындағы аса маңызды, өткір және тағдыршешті кезеңдерді білдіреді.

2. Ұжымдық тәжірибе нәтижесінде қалыптасқан құндылықтар жаппай әсер ету және ұзақ қалыптасу үшін маңызды. Бұл ұрпақтан-ұрпаққа берілетін құндылықтар, сондықтан уақыт пен ұрпақ байланысын сақтайды.

3. Ортақ тағдырдың бірлігі сезімі нәтижесінде пайда болған құндылықтар. Бұл қауымдастық сезімі айтарлықтай тарихи уақыт ішінде қалыптасады және жалпы ұжымдық жадтан, бірыңғай тәжірибеден және ортақ мақсаттардан өседі.

Біздің ойымызша, олар Қазақстан Республикасы дамуының табыстылығы мен нәтижелілігін ынталандыра отырып саяси жаңғыртудың келесі, неғұрлым жоғары кезеңіне арналған негізді нығайтуға қабілетті. Қазақстан Республикасының президенті К.Тоқаев: «Жаңа Қазақстанды құру елді дамыту парадигмаларын өзгертуге бағытталған. Әр азаматтың өз қабілетін іске асыруына барынша қолайлы жағдай жасаймыз. Біз осылайша ғана халқымыздың жасампаздық әлеуетін арттыра аламыз. Осылайша ғана өмірдің барлық саласын өзгертіп, реформалар дәуірін өз қолымызбен жасаймыз.» деп атап өтті[3].

Әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Жаңа Қазақстан: жаңару мен жаңғыру жолы» атты Жолдауы // [Электрондық ресурс] Қол жеткізу режимі - <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1623953>

2. Попов А. В., Зуева Л. А. Саясаттағы құндылықтар // Мәскеу университетінің жаршысы. 12-серия. Саяси ғылымдар. – 2000. - № 1. –7-14-б.

АРАБ ЕЛДЕРІНІҢ МЫСАЛЫНДА МӘДЕНИ МҰРАНЫ САҚТАУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ ТУРАЛЫ

Араб өңірінің мәдени мұрасы туралы ой бөлісіп отырғаныма қуаныштымын. Ең алдымен, бізде, арабтар мен мұсылмандарда соңғы онжылдықта жалпы мұраға, оның ішінде мәдениетке деген қызығушылықтың төмендеуіне және жетіспеушілігіне қарамастан араб және ислам мәдени мұрасын даму кезеңдеріне қарай қол жеткізген негіз, бірінші және негізгі блок ретінде қарастыратын басты және маңызды қағидатты атап өтуге рұқсат етіңіз.

Араб мәдени мұрасы араб-ислам өркениетінің зияткерлік аспектісін: сенім мен құқықты, тілді, әдебиетті, өнерді, сөйлеуді, философияны және мистиканы білдіреді. Оған араб мәдени мұрасы, тарихи ескерткіштер және араб әлемі елдеріндегі және оның Левант, Мағриб, Парсы шығанағы және Африка мемлекеттеріндегі өнер мен археологиялық ескерткіштер жиынтығы кіреді.

Сонымен қатар ол ата-бабалардан мұра болып, ұрпақтан-ұрпаққа беріліп келе жатқан, бірақ бізге дейін жетпеген дәстүрлер мен өрнектерді, мысалы, ауызша дәстүрлерді немесе бейнелеу өнерін, әлеуметтік практиканы, салт-дәстүрлерді, табиғат пен ғаламға қатысты білім мен практиканы, дәстүрлі қолөнер саласындағы білім мен дағдыларды қамтиды. Біз араб және ислам мұралары арасында тығыз байланыс бар деп санаймыз, сондықтан араб мұрасын сақтау ислам мұрасын сақтаудың бір бөлігі болып табылады, өйткені оны сақтау үшін кейінгі ұрпақ және табиғи жағдайда құрбан болған араб елдеріндегі мұра үлкен және әр түрлі мұраларымен ерекшеленеді. Мұраны қорғау тарихтағы ең жоғары басымдықтардың бірі деп айтуға болады, бірақ жаһандану және өмір салтының өзгеруі мұраны сақтап, оны болашақ ұрпаққа жеткізетіндер үшін бұл міндетті қиындата түседі.

Мәдени мұра адамзат қоғамының ажырамас бөлігі болып табылады және әр халықты басқа халықтардан, диалектілер, әлеуметтік практикалар және тарихи тамырына деген сүйіспеншілігін көрсететін кейбір дәстүрлі қолөнер арқылы ерекшелетін шынайы сәйкестік.

ЮНЕСКО-ның 1972 жылғы Конвенциясына сәйкес дүниежүзілік мұраны екі типке бөлуге болады:

адамдар жасаған немесе адам мен табиғат бірлесіп пайдаланатын археологиялық ескерткіштер және көркем, археологиялық және тарихи ескерткіштер.

Табиғи мұра. Табиғи аумақтарға үлкен құндылығы және өзіндік ерекшелігі бар құрып кету қаупі төнген жануарлар мен өсімдіктер белгіленген геологиялық құрылымдар мен аудандар, сондай-ақ сақталуы керек әдемі ландшафтысы бар табиғи аумақтар жатады.

Мұраны қорғаудың маңыздылығы келесідей:

- Ұрпақтан-ұрпаққа берілетін және әрқашан қайта тұжырымдалатын білім мен дағдылар.

- Тұлғалық және адамгершілік сезімі.
- Елдің өсуі мен даму қарқынын арттыру, ұлттық кірісті ұлғайту.
- Ел ішіндегі экономикалық ресурстардың маңызды көзі.
- Болашақ, өткен және қазіргі арасындағы байланыс.
- Араб мәдени мұрасында қорғауға жататын аса маңызды орындар:
- Археологиялық ескерткіштер: ою-өрнектер, суреттер, археологиялық құрылыстар, үңгірлер мен жазулар.

• Адам салған эстетикалық және тарихи маңызы бар археологиялық ескерткіштер. Адам салған ғимаратқа ұқсас және формасы, құрылымы немесе орналасуы жағынан мәдени ерекшеліктерге ие.

Араб елдеріндегі мәдени мұра проблемалары:

Араб елдеріндегі мәдени мұра соғыстар мен қақтығыстардан туындаған бірқатар қауіптер мен қиындықтарға тап болады, олардың көпшілігі осы мұраға мұқият қарауды және оның тиісті қорғалуын қамтамасыз етуді талап етеді, олардың ішінде ең маңыздылары:

1. Жаһандық сын-тегеуріндер

Араб елдерінің барлығы болмаса да көпшілігі жаһандану дәуіріне тиісті дайындықсыз кірді, бұл олардың жағымды жақтарынан пайда табуға және оның жағымсыз әсерлеріне қарсы тұруға мүмкіндік бермеді.

2. Соғыстар мен қарулы қақтығыстардың бастау алуы:

Араб өңірі мен оның мемлекеттері мемлекеттер арасында немесе араб мемлекетінің әлеуметтік компоненттері арасында болған көптеген соғыстар мен қарулы қақтығыстардың өршуінің куәсі. Соғыс кезінде көптеген археологиялық және тарихи ескерткіштер содырлар мен қару-жарақ қоймаларына баспана ретінде пайдаланылды, бұл оларды қақтығыстың екі тарапының шабуылына осал етті. БҰҰ Бас Ассамблеясы 2016 жылы ұсынған БҰҰ-ның Адам құқықтары туралы баяндамасында Араб өңіріндегі азаматтық соғыстар мен қарулы қақтығыстар көптеген археологиялық ескерткіштердің жойылуына әкелгені түсіндіріледі. Йеменде: 50-ден астам археологиялық ескерткіш жойылған. Иракта: Вавилон археологиялық қазбалары бұзылған. Сирияда: бүлінуіне байланысты археологиялық ескерткіштер жойылды.

3. Қасақана жою

Араб елдері 2011-2012 жылдар аралығында Ливиядағы бірқатар діни және тарихи объектілерді жою бойынша көптеген қасақана жасалған операциялардың куәсі болды, бұл Қауіпсіздік Кеңесі мен Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясының мәдени мұра объектілеріне шабуыл жасауды шектеу және оны ИГИЛ басып алған аудандарда қорғау үшін араласуын қажет етті.

4. Көне заттардың контрабандасы және саудасы

Көне заттарды және мұраларды заңсыз қазу арқылы ұйымдасқан қылмыстық синдикаттар мен трансұлттық контрабанда желілерінің, сондай-ақ террористік топтардың операциялары. Бұл Ирактағы, Сириядағы және Йемендегі қауіпсіздік жағдайының тұрақсыздығын пайдалану арқылы жасалады.

5. Қоршаған ортаның ластануы

Мәдени мұраның ең осал элементтері – араб өңірінің, әсіресе қалалық аудандар мен қалалардың жанында немесе олардың маңындағы аудандарда орналасқан археологиялық және тарихи ескерткіштері.

6. Қоғамның мәдени мұраның маңыздылығын түсінбеуі.

7. Экономикалық мәселе

Бұл мәдени мұраны қорғауға бөлінген қаражаттың жоқтығынан немесе аздығынан көрінеді. Бірқатар араб елдері өз мұрасына лайықты мән бермейтіндіктен жаңа көздерді анықтау және оларды мәдени мұраның бірнеше формалары талап ететіндей етіп сақтау, қызмет көрсету, қалпына келтіру және түзету процестеріне ұтымды тарту арқылы жаңа ресурстарды ұсыну тетіктері жоқ.

8. Заңнамалық сын-тегеуріндер

Бұл көптеген араб заңдарының мұра мен мұра аумақтарының сипаты мен сипаттамаларына сәйкес келмейтіндігінен, сондай-ақ бірқатар араб елдері қол қойған халықаралық конвенциялар мен мұра туралы келісімдерге сәйкес келмейтіндігінен көрінеді.

9. Халық және қалаларды кеңейту

Бұл мәдени мұра орталықтары немесе оған іргелес аудандар, сондай-ақ ауылдар мен ауылдық жерлерді осы мұра орталықтарына қарай кеңейту есебінен пайда болады, бұл оларға теріс әсер етеді және оларды сақтау үшін қиындықтар туғызады. Білім, мәдениет және ғылым мәселелері жөніндегі араб ұйымы бір жағынан қоғамның өсуін және екінші жағынан мәдени мұра көздерін қорғау қажеттілігін ескеретін келісілген модельді іздеу үшін тиісті шаралар қабылдау қажет деп санайды

10. Табиғи қауіптер мен мәселелер

Мысалы, жаңбыр, қатты жаңбыр, жел, дауыл, жер сілкінісі, найзағай, температура мен ылғалдылықтың өзгеруі және табиғи өсімдіктердің өсуі.

Араб білім, мәдениет және ғылым ұйымының күш-жігері

Фольклор - әр халық үшін ерекше белгі. Біз мұраны сақтау мен дамытуға қамқорлық жасайтын ел басқа елдерден өзгеше болуы және өзінің бірегейлігін қалыптастыруы мүмкін деп санаймыз. Адам мұрасы фольклорға қарағанда кең және ол адамның ата-бабаларының ұрпақтан-ұрпаққа және өркениетке дейінгі барлық мұраларынан тұрады. Бүгінгі күні де мұра құрамы мен элементтері жағынан бай. Мәдени мұра департаменті қорғайтын маңызды мәселелердің бірі – тарихи мұра мен өркениеттің байланысы. Фольклор – әртүрлі халықтардың тарихи инкубаторы. Мұраны қорғауға жеке жауапкершілік жеке адамдар үшін мектеп пен балалық шақта жаңа адамдармен таныстырудың маңызды тәсілдерінің бірі болып табылады және бұл барлық жас топтарына қолданылатын тиісті әдістер арқылы жүзеге асырылады деп сенеміз. Мәдени мұраны сақтау жауапкершілігі үйдің ата-аналарына да жүктеледі, өйткені олардың кейбіреулері бөтен адамдардың мәдениеттерін, кейде тіпті балалардың миын толтыратын адамгершілікке жатпайтын мәдениеттің принциптерін қолданады және оның әдемі және асыл элементтерін диверсиялық идеялармен алмастыра алады, нәтижесінде олар әртүрлі халықтардың өзіндік ерекшелігін жоғалтуға алып келеді.

Араб елдеріндегі мұраны қорғау 1947 жылы мәдени мұраны сақтау арқылы басталды және осы мақсатта 1970 жылы Араб мәдениеті мен ғылымы қоры құрылды.

Абу-Даби Мәдениет және туризм департаменті материалдық мұра объектілерін зерттеу, құжаттау, бағалау, қорғау және сақтау арқылы Абу-Даби қаласының мұрасын құжаттауға, қорғауға және сақтауға жауап береді.

Департамент сонымен қатар әмірліктің материалдық емес мұрасын құжаттауға, сақтауға және насихаттауға, ғылыми зерттеулер жүргізуге, мұраны сақтау бастамаларын іске қосуға, қағидалар мен саясатты орнатуға, өз жұмыстары мен мұраларын ұсынуға, түсіндіруге және ілгерілетуге тырысады.

Біз өз тарапымыздан араб елдері мен мұра мәселелерімен айналысатын араб ұйымдары араб халықтарының өмірі мен тарихындағы маңыздылығына қарай оны қорғауды қолға алуы қажет деп санаймыз, өйткені бұл оның материалдық құндылығынан және ол қамтамасыз ететін үлкен экономикалық пайдасынан басқа осы халықтардың өзіндік ерекшелігінің бір бөлігі болып табылады.

Сондықтан қоғамның барлық мүшелері мәдени мұраны ескере отырып, материалдық және материалдық емес мұраларға назар аударуы керек.

Араб елдерінде мәдени мұраны сақтау мыналарды талап етеді деп санаймыз:

- Мемлекет адамның өзі сияқты мұраны қорғауға жауап береді.
- Мемлекеттің өз өркениетін, өзіндік ерекшелігін, дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын сақтауы.
- Өзіндік ерекшелік пен прогрестің үйлесімі, демек, ел мұраны қорғауды қамтамасыз ету және жас ұрпақ үшін мұраның маңыздылығын нығайту үшін қандай да бір шаралар қабылдауы керек.
- Мұраны қорғау және сақтау үшін мемлекеттің техникалық көмек көрсетуі.
- Мұраны біріктіру және мәдениетті кешенді жүйемен сақтау
- Мәдени мұраны сақтауға бағытталған қызметтерді дайындау.
- Мұраны қорғау және кейінгі ұрпаққа беру жөніндегі заңды, ғылыми, қаржылық және әкімшілік жоспарларды жасау.

Базаров Даурен Ермекұлы
Саясаттанушы, PhD

ТҮРКИЯДАҒЫ ҚАЗАҚ ҚАНДАСТАРДЫҢ БҮГІНГІ ТАҢДАҒЫ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ ТУРАЛЫ

2022 жылы 14 шілдеде Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев ҚР Үкіметінің кеңейтілген отырысында сөйлеген сөзінде тарихи Отанына оралған қандастарды толық қолдайтындығын және олардың Жаңа Қазақстанды құруға өз үлестерін қосатындықтарына сенетіндігін жеткізді.

Бүгінгі таңда кейбір дерек көздерінің мәлімдеуінше Қазақстаннан тысқары жерлерде жеті миллионға жуық этникалық қазақ 40-тан астам елде тұрып жатыр. Бұл еліміздегі қазіргі халық санының 28 пайызы деген сөз. Соның ішінде Өзбекстанда – 2 миллион, Қытайда – 1,5 миллион, Ресейде – 1 миллион, Моңғолияда – 800 мың адам. Сонымен қатар қазақ диаспорасының басым бөлігі Қырғызстанда, Түрікменстанда, Ауғанстанда, Иранда тұрады. Ал бауырлас Түркия елінде 25 мыңға жуық қандас өмір сүруде. Түркия елінде халық санағы

кезінде «ұлты» деген бағана қарастырылмағандықтан қандастардың нақты санын айту қиын.

Қазақ қоныс аударушыларының алғашқы легі Түркияға Үндістан мен Пәкістан арқылы 1952-1958 жылдары келген. Осыған орай 2021 жылы Ыстанбұлда өткен түркі мемлекеттері ұйымының саммитінде Президент Қасым-Жомарт Тоқаев қазақтарға қолдау көрсеткен Түркияның бұрынғы Премьер-министрі Аднан Мендереске және түркі халқына алғыс білдірген болатын.

Алғашында ресми түрде қоныс аударған қазақтарға түрік билігі Ыстанбұл маңындағы босқындар лагерінде тұрып, қоныстанғысы келетін жерлерді таңдауға рұқсат берді. Қазақтар мал шаруашылығы және қолөнермен айналысу үшін таулы және жайылымдық жерлермен қамтамасыз етуді сұрады. Нәтижесінде олар Ішкі Анадолы аймағын таңдады: Кайсери, Нигде, Маниса, Кония, Сакария қалалары.

Қазақтар орналасу барысында дәстүрлі қоныстану жүйесін қатаң сақтады, яғни олар қоныстану аумағына қарай өздерінің этникалық ерекшеліктерін ескере отырып орналасты.

1960 жылдардың басынан бастап қазақтар Ыстанбұл, Измир, Анкара сияқты мегаполистерге көше бастады, өйткені Түркияда сол кезеңде қалаға шоғырлану үдерісі белең алды. Процестің негізгі себебі қалаларда тұрақты жұмыс орындарының болуы еді. Сонымен қатар, түрік экономикасында жаңа сала – тері өңдеу және тері бұйымдарын тігу дами бастады.

Түркияда тері шикізатының жеткілікті болуын ескере отырып, дәстүрлі көшпелі шаруашылықты жүргізу дағдыларын есте ұстаған қазақтар тері өңдеуді алдымен үй шеберханаларында бастады. Белгілі бір мөлшерде капитал жинақталғаннан кейін, тері өндірісін мануфактураларға дейін кеңейтті. Яғни алынған капитал өндіріске салынып, елдің ірі қалаларына көшіп-қонуға және өндіріс орындарын кеңейтуге қажетті қаражат ретінде пайдаланылды. Осылайша қазақтар Ыстанбұл қаласының Зейтінбұрны, Сефакөй, Күчүкчекмедже аудандарына көшіп, Гүнешли тарапында Қазақкенттің негізін қалады.

Екінші жағынан ішкі көші-қон процесі этномәдени контексте қандастардың түркітілдес ортада өзін қауіпсіз сезінгендерін көрсетеді. Осыған сәйкес Түркиядағы қазақтардың қоныстану шеңбері кеңейді, қала қазақтары пайда болды.

Алайда қазақтардың ірі мегаполистерге қоныстануының теріс әсері де жоқ емес еді. Біріншіден, көшпелі этникалық мәдениеттің өміршеңдігі тарылды, екіншіден, дәстүрлі қазақ қоғамының жаңа қалалық қоғамға айналуының негізі қаланды.

1970 жылдары Түркия қазақтарының тері өнімдерін өндіру және өткізу арқылы ел экономикасына табысты кірігуі қарқынды түсті. Ыстанбұлдың Зейтінбұрны, Қазақкент аудандарында, сондай-ақ Түркияның басқа да қалаларының сауда-базарларында қазақтардың ательелері мен фирмалық дүкендері пайда болды.

Осы кезеңде қандастардың тері және былғары өңдеу өнері қазақтардың этномәдени коды немесе белгісі ретінде қалыптасты. Бұл Түркия қазақтарының жергілікті ортада этникалық топ ретінде көзге түсіп, заманауи өзгерістерге қабілетті халық ретінде танытты. Қазақ жастарының басым бөлігі өздерінің

этникалық кәсіптерімен айналысуды ата-бабаларынан қалған парыз ретінде санады: тері өңдеді, тері бұйымдарын тікті және оларды сатумен айналысты. Осылайша олар отбасылық кәсіпті сақтап қалды. Яғни аталмыш кәсіп саласы этникалық қазақтардың отбасы институты құндылықтарын сақтауға да өз септігін тигізді деп айтуға болады.

Алайда соңғы жылдары қазақ диаспорасы жергілікті халыққа тері өңдеу және былғары өндірісі саласындағы бәсекелестікте өз еселерін жіберуде. Себеп ата-баба кәсібін жалғастыруға жастардың ынта-ықыласының төмендеуі мен қазіргі заман ағымында уақыттарының аздығы, сондай-ақ өндіріске соңғы технологиялардың әлсіз енгізілуі бұл саладағы жетекші орындардан айырылып қалуларына алып келді.

Бүгінде Түркияда екінші Отанын тапқан қандастардың әлеуметтік-экономикалық, мәдени-тұрмыстық жағдайлары көңілге қонымды және оларды сол қоғамның толыққанды мүшесіне айналды деп айтуға болады.

Соңғы жылдарда қазақ диаспорасы өкілдері жастарының білім деңгейі көтеріліп, өскелең ұрпақ жоғары білімге ден қоя бастады. Оны қандастар арасында заңгер, инженер, дәрігер, журналист, актер және т.б. жан-жақты біліктілігі бар жас мамандар қатарының көбеюінен байқауға болады.

Дегенмен, жастар арасында іргелі ғылым салаларымен айналысатындар өте сирек. Оның себептері, біріншіден, елдегі экономикалық жағдайдың жақсаруы, яғни жастардың саудаға немесе экономиканың ірі бағыттарына кетуімен байланыстыруға болады. Екіншіден, түрік қоғамында міндетті түрде жоғары білім алу керек деген қалыптасқан түсінік жоқ. Сондай-ақ диаспора жастары арасында Қазақстанның жоғары оқу орындарына деген қызығушылық байқалмайды. Мәселен Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросының мәліметіне сәйкес Қазақстанның жоғары оқу орындарына қабылданған Түркия азаматтарының саны: 2017/18 оқу жылында – 2, 2018/19 – 3, 2019/20 – 3 адамды құраған.

Кесте - 1. Қазақстанның жоғары оқу орындарына Түркиядан қабылданған студенттердің оқу жылдары және бағыттары бойынша бөлінісі:

Бағыты Оқу жылы	ТЖКБ	Бакалавр	Магистратура	Резидентур	Докторантур
2016/2017	4	-	34	-	12
2017/2018	3	2	25	-	10
2018/2019	6	3	16	1	7
2019/2020	7	3	24	-	12
2020/2021	12	99	8	-	9

Сонымен қатар ҚР Ұлттық бюросының мәліметіне сәйкес 2020-2021 оқу жылында Қазақстанда оқып жатқан Түркия елінің студенттерінің жалпы саны 263 адамды құраған, оның 61-і оқуларын осы оқу жылында бітірген.

Көріп отырғанымыздай Түркиядағы этникалық қазақтардың басым бөлігі тарихи Отанына оралуға асықпайды. Өйткені олардың көпшілігі сол елдің әлеуметтік-экономикалық деңгейіне қанағаттанады. Бұған 2000 жылдары қарқынды дамыған тері бизнесі де өз әсерін тигізді.

Сондай-ақ этникалық қазақ жастарының ана тілін білмеуі олардың тарихи Отанына деген қызығушылығын төмендетіп, Қазақстанның адами капитал тартымдылығын қамтамасыз етуге кері әсерін тигізуде.

Осыған байланысты этникалық жастардың экономикалық мүдделерін ынталандыруды күшейту қажет. Атап айтқанда, Қазақстанмен жұмыс істейтін түрік компанияларына қазақ болмысын, тілі мен тұрмыс-тіршілігі ерекшеліктерін тасымалдаушы өкіл ретінде қандастарды жұмысқа тартуларын міндеттеу қажет.

Қазіргі таңда жастар арасында этникалық сана жылдан жылға әлсіреп, ана тілін меңгеруде күрделі жағдай орын алып отыр. Бұл аға ұрпақтың қазақ тілінің сақталуына байланысты алаңдаушылығын туғызуда. Жалпы, қазақ диаспорасының ана тіліне түрік тілінің ықпалы күшті екені жасырын емес. Сондықтан қазақ диаспорасының көптеген балалары өздерін түрік қазақтары деп атайды. Түркиядағы қандастар балаларының ана тілінде сөйлеуінің себебін қазақ мектептері мен жоғары оқу орындарының жоқтығымен байланыстырады. Кейбір отандастар ана тілінде оқытатын орыс, украин мектептерінің бар екендігін тілге тиек етеді.

Сонымен қатар, тіл мәселесінің күшеюіне әлемнің әр еліндегі қандастар қолданатын әр түрлі әліпбилер де өзінің кері әсерін тигізуде. Қазақстанда кирилл әліпбиі қолданылса, түрік қазақтары латын графикасын қолданады. Бұл өз кезегінде елімізден қазақ қауымдарына жіберілетін әдебиеттер мен баспа өнімдерін оқуда қиындықтарға әкеліп соғады.

Осы орайда Түркия қазақтары этнолингвистикалық мәселелерді басқа тәсілдер арқылы шешуге ұмтылуда. Мысалы, үлкенді-кішілі құрылтайларда, басқосуларда, қандастар арасындағы кездесулер мен жиындарда бір-бірімен ана тілінде сөйлесуге тырысады. Сондай-ақ соңғы жылдардағы екіжақты көші-қон процестері де қазақ тілі мен мәдениетін алыстағы қандастарымызға жеткізудің тиімді тетігіне айналды. Демек, қазақ болмысы қандастарды тарихи Отанымен жақындасуға ынталандырушы негізгі фактор болып табылуы керек.

Бұл ретте қандастар тарапынан тарихи Отанына оралғаннан кейін көптеген сұрақтар туындайтындығын атап өткен жөн. Қандастар тарапынан жиі айтылатын бірқатар мәселелер: көмек ретінде бөлінетін қаржының аздығы, коммуналдық қызметтердің қымбаттығы, жұмысқа орналасудың қиындығы, күнделікті тұрмыста орыс тілінің басымдығы және т.б.

Қазақстанның иммиграциялық саясатын шешу және одан әрі дамыту мақсатында қандастар тарапынан мынадай ұсыныстар айтылады:

1. тарихи Отанына келген қандастарды әлеуметтік-экономикалық тұрғыдан қамтамасыз ету (тұрғын үй, жер, жұмыс, т.б.);
2. Қазақстан Республикасының азаматтығын алу үшін құжаттар талаптарының ең төменгі шарттары;
3. қандастарды 1-1,5 жылға дейінгі мерзімге оқыту курстары бар бейімдеу орталықтарын құру;
4. өз қаражаты есебінен қоныс аударып, мемлекеттік квотаның шегінен асып кеткендерге жеңілдіктер қарастыру;
5. қандастарға берілетін біржолғы көмек көлемін едәуір арттыру;
6. сауат ашу және тіл үйрететін мамандандырылған орталықтарды кеңейту;

7. әлем бойынша этникалық қазақтардың көші-қоны және олардың орналасуы туралы «Қандастар Атласы» картасын жасау.

Этникалық қазақтар арасындағы тағы бір өзекті мәселе, мемлекеттік бағдарлама аясында көшіп келген қандастардың инфрақұрылымдық жағынан дамыған өңірлерге емес, Қазақстанның шалғай аймақтарына орналастырылуы болып табылады.

Сондай-ақ шетелдегі қандастар тарапынан олардың мәселелерін шешу үшін төмендегідей тілектер айтылады:

1. этникалық қазақтардың, әсіресе өскелең ұрпақтың ана тілінің байлығын, мәдениеті мен салт-дәстүрін, тарихы мен ауыз әдебиетін, музыкасы мен өнерін т.б. сақтап қалуларына және меңгерулеріне қажетті жағдай жасау;

2. жыл сайын 2-3 айға мемлекет тарапынан барлық шығындарын өтей отырып қазақ тілін оқытатын мұғалімдермен қамтамасыз ету;

3. жоғары білімді, шет тілдерін меңгерген этникалық қазақ жастарын жұмысқа орналастыру мәселелерін мемлекеттік деңгейде шешу;

4. шетелдегі этникалық қазақтардың балаларына кедергісіз мемлекеттік оқу гранттарын беру;

5. Қазақстанның ресми дипломатиялық өкілдіктерінің этникалық қазақтарды қолдау жөніндегі жұмыстарын қайта қарау және күшейту. Мәселен қандастар мен қазақстандықтар көп шоғырланған ірі қалаларда ресми консулдықтар ашу;

6. этникалық қазақ жастарын тарихи Отанымен таныстыруға бағытталған жобаларды мемлекет тарапынан қолдауды арттыру;

7. Алтайдан Анадолыға этникалық қазақтардың қоныс аудару тарихын зерттеп зерделеу. Тарихтың сынақтарынан сүрінбей өткен қандастарымыздың қиын жолын кейінгі ұрпақ білуі керек.

Жалпы қандастардың тарихи Отанына деген патриоттық сезімі күшті болғанымен, тіл білмейтін жастардың көпшілігі Қазақстанға көшуге жүрексінеді, соның салдарынан олар Еуропаға кетуге немесе Түркияда қалуға бейім.

Осы ретте, қандастар тарапынан жиі айтылатын мәселелермен қоса төмендегідей ұсыныстар беріледі:

Біріншіден, сапалы әдебиеттер мен кез келген форматтағы қазақтілді контенттер арқылы (баспа, электронды БАҚ, заманауи байланыс арналары – Facebook, Telegram және т.б.) қандастарды қолдау жұмысын күшейту;

Екіншіден, қандастардың қоғамдық ұйымдарының бастамалары мен мемлекеттік құрылымдардың өзара тиімді әрекеттесуіне қажетті жағдайларды жасау;

Үшіншіден, көші-қон процестерін реттеу саласындағы стратегияны/тұжырымдаманы қабылдау, оның шеңберінде қоныстандыру саясатының барлық аспектілері, сондай-ақ институционалдық деңгейдегі проблемаларды шешу;

Төртіншіден, шетел мемлекеттерінің азаматтары болып табылатын қандастарға арналған оқу гранттарының санын көбейту;

Бесіншіден, «Отандастар қоры» КеАҚ және Қазақстандық қоғамдық даму институты бірлесе отырып «Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында латын

графикасында жарық көрген қазақша туындылар мен әдебиеттердің шетелдегі қандастар арасында таралуын қамтамасыз ету;

Алтыншыдан, қазақ диаспорасын экономикалық қарым-қатынастарда, инвестиция тартуда, оның ішінде бизнес жобаларды құруда байланыстырушы көпір ретінде қарқынды пайдалану;

Жетіншіден, Қазақстанның қолайлы тартымдылығын кеңінен насихаттау арқылы шетелдердегі этникалық қазақ жастарын отандық жоғары оқу орындарына тарту жұмыстарын жүргізу.

Бейсенбай Олжас Түсіпбекұлы

Қазақстандық қоғамдық даму институты Бағдарлама жобалары басқармасының сарапшы-менеджері

БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДАҒЫ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРДЫ ДАМУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕ

Құндылықтар әрбір қоғамның әлеуметтік құрылымын сақтау және дамытудың маңызды факторы болып саналады. Қоғам мүшелерінің бойында ортақ құндылықтардың қалыптасуы сол қауымның жан-жақты даму деңгейіне тікелей әсер ететіні анық. Кез-келген қоғамның идеалды, өзінің тарихи-мәдени даму ерекшелігіне тән және жалпы адамзатқа ортақ құндылықтарды игеруі, таратуы оның келешек тарихтағы өз орнын анықтауына және табысты ұрпақ тәрбиелеуіне жол ашады. Қазақ халқының тарихындағы құндылықтардың қалыптасуы мен әр кезеңдегі модернизациясы туралы терең зерттеу жүргізуге болады. Бірақ осы мақалада біз құндылықтарды дамытудың білім беру саласындағы көрінісі мен халықаралық тәжірибесіне назар аударамыз.

Жаһандану, өзгермелі демография және технологиялық жетістіктер біздің заманымыздың негізгі қозғаушы күштерінің бірі болып табылады және осы құбылыстар біздің болашағымызды қалыптастырады. Жастар осы сын-қатерлерге қарсы тұруға және заманауи әлемнің жаңа мүмкіндіктерін пайдалануға дайын болуы керек. Жаһандану үдерісі және жалпы әлемдегі құндылықтар дағдарысы жастарға құндылыққа негізделген білім беруді және тәрбие жұмысын қайта қарауды талап етеді. Қазіргі уақытта жастар мен балалардың құндылық бағдары қоғам дамуының өзекті көрсеткіші болып саналады. Құндылықтар қоғамның салауатты өмір сүруі мен сабақтастығын қамтамасыз ету үшін адамдардың көпшілігі қабылдаған көзқарастар мен ішкі нанымдар нормасын қамтиды. Негізгі моральдық қағида ретінде қабылданған бұл құндылықтар адамдардың қарым-қатынасы мен мінез-құлқын әлеуметтік тұрғыдан бағалауға мүмкіндік береді.

Бүгінгі таңда коронавирус індеті мен жыл басындағы «қайғылы қаңтар» оқиғаларының салдарынан туындаған дүмпулерді ескере отырып, қоғамды әлеуметтік-экономикалық салада одан әрі дамыту ғана емес, өскелең ұрпақтың адамгершілік негіздерін қалыптастыру мәселесі де өзекті бола бастады. Бүгінде тек моральдық құндылықтар ғана емес, қоғамдағы өмір салты да өзгереді. Бір қарағанда тек жеке адамдарға қатысты адамгершілік және имандылық

мәселелері мемлекеттік деңгейде көтеріле бастады. Қазіргі қазақ қоғамындағы құндылық бағдарларды зерделей отырып, халықтың прагматизм деңгейін және жаңа нәрселерге ашылу дайындығын өлшей отырып, қазақстандықтардың көпшілігінің өмірінде материалдық құндылықтарға немесе олардың сапасына әсер ететін экономикалық жағдайларға назар аударылғанын көреміз. Қазақстандықтар арасында өз халқының тарихын, дінін, салт-дәстүрін құрметтеу – 76,4%, заңдарды сақтау, азаматтық борышты терең түсіну – 75,6%, өзге халықтардың мәдениетіне, тіліне, салт-дәстүріне құрметпен қараудың дәстүрі – 61,3%) және күн көру құндылықтары басым болып келеді [1, 50 Б.].

Заманауи білім беру саласын зерттеушілер жаһанда құндылықтар дағдарысы бар екенін айтады. Білім беру бағдарламасының еңбек нарығының талаптарына, цифрландыру қарқынына, технологияның дамуына ілесе алмай жатқаны жиі айтылып келеді. Мысалы, шет елдік сарапшылар А.Мохан мен С.Бушан «жүйрік көліктер, модернизация, урбанизация, коммуникация технологиялары, әлеуметтік медиа мен инфрақұрылымды кеңейту тұрғысынан технологиялық, әлеуметтік, саяси және жаһандық бағыттарда үлкен прогресс бар екенін, дегенмен технологиялық прогресс пен адамзат құндылықтарының арасында қайшылықтар бар екенін» айтады. Ғалымдар жоғары білімнің жаһандануы тұрғысынан халықаралық ғылыми қауымдастықты құндылықтарға негізделген білім беруді дамытуға шақырады (ағылш. values education) [2, 315-329 бб.].

Назарбаев университетінің бір топ ғалымдары мен түлектері бірлесіп шығарған еңбекте құндылықтар, білім мен дағдылар, құзыреттер қосыла келгенде «университет түлектерінің атрибуттары» деп аталатыны айтылған. Атрибуттар дегеніміз бұл білім беру бағдарламаларының негізі болып табылатын философия, оны дамыту үшін студенттер университетте оқып жүргенде жауапкершілікті өз мойнына алуы керек. Ғалымдар әрбір формацияның немесе қоғамның негізінде біздің өмірімізге және болашағымызға әсер ететін құндылықтар жүйесі жатыр дейді. Құндылық дегеніміз өмірдің белгілі бір бағытына немесе жолына қарағанда басқа бағыт-бағдарын таңдауға деген адамның сенімділігін білдіреді. Құндылық бағдарлары, адам санасындағы құндылықтардың көрінісі ретінде оның биологиялық емес, субъективті белсенділігін көрсетеді [1, 48 б.]. Адамның оң және теріс көзқарасы, жеке қасиеттері оның бойындағы табиғи және тұрақты компоненттері емес, жеке басын қалыптастыратын әлеуметтік процестің нәтижесі. Құндылықтар сенім ретінде күш-жігер мен зияткерлік жетістіктердің нәтижесі болып табылады. Бірақ бұндай атрибуттар мен құндылықтар жүйесі еліміздің ЖОО мен жалпы білім беретін мектептердің барлығында бірдей қалыптасқан деп айтуға келмейді. Бүгінде қоғамдағы азаматтық бірегейліктің қалыптаспауы, аймақтардағы әлеуметтік даму мен білім беру инфрақұрылымының әрқилы деңгейі, Назарбаев университеті мен Зияткерлік мектептері тәжірибесінің жалпы білім беретін мекемелерге таралмауы ортақ құндылықтарды қалыптастыруда қиыншылық тудырып отыр.

«Қазақстан жастары – 2021: Тәуелсіздіктің 30 жылдығы» ұлттық баяндамасына сәйкес, бүгінгі жастардың арасындағы басты құндылықтар: отбасы – 82,5%, денсаулық – 45,6%, екінші орында: достық – 23,1% болып отыр [3]. Ф.Эберт Қорының зерттеуіне сәйкес, Орталық Азияның төрт елінен келген

респонденттер бірауыздан «өз жетістіктерінің бағасын» ең жоғарғы құндылық ретінде қарастырады. Басқалары екінші маңызды құндылық ретінде «адалдықты» таңдады, бірақ қазақстандықтардың 22,1%-ы үшін әлеуметтік бедел (қоғамдағы мәртебесі) маңызды екен. Қазақстандықтар үшін үшінші маңызды құндылық – «адалдық» (12,1%) болып отыр. Сарапшы А.Сәдуақасова бұл көрсеткіштердің ішінде онша оптимистік емес бірқатар параметрлер бар екенін айтады. Мысалы, жастарда басқа діни топтарға, сондай-ақ қандай да бір сыртқы әсерлерге қатысты алаңдаушылық бар. Сонымен қатар, азаматтық бірегейлік мәселесі, мемлекеттік рәміздерді құрметтеу, адам құқықтары мен бостандықтары және т.б. сұрақтар өзекті күйінде қалып отыр [4].

ҚР Білім және ғылым министрлігінің мәліметінше, 2021 жылы мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының 78 пайызы мемлекеттік аттестациядан өте алмаған. Мектепке дейінгі мекемелерде қарапайым денсаулық сақтау дағдылары оқытылмайды, мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық дағдыларын дамытуда проблемалар анықталды. Ақмола, Павлодар, Түркістан облыстарында балалардың 16 пайызы білімге құштар емес. Кейбір аймақтарда балалардың 6 пайызында конструктивті дағдылар жоқ. Яғни, балаларды оқыту және тәрбие беру бағытындағы базалық талаптар орындалмайынша, оларды белгілі құндылықтарға үйрету маңызды міндет болып қала бермек [5].

Құндылықтар алдағы болашақта білім мазмұнын анықтау және студенттің жеке тұлғасын қалыптастыру үшін негізгі бағдарға айналады. Құндылыққа бағдарланған тәсіл тәрбие мен оқытудың бірлігін қамтамасыз етеді, сондай-ақ сол құндылықтар мен күтілетін оқу нәтижелерінің ішкі бірлігіне негізделеді. Қазақстан Республикасының бүгінгі жоғары білім мазмұнында оқушыларға берілетін базалық құндылықтар ретінде: 1) қазақстандық патриотизм және азаматтық жауапкершілік; 2) құрмет; 3) ынтымақтастық; 4) ашықтық айқындалған. Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі мемлекеттік жастар саясатының тұжырымдамасында жастарды әлеуметтендіру үдерісі патриотизм, халықтың бірлігі, тұрақтылық, мәдени әралуандылық, толеранттылық, заңға бағынушылық және т.б. құндылықтарға негізделетіні айтылған. Бірақ бүгінгі таңда азаматтардың құндылық бағдарын қазіргі қалыптасқан жағдайға және қоғам сұранысына сай өзгерту, неғұрлым инклюзивті, әділ және тұрақты қоғам құру үшін жастарды оқыту/тәрбиелеудің тиімді нысандары мен әдістерін дайындау маңызды болады.

Құндылықтарды дамытудың шет елдегі тәжірибесі

Қоғамдағы ортақ құндылықтарды бағалаудың, қалыптастырудың халықаралық тәжірибесіне қарайтын болсақ, идеалды қоғам құруда, жалпыадамзаттық және мәдени құндылықтарды жеке тұлғаларға таратуда білім беру жүйесі маңызды рөл атқаратынын көруге болады. Көптеген халықаралық құжаттарда, мысалы, ЭЫДҰ Жаһандық құзыреттілік жүйесі, БҰҰ Тұрақты даму мақсаттарының «білім беру бағыты», Еуропа Кеңесінің құзыреттілік жүйесі, 2016 жылғы G7 саммиті көшбасшыларының декларациясы, БҰҰ құжаттарына қоғамдық қатынастардың және жаһандық мәселелерді шешудің жетекші принциптері ретінде әділеттілік, өзара сыйластық, азаматтық сана, жауапкершілік, адамдық қадір-қасиет және т.б. құндылықтар енгізілген. ЮНЕСКО халықаралық білім беру жобасы аясында махаббат, сыйластық, жауапкершілік, толеранттылық, бостандық, бейбітшілік, бақыт, адалдық,

ынтымақтастық, кішіпейілділік, қарапайымдылық, бірлік сияқты 12 бірегей жалпыадамзаттық құндылыққа ерекше мән берілген [6].

Құндылықтардың маңыздылығы көптеген Батыс және Шығыс елдерінің оқу бағдарламаларында көрсетілген. 2009 жылы Эстония «2009–2013 жылдарға арналған Эстония қоғамындағы құндылықтарды дамыту» бағдарламасын бекітті; кейіннен Бағдарлама 2015–2020 жылдарға ұзартылды. Аталған бағдарламада әмбебап және әлеуметтік құндылықтарды дамытудың басымдықтары көрсетілген. Құндылықтарды білім беру саласына енгізудің Түркия, Гонконг және Сингапурдағы тәжірибесі қызығушылық турдырады. Құндылықтарға баулу Гонконгтағы жан-жақты білім берудің маңызды элементі болып табылады. Гонконгта зерттеу пәндерін оқыту арқылы студенттердің бойында табандылық, басқаларды құрметтеу, жауапкершілік, ұлттық бірегейлік, адалдық, өзгелерге қамқорлық сияқты саламатты құндылықтар мен көзқарастарды қалыптастыруға мән беріледі. Кейінірек бұл қатарға заңды сақтау, эмпатия және еңбекқорлық құндылықтары қосылды.

Бауырлас Түркия Республикасында Ұлттық білім министрлігі анықтаған құндылықтарды тәрбиелеудің субъектілері: жауапкершілік, сыйластық, төзімділік, эмпатия, әділдік, батылдық, көшбасшылық, мейірімділік, қонақжайлылық, отансүйгіштік, қайырымдылық, еңбексүйгіштік, жомарттық, жанашырлық, сәлемдесу, мәдени мұраны қорғау, жанқиярлық және т.б құндылықтар анықталған [7, 268 Б.].

Сингапурда білім берудегі негізгі құндылықтарға құрмет, жауапкершілік, төзімділік, адалдық, қамқорлық және келісім кіреді, олар осы елдің жалпы әлеуметтік және ұлттық құндылықтарының негізінде жатқан құндылықтар ретінде танылады. Сингапурдағы білім беру жүйесі студенттердің мінез-құлқын дамыту бағдарламаларын жүзеге асырады және студенттерге көбірек көңіл бөлу қажеттілігін мойындайды. Бүкіл елдегі мектептерде азаматтық/этикалық тәрбие сабақтары оқу бағдарламасына бастауыш деңгейге дейін енгізілген. Сингапурда сыныптан тыс құндылықтарды сіңіруге арналған іс-шаралар да өткізіледі. Мысалы командалық жұмыс, жауапкершілік және көшбасшылық дамытуға арналған лагерьлер және өзге іс-шаралар қажетті платформа болып табылады. Сингапурдың ұлттық білім беру бағдарламасы мұғалімдерді жаңа оқу материалдарын сабаққа енгізуге ынталандырады және сол арқылы ұлттық бірегейлік сезімін нығайтуды көздейді. Ұлттық мерекелерді тойлау арқылы Сингапурдың тарихы, мәдени мұрасымен танысумен қатар, елдің азаматы ретіндегі жауапкершілік және сүйіспеншілік сезімі насихатталады. Сингапур тәжірибесі білім берудің әрбір сатысынан кейін өзгертін және бірін-бірі толықтыратын құндылықтарды бөлуде қызықты болады [8].

Норвегияда бастауыш және орта білім берудің құндылықтары мен принциптерін қамту мақсатында негізгі оқу бағдарламасы қайта қаралды. Құндылыққа негізделген оқыту тәсілдерін шығыс елдеріндегі оқу бағдарламаларынан да табуға болады. Қытай мәдениеті тұрғысынан 德 (моральдық құндылықтар) адамның негізгі ізгілік қасиеті ретінде қарастырылады, одан кейін 智 (білім) және 体 (дене саулығы) тұрады. 2015 жылы Корея мемлекеті өзгелермен тіл табыса алатын, күш балансын сақтайтын, ізгілік және даналық тепе-теңдігі бар интеллектуалды студенттерді тәрбиелеу

үшін Мінез-құлықты тәрбиелеуге ықпалдасу туралы заң қабылдады. Жапонияда "知(chi)徳(toku)体(tai)" әлі күнге дейін оқу бағдарламасының және қоғамдағы өркендеудің негізі болып саналады [9].

Арнайы өткізілген сауалнамадан соң, Оңтүстік Кореяда көптеген орта мектеп оқушыларының болашаққа деген сенімі төмен екені анықталған. Өткізілген сауалнама нәтижесіне сәйкес, жалпы білім беретін мектеп оқушыларының 31,6%-ы «болашақтан үмітім жоқ» деп жауап берген (оның ішінде бастауыш сыныпта – 12,9%, жоғарғы сыныпта – 29,4%). Оңтүстік Корея статистика басқармасының дерегі бойынша, 2014 жылы жасөспірімдер арасында өз-өзіне қол жұмсағандардың саны артқан. Бірінші және алтыншы сынып арасындағы оқушылардың 25,1%-ы келесі себептер бойынша өз-өзіне қол жұмсауы мүмкін екенін айтқан: мектептегі баға (43,6%), отбасындағы кикілжің (23,9%), және жоғары сыныптағылардың әлімжеттігі немесе мектептегі жанжалдар (9,5%) [10]. Осы себептен Оңтүстік Корея бір семестрдегі оқу бағдарламасын тиімді пайдалану үшін аралық және қорытынды емтихандардың қысымын төмендетіп, мектеп оқушыларының арман-талаптарын ашу мақсатында әдеттегі сабақпен қатар пікірталас, тәжірибе сабақтарын және әртүрлі іс-шараларды өткізуді қолға алады. Семестр соңында емтихан тапсырмау тәжірибесі Кореяда 2013 жылы енгізіліп, екі жыл бойы сынақтан өтті. 2016 жылы бұл тәжірибе бүкіл ел аумағында іске асатын болды. Корея бұл жұмыста оқушылар, ата-аналар және мұғалімдер арасындағы ынтымақтастық пен сенімге басымдық береді [11].

Оңтүстік Кореяда 2014 жылдың сәуірінде «Севоль» паромы суға батып, 250 оқушы қайтыс болған соң, корей қоғамы өмірге деген құрмет, адамгершілік, мораль, сенім мәселелеріне жаңаша қарай бастады. Мінез-құлық тәрбиесін қолдайтын ұлттық/әлеуметтік базаны құру мақсатында 2015 жылы 20 қаңтарда «Мінез-құлықты тәрбиелеу туралы» № 13004 Заң бекітілді. Мінез-құлықты тәрбиелеуге ықпалдасу туралы заң Оңтүстік Кореяның барлық балабақшаларында, бастауыш және орта мектептерінде оқушыларды «адамгершілік мінез-құлық пен тиісті құзыреттерді» дамытуды көздейді.

Жапон үкіметі әр апта ішінде адамгершілік тәрбиеге бір сағат арнайы сабақ бөледі. Адамгершілік тәрбие арқылы жапон ұрпағы әлеуметтік ортаға бейімделіп, ойлау, тиімді шешім қабылдау, өз бетінше әрекет ету қабілеттеріне ие болуды үйренеді. Жапонның моральдық білім беруінде интерактивті және коммуникативті әдістер қолданылады, ол студенттердің өздерін моральдық тұрғыдан ашуға ынталандырады, идеологиялық тәсілді қолданудан аулақ болады және әрбір моральдық тәрбие курсы үшін бақылау немесе қорытынды емтихандар болмайды. Жапониядағы моральдық тәрбиеде мектеп, отбасы және қоғам арасында интеграция орнаған.

Мурни Рамли жапондық тәртіп табиғи генетика емес, бала кезінен қалыптасу мен тәрбиенің нәтижесінде дүниеге келгенін, содан кейін қоғамда туындайтын түрлі мәселелерге түсіністік, саналылық және сезімталдық пайда болғанын айтады [12].

Көршілес мемлекет және стратегиялық әріптес ретінде Ресейдің тәжірибесіне де назар аударамыз. РФ тәрбие беруді дамыту жөніндегі 2025

жылға дейінгі концепциясы бойынша білім беру және тәрбие саласындағы мемлекеттік саясаттың келесідей басымдықтары белгіленген:

- балаларды адамдық қадір-қасиетті, ұлттық дәстүрлерді және жалпы адамзаттық жетістіктерді құрметтеу рухында тәрбиелеу;
- бала тәрбиесіндегі отбасының рөлін, ата-ананың беделін құрметтеу және олардың балаларды тәрбиелеу мен оқытудағы басқалардан жоғары жауапкершілігі мен құқығын қорғау;
- білім беру жүйесіндегі тәрбиенің дәстүрлі орыс мәдени, рухани-адамгершілік және отбасылық құндылықтарға сәйкес келуін қамтамасыз ету және т.б.

Осы тұжырымдама бойынша азаматтық-патриоттық тәрбие негізінде отандық дәстүрге сай ғылымның заманауи жетістіктерін ескере отырып, оқу-тәрбие процесінде рухани-адамгершілік даму, балаларды мәдени мұрамен таныстыру, физикалық дамуы және денсаулық мәдениеті, еңбек тәрбиесі және кәсіби өзін-өзі дамыту, экологиялық тәрбиеге басымдық беріледі [13].

Құндылықтарды анықтаудағы қоғамның пікірі

Бүгінгі және келешек қоғамның бет-бейнесін тек қағазға жазылған құқықтық ереже-нормалар ғана емес, сол ортада өмір сүріп жатқан азаматтардың моральдық-адамгершілік құндылықтарының деңгейінсіз елестету мүмкін емес. Бірақ қоғамның құндылық бағдары жоғары биліктің тапсырмасы немесе қабылданған бағдарламасы арқылы ғана емес, қоғам сұранысына сай өткізілетін әлеуметтік зерттеулер, сауалнамалар, сарапшылармен тереңдетілген сұхбаттар, шет елдің тәжірибесі арқылы азаматтардың үлес қосуымен анықталуы керек.

Қоғамның әр санатындағы азаматтарды жұмылдырып, мейлінше көпшіліктің пікірін ескеріп, нақты деректерге негізделген (evidence-based policy) шешімдер қабылдануы тиіс. Яғни, қоғамдағы құндылықтарды қалыптастыруда қоғамның және жекелеген азаматтардың үлесі маңызды болмақ. Америкалық профессор, PhD, Обама әкімшілігінде жұмыс істеген Бет Новектің былтыр шыққан «Solving Public Problems: A Practical Guide to Fix Our Government and Change Our World» кітабында бүгінгі қоғамның проблемасын тиімді шешу үшін цифрлық технологияны, деректі және ұжым интеллектісін пайдалану жолы қаралған. Қоғам, азаматтар саяси процеске араласу үшін өз құқығы мен мүддесін қорғап, сол процеске кез-келген форматта (дәстүрлі, қашықтан) қатыса білуі керек. Ал қоғамды осы шаруаға жұмылдырып, азаматтардың пікірін түгел ескеру үшін, шешім шығаратын тарап (үкімет, әкімдік, стейкхолдерлер) проактивті, ашық, әділ жағдай жасауы тиіс. Азаматтарды белсенді тарту арқылы, ең керекті басымдықты белгілеп, қоғамның сұранысына сай іс-қимыл жасауға болады.

Азаматтарды шешімге қатыстырудың әртүрлі инструменттері орнаған, ол қоғамдық тыңдау мен қабылдау, ашық дискуссия, әлеуметтік сауалнама, тікелей эфирдегі, желідегі сұрақ-жауап, электрондық үкімет т.б. Енді технологияның дамуымен бірге халықтың ой-пікірін жинау, саяси процеске қатыстырудың жаңа құралдары шығады. Ресейдің банкирі Г.Грефтің пікірінше, интерактивті сауалнамаға қатысқан азаматтардың 45,5 пайызы Ресейдегі әлеуметтік қысымды азайту үшін краудсорсинг технологиясын пайдалану керек жауап берген. Бет Новек те аталған еңбегінде интернеттің пайда болуы, технологияның дамуымен

бірге басқару жүйесін өзгертуге болатындығын, оған азаматтарды белсенді қатыстыру керектігін, осылайша мемлекеттік органның тиімділігін краудсорсинг арқылы арттыруға болатынын жазады. Кеше Ұлттық Құрылтайда Президент жаңа технология арқылы халықты ауқымды реформаға қатыстыру туралы айтты. Ол жаңа цифрлық технологияның мүмкіндігін кеңінен пайдаланып, мемлекет-халық байланысын нығайту үшін «Qurultay» деген мобильді қосымша әзірлеуді ұсынды. Азаматтар елді дамыту бойынша ой-пікірін онлайн түрде жеткізіп, Құрылтай жиынын онлайн көріп, интерактивті сауалнамаға қатыса алады. Қосымшаны да барынша әмбебап, қолайлы, қолжетімді қылу керек. Сол кезде қоғамдық экспертизаны мемлекеттік, жергілікті шешімге дер кезінде қолдануға болады [14]. Еліміздегі жаңа саяси реформалар кезеңінде жаңа құндылық бағдарын дайындауда Ұлттық Құрылтайдың алаңы және краудсорсинг технологиясын тиімді қолдану керек деп есептейміз.

Осыған байланысты әлеуметтік менеджментте жеке тұлғаның жан-жақты дамуы үшін жағдай жасауға бағытталған, теңгерімді жұмыс форматын дамыту қажет. Азаматтардың құндылық бағдарын заманауи рухта, қоғам сұранысына сай өзгерту, неғұрлым инклюзивті, әділ және тұрақты қоғам құру үшін жастарды оқыту мен тәрбиелеудің тиімді әдістерін әзірлеу маңызды. Қоғамға қажетті құндылықты қалыптастыруда, оқу-тәрбие қызметін үйлестіру және әртүрлі салалар арасындағы байланысты нығайту мақсатында мектептер күнделікті өмірдегі оқиғаларды оқыту барысында пайдалануы керек. Соның ішінде ерекше маңызды болатын құндылықтар: адамгершілік және азаматтық тәрбие, білімге құштарлық, денсаулық, ақпараттық сауаттылық, адам құқықтары тәжірибесі олардың жалпы дамуына ықпал етеді. Алдыңғы қатарлы мемлекеттердің тәжірибесіне сүйене отырып келесідей ұсыныстар беріледі:

- Білім берудің әлеуметтік құндылығы мен мақсаты туралы ауқымды қоғамдық пікірталас жүргізу (Ұлттық Құрылтай және диалог алаңдары аясында).

- Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, НЗМ және Назарбаев Университетімен бірлесе отырып, жаңа құзыреттер мен құндылықтарды ескере отырып, баланы дамытудың жаңа моделін/бағдарламасын әзірлеу, олардың тәжірибесін басқа білім беру ұйымдарына тарату.

- Ирландия («Әлеуметтік, тұлғалық және медициналық білім»), Жапония («Адамгершілік тәрбие»), Сингапур («Мінез-құлық және азаматтық тәрбиес»), Мексика («Азаматтық тәрбие және этика») сияқты елдердің тәжірибесіне сәйкес азаматтық және адамгершілік тәрбие бойынша сыныптан тыс курстарды өткізу; топтық жұмыс, жауапкершілік, көшбасшылық, сыни ойлауға бағытталған дебат, көшбасшылық және коммуникация мектептері.

- Білім беру ұйымдарында азаматтық-адамгершілік тәрбиенің сыныптан тыс сабақтарын жүргізетін мұғалімдерге қойылатын біліктілік талаптарын күшейту.

Әдебиеттер тізімі:

1. Разработка образовательных программ: локальные ответы на глобальные вызовы высшего образования. Монография / Аида Сагинтаева,

Айжан Мусина, Алия Сулейменова, Руслан Каратабанов, Кайрат Куракбаев, Дункан Пристли, – Нур-Султан: Высшая школа образования Назарбаев Университета, 2021. – 236 с.

2. Bhushan, S., & Mohan, A. (2017). Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local: Chapter 5. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local (pp. 315-329). Girona: Global University Network for Innovation

3. Молодые казахстанцы называют семью, здоровье и дружбу ключевыми ценностями. // www.inform.kz/ru/molodye-kazahstancy-nazyvayut-sem-yu-zdorov-e-i-druzhbu-klyuchevymi-cennostyami_a3877508

4. Ценности и идеалы нового поколения // <https://kazpravda.kz/n/tsennosti-i-idealy-novogo-pokoleniya/>

5. Недостатки в дошкольном образовании назвали в Казахстане // www.inform.kz/ru/nedostatki-v-doshkol-nom-obrazovanii-nazvali-v-kazahstane_a3870997

6. What are the core values, principles and competencies of the United Nations? // <https://unitedcareercoalition.org/questions-and-answers-about-united-nations-blog/what-core-values-principles-competencies-gender-diversity-united-nations>

7. Yazar, T., & Tural, Özgür. (2020). Trends of Values Education Research in Turkey: A Content Analysis of Published Articles. *Dinamika Ilmu*, 20(2), 267-290.

8. Desired Outcomes of Education // <https://www.moe.gov.sg/education-in-sg/desired-outcomes>

9. OECD Future of Education and Skills 2030. Conceptual learning framework // https://www.oecd.org/education/2030-project/teaching-and-learning/learning/attitudes-and-values/Attitudes_and_Values_for_2030_concept_note.pdf

10. Ahn Byung-il. Progress of Character Education Promotion Act // <http://www.koreaherald.com/view.php?ud=20170709000048>

11. Advancing 21st Century Competencies in South Korea // <https://asiasociety.org/files/21st-century-competencies-south-korea.pdf>

12. Budi Mulyadi. Early Childhood Character Education in Japan // https://www.e3s-conferences.org/articles/e3sconf/pdf/2020/62/e3sconf_icenis2020_07063.pdf

13. Стратегия развития воспитания в Российской Федерации на период до 2025 года / <http://council.gov.ru/media/files/41d536d68ee9fec15756.pdf>

14. Beth Simone Noveck. Solving Public Problems. A Practical Guide to Fix Our Government and Change Our World / <https://yalebooks.yale.edu/book/9780300230154/solving-public-problems/>

Беркутова Екатерина Александровна

«АМАНАТ» партиясы Қоғамдық саясат институтының бас сарапшысы

**ЖАҢА ҚАЗАҚСТАНДА ЕҢБЕКҚОРЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҒЫН
НЫҒАЙТУДАҒЫ КӘСІБИ ОДАҚТАРДЫҢ РӨЛІ**

Қазақстанның мемлекеттік институттары мен қоғамы қазіргі сәтте түбегейлі трансформация кезеңін бастан кешуде. Ауқымды саяси және экономикалық реформалармен қатар жалпыұлттық құндылықтар негізінде қоғамдық бірігу бойынша жұмыс басталды.

Соңғы бағыт аясында ҚР Президенті жанындағы жаңа консультативтік-кеңесші орган - Ұлттық құрылтай маңызды рөл атқарады. Бұл органның бірінші құрамына 117 адам кірді. Оның мүшелерінің орнын ауыстыру күтілуде, бұл осы алаңда пікірлердің плюрализмін қамтамасыз етеді.

2022 жылғы маусымда өткен ұлттық құрылтайдың бірінші отырысы барысында сөйлеген сөзінде Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев жаңа Қазақстанды құрудың жалпыұлттық идеясына байланысты еңбекқорлықтың маңыздылығына тоқталды.

Президент тек еңбекқорлық қана елдің гүлденуіне алып келетінін айтып, табысқа жетудің басты кілті еңбек болып табылатынына назар аударады. Қ. Тоқаевтың пікірінше, еңбекқорлық біздің негізгі құндылығымыз, ұлттың сипатын анықтайтын сапа болуы тиіс.

Сондай-ақ Мемлекет басшысы жаңа Қазақстандағы ең қадірлі, құрметті адам еңбекқор адам болуға тиіс екенін айтып, жастарды адал еңбекке құрмет көрсетуге баулу керектігіне назар аударды.

Бұдан әрі ағымдағы жылғы шілдеде «AMANAT» партиясы Жастар қанатының кезектен тыс VI съезі барысында Президент бейнеөтініш арқылы жаңа Қазақстан жастары үшін білім мен патриотизмге ұмтылумен қатар, еңбекқорлықты маңызды басымдықтардың бірі ретінде атап өтті.

Бірқатар ғалымдар еңбекті толыққанды өмір сүру және қазіргі қоғамның дамуы үшін қажетті шарт деп санайтынын атап өту қажет. Сондай-ақ, өмір сүру сапасы еңбек ету сапасымен айқындалады және постиндустриалды қоғамның болуы, егер ол өзінің экономикалық және іскерлік белсенділігін арттырса, егер еңбек адам үшін абсолютті, негізгі құндылыққа айналса, мүмкін болады деген пікір бар.

Қазақстанда әртүрлі мамандықтарға, әсіресе жұмысшыларға қатысты белгілі бір теңсіздік байқалады. Олардың кейбіреулеріне құрмет көрсетілмейді немесе тіпті ұят деп саналады.

«Жастар» ҒЗО - ның «Қазақстан жастары-2021» ұлттық баяндамасында Қазақстанның ЖОО қауымдастығы талапкерлер арасында жоғары білім беру беделінің қайта өрлеу кезеңінен бастап түсу кезінде конкурс жоғары болған мамандықтар неғұрлым танымал екендігі туралы деректерді келтіреді. Осылайша, талапкерлер халықаралық қатынастар, құқықтану, кеден ісі, журналистика, дизайн, қаржы, есеп және аудит, менеджмент, мемлекеттік және жергілікті басқару сияқты оқыту бағыттарын артық көреді.

Сонымен қатар, ҚР Ұлттық статистика бюросының 2021 жылғы Қазақстан Республикасының ірі және орта кәсіпорындарындағы кадрларға қажеттілік және саны туралы деректері бойынша экономикалық қызмет түрлері бөлінісінде бос жұмыс орындарының ең көп саны өнеркәсіп пен көлік және қоймалау саласында қалыптасқан.

Осыған байланысты бастапқы міндет – жұмысшы кәсіптерінің беделін арттыру, қоғамда кез-келген мамандықтың маңызды және құрметке лайықты екендігі туралы түсінік қалыптастыру.

Бұл бағыттағы құралдардың бірі «WorldSkills Kazakhstan» чемпионаттарын өткізу және халықаралық деңгейдегі тиісті жарыстарға қатысу болып табылады. WorldSkills – жұмысшы мамандықтарды дәріптеумен, кәсіби дайындық стандарттарын арттырумен айналысатын ұйым.

Қазақстан жыл сайын WorldSkills әлемдік рейтингісінде өз позициясын жақсартып келеді. Егер 2015 жылғы чемпионаттың қорытындысы бойынша Қазақстан 50-ші орынға ие болса, өткен жылдың соңында республика рейтингтің 14-жолында орналасты.

Қоғамдық ұйымдар арасында еңбек саласындағы негізгі ойыншылардың бірі кәсіптік одақтар болып табылады. Халыққа және мемлекетке тиімді кәсіподақтар қажет, өйткені кәсіби одақтар еңбек қатынастары саласына қатысты қызметкерлердің мүдделері мен талаптарын (еңбек жағдайлары, еңбекақы төлеу, қызметкерлердің әлеуметтік кепілдіктері және т.б.) біріктіру және артикуляциялау функциясын орындайды.

Ауқымды өзгерістердің қазіргі кезеңінде кәсіби одақтар қоғамда еңбекқорлық құндылығын дәріптеу бойынша жаңа функционалға ие бола алады, бұл келешекте олардың нығаюына және жаңа Қазақстанның аса маңызды институттарының бірі болуына мүмкіндік береді.

Қазіргі уақытта Қазақстанда үш республикалық кәсіподақ: ҚР Кәсіподақтар федерациясы, «Аманат» Қазақстан кәсіподақтар достастығы және «Қазақстан Еңбек конфедерациясы» республикалық кәсіподақтар бірлестігі жұмыс істейді. Республикалық кәсіподақ бірлестіктеріне 39 салалық және 20 аумақтық кәсіподақ кіреді.

Республиканың ең ірі кәсіподақ бірлестігі - ҚР Кәсіподақтар федерациясы (ҚРКФ). Бұл ұйымның мәліметінше, ол шамамен 2 миллион адамды біріктіреді. ҚРКФ еңбек құқықтарын қорғаумен айналысатын ең көне бірлестік болып табылады. Ол – тарихы ХХ ғасырдың бастау алатын Қазақ КСР Кәсіби одақтар федерациясының ресми мұрагері.

Республикалық кәсіподақ ұйымдары жұмыс берушілердің республикалық бірлестіктерімен және Қазақстан Республикасының Үкіметімен бас келісімді жасауға және оған қол қоюға қатысудан басқа, биліктің өкілді органдарында саяси партиялармен және басқа да қоғамдық ұйымдармен ынтымақтастық арқылы өздерінің күн тәртібін ілгерілетеді.

Жалдамалы қызметкерлердің еңбек құқықтарын қорғау бойынша қабылданып жатқан жұмыстарға қарамастан, кәсіподақтардың қызметі қоғамда сын тудыратынын мойындау қажет. Атап айтқанда, оларды мемлекетке тәуелді, формальді түрде белсенділік танытады, өз мүшелерінің мүдделерін қорғауда позициясы әлсіз деп айыптайды.

Қаңтар оқиғаларынан кейін республикалық референдумда қабылданған ҚР Конституциясына түзетулерден, сондай-ақ ел экономикасының құрылымындағы үдерістерден кейінгі қоғам мен мемлекет арасындағы өзара қарым-қатынастардағы өзгерістерді ескере отырып, бүгін кәсіподақтардың жұмысын реформалау және оларды дамытудың жаңа тетіктерін іздеу қажеттігі туындап отыр.

Еліміздің кәсіби одақтарының жұмысын қоғамдық-саяси тұрғыдан жаңғырту шеңберінде олардың қызметінің қазіргі заманғы бағыттарының бірі жаңа Қазақстанда еңбекқорлық құндылығын ілгерілету болуы мүмкін.

Кәсіби одақтардың ұйымдастырушылық әлеуетін және олардың тармақталған желісін ескере отырып, олар осы бағытта айтарлықтай жетістіктерге қол жеткізе алады. Жастар арасында, мысалы, ҚРКФ өзінің «Келешек» жастар кеңесі арқылы жұмыс істей алады.

Жастар кеңесі ҚРКФ консультативтік-кеңесші органы болып табылады, салалық және аумақтық кәсіподақтар өкілдерінен тұрады. 2021 жылы ҚРКФ «Келешекпен» бірге «30 Еңбек елі» жобасын іске қосты, оның қорытындысы бойынша «еңбек елшілері» жастарды еңбек құндылықтарына баулып, басқа бағыттар бойынша жұмыс істеуге тиіс болды.

Осылайша, ҚРКФ еңбекқорлық құндылығын нығайтуға белсенді қатысуы мемлекет, кәсіподақтардың өздері және қоғам үшін өзара тиімді жағдай жасайды. Осылайша, кәсіподақтар ҚР Президентінің реформаларын іске асыруға қатысады және сол арқылы еліміздің қоғамдық-саяси жүйесіндегі өз орнын нығайтады. Соның әсерінен олар қазақстандықтардың еңбек құқықтарын қорғау жөніндегі функцияларды тиімді атқара алады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың ұлттық құрылтайдың бірінші отырысында сөйлеген сөзі. 16.06.2022/<https://www.akorda.kz/ru/vystuplenie-glavy-gosudarstva-na-pervom-zasedanii-nacionalnogo-kurultaya-165936>.
2. Тоқаев жаңа Қазақстан жастары үшін үш басымдықты белгіледі. 12.07.2022/ <https://kazpravda.kz/n/tokaev-oboznachil-tri-prioriteta-dlya-molodezhnovo-kazahstana/>
3. Евдокимова, К.В., Моджина Н.В. Қазіргі кезеңдегі еңбектің құндылығы // Жас ғалым. - 2014. - № 11 (70). 314-316-б./ <https://moluch.ru/archive/70/12058/>.
4. Трубицын Д.В. Модернизация Ресей және шығыс елдері: философиялық интерпретация тәжірибесі / - Новосибирск: Ғылым, 2010.
5. «Жастар» ҒЗО-ның «Қазақстан жастары» ұлттық баяндамасы – 2021»/<https://eljastary.kz/upload/iblock/0e6/lxtjt7dlq0xu1a7hjm540sw3fxzdhycd.pdf>
6. «WORLD SKILLS KAZAKHSTAN-2021» республикалық чемпионатының 70 жеңімпазы еліміздің ірі компанияларынан жұмысқа шақыру алды 10.12.2021/ <https://dknews.kz/ru/v-strane/210480-70-pobediteley-respublikanskogo-chempionata>
7. Кәсіподақтар федерациясында «Кәсіподақ көшбасшысы мектебі» жобасы бастау алды. 27.04.2022/ kasipodaq.kz/2022/04/27/v-federacii-profsoyuzov-dan-start-proe/
7. Қазақстанның Кәсіподақтар федерациясының тарихы/<https://kasipodaq.kz/about/история/>
8. «Келешек» жастар кеңесі туралы / <https://kasipodaq.kz/activity/young/>
9. «30 Еңбек Елшісі» жобасы туралы/ <https://kasipodaq.kz/wp-content/uploads/o-proekte-30-ЕҢБЕК-ЕЛШІСІ.pdf>

Ванхемпинг Элина

әлеуметтік ғылымдар саласындағы профессор, PhD докторы,
Скандинавия академиялық ұтқырлық институтының ректоры (Финляндия)

АДАМИ КАПИТАЛДЫ ДАМУДЫҢ ЕУРОПАЛЫҚ ПРАКТИКАЛАРЫ: ФИН ТӘЖІРИБЕСІ

Осы баяндаманың тақырыптық мазмұны мен негізгі риторикасы осы Халықаралық ғылыми форумның атауындағы негізгі теориялық және әдіснамалық модульдерге сәйкес құрылған. «Жаңа Қазақстанның құндылық бағдарлары: қазіргі заманның сын-қатерлері» деген тұжырымдамада қазіргі заманның сын-тегеуріндерімен өзара іс-қимыл және өзара әсер ету жағдайларында өз өзгерістеріне ұшырайтын қоғамдық дамудың аксиологиялық компонентінің генезисі байқалады.

Мәселенің мұндай тұжырымы қазіргі заманғы сын-қатерлердің жергілікті ерекшеліктері мен жаһандық ерекшеліктерін зерттеуге тән назар аударудың өзектілігін анықтайтынын атап өткен жөн. Құндылыққа негізделіп белгіленген «жергілікті-жаһандық» бағыты келесі сұрақтарға жауап іздеуге бағытталған.

Жекелеген елдерде дәстүрлі ұлттық құндылықтардың құндылық репертуары қалай сақталады. Қандай жергілікті және жаһандық факторлар олардың дамуы мен қайта жүктелуін анықтайды. Қандай жетекші акторлар мен стейкхолдерлер әлеуметтік дамудың заманауи аксиологиялық бағытының мазмұнын қалыптастырады. Бұқаралық коммуникативтік кеңістікте қаншалықты қарқынды жасалған мазмұн таратылады. Оның қоғамдық санаға әсері қандай.

Адами капиталды қалыптастыру мен дамытудың еуропалық практикасы соңғы жылдары адам құқықтарын қорғаудың демократиялық идеялары, мультимәдениеттілік, кемсітушілікке, нәсілшілдікке, харрасментке қарсы тұру үшін түрмеге жабылған жалпыадамзаттық құндылықтардың риторикасын ілгерілетумен мақсатты түрде өзара байланысты. Гомогендерлік азшылықтардың құқықтарын қорғау аспектісінде гендерлік тақырып маңызды орын алады. Гуманитарлық мигранттар, босқындар проблемаларының репертуарлық континуумында аксиологиялық компонент ұсынылған. Инклюзияның құндылық бағдарлары адам құқықтарын сақтау негізінде «жаңа еуропалықтардың» адами капиталын еуропалық практиканың негізгі ағымына қосу процесі ретінде жалпы мағынада ілгерілетілуде. Адами капиталды қалыптастырудың заманауи еуропалық практикаларында бекітілген құндылық бағдарлары теңдік, әлеуметтік әділеттілік, бейбіт қатар өмір сүру идеяларымен тығыз байланысты [4].

Аксиологиялық қайта жүктеудің негізгі триггері жаһандық сипатқа ие және Еуроодақтың, Біріккен Ұлттар Ұйымының барлық жетекші бағдарламалық құжаттарында тіркелген қазіргі заманның жаһандық сын-тегеуріндерімен анықталған. Жаһандық сын-тегеуріндер тізбесіне демографиялық проблемалар, климаттық коллапс қатерлері және табиғаттың ластануы, кедейлік проблемалары, бейбітшілік пен қарудан бас тарту мәселелері енгізілген. БҰҰ-ның тұрақты даму мақсаттары туралы құжаттарында қазіргі ұрпаққа асыра кедейлікті жоюға, климаттың өзгеруіне қарсы күресте жеңіске жетуге, әділетсіздік пен гендерлік теңсіздікті жеңуге тура келетіні атап өтілді (<https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/sustainable-development-goals/>).

Қазіргі заманғы батыс ғылыми-зерттеу дискурсында адами капиталды дамыту тұрғысынан қазіргі еуропалық комьюнитидің құндылық репертуарына қатысты келесі аналитикалық кластерлерді жіктеген жөн. Біріншіден, бұл Еуропалық одақ өзінің саясаттарына, принциптері мен бағдарларына қатысты тарататын ресми мазмұн. Бұған барлық сан алуан тақырыптардағы тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізу жөніндегі негізгі баяндамалар мен бағдарламалар жатады. Екіншіден, ЕО гранттары аясында университет секторында құрылған ғылыми-зерттеу өнімдерінің кластері. Үшіншіден, әлеуметтік сала, білім беру, гуманитарлық көмек және сүйемелдеу мамандарын даярлауды жетілдіру мақсатында жүргізілетін кәсіптік бағдарланған зерттеулер шеңберінде трансляцияланатын ғылыми талдау кластері [1], [2].

Қазіргі Еуропаның құндылық бағдарларын түсіну үшін еуропалық авторлар жасаған әдебиеттің, киноның ең танымал туындыларын талдау ерекше мәнге ие, онда криэйтордың аксиологиялық көрінісі ғана емес, сонымен қатар қазіргі қоғамдастықтың жалпы құндылық тренді де көрініс табады.

Зерттеуімізде жоғарыда аталған әдіснамалық тәсіл жүзеге асырылды, оның нәтижелері құндылық компонентімен байланысты, біз осы баяндамада ішінара айтамыз. Зерттеу қазіргі финдердің ұрпақтарының ерекшеліктерін ескере отырып, ең көп кездесетін құндылық бағдарларын зерттеді. Бұл баяндамада біз финдік аналитикалық дискурстың қазіргі риторикасында бекітілген Финляндияның қоғамдық санасы мен адами капиталының құндылық саласын өзгертуге қатысты финдік зерттеу компонентіне назар аударамыз [1], [2], [5].

Сондай-ақ, біздің зерттеуімізде финдердің құндылық мәдениетін және Финляндияның тұрғындары болып табылатын этникалық азшылықтардың құндылық мәдениетін зерттеуге тырысқанымызға назар аудару қажет. Бұл мәселе оның саяси дұрыстығына қатысты өте шетін. Біз мәлімделген нысаналы топтарға қатысты тұжырымдарды тұжырымдау бөлігінде барлық этикалық нормативтерді сақтаймыз.

Жүргізілген сұхбаттар, комьюнитиге түсудің әлеуметтік-антропологиялық бақылауларының хаттамаларын талдау бір жағынан аға және орта буын, екінші жағынан жастар, жасөспірімдер, фин респонденттері арасындағы отбасылық құндылықтарға қатысты құндылық бағдарларының шамалы өзгешелегін анықтауға мүмкіндік береді.

1975 жылға дейін туған финдер отбасын құруда некенің ресми түрде қиылуына көп мән береді. Олар біржынысты некені бағалаудан бас тартады немесе оларды құптамайды. 1976-1999 ж. т. жас тобында азаматтық неке, біржынысты неке мен отбасыларға немқұрайлы және оң қарайтындар басым. 2000-2012 жылдардағы фин жастары аға және орта буынның отбасылық құндылықтарын құптайды, бірақ өмір сүру процесінде гендерлік өзін-өзі сәйкестендіруді, гендерлік әртүрлілікті және біржынысты отбасылық жұпты таңдау құқығына қалыпты қарап, мақұлдайды.

Еңбекқорлық, жұмысшы кәсіптер мен ақыл-ой еңбегі кәсіптерінің теңдігі, заңға бағыну, әділеттіліктің демократиялық қағидаттарын сақтау бөлігіндегі құндылықтар әлеуметтік тәртіпті сақтаудың мінез-құлық стереотиптері, оқуға деген жоғары жауапкершілік, еңбек тәртібі қағидаларын сақтау, кәсіби коммуникация мәдениетінде әлеуметтік күнделікті өмір шындығы деңгейінде

тіркеледі. Бұл тұжырымдар зерттеу барысында жиналған нақты кейстермен және сұхбаттармен расталады.

Жастар ортасындағы этникалық өзін-өзі тану, діни өзін-өзі тану фин қоғамдастығының аға және орта ұрпақтарының құндылық бағдарларына тән бұлыңғыр және айқын, тұрақты емес сипатқа ие екенін атап өткен жөн. Аға буын ерлер мен Азия елдерінен (Таиланд, Филиппин) келген жас әйелдердің ұлтаралық некесінің өсу тренді бар. Соңғы жылдары бұл үрдіс жастар когортына да таралды [2].

Отбасы және неке институтының нұсқауларымен салыстырмалы талдау қазақстандық жастар арасында этникалық және діни ұстанымын ескере отырып, некеге тұру айтарлықтай басым екенін көрсетеді. Фин жастары көп мәдениеттілік пен өзін-өзі тануды таңдау еркіндігінің қағидаттарына сәйкес, этно-діни факторға назар аудармай, некеге дейінгі және некеге дейінгі қатынастарға неғұрлым толерантты қарайды және еркін түседі. Финляндия тұрғындарына, Африканың мұсылман елдерінен, араб елдерінен келген этникалық азшылықтардың өкілдеріне келетін болсақ, мұнда тарихи отанында, әсіресе аға және орта буын арасында қабылданған отбасылық құндылықтар қатаң сақталған. Респонденттердің осы когортында феминизация көріністері өте шектеулі.

Жаппай тұтыну қоғамының құндылықтары әлемнің көптеген елдері халқының қоғамдық санасына нық енді. Скандинавиялық академиялық ұтқырлық институты тағылымдамашыларының пікірлерін іріктемелі салыстыру негізінде қазақстандық және фин жастарының құндылық бағдарларының зерттеу компартивистикасы, сондай-ақ сұхбат және кейс-стади нәтижелері қазақстандық респонденттердің құндылық бэкграундында материалдық табысқа, лауазымдық иерархияда жоғары орынға, жұмысшы және менеджерлік кәсіптердің кәсіби мәртебесіне қатысты теңсіздіктің болуына жоғары мән берілгенін көрсетеді. Респонденттердің киім, аяқ киім және автомобиль брендтері сияқты әлеуметтік жетістіктердің сыртқы белгілері аксиологиялық мәнге ие. «Табысты болу» үшін «табысты адам сияқты көріну» позициясының басымдығы белгіленеді. Әлеуметтік жетістік материалдық байлықтың атрибуттарына тікелей байланысты [2].

Респонденттердің қоғамдық санасындағы *отбасылық құндылықтар* айтарлықтай берік және 18-ден 29 жасқа дейінгі қолайлы репродуктивті кезеңде неке киюдың қалыптасқан дәстүрлерімен гетерогенді, моноұлттық некелердің дәстүрлі құрылымында құрылған. Туысқандық, отбасылық байланыстардың беделі жоғары, ата-аналар мен үлкен туыстарды құрметтеу және сыйлау жоғары орында тұр. Отбасылық оқиғалар қатарының кең спектрі бойынша салтанатты түскі астар (тойлар) дәстүрі тұрақты тіркеледі. Шейминг феномені ерекше орында (қазақстандық қоғамдық санада ұят болады). Респонденттердің көпшілігі кедей болу ұят, ауыл тұрғындарын, көршілерін, керек адамдарды үйлену тойына, мерейтойға, еске алуға және т.б. шақырмау ұят, басқалар сияқты болмау ұят екенін атап өтті. Отбасы ішіндегі, туысқандық, көршілік қолдаудың құндылығы айтылады. Аталған құндылықтар қатары қазіргі заманғы қазақстандық кинематографтың өнімдерінде репрезентативті түрде көрсетілгенін атап өту қажет.

Азаматтық сәйкестіліктің құндылықтары респонденттік когортта отбасылық құндылықтар мен еңбекке байланысты құндылықтарға қарағанда аз анықталған, бірақ көпшілік тұтынатын қоғам құндылықтарының ауырлық дәрежесінен едәуір басым, артықшылық иерархиясында бірінші орынға ие. Фин жастары қоғамда жаппай тұтыну құндылықтарына аз көңіл бөлетінін атап өту қажет. Әлеуметтік жетістіктің материалдық атрибуттарының рөлі айқын басым емес. Киімнің, аяқ киімнің, автомобильдің фирмалық брендті ағымдағы құндылық индикаторы ретінде белгіленбейді. Жетекші құндылық бағдар - еңбек және еңбек бэкграунд. Иерархиялық жағдайға қарамастан, еңбек нарығында жағдайының тұрақты болуы маңызды. Ертеңгі күніне сенімді болу үшін тұрақты еңбек шартын жасасып, бір жерде ұзақ жұмыс жасайды. Фин жастарының өкілдері өздерінің кәсіби мансабын құрудың бастапқы кезеңінде ішкі көші-қонға бейім.

Финдердің отбасылық құндылықтары берік. Бұл жаңа туған баланы шомылдыру рәсімін өткізу, 15 жасында ержету, үйлену тойы, жерлеу рәсімдері туралы дәстүрлі отбасылық мерекелерден көрінеді. Ұстамды, бірақ берік отбасылық комьюнитидің ерекше отбасылық құндылықтары гимназияны, жоғары оқу орнын бітіруге, диссертацияларды қорғауға арналған рәсімдерден көрінеді. Мерекелер керемет, бірақ асқақтатылмаған және отбасының материалдық мүмкіндіктерімен саналы түрде байланысты. Некеге тұру қолайлы репродуктивті жас шеңберінен тыс. Гетерогенді жұптардың некеге ресми түрде тұрмай өмір сүруі жиі кездеседі.

Фин бойынша отбасылық құндылықтар – ерлі-зайыптылардың, балалардың өзара құрметтерінің құндылықтары, әркімнің мүдделерінің егемендігінің демократиялық негіздері, соның ішінде отбасы тұратын тұрғын үй алаңы аясында кең жеке кеңістіктің болуы. Ересек балалар ата-анасынан бөлек тұрады. Қарттарға қамқорлық жоғары деңгейде, бірақ мамандардың қатысуымен болады. Бұл бір жағынан ұрпақтар арасындағы отбасылық қарым-қатынастың нормасы мен көрсеткіші, екінші жағынан үшінші және төртінші жастағы адамдардың жеке өзін-өзі қамтамасыз етуі [1], [2].

Азаматтық бірегейлік құндылықтары орта және аға буын өкілдерінің дәстүрлі фин түрінде өте күшті. Сондай-ақ фин жастары азаматтық бірегейлік пен патриотизм тұрғысынан жоғары құнды ресурсты көрсетеді. Бірақ финнің шығу тегі мен Финляндия азаматтығына қатысты азаматтық сәйкестілік негіздерінің эрозиясына қатысты біршама оң динамикаға ие шамалы тенденция байқалады.

Аталған кейстер Финляндияда тұратын мұсылман миссионерлерінің ықпалымен өзінің конфессионалдық қатыстылығын өзгерту туралы шешім қабылдаған жастар арасында анықталды. Мұндай жағдайларда азаматтардың демократиялық құқықтарына толық сәйкес келетін діни өзін-өзі сәйкестендірудің өзгеру фактісі емес, жастар өздерінің фин фамилияларынан бас тартуға ниет білдіріп, азаматтардың әлеуметтік қорғалуы және әлеуметтік (материалдық) әл-ауқаты бөлігіндегі елдің жетістіктерін бағаламауы алаңдатады. Бұл кейстің жеке аспектісі ретінде «мәміленің дұрыстығы» проблемасы қойылып, ұлттық қауіпсіздік мәселелері деңгейіне шығады. Атап айтқанда, исламның қай бағыттарындағы миссионерлер өздерінің идеяларын фин жастары арасында насихаттап, арнайы әдебиеттерді таратып, өздерінің

қатарына жаңа приходшыларды тарту бойынша жоғары тиімді әңгімелер жүргізеді. Бірақ бұл мәселе біздің сөйлеу тақырыбымыздан тыс. Біз оны атап өткен болатынбыз, өйткені, біздің ойымызша, Қазақстанда ислам экстремизміне қарсы күрес саласында бай зерттеу және қолданбалы тәжірибе жинақталған. Мүмкін, дәл осы саладағы қазақстандық сарапшылар Финляндиядағы осындай кейстерді сараптау және диагностикалау кезінде неғұрлым тиімді болуы мүмкін [2].

Халықаралық ұйымдардың саясатын белгілейтін стратегиялық құжаттарды талдау жаһандық сын-тегеуріндердің үдемелі шиеленісуінің қазіргі кезеңінде әлемдік дамудың негізгі басымдықтарының турбуленттік өзгерістерінің ерекшелігін көрсетеді. Іс жүзінде бір басымдықтың өзектілігі екіншісінің маңыздылығымен, бірақ басқа мазмұнмен және басқа мақсатты топпен тез өзгеруінен көрінеді. Сонымен, нәсілшілдік пен гендерлік теңдікке қарсы күрестің жаһандық басымдығы пандемия тақырыбымен алмастырылды, содан кейін Украинадағы жағдайға байланысты мәселелерге жол берді. Әлемдік риторикада әлеуметтік дамудың тұрақтылығы туралы мәтіндер неғұрлым көп таратылса, ол әлеуметтік күнделікті өмірде соғұрлым тұрақты болады. Мұндай жағдайларда жаһандық, сол сияқты жергілікті сипаттағы қазіргі заманғы сын-тегеуріндерді барынша анық және уақтылы ұғынып, оларға барабар әрі тиімді ден қою керек [4].

Қарқынды жаһанданудың қазіргі дәуірінде трансұлттық әмбебаптандыруға бағытталған трансформациялық өзгерістер кезінде орын алуы мүмкін немесе орын алған геэкономикалық нышан ерекше өзекті болып табылады [5].

Онда фин ресми сараптамасында ұсынылған қазіргі геээкономика жағдайында мемлекеттің даму ерекшеліктеріне қатысты мәселе де ерекше орын алады. Жаһандану және трансұлттық стандарттау жағдайындағы геээкономикалық нышанның өзіндік ерекшелігі мен өзектілігі бар. Қазіргі геээкономикалық бәсекелестік әлеуметтік дамудың жаңа үдерістерін айқындайды.

Ұлттық экономикалық егемендіктің геээкономикалық осалдығының алдын алуға қатысты фин ғалымдарының ұсынымдық пакетін қоса алғанда, болжамдары қазақстандық сарапшылар, саясаткерлер, ғалымдар үшін қызықты болуы мүмкін [5].

Пандемияға дейінгі және пандемиялық кезеңдерде адами капиталды дамытудың құндылық бағдарларының өзіндік жаһандық детерминанттары мен жергілікті ерекшеліктері бар.

Құндылық бағдарларын қайта жүктеудің пандемиялық детерминанттары 2020 жылғы 11 наурыздан бастап пандемия дәуірі басталып, жаппай цифрландыруға бет бұрған кезде өзекті болды.

Жаһандық деңгейдегі жағдай жергілікті елдердің де ерекшелігі соншалықты түбегейлі және екпінді өзгеріп, күн тәртібіне жаңа стратегиялық проблемалар шығып, оларды шешу үшін өзге бастамалар мен басқа да шаралар талап етілетіндей болып қалыптасты. Пандемия дағдарысы әлемнің барлық елдеріне соққы берді және үкімет бұл жаһандық сынаққа шұғыл ден қоюы керек еді [4].

Сонымен қатар, қазіргі әлем геоэкономикалық қарсыласу мен геоэкономикалық тәуекелдердің ушығуы жағдайында дамып келе жатқанын атап өткен жөн. Осыған байланысты біз Еуроодақ, Финляндия елдерінің халықаралық тәжірибесіне және олардың өздерінің геоэкономикалық тәуелсіздігі бойынша қабылдайтын шараларына назар аударамыз. Бұл жерде біз мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігі мақсатында қазіргі жағдайда мемлекеттің егемендігі мен тұтастығының беріктігін тікелей айқындайтын кейбір экономикалық жоспарларға «күпия» белгісін қолданудың стратегиялық маңыздылығын көрсету үшін мұны жеке жолмен атап көрсетеміз [3]. Салыстырмалы мен салғастырмалы түрдегі экономикалық фактор. 2021 жылдан бастап 2025 жылдар аралығында бес жылға арналған «Дені сау ұлт» әрбір азамат үшін сапалы және қолжетімді денсаулық сақтау» ҚР ұлттық жобасын қаржыландыруға шамамен 7,5 миллиард жоспарланған. Салыстырмалы түрде Финляндияның ресми дереккөздеріне сәйкес елде 2019 жылы денсаулық сақтау шығындары 22 миллиард еуроны құраған. [2].

Финляндияның қоғамдық дамуының негізгі бағыттарын реформалау қарқыны дамудың ұлттық бағдарлары мен Еуропалық Одақ саясатының басты бағыттарын ескере отырып, елде жүргізіліп жатқан салалық мемлекеттік реформалардың жалпы негізгі ағымының ерекшелігін көрсетеді.

Адам капиталын қалыптастыру мен дамытуға қатысты қазіргі заманғы еуропалық риторикада құқық қорғау тақырыбы, оның барлық алуан түрі, демократия идеялары, тұрақты даму міндеттерін ілгерілету, бүкіл әлемдегі әлеуметтік теңсіздікке қол жеткізу жөніндегі бастамалар, азшылықтарды кемсітушілікке қарсы тұру тақырыбы айқын көрсетілген. Бұл қазіргі уақытта Финляндияның көптеген трансұлттық халықаралық ұйымдары мен университеттік зерттеу құрылымдары үшін жаһандық әлеуметтік-экономикалық және саяси-экономикалық аналитиканың типтік тренді.

Көптеген зерттеулерде мақсатты топтар әлеуметтік дамудың жаһандық және жергілікті ареналарының барлық проблемалық салаларында мүқият ізделетін дискриминацияланған және бөлінген шағын қауымдастықтар мен жеке тұлғалар болып табылады [1], [3].

Мысалы, егер 2022 жылғы қаңтардағы оқиғалар туралы Қазақстанда халықаралық институттардан шығатын жобалық зерттеу бастамалары шеңберінде өтетін конференцияға немесе семинарға баяндама әзірлейтін болса, онда олардың тұжырымдамалық тәсілдері мен іріктеу болжамдарына сәйкес сөйлеген сөздердің тақырыбы мен контенті тек анық құқық қорғау сипатына ғана ие болмауы тиіс, бұл әбден орынды әрі дұрыс, сонымен қатар қысым көрген азшылықтардың ерекше тобының тең құқылы болмауына қатысты проблемаға бағытталған контентті тартқан жөн. Баяндама тақырыбы мен контентінің мұндай көрінісі жоғарыда аталған жобалардың сарапшылар қауымдастығының күтулеріне сай келеді және өткізілетін ғылыми іс-шаралардың күн тәртібіне толық сәйкес келеді. Нақ осы қазақстандық этностық азшылықтардың тақырыбына өту, мысалы, гендерлік азшылықтарға қарағанда, ҚР үшін анағұрлым өзекті болуы мүмкін, ұлттық негіздегі әлеуетті қарама-қайшылықтардың алдын алу мақсатында саяси тұрғыдан дұрыс ерекше қарауды талап етіп қана қоймай, сонымен қатар жоғарыда аталған институттар

мен халықаралық жобалардың ғылыми мүдделері тақырыбына сәйкес келмеуі де мүмкін [3].

Қоғамдық қозғалыстар мен наразылық акцияларындағы жастардың рөлі. Ұлттық қауіпсіздікке, бейбіт өмірге қауіп төндіруге, қоғамдық келісімнің теңгерімсіздік тәуекелдеріне және қоғамдық қозғалыстарды жандандыру жөніндегі бастамалардың салдарынан туындауы мүмкін жаңа «шиеленіс нүктелерінің» пайда болуына байланысты аспектілерді барынша азайту аясында адам құқықтары, нәсілдік және гендерлік риториканың басым бөлігі.

Билік пен күш құрылымдарын, әсіресе полицияны біз зерттеп жатқан фин ғылыми орталықтарының кейбір сарапшылары әмбебап әділеттілік пен өркендеу жолында тұрған теріс ресурс ретінде қарастыратынын атап өту қажет.

Сондай-ақ, зерттеу барысында сауалнамаға қатысқан сарапшылар таратқан тәсілдерде қоғамдық қозғалыстар мен белсенділер бастамаларының рөлі біршама гиперболизацияланғаны және олардың стратегиялық қажеттілігіне деген сенімділік пен ең өзекті әлеуметтік өзгерістерді ілгерілету үшін басым конструктивтілікке ие екендігі анықталды [3].

Алынған жауаптарды талдау нәтижесінде халықаралық сарапшылардың нәсілшілдік, халықтың маргиналды топтарын кемсіту мәселелеріне ерекше назар аударатыны анықталды. Саясаттандырылған адам құқықтары туралы дискурстың аналитикалық оптикасы басым, ол халықтың белгілі бір маргиналды топтарына және әлеуметтік теңдік пен әділеттілікке қол жеткізу үшін қоғамдық қозғалыстардың мағынасының кейбір гипертрофиясына назар аударады.

Еуропалық құндылық бассейнінің семантикалық аспектісі ізгілендіру мен әділеттілікке бағытталған. Біз осы лексикалық қатарды іріктеп береміз. Адами капиталды қалыптастыру жөніндегі еуропалық практикалар ашықтық, есептілік, адалдық (ашықтық, есептілік, адалдық) шараларын қамтамасыз етуге бағытталған. <https://ec.europa.eu/component-library/eu/about/eu-values/>.

Еуропалық құндылықтар (EU values) еуропалық өмір салтының ажырамас бөлігі болып табылады және инклюзивтілік, толеранттылық, әділеттілік, ынтымақтастық және кемсітпеу (inclusion, tolerance, justice, solidarity and non-discrimination) сияқты өзекті тізімі ұсынылған. Құндылық бағдарлары адамның қадір-қасиетіне қол сұғылмаушылық туралы, жеке бостандықтар туралы, өкілді демократия қағидаттары, теңдік қағидаты, заң үстемдігі және адам құқықтарын мүлтіксіз сақтау туралы стратегиялық ережелерді ескере отырып құрылған. (Human dignity, freedom, democracy, equality, rule of law, human rights), (EU Charter of Fundamental Rights. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012P%2FTX>).

Баяндаманы аяқтай отырып, біз нақты елдің зерттеу алаңынан өзекті тақырыпты қалыптастыру кезінде «өзекті мәселеге арналған жаһандық мәселені» емес (ұсынылған ережелерге деген терең құрметпен) елдің әлеуметтік күнделікті өмірінің барлық әлеуметтік-экономикалық әртүрлілігін ескеретін жергілікті өзекті тақырыпқа ерекше назар аударғымыз келеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ванхемпинг Э. Г., Иванищева Н. А., Петренко Е. И. «Университет

4.0»парадигмасындағы білім беру дизайны: монография. – СПб.: Жоғары оқу орындарының баспа-полиграфиялық қауымдастығы, 2021. – 227 б.

2. Ванхемпинг Э. Г., Сальцева С. В., Сейдуманова А. С. «Цифрға» сүйену: жаһандық дигитализация жағдайындағы білім берудің трансформациясы. — СПб.: Жоғары оқу орындарының баспа-полиграфиялық қауымдастығы, 2020. — 288 б.

3. Сатыбалдин А.А., Ванхемпинг Э.Г., Рузанов Р.М., Жарлыгасинов Т.М. Пандемия кезеңінде денсаулық сақтау жүйесіндегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы шаралар. *Economics: the strategy and practice*. 2022;17(1):6-18. <https://doi.org/10.51176/1997-9967-2022-1-6-18>

4. Helwig, N. (2020). EU strategic autonomy: A reality check for Europe’s global agenda. FIIA Working Paper, 119. <https://www.fiaa.fi/en/publication/eu-strategic-autonomy>

5. Wigell Mikael, Matthias Deschryvere, Christian Fjäder, Niklas Helwig, Ville Kaitila, Heli Koski, Josi Seilonen, Arho Suominen. Europe Facing Geoeconomics: Assessing Finland’s and the EU’s Risks and Options in the Technological Rivalry. Prime Minister’s Office, Helsinki, 2022

Елюбаев Риззат Берікұлы

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ «Саясаттану» білім беру бағдарламасының докторанты

«ЖАҢА ҚАЗАҚСТАН: АЙМАҚТЫҚ САЯСАТ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ»

Бұл тақырыпты күмәнсіз өзекті деп айтуға болады, өйткені қазіргі заманның маңызды жаһандық сын-қатерлерінің бірі елдердің, өңірлердің, жекелеген аудандар мен ел ішіндегі елді мекендердің әлеуметтік-экономикалық дамуының теңсіздігі проблемасы, сондай-ақ осы аумақтарда тұратын халықтың өмір сүру сапасы мен деңгейіндегі елеулі айырмашылықтар болып табылады.

Әлемдік практика көрсеткендей, артта қалған және аз дамыған аумақтар, әдетте, дағдарыстан өз бетінше шыға алмайды. Бұл жерде міндетті түрде нысаналы мақсатқа елеулі мемлекеттік қолдау қажет. Сонымен қатар, елдің өңірлік тұрғыдан әркелкілігі неғұрлым жоғары болса, оның дамуы соғұрлым күрделі болады, өңірлік саясатқа қойылатын талаптар да соғұрлым жоғары болады.

Қазақстанның саяси-экономикалық қауіпсіздігі проблемасында өңірлік аспект негізгі рөл атқарады, өйткені ол ұлттық бірлік идеяларын іске асыруға, өңірлерде сепаратизмге, ел ішіндегі бақыландыратын процестерге жол бермеуге негізделеді.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Жаңа Қазақстан: жаңару мен жаңғыру жолы» атты Қазақстан халқына кезектен тыс Жолдауында айтылған 10 жаңа бастаманың 2-уі өңірлік дамуға тікелей қатысты. Атап айтқанда «Еліміздің әкімшілік-аумақтық құрылымын жетілдіру» деген 8-

тармағы және «Жергілікті өзін-өзі басқаруды орталықсыздандыру» деген 9-тармағы бар. [1].

Осыған байланысты мемлекеттік басқару органдары мен сарапшылар қауымдастығы өңірлік дамуды стратегиялық жоспарлау проблемасына көп көңіл бөледі. Өйткені өңірлік саясат мемлекеттік өңірлік басқарудың негізі болып табылады.

Өңірлік саясатты кезекті трансформациялау проблемасының мәні нақты аумақта және жергілікті жағдайларды ескере отырып, кеңістіктік саланың барлық элементтерінің келісілген және өзара бұзылмайтын дамуын жүзеге асыру қажеттілігінде болып отыр.

Өңірлік даму жолдарын реттейтін мемлекеттік өңірлік саясат жергілікті жерлердегі мемлекеттік өңірлік саясаттың тиімділігін қамтамасыз етуге тиіс. Осыған байланысты, жаңа шындық өңірлерді басқарудың жаңа әдістерін іздеуді талап етеді.

Бүгінгі күннің шындығы өңірлік нарықтарды зерттеу және геосаяси белгісіздіктің жаңа жағдайларында өңірлік экономика субъектілерінің өзара іс-қимылы, өңірлік дамуға арналған әртүрлі тәсілдердің қалыптасуы мен жұмыс істеу тұжырымдамасын негіздеу проблемалары бойынша ғылыми нәтижелердің өзектілігін арттырып, сұранысқа ие етті.

Осының нәтижесінде мемлекеттік басқарудағы қазіргі заманғы жағдайларда өңірлер көп функционалдық және көп аспектілі жүйе ретінде қаралуға тиіс.

Облыстар халқының тығыздығы мен олардың әлеуметтік-экономикалық дамуының арасындағы үлкен айырмашылық Қазақстан Республикасының әкімшілік-аумақтық құрылысының оңтайлы моделін іздеудің негізгі факторлары болып табылады.

Қ. К. Тоқаевтың билікті орталықсыздандыруға және аумақтық құрылым жүйесін жаңартуға бағдарланған саяси реформалары жергілікті жерлердегі билік институттарының тиімділігін арттыруға ықпал етуі тиіс.

Сондай-ақ, жаңа үш облыс құрылғаннан кейін логистиканың жақсарғаны байқалады, өйткені шағын елді мекендерде тұратын азаматтардың көпшілігіне тұрмыстық мәселелерді шешу үшін жүздеген шақырымға барудың қажеттілігі болмай қалды. Сонымен қатар, биліктің өзі де халыққа жақындай түсті. Өйткені саяси реформалар жыл сайын сайланған әкімдер пулын кеңейтуге алып келеді, сол арқылы билік үшін жергілікті жерлердегі нақты проблемаларды түсінудің маңыздылығын өзектендіреді.

Жаңа әкімшілік-аумақтық реформа экономика үшін белгілі бір «катализаторға» айналуы маңызды [2].

Жаңа қалалардың пайда болуы инфрақұрылымдық жобалар, құрылыс саласы, шағын және орта бизнес үшін үлкен мүмкіндіктер ашады.

Сонымен қатар, Қазақстанда 80-нен астам қаласы бар моноқалалардың проблемасын атап өтуге болмайды, олардың 27 – ге жуығы-әлеуметтік-экономикалық жағдайы күрделі моноқалалар.

Мысалы, Ұлытау облысында құрылған қазіргі ірі агломерациялар моноқалалар болып табылады. Сондықтан аумақтық басқаруды әртараптандыру одан әрі дамуына мүмкіндіктер пайда болатын көптеген елді мекендердің жағдайын жақсартады деп санаймыз.

Өңірлерді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы және «Қуатты өңірлер - ел дамуының драйвері» ұлттық жобасы жеткіліксіз болып табылады [3].

Өйткені, біздің ойымызша, Қазақстандағы өңірлік саясат мынадай басымдықтарға негізделуге тиіс: 1) Өңірлік дамудың берік ғылыми-әдістемелік негізі; 2) Өңірлерді басқаруда жаңа тәсілдерді айқындау; 3) Өңірлердің инфрақұрылымын барынша жақсарту; 4) Еліміздің өңірлерінде өмір сүру сапасын арттыру.

Отыз жылдық кезеңде Қазақстанда өңірлік басқару және даму мәселелерінде түрлі тәсілдер қолданылды, мысалы, өңірлік ядролық білім теориясы, даму осьтерінің теориясы және кластерлер теориясы. Алайда, жоғарыда аталған әлсіз теориялық база мен ретсіз орындалудың арқасында аталған тәсілдер сәтсіз болды. Бұл жағдай өңірлік дамуды ғылыми-әдістемелік сүйемелдеуді қажет етеді.

Мысалы, еліміздегі қала халқының үлесін арттыру бойынша бұрын мәлімделген шаралар неге әкелуі мүмкін.

Өзгерістердің екінші үлкен бөлігі басқару мәселелеріне қатысты. Қазіргі уақытта біз басқару объектісі (орталықтандыру және орталықсыздандыру) ретінде өңірдің биполярлық (дуалды) көрінісін байқаймыз.

Президент Қ. Тоқаевтың екінші құрамдас бөлікке баса назар аударғаны анық.

Орталықсыздандырудың фискалдык, әкімшілік және саяси/ демократиялық деген жалпы қабылданған түрлері бар.

Басқа түсіндірмелерге тоқталмай-ақ, «орталықсыздандыру» терминін билік пен ресурстарды орталық үкіметтен жергілікті билік органдарына, өзін-өзі басқару органдарына және азаматтық қоғамға ішінара беру ретінде түсіну керек.

Бұл жерде адамдарға мемлекеттік лауазымды тұлғалардың қызметін бақылауға мүмкіндік беретін қажетті жағдайлар мен құрылымдар жасау және оларға жұртшылыққа өз қызметі туралы есептерді тұрақты түрде ұсыну бойынша жауапкершілік жүктеу маңызды.

Орталықсыздандырудың әсері туралы қазіргі тәсілдерді шартты түрде екі топқа бөлуге болады.

Біріншіден, бірқатар зерттеулер орталықсыздандыруды міндеттерді жақсырақ орындауға, жергілікті билік органдарының сапасы мен есептілігін арттыруға, азаматтардың қажеттіліктері мен үміттеріне жақсы ден қоюға, олардың жергілікті шешім қабылдау процесіне қатысуын кеңейтуге арналған шешім ретінде алға тартады.

Екіншіден, орталықсыздандыруды жүзеге асыратын әртүрлі елдердегі зерттеулердің өсіп келе жатқан саны бұл саясаттың күтілген оң нәтижелерге әкелмегенін көрсетеді [4].

Осыған байланысты ұсынылатын мемлекеттік қызметтер сапасының нашарлауы, жергілікті элиталардың билікті басып алуы және жергілікті билік органдарының есеп беруінің қанағаттанғысыз жақсаруы сияқты әлеуетті жағымсыз салдарларды ескеру қажет.

Жоғарыда айтылғандар орталықсыздандыру саясатының оң және теріс нәтижелерін үнемі талдау қажеттігін көрсетеді.

Қазақстанда орталықсыздандырудың қатып қалған саясатын қайта бастаудың негізгі себебі басқару жүйесін демократияландыру қажеттілігі болып табылатынын ерекше атап өткен жөн.

Орталықсыздандыру жөніндегі реформалардың, атап айтқанда, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының заңнамалық базасын құрудың, оларға жиналған салықтардың бір бөлігін сақтау мен дербес жұмсауға берудің, сондай-ақ азаматтар тікелей сайлайтын жергілікті өкілді кеңестер құрудың арқасында осы саясаттың жергілікті әкімдердің есептілігіне ықпал етуі оның негізгі жетістіктері болып табылады.

Тәуелсіз сарапшы Акрам Умаровтың айтуынша: «Қазір де-юре азаматтары табыс және мүлік салығын төлеу, халыққа есеп беретін және жоғары органдар тікелей тағайындайтын жергілікті билік органдарымен қарым-қатынаста оның мүдделерін білдіретін мәслихаттар тетігін құру арқылы жергілікті билік органдарымен тікелей байланысты» [5].

Сондай-ақ, іске асырылып жатқан ауылдық жерлерде жергілікті әкімдерді сайлау жүйесін енгізу аудандық билік органдарына, ал кейінгі кезеңдерде облыс әкімдеріне тікелей сайлауды біртіндеп енгізудің бастапқы кезеңі болуы мүмкін деген қорытынды жасауға болады.

Жинақталған мәселелердің жарқын мысалы-әлемнің түрлі елдеріндегі мемлекеттік басқару жүйелеріне елеулі әсер еткен коронавирустық инфекцияның таралуы болды.

Осылайша, жергілікті биліктің осындай төтенше жағдайларға дайын болмауы, ел өңірлерінде қажетті ресурстардың болмауы, сондай-ақ жергілікті жерлердегі басшыларды орталық билік органдарына бағдарлаудың қалыптасқан практикасы туындаған проблемалардың негізгі себептеріне айналды. Сонымен қатар, халықпен тұрақты диалогтың нақты тетіктерінің болмауы, қабылданған шектеу шараларын дәйекті түрде дәлелдеу және жергілікті билік органдарының халыққа есеп беруінің жеткіліксіздігі жағдайды жақсартуға ықпал етпеді, бұл өз кезегінде өңірлік саясатты қайта қарау туралы мәселелерді өзекті ете түсті.

Мунк мектебінің жаһандық мәселелер және қоғамдық саясат жөніндегі зерттеушілері (the Munk School of Global Affairs and Public Policy University of Toronto) қазіргі уақытта белгілі бір жергілікті орындарды (ауылдар, аудандар, облыстар) маңызды жаһандық өңірлерге айналдыруды көздейтін "глоколизация" ұғымын анықтаумен және дамытумен айналысуда.

Осыған сүйене отырып, экономиканы интернационалдандыру халықаралық экономикалық ынтымақтастықты да, халықаралық капитал қозғалысын да білдіреді. Елдер мен халықтар арасындағы халықаралық экономикалық ынтымақтастық процесінде тұрақты экономикалық байланыстар дамуда, көбею процесі ұлттық шекаралардан асып түседі және микроөңірлер жаһандық аренаға шығады.

Себебі жаһандану микро және макро деңгейлерде ұсынылуы мүмкін.

Бұл жағдайда ұлттық-мәдени, әлеуметтік-демографиялық, табиғи-климаттық, шаруашылық шындықтан, сондай-ақ Қазақстан өңірлерінің қалыптасуы мен дамуының тарихи ерекшеліктерінен туындайтын жаңа мемлекеттік өңірлік саясатты әзірлеу маңызды міндет болып табылады.

Өңірлік саясатты жетілдіру бойынша болашақта әзірленген ұсынымдар тұрақты және тікелей іс-қимыл тетіктері, диалогтың, қоғамдық бақылау мен

коммуникацияның тиімді арналары арқылы демократиялық құндылықтарды өңірлік деңгейде ілгерілетіп отырып, Қазақстанның өңірлерін алысқа бара жатқан амбициялармен және жоспарлармен қалыптастыруға қуатты серпін мен мүмкіндік беретініне сенімдіміз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2022 жылғы 16 наурыздағы «Жаңа Қазақстан: жаңару және жаңғыру жолы» атты Қазақстан халқына Жолдауы [Электрондық ресурс]: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1623953>

2.«Қазақстан Республикасының әкімшілік-аумақтық құрылысының кейбір мәселелері туралы» Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2022 жылғы 4 мамырдағы Жарлығы [Электрондық ресурс]: <https://akorda.kz/ru/o-nekotoryh-voprosah-administrativno-territorialnogo-ustroystva-respubliki-kazahstan-44522>

3. Өңірлерді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған бағдарламасы [Электрондық ресурс]:<https://primeminister.kz/ru/gosprogrammy/gosudarstvennaya-programma-razvitiya-regionov-na-2020-2025-gody-9111157>

4. Grindle M. Going Local: Decentralization, Democratization, and the Promise of Good Governance. - Princeton University Press, Princeton. – 2014. – 155 p.

5. Өткеннің сән тренді: Қазақстанда орталықсыздандыру реформасы қалай өтті? [Электрондық ресурс]: <https://cabar.asia/ru/modnyj-trend-proshlogo-kak-prohodila-reforma-detsentralizatsii-v-kazahstane>

Жаркенова Светлана Бахытқызы

«Отандастар қоры» КЕАҚ, сарапшы,
заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЛАРЫНЫҢ БІРІ РЕТІНДЕ ШЕТЕЛДІК ОТАНДАСТАРДЫ МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУ (кәсіби білім беру саласы мысалында)

Жақында Қазақстан Республикасының Конституциясына түзетулер енгізу бойынша өткен референдум ел халқының қоғамдық-саяси белсенділігінің деңгейін көрсетті. Қазақстанның жаңартылған Конституциясы жаңа Қазақстанның құндылық бағдарларын айқындайды, олардың бірі шетелдік отандастарды, бірінші кезекте этникалық қазақтарды мемлекеттік қолдау болып табылады.

Бүгінгі таңда жиырма бірінші ғасыр жағдайында «әлемдік маңызы бар проблемаға» айналған көші-қон процесі қазіргі заманның елеулі сын-қатеріне

айналды және осы үдерістің феномендерінің бірі диаспора болып табылады [1]. Бұл өзгерістер көптеген адамдардың өз отанынан тыс қоныс аударуымен сүйемелденген әлемдегі жаңа терең трансформациямен байланысты. Бұл динамикалық түрде өзгеруші ғана емес, сонымен қатар тұрақты процесс екендігіне ешкім дауласпайды.

Қазақстан үшін шетелде тұратын отандастарды мемлекеттік қолдау саясаты, сондай-ақ қазақ диаспорасымен байланысты нығайту мемлекеттік тәуелсіздік алғаннан кейін бірден бір құндылық бағдарларына айналды. Көші-қон процестерін құқықтық реттеу саласында аса маңызды мемлекеттік құжаттар, заңнамалық актілер қабылданды, қызметі мемлекеттің көші-қон және репатриациялық саясатын іске асыруға бағдарланған арнайы құрылымдар құрылды.

Бүгінде бұл бағдарлар одан да қомақты бола түсті, Қазақстан өзінің тарихи отанына оралғысы келетін отандастарды, ең алдымен, қазақ ұлты өкілдерін біріктіруге деген өзінің бейілділігін көрсетеді. Енді, үш онжылдықтан астам уақыт өткен соң, еліміздің осы саладағы белгілі бір жетістіктері туралы айта аламыз: репатриация нәтижесінде миллионнан астам этникалық қазақ елге оралды, қазақтар жинақы тұратын көптеген елдерде қазақтың ұлттық мәдени орталықтары құрылды, шетелдік диаспорамен қатынастар орнатылды, көші-қон заңнамасы жетілдірілді және т. б. Алайда, әзірше шешімін таппаған проблемалық мәселелер де бар, бұл бірінші кезекте Қазақстанда репатриацияны құқықтық реттеуге және шетелде тұратын отандастарды мемлекеттік қолдауға бағытталған арнайы заңнамалық актінің болмауымен байланысты. Осы бағытта «Отандастар қоры» КЕАҚ этникалық қазақтарды репатриациялау тұжырымдамасының жобасын және отандастарды мемлекеттік қолдау туралы заң жобасын әзірлеуден бастап, мемлекеттік органдардың, ғалымдардың, саясаткерлердің, диаспоралар мен жұртшылық өкілдерінің қатысуымен қоғамдық форумдар өткізуге дейін үлкен жұмыс атқарды, онда осы құжаттар талқыланды, бұл ретте жұртшылық мұндай құжаттардың қажеттілігі туралы оң пікір білдірді. Мұндай құжаттардың маңыздылығы даусыз, мұны халықаралық тәжірибе растап отыр. Біздің еліміздің осы саладағы проблемаларды шешуде өз тәжірибесі бар, дегенмен халықаралық тәжірибені ескере отырып, жаңа тәсілдерді құруды жалғастыруда.

«Отандастар қоры» КЕАҚ сарапшылары мен мамандары шетелде тұратын отандастарды репатриациялау мен мемлекеттік қолдаудың халықаралық тәжірибесін зерттеді, Израиль, Польша, Германия, Корея, Ресей және басқа да бірқатар елдердің заңнамасы зерттелді. Әлемнің көптеген елдерінің бұл мәселедегі тәжірибесі белгілі болып табылады – шетелдік отандастарды репатриациялау мен мемлекеттік қолдаудың құқықтық аспектілерін реттейтін заңнамалық акт болуға тиіс. Сонымен қатар, әлемнің әр елінің тәжірибесі мемлекеттік саясаттың ұлттық, экономикалық, құқықтық және басқа аспектілеріне байланысты өзіндік сипаттамаларға ие. Егер кейбір елдер отандастарының репатриациясын белсенді қолдаса, оларға қайтып оралудың қолайлы жағдайларын жасауға дайын болса және өздеріне талантты және перспективалы жастарды барынша тартса, онда басқа елдер диаспорамен байланысты қолдау, оның өкілдері этникалық мәдениетті, тілді ұмытпай, ең бастысы, қаржылық, интеллектуалдық және өзге де капиталды инвестициялау

арқылы тарихи Отанының экономикалық өміріне қатысса жеткілікті екенін ашық айтады.

Бүгін «Отандастар қоры» КЕАҚ Қазақстанның репатриациялық және көші-қон саясаты саласындағы қандай да бір мәселелерді шешу көзі бола алатын үлкен теориялық және практикалық материал жинады, Шетелдегі: Қытайдағы, Ресейдегі, Моңғолиядағы, Түркиядағы, Өзбекстандағы, Қырғызстандағы, Түркіменстандағы, Ирандағы, Ауғанстандағы, Еуропа елдеріндегі, АҚШ-тағы және басқа елдердегі этникалық қазақтардың өмірімен байланысты мәселелер жан-жақты зерттелуде, кейбір мәліметтер бойынша, этникалық қазақтар әлемнің 43 елінде тұрады.

Шетелдік этникалық қазақтарды мемлекеттік қолдау саласындағы маңызды бағыттардың бірі білім беру саласындағы халықаралық ынтымақтастық болып табылады.

2022 жылғы 26 мамырда ҚР Президенті Қ.Тоқаевтың Қырғызстанға ресми сапары барысында 13 келісім мен меморандумға қол қойылды. Қазақстан қырғыз студенттері үшін квота санын көбейтеді, яғни еліміздің сегіз жоғары оқу орнында 50 грант бөлінеді. Оның ішінде «Қырғыз Республикасының азаматтары болып табылатын ұлты қазақ адамдарға бакалавриат және магистратура бағдарламалары бойынша Қазақстанның жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарында оқу үшін 20 орынға дейін (бакалавриат – 10, магистратура – 10) беріледі» [2].

Қазақстан «этникалық қазақтар үшін жыл сайын еліміздің жоғары және орта оқу орындарына 1300-ге дейін грант бөледі» [3, 150-бет]. Кәсіптік оқуды аяқтағаннан кейін түлектердің бір бөлігі Қазақстанда жұмысқа орналасу мәселелерін шешеді, бір бөлігі оралып, тұратын елінің еңбек ресурстары ағынына қосылады.

Шетелдік этникалық қазақтар болу елдері экономикасының түрлі салаларында жұмыс істейді. Олар әр түрлі кәсіби салаларда: ауыл шаруашылығы, білім беру саласында (мектептер, колледждер, жоғары оқу орындары), мәдениет және өнер саласында, медицина, қызмет көрсету саласында, жеке кәсіпкерлік және басқа да салаларда ұсынылған. Мысалы, Өзбекстанда қандастардың басым бөлігі ауылдық жерлерде тұрады, бұл олардың негізінен ауыл шаруашылығы бағытындағы кәсіптермен айналысатынын білдіреді. Қазақ жастарының болашақ мамандығын таңдауына өмір сүру жағдайлары, ел дамуының әлеуметтік-экономикалық деңгейі, табиғи-климаттық жағдайлар және басқа да факторлар әсер етеді.

Халықаралық білім беру процесінің қатысушысы ретінде

Л. Н. Гумилев атындағы «Еуразия ұлттық университеті» КЕАҚ (Нұр-Сұлтан қ.) басқа елдерден келген қандастарды оқуға қабылдайды. Сонымен, Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ-де түрлі елдерден келген этникалық қазақтар оқиды. Университеттің Халықаралық ынтымақтастық департаментінің мәліметі бойынша, соңғы 4 оқу жылында шетелдік білім алушылардың саны мынадай (1-кесте) [4]:

1-кесте.

Оқу жылы	ТМД елдерінен келетін шетелдік студенттердің саны	Алыс шет елдерден келетін шетелдік студенттердің саны (адам)
-----------------	--	---

	(адам)	
2018-2019	159	242
2019-2020	180	237
2020-2021	265	426
2021-2022	202	410

Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ-да оқитын таяу және алыс шетелдерден келген этникалық қазақтар (қандастар) бойынша статистика төменде ұсынылған (2-кесте):

2-кесте.

Оқу жылы Елдер	Басқа елдерден келіп оқитын этникалық қазақтардың саны (адам)			
	Моңғолия	Қытай	Ресей	Өзбекстан
2018-2019	64	145	21	108
2019-2020	151	55	26	80
2020-2021	259	122	25	82
2021-2022	289	138	109	25

Таяу және алыс елдерден келген Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ оқитын этникалық қазақтар (қандастар) таңдайтын мамандықтар факультеттеріне қарай көрсетілген (3-кесте):

3-кесте.

Факультеттер/мамандықтар	Шетелдік студенттер саны			Барлығы
	2019-2020 оқу жылы	2020-2021 оқу жылы	2021-2022 оқу жылы	
Сәулет-құрылыс факультеті	58	68	64	190
Тарих факультеті	7	9	6	22
Механикалық-математикалық факультет	17	23	26	66
Көлік-энергетика факультеті	18	16	13	47
Жаратылыстану ғылымдары факультеті	25	31	25	81
Журналистика және саясаттану факультеті	29	38	35	102
Ақпараттық технологиялар фак-ті	64	64	53	181
Халықаралық қатынастар факультеті	37	36	32	105
Әлеуметтік ғылымдар факультеті	39	50	50	139
Физикалық-техникалық факультет	28	20	15	63
Филология факультеті	51	78	74	203
Экономикалық факультет	34	60	49	143
Заң факультеті	10	42	9	61

Барлығы	417	535	451	1403
----------------	------------	------------	------------	-------------

Деректер Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ-да Моңғолиядан, Қытайдан, Ресейден және Өзбекстаннан келген этникалық қазақтар оқитынын көрсетеді. Басқа елдерден келген білім алушылардың басым бөлігі сәулет-құрылыс, филологиялық (тілдік) мамандықтарын, сондай-ақ ақпараттық технологиялар факультетін таңдаған. Қандастарымыздың еліміздің басқа да жоғары оқу орындарында білім алып жатқанын айта кеткен жөн, олардың ішінде Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетін (Алматы қ.), Ұлттық аграрлық университетті (Нұр-Сұлтан қ.) ерекше атап өту керек.

Көші-қон процесі еңбек нарығына да айтарлықтай әсер етеді. Мысалы, Өзбекстан бойынша деректерді келтіреміз және келгендердің және кеткендердің ең көп үлесі Қазақстанға тиесілі екенін атап өтеміз. Ресми статистикалық мәліметтерге сәйкес Өзбекстанның әлеуметтік-экономикалық жағдайына келесі процестер әсер еткен, салыстыру үшін 2020 жылдың I тоқсаны мен 2022 жылдың I тоқсаны бойынша мәліметтер алынды (4-кесте):

Елдер	Шетелден Өзбекстан Республикасына келгендерді бөлу (2020 жылғы қаңтар-наурызда шетелден келгендердің жалпы санына,%)	Өзбекстан Республикасынан шетелге кеткендерді бөлу (2020 жылғы қаңтар-наурызда шетелге кеткендердің жалпы санына, %)
Қазақстан	167 адам / 34,1 %	1234 адам / 64,8 %
Тәжікстан	140 адам / 28,6 %	15 адам / 0,8 %
Ресей	96 адам / 19,6 %	557 адам / 29,2 %
Қырғыстан	35 адам / 7,1 %	18 адам / 0,9 %
Украина	6 адам / 1,2 %	-
Израиль	-	18 адам / 0,9 %
Басқа да елдер	46 адам / 9,4 %	64 адам / 3,4 %
Елдер	Шетелден Өзбекстан Республикасына келгендерді бөлу (2022 жылғы қаңтар-наурызда шетелден келгендердің жалпы санына,%)	Өзбекстан Республикасынан шетелге кеткендерді бөлу (2022 жылғы қаңтар-наурызда шетелге кеткендердің жалпы санына, %)
Қазақстан	148 адам / 37,9 %	686 адам / 58,5 %
Тәжікстан	49 адам / 12,6 %	19 адам / 1,6 %
Ресей	86 адам / 22,1 %	346 адам / 29,5 %
Қырғыстан	22 адам / 5,6 %	11 адам / 0,9 %
Түрікменстан	9 адам / 2,3 %	8 адам / 0,7 %
Басқа да елдер	76 адам / 19,5 %	103 адам / 8,8 %

**Ескертпе:* Кесте Мемлекеттік статистика комитеті сайтының деректері бойынша жасалды [5].

Көріп отырғанымыздай, осы кестедегі деректерді салыстырмалы талдау Өзбекстандағы көші-қон көрінісіне этникалық қазақтар айтарлықтай әсер етеді деп пайымдауға мүмкіндік береді.

Бұл көші-қон процестері қазіргі жаһандық шындық жағдайында елеулі сын-қатер болып табылатынын тағы да растайды. Қазақстанға елде саяси және қоғамдық институттарды ауқымды жаңғыртуды жүргізу, экономикалық, демографиялық және кадр мәселелерін шешу үшін ішкі ғана емес, сыртқы әлеуетті де пайдаланған жөн.

Әдебиеттер тізімі:

1. Торреальба А.А. Сыртқы саясаттағы диаспоралық дипломатияның негізгі үш тәсілі // экономика мен құқықтың өзекті мәселелері. 2017. Т.2, №2. - 154-169-б. DOI: <http://dx.doi.org/10.21202/1993-047X.П.2017.2.154-169>
2. «2006 жылғы 4 шілдедегі Қазақстан Республикасының Үкіметі мен Қырғыз Республикасының Үкіметі арасындағы білім беру саласындағы ынтымақтастық туралы келісімге» өзгерістер енгізу туралы хаттама 26.05.2022. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200000243>
3. Диаспоралық қоғамдастықтардың өзара іс-қимылы мен оларды қолдаудың халықаралық тәжірибесі (ақпараттық анықтамалық). Н. Ә. Әбіқаевтың жалпы редакциясымен. – Нұр-Сұлтан, 2020. – 150-б.
4. Сарапшылардың 2022 жылғы 26 сәуірдегі сұрау салуы бойынша Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ-нің Халықаралық ынтымақтастық департаменті шетелдік білім алушылар, оның ішінде басқа елдерден келген этникалық қазақтар бойынша ресми статистикалық ақпарат берді..
5. Кесте Өзбекстан Республикасының Мемлекеттік статистика комитеті сайтының деректері бойынша жасалған. Өзбекстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық жағдайы. Демографиялық жағдай, 25.06.2022 - URL: https://stat.uz/ru/?preview=1&option=com_dropfiles&format=&task=frontfile.download&catid=190&id=471&Itemid=1000000000000 (за 2020 год); URL: https://stat.uz/ru/?preview=1&option=com_dropfiles&format=&task=frontfile.download&catid=374&id=2458&Itemid=1000000000000 (за 2022 год).

Жүнісбекова Дана Алханқызы

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті,
педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент

ПАТРИОТИЗМ-ЖАҢА ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫНЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰНДЫЛЫҒЫ

Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 30 жылы ішінде біздің қоғам әрқашан халықтың жоғары ұмтылысын білдіретін, қоғамдық санада баянды етілген құндылықтар мен идеалдар жүйесіне арқа сүйеген. Еліміз тәуелсіз ұлттық мемлекеттіліктің өзіндік моделін құруға қол жеткізді, оның негізін қалаушы құндылығы патриотизм, этносаралық және конфессияаралық

бейбітшілік пен келісім, «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясының төңірегінде біріктірілген ұлттық бірлік болып табылады.

Патриотизмге, өз жеріне деген сүйіспеншілікке негізделген біртұтас идеология құруға ұмтылу-өте күрделі міндет. Қазіргі заманғы қоғамды патриоттық тәрбиелеудің негізгі мақсаттары - азаматтардың бойында жоғары патриоттық сананы, өз елі үшін мақтаныш сезімін қалыптастыру, патриоттық тәрбие жүйесін мақсатты дамыту арқылы Отан мүдделерін қорғау бойынша азаматтық борыш пен конституциялық міндеттерді орындауға дайын болуға тәрбиелеу [1, 1 б].

Патриоттық тәрбие идеясы, оның өзекті қажеттілігі әрбір мемлекетте мойындалады және тәрбиенің басты бағыттарының бірі болып табылады.

Патриотизм ұғымы өте терең, баға жетпес мәнге ие. Патриотизм (грек. - Отан) - Отанға деген сүйіспеншілік, оның тағдыры үшін жауапкершілік сезімі, оның мүдделеріне қызмет етуге және ішкі өмір саласында және халықаралық аренада оның жетістіктеріне әсер етуге дайындығы мен қабілеті. Отан сезімі – бұл қасиетті сезім. Кеңестік патриотизмде өскен және тәрбиеленген ұрпақ барлық посткеңестік мемлекеттерге әсер еткен дәуірлік қайта құруларды бастан кешуде, өйткені мемлекеттік құрылыс және мемлекеттілік тұжырымдамасымен жаңа мемлекеттер пайда болды.

Қазақстан Республикасының әрбір азаматы өзін тұрып, еңбек етіп жатқан мемлекеттің бір бөлігі ретінде сезінгенде ғана «қазақстандық» деген атқа абыроймен ие бола алады.

Бұл ұғымды әрбір қазақстандық жанымен және жүрегімен адамгершілік тұрғыдан ұғынуы үшін, патриоттық азаматтық ұстанымды іс жүзінде жүзеге асыруы үшін әрбір адамда қазақстандық патриотизм сезімін тәрбиелеу қажет.

Нағыз патриот адам:

- мемлекет өміріндегі өз рөлін түсінеді;
- Отанын жақсы көреді;
- халқына адал;
- Отанымыздың өткені мен бүгінгісін мақтан тұтады, болашағына қамқорлық жасайды;
- мемлекеттік рәміздер мен халықтың дәстүрлерін біледі және құрметтейді;
- белсенді азаматтық ұстанымымен ерекшеленеді;
- қоғамдық және саяси оқиғаларға, республиканың өміріне қызығушылық танытады;
- Отанды және оның мемлекеттік мүдделерін қорғауға тиіс;
- мемлекеттік тілді, орыс тілін және әлем тілдерінің бірін біледі;
- басқа ұлттар мен діндер өкілдеріне тағаттылық танытып, құрмет көрсетеді;
- жерлестерінің жетістіктері үшін мақтаныш сезімін сезінеді [2, 6-б.].

Өз елінің патриоты болу - абыройы мен қадір-қасиетіне ие кез келген адам үшін әрқашан үлкен құрмет. Бірақ патриоттар туылмайды, олар қалыптасады. Сонымен қатар, сенімді дамып келе жатқан мемлекетте патриоттық тәрбие тек шығармашылық процесс ретінде бағаланбауы керек. Бұл сондай-ақ жастар үшін, елдің болашағы үшін күрес, мәжбүрлі көші-қон,

қылмыстың, нашақорлықтың, маскүнемдік пен экстремистік көңіл-күйдің өсуі сияқты жағымсыз құбылыстарға қарсы күрес [3, 1-б.].

Азаматтарды, оның ішінде балалар мен жастарды патриоттық тәрбиелеу жөніндегі жұмыс одан әрі жетілдіруді және дамытуды талап етеді. Көптеген адамдардың санасында өскелең ұрпақты патриоттық тәрбиелеу тек әскери парызды орындауға ғана байланысты, бұл патриоттық тәрбие ұғымының мазмұнын айтарлықтай тар етеді. Бүгінгі таңда жастарды патриоттық тәрбиелеу патриоттық сананы, оның ішінде мемлекеттік сананы қалыптастыру, сондай-ақ өз Отанына деген адалдық пен жанқиырлық сезімін тәрбиелеу, азаматтық борыш пен негізгі конституциялық міндеттерді орындауға дайындық талаптарына толық жауап бермейді. Қазақстандық патриотизм-ерекше нәрсе. Себебі бұл жағдайда көп ұлтты Қазақстан халқының көптеген халықтардың өкілдері үшін ортақ Отанға деген қатынасы туралы айтылады.

Қазақстандық патриотизм-бұл посткеңестік кеңістікте алғашқылардың бірі болып алға шығып, жаңа мемлекет құрып, өзінің өршіл, ауқымды қайта құруларымен шетелдік саясаткерлерді, мемлекет көшбасшыларын ғана емес, өз отандастарын да таң қалдыратын өз Отанын мақтан етуге орынды негіз болып табылады. Сондықтан біз әрбір азаматтың жасына қарамастан, оның Отанына деген патриоттық сезімін тәрбиелеуге, отарлық және кеңес заманында жоғалтқан мемлекеттік сана-сезімді қалпына келтіріп, осы философияны, идеологияны барлық жерде енгізуге тиіспіз.

Өйткені, мемлекетті ойлауға қабілеті бар адам өз мемлекетінің заңдарын құрметтейтінін, өз мемлекетін жақсы көретінін және қорғайтынын бәрі біледі. Бұл үшін Қазақстан азаматтарында мемлекеттік идеология мен мемлекеттік сананы қалыптастыру жөніндегі бағдарлама әзірленуге тиіс.

Мемлекеттік идеология саяси өмірге тұжырымдамалы түрде ресімделген идеялар, ұсынымдар мен көзқарастар жүйесі ретінде мемлекет пен қоғамның мүдделерін, дүниетанымы мен мұраттарын көрсетеді, елдің дамуында шешуші рөл атқарады. Бұл мемлекетке оның құрылысының әр кезеңінде қажет, өйткені мемлекеттік идеология қоғамды интеграциялаудың, тұлғаны әлеуметтендірудің және әлемдік қауымдастықтағы мемлекеттің өзін-өзі тануының үлкен әлеуетін қамтиды.

Әрбір азамат өзін-өзі танудың арқасында қоғамға қажет мемлекеттік идеологияны жүзеге асыруға ықпал ете алады. Бірақ, өскелең ұрпақтың да, Қазақстан Республикасы азаматтарының да мемлекеттік сана-сезімін қалыптастыру проблемасы бар екенін атап өту қажет. Сонымен қатар, мемлекеттік сана, ең алдымен, ұлт пен халықтың тарихи санасының негізінде қалыптасатыны бәріне белгілі. Шынында да, жоғары патриотизм өз Отанына жақсылық жасауға деген шексіз ықыласпен жасалады. Жас ұрпақтың бойында Отанына, халқына деген сүйіспеншілік басқа халықтарға деген терең құрмет сезімімен бірігуге тиіс.

Қазақстандық патриотизмнің маңызды құрамдас бөлігі оның әлемге ашықтығы, шығыс және еуропалық мәдениеттердің бірегей синтезі, диалогтың ерекше мәдениеті болып табылады. Қазақстан – бұл қайталанбас өркениеттік қосынды құрған дала және отырықшы мәдениеттер, түркі және славян әлемдері кездесуінің кеңістігі, бұл көптеген заманауи текетірестер жағдайында ерекше өзекті. Патриоттық саясат дұрыс жүргізілмесе қиындықтар туындауы мүмкін

екендігін мемлекеттердің даму тарихынан білуге болады. Көптеген мемлекет басшылары ол туралы біледі.

Біздің көпұлтты мемлекетімізде ұлттық және азаматтық-патриоттық тәрбие ұлтты ажыратпайды және оқшауландырмайды, керісінше оларды жақындастырады. Дамыған патриоттық сана ел аумағында тұратын барлық халықтарды біртұтас отбасы ретінде түсінуді көздейді, оның әрбір мүшесі өзінше бірегей, қазақстандық патриотизмде азаматтың сезімі кіші Отан, туған республика сезімімен ұштасады.

Қазақстанның көпұлтты, көпконфессиялы мемлекет ретінде дамуы тәрбие міндеттерін шешуді көздейді:

- Отанға деген сүйіспеншілік және Қазақстанның барлық халықтарына, олардың тарихына, дәстүрлеріне, тілдеріне, ұлттық ар-намысы мен абыройына құрметпен қарау;

- ана тіліне, өз халқының мәдениетіне деген сүйіспеншілік;

- қазақ халқына құрметпен қарау және оның қазақ мемлекеттілігінің қалыптасуы мен дамуындағы рөлін түсіну;

- орыс тілін ұлтаралық қарым-қатынастың және Қазақстан халықтарын өзара жақындастырудың маңызды құралы ретінде түсіну;

- құқықтық сана және құқықтық мәдениет;

- жалпыадамзаттық құндылықтарға үлкен құрметпен қарау;

- дінге шыдамдылықпен қарау, адамның ұлттық және профессионалдык қатыстылығына, адамдардың этномәдени және діни сауалдарына ықыласпен қарау;

- ұлтшылдық, шовинизм, нәсілшілдік; геноцидке, апартеидке жеккөрушілік, фашизм уағыздары және басқа нәсілдік, ұлттық немесе діни эксклюзивтілік көріністерінің барлық түрлеріне ымырасыздық.

Біздің еліміз өзін табысты және болашағы зор егемен мемлекет - халықаралық қоғамдастықтың танылған және құрметті мүшесі ретінде сезіну үшін негіз бола алатын жарқын ерекшеліктер мен көпшілік мойындаған жетістіктердің барлық қажетті жиынтығына ие. Қазақстандық патриотизмнің маңызды элементтері, сөзсіз, көпұлтты халықтың ұлттық сана-сезімі мен бірегейлігін қалыптастыратын және Қазақстанның туы, елтаңбасы және әнұраны сияқты маңызды ұлттық брендтерде өз көрінісін тапқан ұлттық мәдениеттің дәстүрлі рәміздері мен құндылықтары болуға тиіс [4, 1-б.].

Бұл үш символ тәуелсіз мемлекеттің ажырамас атрибуты болып табылады. Біздің мемлекеттік рәміздеріміз, егемен Қазақстанның рәміздері еліміздің әрбір азаматының мақтанышы болып табылады.

Мысалы, біздің Елтаңбамыз- ол өте символикалық және қазақ халқының тарихымен байланысты. Онда шаңырақ бейнеленген. Шаңырақ-кез келген қазақ үшін қасиетті ұғым. Біріншіден, бұл күнді білдіреді. Екіншіден-отбасыны, бірлікті білдіреді. Қазақстанда бір шаңырақ астында, бір отбасы ретінде 130 этнос өмір сүреді. Шаңырақтың екі жағында жылқының басы бейнеленген. Жылқы да даланың өмірінде көп нәрсені білдіреді-онымен кез-келген мақсатқа жетуге болады, біздің ата-бабаларымыз оған мініп, жаулармен соғысқан. Жылқы-бұл даладағы ең әдемі жануар. Біздің Елтаңба жұлдыз. Әр адамның жетекші жұлдызы бар, ал елтаңбадағы жұлдыз - біздің республикамыздың жетекші жұлдызы.

Туға келетін болсақ, көк түс - аспанның түсі екенін бәрі біледі. . Ортасында шұғылалы күн, оның астында қалықтап ұшқан қыран бейнеленген тік бұрышты көгілдір түсті мата. Қыран-бостандықтың, тәуелсіздіктің символы.

Біздің мемлекеттік рәміздеріміз түрлі халықаралық іс-шараларда қазақстандықтарда өз елі үшін мақтаныш сезімін тудырады. Мысалы, біздің спортшылар жарыстарда жеңіске жетіп, жалауымыз көтерілгенде, Әнұранымыз орындалады. Екінші жағынан, біздің спортшыларымыздың, әртістеріміздің және шетелде жүрген басқа да қазақстандықтардың жетістіктерінің арқасында біздің мемлекеттік рәміздеріміз бүкіл әлемге танымал болып, елімізге қызығушылық тудырады.

Әрбір оқу жылының басында Қазақстан Республикасының барлық мектептерінде міндетті түрде сап түзеп, мемлекеттік Әнұран орындалады. Бірінші сынып оқушыларының әнұранды айтып, қолын жүрегіне тигізгенін көру өте қуанышты. Балалар бұл еліміздің Әнұраны екенін біледі, оларда патриотизм сезімі тәрбиеленеді. Еліміздің әнұранын, шынында да, барлық қазақстандықтар ұнатады, оның сөздерін кез келген бала оқи алады. Заңға сәйкес біздің әнұранымыз тек түпнұсқа тілінде ғана орындала алатыны өте дұрыс, өйткені қазақтар мемлекет құрушы этнос болып табылады. [5, 1-6].

Мәдени сәйкестендіруді қамтамасыз ететін маңызды тетік – тіл екендігі белгілі. «Халықтың тілі – оның бүкіл рухани өмірінің ең жақсы, ешқашан өшпейтін және үнемі гүлдейтін түсі... Тілде бүкіл халық пен бүкіл Отан рухтандырылған... Халық тілінің ашық, мөлдір тереңдігінде халықтың рухани өмірінің бүкіл тарихы көрініс табады... Тіл-халықтың ескірген, өмір сүретін және болашақ ұрпақтарын бір ұлы, тарихи және тірі тұтасқа біріктіретін ең тірі, ең бай және берік байланыс», - деді К.Д. Ушинский. Сонымен, тіл халықтың тағдырын, ойлары мен ұмтылыстарын бейнелейтін тірі организм ретінде қарастырылады. Дамыған патриоттық сезімі бар рухани бай тұлғаны қалыптастыру ұлттық рухани дәстүр контекстінен тыс болмайды. Қазақ тілін меңгеру оған баулуды, қазақ мәдениетінің қазынасын бойына сіңіруді білдіреді.

Барлық уақытта, кез-келген әлеуметтік-экономикалық жағдайда этикалық құндылықтар: мораль, тәрбие, әділеттілік басымдырақ болып қала берді. Пандемия жағдайында да адамдар өмір мен денсаулықты көбірек бағалай бастады. Қазақстан халқының дүниетанымы көп жағдайда этикалық сипатқа ие. «Адамгершілік» санаты (адамгершілік, адамгершілік) әрқашан біздің қоғамның негізгі адамгершілік императиві ретінде әрекет етті. Құндылық бағдарларын ұстану мемлекетті сақтауға және дамытуға, біртұтас болашақты бейбітшілік пен келісімде құруға мүмкіндік береді.

Патриоттық тәрбие-бұл әртүрлі және көп деңгейлі процесс. Ол патриот пен өз Отанына адал, өзінің азаматтық және конституциялық борышын орындауға дайын Қазақстан азаматын қалыптастыру бойынша мақсатты және үйлестірілген қызметті жүзеге асыратын мемлекеттік органдарды, саяси партиялар мен қозғалыстарды, қоғамдық ұйымдар мен бірлестіктерді қамтиды [6, 1023-б.].

Қорытындылай келе, республикада қалыптасқан көп этностық бірлік адамға қажетті үшінші мыңжылдықты тәрбиелеу үшін және тағаттылық, жалпыадамзаттық және этникалық құндылықтарды қабылдау, кіші және үлкен Отанға деген сүйіспеншілік, тәуелсіз жауапты таңдау қабілеті және т. б. сияқты

патриотизмнің қазіргі заманғы түсінігін айқындаушы негіз болып табылатындығын атап өтемін.

Әдебиеттер тізімі:

1. Саясат және қоғам //Мәжілістегі дөңгелек үстел: білім беру жүйесінің призмасы арқылы Қазақстан жастарының патриотизмін дамыту және нығайту Қамал Бұрханов, ҚР Парламенті Мәжілісі Аппаратының баспасөз қызметі, 21 сәуір 2009. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30407291&pos=3;-81#pos=3;-81
2. Қазақстандық патриотизмді тәрбиелеу - мектептің негізгі мемлекеттік міндеті. Әдістемелік құрал. – Чағлы, 2007. – 76 б.
3. Саясат және қоғам //Мәжілістегі дөңгелек үстел: білім беру жүйесінің призмасы арқылы Қазақстан жастарының патриотизмін дамыту және нығайту Жігер Байтелесов, ҚР Парламенті Мәжілісі Аппаратының баспасөз қызметі, 21 сәуір 2009.
4. Тоқтаров Е. Тәуелсіз Қазақстанның құндылық бағдары. 13.05.2021. strategy2050.kz: <https://strategy2050.kz/ru/news/tsennostnye-orientiry-nezavisimogo-kazakhstana/>
5. «Қазақпарат» халықаралық ақпарат агенттігі (www.inform.kz). Сенатор С.Ақылбайдың баяндамасы. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30754373
6. Қазіргі Қазақстан жағдайында жастардың патриотизмін қалыптастырудың негізгі принциптері // Қазіргі жаратылыстану жетістіктері. - 2015. - № 1-6. - 1022-1024-б.

Исқақова Жұлдызай Амангелдіқызы

PhD, «Қазақстандық қоғамдық даму институты» КЕАҚ талдаушы-менеджері, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ зерттеушісі

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ САЯСИ ИНСТИТУТТАРҒА ДЕГЕН ҚОҒАМДЫҚ СЕНІМНІҢ ДИНАМИКАСЫ

Қоғамдағы сенім мәселелері бүкіл әлемнің зерттеушілерін ұзақ уақыт бойы алаңдатып келеді. Әсіресе, қоғамдағы және саяси институттардағы сенім мәселесі әлеуметтік шиеленіс деңгейін төмендету және әлеуметтік-саяси ахуалдың одан әрі дамуын болжау қажет болған кезде дағдарыс жағдайларында өзекті бола түседі.

Әлемде бірқатар ірі тұрақты зерттеулер жүргізілуде, олар елдердегі сенім деңгейін өлшейді және өзгерістерді тіркеуге, елдерді бір-бірімен салыстыруға мүмкіндік береді. Олардың ішінде ең танымалы **Edelman Trust Barometer** және **World value survey**. Осы тұрақты сауалнамаларға әлемнің ондаған және жүздеген елдері қатысады, бұл оларға институционалдық сенім динамикасын тіркеуге мүмкіндік береді.

2022 жылы Edelman Trust Barometer әлемнің көптеген елдерінде азаматтардың өз үкіметтеріне деген сенімі төмендеп келе жатқанын тіркеуді

жалғастыруда. Жаңартылған баяндамада жаһандық дамудың жаңа кезеңі «тоқтаусыз сенімсіздік шеңберімен» белгіленді. [1]. Баяндамада әлемдегі Үкіметке және БАҚ-қа сенімсіздік спиралы сияқты фактор көрсетілген. Баяндама авторларының пікірінше, адамдар осы екі институтқа сүйенеді, алайда соңғы кездері басып өту, лайк қою және дауыс беру арқылы қысқа мерзімді пайда табу үшін «қауіпті танго» ұйымдастырады. Екі жыл бұрын - 2020 жылы Үкімет әлемдегі ең сенімді институт болды [2]. Содан кейін әлем жаһандық пандемиямен күресуге қабілетті көшбасшылықты іздеді. 2021 жылдан бастап әлемде Үкімет бизнеске қарағанда құзыреттілігі 53 балға төмен және ҮЕҰ-ға қарағанда 44 балға құзыреттілігі төмен болып саналады. Бұл көбінесе пандемия кезіндегі үкіметтердің іс-қимылдарына байланысты. Сенім әсіресе әлемдегі ең ірі екі экономика-Қытай мен АҚШ-та төмендеді. Шамамен 18 және тиісінше бес пайыздық тармақ.

Қазақстандағы жағдайды сипаттай отырып, Дүниежүзілік құндылықтарға шолу деректері мен қазақстандық институттардың 2017, 2019 жылдардағы деректері басқа елдермен салыстырғанда саяси институттарға деген сенімнің салыстырмалы түрде төмен көрсеткіштерін көрсетіп отырғанын атап өту қажет.

Атап айтқанда, World value survey – дің 2011 және 2018 жылдардағы деректері Үкіметке деген сенім деңгейі төмендегенін көрсетеді. Бұл ретте 2011 жылы сенім әйелдер тарапына қарағанда ерлер тарапынан 3% - ға төмен болды. 2018 жылға қарай Үкіметке сенім көрсеткіші жыныстар арасында теңесті. 2011 жылы жасы бойынша 50 + санатындағы өкілдер кіші топтарға қарағанда жоғары сенім артты. 2018 жылы 29 жасқа дейінгі топтар ең үлкен сенім көрсеткішін көрсетті.

Үкіметке қаншалықты сенесіз? [3]

	VI толқын 2011 жыл	VII толқын 2018 жыл
Толықтай сенемін	25,5%	22,1%
Қандай да бір дәрежеде сенемін	49,3%	46,5%
Сене қоймаймын	18,9%	25,2%
Мүлдем сенбеймін	6,3%	4,1%
Жауап беруге қиналамын	-	1,5%
Жауап беруден бас тартамын	-	0,7%

World value survey толқындарын салыстыру қорытындысы бойынша атап өтілетін тағы бір ерекшелік – Парламентке сенімсіздік. Қазақстандықтар арасында сенімсіздік деңгейі 22,5% - дан 26,6% - ға дейін өсті.

Парламентке қаншалықты сенесіз? [3]

	VI толқын 2011 жыл	VII толқын 2018 жыл
Толықтай сенемін	19,5%	21%
Қандай да бір дәрежеде сенемін	47,6%	43,6%
Сене қоймаймын	22,5%	26,6%
Мүлдем сенбеймін	10,4%	6%

Жауап беруге қиналамын	-	2,4%
Жауап беруден бас тартамын	-	0,4%

Азаматтық сектор, атап айтқанда саяси партиялар, қоғамдық бірлестіктер мен кәсіподақтар ең аз сенімге ие. Қазақстандағы саяси партияларға қоғамда Үкімет пен Парламентке қарағанда сенім аз.

Саяси партияларға қаншалықты сенесіз? [3]

	VI толқын 2011 жыл	VII толқын 2018 жыл
Толықтай сенемін	11,7%	16%
Қандай да бір дәрежеде сенемін	43,5%	41,4%
Сене қоймаймын	33,1%	32,7%
Мүлдем сенбеймін	11,1%	7,1%
Жауап беруден бас тартамын	-	2,8%

Бұл ретте қазақстандықтардың саясатқа деген қызығушылығы тұрақты. Екі толқынды сұрау салынғандардың көпшілігі саясатқа қызығушылық танытпайды, ал орта есеппен 40% - дан астамы әртүрлі дәрежеде қызығушылық танытады.

Саясатқа қаншалықты қызығушылық танытасыз? [3]

	VI толқын 2011 жыл	VII толқын 2018 жыл
Қатты қызығушылық танытамын	9%	8,6%
Қызығушылық танытамын	35%	33,2%
Онша қызығушылық танытпаймын	41,1%	43,7%
Мүлдем қызығушылық танытпаймын	14,9%	12,5%
Жауап беруге қиналамын	-	0,7%
Жауап беруден бас тартамын	-	1,3%

2019 жылғы институттарға сенім білдіру көрсеткіштері [4, 71-б]

Жалпы Қазақстанда орталық және жергілікті билікке деген сенім арасында үлкен алшақтық байқалады. Барлық сақтандыру сауалнамалары бойынша сенім рейтингінде Президент көш бастап тұр, одан кейін Үкімет, Парламент айтарлықтай артта келеді, одан әрі респонденттер мәслихаттар мен әкімдіктерді атап өтеді.

Азаматтар көбінесе президентке сенеді, сондықтан көбінесе жергілікті деңгейдегі шешім шығару рәсімінен өтпей немесе қолдау таппай Мемлекет басшысына тікелей жүгінеді. Бұл Президент пен орталық биліктің әлеуметтік-экономикалық реформалардың алдыңғы қатарында тұрғандығына байланысты, ал **жергілікті биліктің іс-қимылдары жергілікті тұрғындарға қамқорлық жасаудан гөрі орталықтың тапсырмаларын орындауға бағытталған және бұл олардың сеніміне әсер етеді.**

2019 жылдан бастап жағдай айтарлықтай өзгерді. Сенім мәселелері биліктің саяси күн тәртібіне белсенді еніп, басымдыққа айналды. Осы 4 жыл ішінде бірқатар бастамалар ұсынылды: «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасы, Ұлттық қоғамдық сенім кеңесі, Ұлттық құрылтай, «Қоғамдық бақылау туралы» Заң; өңірлердегі қоғамдық кеңестердің өкілеттіктерін кеңейту, ауыл, аудандар әкімшілігі басшыларының сайлануы. Қоғамда, өңірлерде өкілеттіктер мен жауапкершілікті басқарудың төменгі деңгейіне беру тетіктері арқылы сенімді арттыруға әрекет жасалуда.

Сонымен бірге сенім негізінен **екі фактор** бойынша төмендейді.

Бірінші – бұл коммуникацияның әлсіз деңгейі және қоғамға күрделі нәрселерді қарапайым сөздермен жеткізе алмау. Кез-келген реформаны түсіндірмелермен бірге жүргізу керек – осындай немесе басқа да шара адамдардың өміріне қалай әсер ететінін, не үшін қабылданатынын және т. б. көру қажет

Екінші – бұл тексерілмеген және сенімсіз мәліметтерге негізделгендіктен

биліктің дұрыс шешім шығармауы. Осыған байланысты биліктің қабылданатын шешімдеріне сенімді нығайту талап етіледі. Ол үшін шешімдер негізделген және сенімді деректерге сүйенуі қажет.

Мемлекеттік басқару жүйесінде дәлелдеу саясатының принциптерін– **evidence based policy** енгізу талап етіледі. ЭЫДҰ-ға 90-шы жылдардың аяғынан бастап белсенді түрде енгізіліп келе жатқан және өзінің тиімділігін көрсеткен тәсіл. Инаугурациядан кейінгі 6 күні Дж. Байден ғылыми мәліметтерге негізделген саясат арқылы Үкіметке деген сенімді қалпына келтіру қажеттілігі туралы президенттік меморандумға қол қойды [5].

Мемлекет ғылыммен өзара іс-қимыл тәсілдерін қайта қарауы керек. Қазір салалар бөлек дамуда. Саясаткерлер мен ғалымдардың өзара іс-қимылының сапалы арналары қажет. Әлеуметтік-гуманитарлық бағыттағы көптеген университеттер мен кафедралар мәліметтер базасымен, әлеуметтік бағдарламалармен жұмыс істей алмайтын және заманауи талдау әдістерін білмейтін студенттерді шығарады. Диссертациялардың көбінесе теориялық және практикалық құндылығы жоқ. Сондай-ақ, әлеуметтік ғылымдарды зерттеу үшін әлеуметтанушылық деректер қажет. Сондықтан мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс бойынша бұрын жүргізілген зерттеулерге ашық қолжетімділік өте қажет.

Дәлелдемелерге негізделген саясат ашықтық принципін бірінші орынға қояды. Бұл қағидат проблемалық мәселелер туралы тексерілген ақпаратты иеленуге және әсер етуінің бағалау жүргізу арқылы саясаттың түрлі салаларындағы реформалардың нәтижелерін қадағалауға мүмкіндік береді.

Сенім халықпен дұрыс қарым-қатынас орнатуды және мемлекет, ғылым және қоғам өкілдерінің ашық сөйлесу қажеттілігін талап етеді. Биліктің негізделген және ғылыми зерттеулерге негізделген іс-қимылдары шешім қабылдауға деген сенімді күшейтеді.

Сенім ғалымдар мен саясаткерлердің назарына айналуы керек. Бұл әсіресе жергілікті билік органдарына қатысты. Қоғамның оларға деген сенім көрсеткіштері кадрлық шешімдер үшін негіз болуға тиіс.

Әдебиеттер тізімі:

1. Edelman Trust Barometer 2022. Global report <https://www.edelman.com/trust/2022-trust-barometer/breaking-vicious-cycle-distrust>
2. Edelman Trust Barometer 2020. Global report https://www.edelman.com/sites/g/files/aatuss191/files/2020-Report_LIVE.pdf
3. 2011 және 2018 жылдардағы World value survey салыстырмалы деректері <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV7.jsp>
4. Қазақстандық қоғамның әлеуметтік өлшемдегі құндылықтары. Алматы: «ТОО «DELUXE Printery» басылымы 2020 - 143 б.
5. Memorandum on Restoring Trust in Government Through Scientific Integrity and Evidence-Based Policymaking <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/presidential-actions/2021/01/27/memorandum-on-restoring-trust-in-government-through-scientific-integrity-and-evidence-based-policymaking/>

Күнжігітова Гүлнұр Бектемірқызы

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, «Музыкалық білім және көркем еңбек» кафедрасы, аға оқытушы

Керімбай Индира Сембайқызы

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, «Музыкалық білім және көркем еңбек» кафедрасы, студент

ЖАҢА ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЫ: КЕШЕ, БҮГІН, ЕРТЕҢ

Социумның дамуымен және адамның және жалпы қоғамның өмір сүруіне әсер ететін үдемелі үрдістермен, сондай-ақ мәдени дәстүрлермен және біліммен алмасудың арқасында Қазақстанда және бүкіл әлемде әлеуметтік құндылық бағдарларының өзгеруін байқауға болады. Өмірдің әр саласында Қазақстанның жекелеген азаматтарының рухани және материалдық құндылықтары қоғамның психологиялық жағдайына тұтастай әсер етеді. Бұл тақырыпты ашу үшін сауалнама нәтижелері пайдаланылды. Нәтижесінде сауалнаманың келесі тармақтары: отбасы, іс-қимыл бостандығы, мансап, Отанды қорғау және т. б. сияқты құндылық бағдарлары туралы пайыздық мәліметтер алынды. Сондай-ақ, осы белгілерге теріс әсер ететін болжамды себептер сипатталған, бұл осы немесе басқа құндылықтарды ұстанатын адамдар санының өзгеруіне алып келді.

Құндылық сөзінің түсінігі.

Құндылық-объектінің экзистенциалды немесе сапалық сипаттамаларынан айырмашылығы оның оң немесе теріс маңыздылығын білдіретін философиялық және әлеуметтік ұғым; қоғамдық сана құбылысының нормативтік рецептивті-бағалау жағы.

«Психология» сөзінде құндылық философия мен әлеуметтануда объектілерді, құбылыстарды, олардың қасиеттерін, сондай-ақ әлеуметтік мұраттарды бейнелейтін және осыған байланысты сілтеме ретінде берілетін дерексіз идеяларды белгілеу үшін қолданылатын ұғым ретінде айқындалады [1, с. 919]. Мысалы, қазақтардың дәстүрлі рухани құндылықтары: еркіндік, өзара көмек, қонақжайлылық, үлкендерге құрмет, отбасы және туыстық. Бүгінгі таңда бұл құндылық бағдарлары жас ұрпақты тәрбиелеуде және адам жүрегінде және тұтастай алғанда елде үйлесімділік орнатуда маңызды рөл атқарады.

Статистика

«Мәңгілік ел» бағдарламасы жеті басым құндылық бағдарларын қамтитыны белгілі, олардың ішінде: прагматизм, қасиетті орындарды сақтау, революциялық емес, эволюциялық даму және т. б. , Қазақстанда жоғарыда баяндалған басым бағдарларды жан-жақты ілгерілетеді, бұл жаңа белгіленген құндылық бағдарларын нығайтады.

Егер Г. Т. Төлебаева, А. Т. Шайкенова, А. К. Өмірсейітова және т. б. жүзеге асырған 2002 жылғы ерте зерттеулердің нәтижелерін қарайтын болсақ, онда «отбасылы болуды» Қазақстан азаматтарының 48,9% – ы, «жақсылық жасауды» - 42,2% - ы, «дені сау болуды» - 39,5% - ы, «көп жұмыс істеуді» -

26,5% - ы қолдайды және т. б. Сондай-ақ, социумның басымдықтарындағы өзгерістерге қарамастан, адамдар дәстүрлі құндылықтарды ұстанатынын атап өтуге болады.

Егер біз 2016 жылы Е.А. Букетов атындағы ҚарМУ саясаттану және әлеуметтану кафедрасының оқытушылары, «Қоғамдық сананы жаңғыртудың әлеуметтік аспектілері» әлеуметтану магистрлері Н.Карасева мен Т.Резвушкина жүргізген және «Қарағанды университетінің хабаршысы» журналында жарияланған сауалнама нәтижелерімен салыстыратын болсақ онда «денсаулық» сияқты құндылық бағдарын - респонденттердің ең көп саны - 61,3%-ы, «отбасылы болуды» - 32,9%-ы, «жақсы төлейтін жұмысты» - 13,5%-ы таңдаған. Сауалнама нәтижелері бойынша зерттеушілер материалдық құндылықтар пайыздық тұрғыдан басым екенін атап өтті.

Дүниежүзілік құндылықтар шолуының нәтижелері (World Values Survey), 2018 жылғы 7 толқын аясында Қазақстанды да қамтыған 59 ел/аумақ бойынша деректер. Зерттеуге экономикалық, этникалық және демографиялық сипаттамалары бойынша әртүрлі 14 облыстан және 3 республикалық маңызы бар қаладан 18 жастан асқан 1276 еркек және әйел респондент қатысты. Жоғарыда көрсетілген деректер бойынша «Отбасыны» - 93,5%-ы, «Жұмысты» - 49,2%-ы, «Достарды» - 43,9%-ы, «Бос уақытты» - 35,5%-ы таңдады. Қорытындысы бойынша, 2018 жылғы жағдай бойынша қазақстандық қоғам құндылықтарының құрылымында Дүниежүзілік құндылықтарға шолу аясында әлеуметтік сипаттағы құндылықтар (отбасылық және достық қатынастар) аса маңызды болып табылады. Қазақстандықтар үшін саясат – 54,7%-ды, діни сенім - 33,2% - ды құрайды («аса маңызды емес» және «мүлдем маңызды емес»). [3, 4-б].

2019 жылғы мамырда ҚР Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты қазақстандықтар үшін қандай өмірлік құндылықтар маңызды екенін анықтаған сауалнама жүргізді. Осылайша, респонденттер үшін адамгершілігін және мінез - құлықтың әдептілігін көрсететін өмірлік құндылықтар: тәрбиелілік (95,8%) және адалдық/әділдік (94,5%), «Тәуелсіздік» - 91,3%, «Толеранттылық» – 89,4% және т. б. аса маңызды болып табылады. Маңыздылығы бойынша «Білімділік /білімнің салтанат құруы» - 85,4%-ды, «Прагматизм» - 82,3%-ды, сондай – ақ «белсенді азаматтық позиция» - 77,3%-ды құрады [4].

Келесі шетелдік топ берген, содан кейін дизайнер және кәсіпкер Андерс Санделл 2021 жылғы 26 қарашада жеке сайтта жариялаған деректер. Жарияланымның деректері бойынша барлық 94 елде, оның ішінде Қазақстанда да «отбасы» сияқты құндылықтардың бірі бірінші орында, Қазақстандағы «жұмыс» екінші орында екені анықталды. Жұмыс әл-ауқатты болуға ынталандыратын әлеуметтік белсенділік пен жеке көңіл-күй үшін маңызды екенін атап өткен жөн [5].

Құндылық бағдарларына әсер ететін проблемалар.

Біз Қазақстан азаматтары үшін құндылық бағдарлары, басым бағыттары бойынша статистикалық деректерді анықтағанымызбен, оларға әсер етуі мүмкін проблемалар туралы да ұмытпауымыз керек. Болашақта отбасылық құндылықтарға теріс әсер ететін тұрмыстық зорлық-зомбылық; әділеттілік пен халыққа қызмет ету ретінде құндылыққа әсер ететін лауазымды тұлғалардың

сыбайлас жемқорлық әрекеттері; қоғамның бірлігі және халықтың позитивті ойлауының мотивациясы ретінде құндылық бағдарын дұрыс ұстамау немесе тұрақтандыру кезінде теріс салдары бар инфляция; көптеген отбасылардың әлауқатына әсер ететін тұрғын үйдің болмауы; сарбаздарды ұрғаны үшін жауап беруден бас тарту, яғни патриотизм ретінде құндылыққа әсер ететін Қарулы Күштер қатарында жұмыс істеудің ашық еместігі.

Мемлекет басшысы 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауында былайша атап өтеді: «...Қазіргі міндет – халқымыздың жаңа болмысын қалыптастыру, тұтас ұлт сапасын арттыру. Адамды және қоғамды уақыт талабына сай жетілдіру қажеттігін өмірдің өзі көрсетіп отыр. Жаңарған ұлт қана жаңғырған елдің жетістігін жаһан жұртына таныта алады.

Біріншіден, жиырма бірінші ғасырдың ұрпағы терең білімді болғаны жөн.

Екіншіден, жас буынды ерінбей еңбек етуге бейімдеу қажет.

Үшіншіден, кез-келген істі кәсіби дағды арқылы жүзеге асырған дұрыс.

Төртіншіден, темірдей тәртіп және жоғары жауапкершілік баршамыздың бойымызда болуы керек.

Бесіншіден, әділдіктен айнымаған жөн. Әділдік – қоғам дамуының маңызды шарты. Әділеттілік – әсіресе, ел-жұрттың тағдырын шешу үшін аса қажет қасиет.

Алтыншыдан, бізге керегі – адалдық, ұқыптылық, тиянақтылық. Бәріміз нағыз қазақты дәл осындай кейіпте көргіміз келеді. Біз сонда ғана бәсекеге қабілетті мемлекет, зияткер ұлт қалыптастыра аламыз. [6].

Қорытындылай келе, Ұлы ағартушы Ахмет Байтұрсыновтың бүгінгі күні де өзектілігін жоғалтпаған сөздерін келтіргім келеді: «білім алу үшін оқу керек. бай болу үшін ісің болу керек. Мықты болу үшін бірлік қажет. Ал осының бәрі үшін тынымсыз еңбек ету керек».

Әдебиеттер тізімі:

1. Практикалық психолог сөздігі. — М.: АСТ, Харвест. С. Ю. Головин, 1998, 919-920-б.

2. Карасева Н., Резвучкина Т. Қоғамдық сананы жаңғыртудың әлеуметтік аспектілері. https://shahntinsklib.kz/ru/Karaseva_Rezvuchkina/

3. Херпфер К., Инглхарт Р., Морено А., Велцель К., Кизилова К., Диез Медрано Дж., М. Лагос, П. Норрис, Э. Понарин и Б. Пуранен (ред.) . 2022. Әлемдік құндылықтарға шолу: жетінші раунд-елдер бойынша біріктірілген деректер файлы, 4.0 нұсқасы. Мадрид, Испания және Вена, Австрия: JD Systems Institute и Секретариат WVSA. doi: 10.14281/18241.18

4. Тәуелсіз Қазақстанның құндылық бағдарлары 13.05.2021. <https://strategy2050.kz/ru/news/tsennostnye-orientiry-nezavisimogo-kazakhstana/>

5. <https://www.anderssandell.com/>

6. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы. <https://sud.gov.kz/rus/content/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g>

ӘЗЕРБАЙЖАН МЫСАЛЫНДАҒЫ ЗАМАНАУИ ТҰЛҒАНЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЛАРЫ

Адамдардың өмірін басқаратын құндылықтар белгілі бір ереже ретінде қызмет атқарады, олардың маңыздылық дәрежесі де алуан түрлі, қалаулы мақсаттар ретінде анықтала отырып, адамның мінез-құлқы мен мотивациясының негізгі аспектілерін айқындап, түсіндіру үшін қолданылатын интеграциялық ұғым. Танымдық, эмоционалдық және мінез-құлық өлшемдері бар құндылықтар адамдардың идеалды мінез-құлық стильдері немесе өмірлік мақсаттары туралы сенімдері, сондай-ақ мінез-құлықты басқаша анықтайтын көп қырлы стандарттар болып табылады.

Заманауи Әзербайжан Республикасындағы жеке тұлғаның құндылық бағдарлары 19 ғасырдың екінші жартысынан бастап бірнеше кезеңдерде қалыптасқан ұжымдық бірегейліктің тарихи дамуын көрсетеді.

Ұлттық бірегейлікті қалыптастырудың соңғы кезеңі армян-Әзербайжан қақтығысы аясында «бөтен» идеясының пайда болуымен, содан кейін жалпыұлттық көшбасшы Гейдар Әлиев билікке келгеннен кейін Әзербайжандық идеологияның қоғамда таралуымен аяқталады.

«Қазіргі таңда әзербайжанизм мемлекеттік идеологияның ең мықты құрамдас бөлігі - патриотизм және елдің дамуымен байланысты барлық жоғары әлеуметтік сезімдер болып табылады. Аталмыш идеологияның ресми басқару органдары жоқ, мемлекет тарапынан күшпен енгізілмейді, бұл қоғамның әлеуметтік-саяси, экономикалық және рухани аспектілерін дамытудың, сондай-ақ қоғамды зиянды сыртқы әсерлерден қорғаудың жүйелі желісі ретінде қажеттілігін түсінген ел азаматтарының табиғи, ішкі қажеттілігі.

Осы түсініктің мазмұны бүгінде ел ішіндегі мемлекеттік міндеттерді шешуге де, одан тыс жерлерде мемлекеттің мүддесін қорғауға бағытталған жаңа түсініктермен біршама байытылған. Заманауи озық идеяларымен жаңартылған Әзербайжанизм идеологиясы - бұл елімізде тұратын барлық ұлттық топтарды біріктіру және әзербайжандық қоғамның стратегиялық міндеттерін шешуді идеялық қамтамасыз ету идеологиясы».

Заманауи әзербайжандық қоғамдағы ұжымдық құндылық бағдарының негізгі компоненттері:

- Әзербайжанда тарихи тұрғыда қалыптасқан этникалық, діни және мәдени алуан түрлілікті құндылық ретінде қабылдау контекстінде бірегейлік иерархиясында азаматтық бірегейліктің басым болуы;

- жаһандану жағдайында ұлттық және рухани құндылықтар мен мәдени мұраны қорғау;

- білім беру мен инновацияларды, сондай-ақ шығармашылық кәсіпкерлікті нарықтық экономика жағдайында мемлекет пен қоғамның дамуын қамтамасыз ететін құндылық ретінде қабылдау;

- қоғамды дамытудың жалғыз қолайлы жолы ретінде ұлттық мемлекеттік институттарға патерналистік сенімді қабылдау болып табылады. Әсіресе

нәтижесінде Әзербайжан территориялары азат етілген 44 күндік соғыстан кейін халықтың мемлекеттік институттарға, әсіресе армия мен оның Жоғарғы Бас қолбасшысына деген сенімі арта түсті. 44 күндік соғыс ұлттық мақтанышты қалпына келтіруде маңызды рөл атқарды және мемлекет пен қоғам алдында тұрған міндеттерді шешу үшін Әзербайжан халқының өз қабілеттеріне деген сенімін едәуір арттырды.

Мармونتова Таисия Викторовна

Қоғамдық процестерді зерттеу орталығының талдаушы-менеджері,
тарих ғылымдарының кандидаты,

Кушалиев Ернар Талгатович

«Қазақстандық қоғамдық даму институты» КЕАҚ
қоғамдық процестерді зерттеу орталығының талдаушысы

«ЖАҢА ҚАЗАҚСТАН» ИДЕЯСЫНЫҢ КОНТЕКСТІНДЕГІ ДАМУДЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

2022 жылғы қаңтар айындағы дағдарыс Қазақстанда қабылданған мемлекеттік даму стратегияларын жоспарлау кезінде бірқатар жаңылыс болжамға жол берілгенін көрсетті, нәтижесінде халық тарапынан әлеуметтік наразылық оянып, көрініске ие болды.

«Жаңа Қазақстанды» құрудың жарияланған бағытын дағдарысқа қарсы жүйелі стратегия ретінде сипаттауға болады, ол өткен кемшіліктерді ескере отырып, Қазақстанға теріс сыртқы қысым көрсетуге қарсы іс-қимылда ресурстар беретін және ішкі ресурстарды жұмылдыратын қарышты даму жолдарын қалыптастыруға мүмкіншілік береді.

Жалпы, «Жаңа Қазақстан» тұжырымдамасы не ұсынады деген мәселені қарастыра отырып, Қазақстан Республикасының Президенті Қ. К. Тоқаевтың Ұлттық құрылтайдың алғашқы отырысында сөйлеген сөзіне назар аударуға болады, себебі онда «Жаңа Қазақстанның» негізгі үш құрамдас бөлігі көрсетілді. Атап айтқанда, Мемлекет Басшысы Конституциялық реформаның маңыздылығына және оның мазмұны мен құндылығын қарапайым азаматтарға айқын жеткізу қажеттігіне назар аударды, сондай-ақ реформалардың мәні мен мазмұнын Қазақстанның әрбір азаматына түсінікті етіп жеткізудің тиімділігін атап өтті [1].

Осыған орай дағдарысқа қарсы жоспарлы дамуды іске асыру үшін реформаторларға әлеуметтік ресурс және сенім несиесін беретін пәрменді идеологиялық месседждерді қалыптастырудың маңыздылығы өзектендіріледі.

«Екінші Республика», «Жаңа Қазақстан» идеологиясы ықтимал страатагемалар мен іске асыру нысандары бойынша толықтыруларға ие болғандықтан, **әлеуетті осал** болып көрінеді.

Жаңа идеологиялық негіздерді халықты **әлеуметтік қамтамасыз ету** және **еркін нарықтық экономика** негіздерін нығайту факторлары сияқты қарапайым магистралдық бағдарлар негізінде құру қажет.

«Жаңа Қазақстан» — бұл қарапайым азамат үшін түсінікті мемлекет.

Идеологияны **Қазақстан - дала өркениеті** - турбуленттілік кезеңінен аман-есен өткен және заманауи қоғамды демократияландырудың арқасында қалыптасқан **Еуразиялық кеңістіктің орнықты дамуын қалыптастыратын тұрақтылықтың үлгісі** екендігіне негіздеуге болады.

Қарапайым тілмен айтқанда, басқарудың негізіне **адамға бағдарлылық, ашықтық және демократия** құндылықтары қойылған мемлекет болып табылады.

«Адамдар басты құндылық ретінде» адамға бағытталу Қазақстан – **зайырлы мемлекеттің үлгісі** деген түсінікті қалыптастырудан тұрады, 2022 жылғы қаңтардағы тәжірибе – әлеуметтік инновацияларды енгізу арқылы мүмкін болатын үдемелі дамуға серпін береді

Қысқа мерзімді перспективада жұмыссыздарға көмек көрсету бағдарламаларын іске асыруға және әлеуметтік теңсіздік мәселелерін шешуге назар аударып, үкіметтің жұмысын осы бағытқа бағыттау керек.

Орта мерзімді перспективада мемлекет үшін құны бойынша қарапайым, мәні жағынан ауыртпалықты емес, сәби кезінен бастап егде жасқа дейінгі әрбір қазақстандықты қамтитын әлеуметтік сатылар жүйесін қалыптастыру керек.

Ол үшін бірқатар жобаларды бастау ұсынылады.

1. Салауатты отбасы. Отбасы — бұл қоғамның аса маңызды бөлшегі. Салауатты және бақытты отбасы - елдің табысты дамуының кепілі. **Медициналық сақтандырудың міндетті көлемі деңгейінде тегін психологиялық көмекке қолжетімділікті** енгізу, психологтармен және әлеуметтік педагогтармен жұмыстың әлеуметтік тәжірибені енгізу, оның ішінде ата-аналарды балаларды тәрбиелеудің зорлық-зомбылықсыз әдістеріне оқыту үшін күрес бойынша ақпараттық науқандарды ұйымдастыру ұсынылады. **Ұлттық телеарналардың ойын-сауық контенті түрінде** (кино, теледидар, жарнама, бейнелер, көркем әдебиет, балалар ертегілері) бақытты және салауатты отбасы модельдерін таратудың маңызы ерекше.

2. Қолжетімді білім беру. Баланың жан-жақты үйлесімді дамуы үшін мектептен тыс білім беру жағдайларын ұйымдастыруға белгіленген немесе жеңілдікті орындарды ұсына отырып, МЖӘ қағидаттарында қарқынды тұрғын үй құрылысы салынатын орындарда **Комьюнити орталықтар** салу практикасын ұйымдастыру ұсынылады.

Жоғары білім беру сапасын арттыру аясында ауылдық жерлерде және шалғай аумақтарда тұратын адамдарға арналған **қашықтықтан оқыту** форматында білім беру жүйесін құру. Пилоттық жоба ретінде ІТ (бағдарламалаудың бастапқы дағдылары, деректер туралы ғылым, машиналық оқыту, жасанды интеллект), қаржы (корпоративтік қаржы, аудит, инвестициялар бойынша бастапқы курстар, статистикалық талдау), бизнес менеджмент (операциялық менеджмент, маркетингтік менеджмент, жобалық менеджмент, таныстыру дағдылары, кәсіпкерлік негіздері), экономика (макро және микро экономика негіздері) сияқты негізгі бағыттар бойынша **тегін курстар құру үшін кемінде үш ірі ұлттық университетті** (Nazarbayev University, Narxoz University, KBTU) **іске асыруға тарту ұсынылады.**

Болашақта шалғай аудандарда тұратын адамдарға жоғары білімді қашықтықтан алуға мүмкіндік беру.

3. «Жастарға жарқын жол» - алғашқы еңбек тәжірибесін алу маңызды әлеуметтік саты. **Менторлық тәжірибесін** ауыл жастарымен және NEET жастарымен де жұмыс істеу кезінде енгізу қажет. Ұлттық компанияларға тәлімгерліктің қағидаттары мен рухын қалыптастыру, жоғары оқу орындарының түлектері мен NEET мәртебесіндегі жастарды ақылы тағылымдамаға алу қажет.

4. Кәсіби дағдылар. Кәсіби дағдыларды дәйекті түрде дамыту айтарлықтай маңызды. Жобалық менеджмент, операциялық менеджмент, бизнес-аналитика, маркетинг, көлемді деректер, статистикалық талдау, корпоративтік қаржы, аудит, цифрлық трансформация, Microsoft кеңселік бағдарламалары (excel, word, power point) бойынша тереңдетілген курстар сияқты негізгі бағыттар бойынша **онлайн-курстардың (edx, coursera, stepik) интернет-платформалары арқылы біліктілікті арттыру үшін жағдай жасау.**

5. Белсенді ұзақ өмір сүру. Зейнеткерлік жастағы адамдармен жұмыс тәжірибесіне айтылып өткен **Коммьюнити-орталықтардың базасында бос уақыт орталықтарын ұйымдастыруды енгізу.** Мұндай байлам қазақ қоғамында қабылданған, білімді аға буын өкілдерінен жастарға пайдалы дағдылар мен тәлім-тәрбиені ауызша беру дәстүріне негізделген дәстүрлі отбасылық тәрбие қағидаттарын сақтауға, сондай-ақ спортпен және өзінің сүйікті ісімен айналысуға мүмкіндік береді.

Қазақ мәдениетін халықаралық алаңға экспорттау. Сапалы қазақстандық сериалдарды, анимациялық фильмдер мен кинофильмдерді түсіру арқылы қазақ мәдениетін танымал ету үшін әйгілі шетелдік стримингтік платформаларды пайдалану. Бұл әлемдік аудиторияға және жақын шетелдерге soft power жеке тетіктерін құруды ынталандыра түседі.

Интеграция, халықаралық саудаға қатысты синергетикалық әсері бар кез келген жобалар үшін ашық **әлемдік қоғамдастықтың маңызды бөлігі - Қазақстан концептісін** дамыту бойынша жұмыс істей отырып, көпполярлы сыртқы саясатты іске асыруды жалғастыру.

Демократияны дамыту елдің сеніміне ие «Жаңа Қазақстанның» үшінші тұжырымдамасын іске асыруға мүмкіндік береді. Сенім шетелдік инвесторлар тарапынан да, ел азаматтары тарапынан да көрсетілуі керек.

Біз ашық теңізге (landlocked country) қол жеткізе алмайтын ел болғандықтан, біз көршілес елдерге тәуелдіміз.

Landlocked ел болып табылатын және өз аумағында Италиядан Германия мен Францияға порттардан тауарлар транзитін қамтамасыз ете отырып, өзінің **географиялық жағдайын тиімді пайдаланатын Швейцарияның тәжірибесі** ерекше назар аудартады. Швейцарияның ең басты активі - бұл **инвесторлардың сенімі**, саяси тұрғыдан тұрақты мемлекет бола отырып, өз экономикасына шетелдік инвесторлардан түсетін түсімдердің көп бөлігін тартады.

Қазақстанға да Республикамыздың тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін тежемелік әрі тепе-теңдік тетіктеріне қызмет ететін тұрақты, демократиялық және сыбайлас жемқорлыққа қарсы институттарды дамытуға назар аудару қажет. Аталмыш реформалар инвесторлардың сенімін арттырып, **мықты тәуелсіз сотты құруға** септігін тигізеді.

Қазақстан Республикасының Еуразиялық кеңістіктегі және әлемдегі бейбітсүйгіш елдердің қатарында болуы елді тұрақтылықтың бастамашысы және ілгерілетуші орталығы ретінде танытуға мүмкіндік береді.

Таңдаушылық пен демократияландыру еліміздің беделінің өзегіне айналуға тиіс. Осының бәрі референдум қорытындысы бойынша мемлекет пен қоғам арасындағы қоғамдық шартты жаңартуға мүмкіндік береді.

Қажетті форматтарды, саясаттар мен технологияларды қолдамай, ішкі тұрақтылық тәуекелдеріне байланысты Орталық Азиядағы саяси көшбасшылықты жоғалтуға байланысты жағымсыз оқиғалардың орын алуы мүмкін.

Қазақстанның саяси жүйесінің алдында **мемлекеттік және қоғамдық институттардың тиімділігінің жеткіліксіздігімен**, елдің бәсекеге қабілеттілігімен және саяси менеджменттің сапасымен байланысты бірқатар проблемалар тұр:

- **азаматтық қоғам институттарының дамымауы, партиялық-саяси және ақпараттық кеңістіктің тозуы** салдарынан **азаматтардың арасында саяси бейжайлылықтың өсуі**, «негативтің» жинақталуы, деструктивті ұйымдар мен құрылымдарға кетуі;

- **әкімшілік басқару, сот-құқық қорғау жүйесі сапасының проблемалары;**

- негізгі институционалдық реформалардың **аяқталмауы;**

- әлемдегі геосаяси ахуалдың іргелі өзгерістерімен, қарқындап келе жатқан сыртқы ақпараттық және саяси қысыммен байланысты **сыртқы саяси қауіп-қатерлер.**

Ашық және демократиялық мемлекеттің тәжірибесін дамыту қажеттілігін ескере отырып:

- **«Қауіпсіз мемлекет»** мемлекеттік ақпараттық жүйесін әзірлеу;

- **таңдаушылық және қоғамдық бақылау тетіктерін** дамыту;

- әлеуметтік саладағы жеке бастамаларды қолдау үшін **республикалық және жеке акселераторлар мен мақсатты қорлар, инновациялық орталықтар желісін құру;**

- **әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту** орынды болар еді.

2019 жылы басталған билік транзиті **саяси процесс аясында міндеттерді қайта бөлу кезеңінің басталуын айқындады.** «Рухани жаңғыру» қазақстандық қоғамдық даму институты» КЕАҚ ағымдағы жылдың 13-16 ақпан аралығында 18 және одан жоғары жастағы қазақстандықтар арасында телефон арқылы сауалнама жүргізді. Іріктемелі жиынтық көлемі 1200 адамды құрады. Зерттеуді қамту аумағы – 17 өңір (14 облыс және Республикалық маңызы бар 3 қала - Нұр-Сұлтан, Алматы және Шымкент қалалары). Сауалнама нәтижелері сауалнамаға қатысқандардың көпшілігі ел Президенті Қ. К. Тоқаевқа (85,9%) сенім білдіретіндігін көрсетті. Басқа саяси институттар арасында **саяси партиялар халық арасында ең төмен сенім деңгейіне ие болды (60,9%).**

Саяси партияларға сенбейтін қазақстандықтың портреті – ерлер (36,4%), 29-дан 45 жасқа дейінгі (34,9%) және 46-дан 60 жасқа дейінгі (33,8%), сауалнама жүргізу кезінде оқымаған және жұмыс істемейтін, жұмыс іздеп жүрген орта кәсіби (33,1%) немесе жоғары білімі (33,7%) бар, көпшілігі қалалы өңірде тұрады. Саяси партияларға сенімсіздік деңгейі сауалнамаға қатысушылардың этникалық тегіне қатысы жоқ [2].

Осыған байланысты **қоғамның ықтимал теріс өкілдері әлеуметтік-саяси институттардың** назарынан тыс қалып отырады. Өйткені ер-азаматтар отбасындағы негізгі «табыс табушылар» болып табылады, жұмысынан айрылу «өмір сүруге» және отбасындағы өмір сүру деңгейінің төмендеуіне айтарлықтай әсер етеді. Сонымен қатар, коронавирус пандемиясына және оның әсерінен пайда болған экономикалық дағдарысқа байланысты жұмыссыздық пен аз кіріс мәселесі өзекті тақырыптар болып отыр. Осылайша, ҚҚДИ жүргізген әлеуметтік сауалнаманың деректері бойынша табыстың төмен деңгейі (жалақының, зейнетақының, стипендияның және т. б. төмен болуы) және жұмыссыздық, жұмысқа орналасу кезіндегі қиындықтар Республикалық сауалнамада респонденттер көрсеткен негізгі проблемалардың бірі болып табылады.

Сондықтан, **партияларға сенім білдіруді ояту үшін жұмыссыздық проблемаларын және табыстың төмен деңгейін, әсіресе 29 жастан 60 жасқа дейінгі ерлер арасында бірінші орынға көтеру ұсынылады.** Партияның күн тәртібіне:

- жұмыссыздардың барлық санаттарын ресми статистикаға енгізу туралы;

- жұмыс орындарын құрудағы және халықтың табыс деңгейін арттырудағы мемлекеттің рөлін ұлғайтуды;

- отандық өндірістік сектордың негізгі артықшылықтарына талдау жүргізу және оларды анықтау, сондай-ақ кемшіліктерін нақты айқындау және жою жолдарын көрсетуді.

- партиялық-саяси жүйенің қазіргі жай-күйін қоғамдық-саяси, әлеуметтік-экономикалық, халықаралық күн тәртібінің факторларымен нақты байланыстыра отырып қарауды енгізу керек [3].

Атап айтқанда:

Қоғамдағы элитаға қарсы көңіл-күйдің артуы. Қазақстанда бұл тренд билеуші таптың өзіне тұйықталған экожүйесін қалыптастырған Н.Назарбаевтың саясатына негізделді.

Әлеуметтік әділеттілікті сақтау. Коронавирустық дағдарыс елдің және азаматтардың әлеуметтік-экономикалық жағдайын нашарлатты. Жағдайдың нашарлауы барлық параметрлер бойынша – инфляция, мемлекеттік қарыз, бюджет тапшылығы (оның тұрақтылығына Ұлттық қордан трансферттермен қол жеткізіледі), кедейлік, халықтың кредиттелуі, еңбек кірістері, салық түсімдері және т. б. байқалды. Осыған байланысты қоғамның әлеуметтік жауапкершілікке деген сұранысынан әлеуметтік әділеттілікті сақтау жөніндегі әрекеттерге көшу жүрді.

Саяси көңіл-күйдің радикалдануы. Халықтың тұмшаланып, болып жатқан оқиғаны ашық айта алмау жағдайында ұзақ уақыт болу қоғамның саяси санасына теріс әсер етті: пассивтілік белсенділікке, тұрақтылық текетірес пен поляризацияға жол ашты. Билікті сынға алу «қиындай түсті», өйткені автократия мен сыбайлас жемқорлық айыптары клептократиямен, олигополиямен және тираниямен толықтырылды. Сонымен бірге оппозициялық қызметтің күн тәртібі мен құралдары күшейтіледі, бұл биліктің құлдырауының көрінісі еді.

Саяси процестің күрделенуі. Саяси сала бөлшектенеді және сараланады. Шешім қабылдау процесі құрылымдалған және күрделі. Өкілеттіктерді төменгі сатыға (ауылдық және аудандық әкімдер) беру. Сайлау әдеттегідей өтеді. Жүйе деперсонализация курсы жариялайды.

Өзгерістерге сұрау салу. 2020-21 жылдары жүргізілген саяси ырықтандыру өзгерістердің қоғамдық үміттерін «ақтамады». Қаңтар айындағы оқиғалар күн тәртібін анықтайтын факторлардың бірі болып, билікті саяси реформаларды тереңдетуге және жеделдетуге итермелейтін өзгеріс жөніндегі сұранысты күшейтті.

Бұл ретте геосаяси және сыртқы экономикалық конъюнктура ішкі саяси шиеленісті күшейтетін, әлеуметтік оптимизмді төмендететін, экономикалық дамуға теріс әсер ететін, наразылықты үдететін болады.

Қоғамның саяси партияларға сенім білдіру деңгейін арттыруға арналған жалпы ұсынымдар мынадай қадамдар болуы мүмкін:

- **идеологиялық тұрғыда** – идеологиялық платформаларды қайта қарау, жалпы және анық емес тұжырымдар қабылдамауға, мақсатты аудиторияны нақты анықтауға әкеледі. Партиялық бағдарламалар мен ұрандарда қарапайым, түсінікті және қоғам талап ететін құндылықтар бейнеленуге тиіс.

- **құрылымдық тұрғыда** – өңірлік ықпал етуді және әкімдердің тікелей сайлауына қатысу мүмкіндігін күшейту, іс-қимылдың нақты бағдарламасын ұсынуға және іске асыруға немесе партияның нұсқауларына сәйкес келетін бастамаларда тәуелсіз кандидаттарды қолдауға қабілетті өз кандидатураларын ұсыну. Жаңа Қазақстан – 30 -ға жетпеген жастардың елі екенін ескере отырып, жаңа құрылған партияларды тартуға баса назар аудару керек.

- **функционалдық тұрғыда** – электораттың «өз» топтарына бағдарланған даму стратегияларын әзірлеу, тиімді халықаралық тәжірибені зерделеу және партияларды ілгерілетудің, оның ішінде желілік кеңістікте де жаңа нысандары мен технологияларын қолдану.

Партиялық кеңістіктің дамуы аталған проблемаларға ішінара жауап бере алады:

- қоғаммен кері байланыс арналарын қалпына келтіру, халық пен мемлекеттік аппарат арасындағы алшақтықты жою;
- саяси процестің бәсекелестігін қамтамасыз ету;
- елдің даму жоспарлары мен бағдарламаларын сыни түрде бағалау;
- Қазақстанның сыртқы әлеммен өзара іс-қимыл процестеріне қосымша субъективтілік енгізу.

Аталып өткен басымдықтардың барлығына қазіргі партиялық конфигурация аясында, әсіресе партиялардың әртүрлі ықпал ету топтарымен байланысын ескере отырып қол жеткізу мүмкін емес. Бұл жағдай мемлекеттің партиялық қалыптасу саласындағы белсенді саясатқа көшу қажеттілігін анықтайды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысының 2022 жылғы 16 маусымдағы Ұлттық құрылтайдың бірінші отырысында сөйлеген сөзі. URL: <https://www.akorda.kz/ru/vystuplenie-glavy-gosudarstva-na-pervom-zasedanii-nacionalnogo-kurultaya-165936> (жүгінген күні 25.07.2022)

2. «Мемлекеттік билік институттарына сенім білдіру және Мемлекет басшысының бастамаларын қолдау». ҚҚДИ әлеуметтік сауалнамасының деректері, 2022

3. Казначеев М.П. Қазақстанның партиялық жүйесін дамыту перспективалары. URL: <https://isca.kz/ru/analytics-ru/1595>(сөйлеген күні 25.07.2022)

Медеубаев Ерлан Ислямович

«Қазақстандық қоғамдық даму институты» КЕАҚ
қоғамдық процестерді зерттеу орталығының талдаушы-менеджері,
тарих ғылымдарының кандидаты

ПРЕЗИДЕНТ ЖОЛДАУЫНАН: ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ «АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ» ЖӘНЕ «ДЕМОКРАТИЯ» ҰҒЫМДАРЫНЫҢ МАҒЫНАСЫ ТУРАЛЫ

Президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2022 жылғы 16 наурыздағы Қазақстан халқына Жолдауында Қазақстанның болашағына қатысты маңызды философиялық және саяси мәселелер де қарастырылды. Президенттік Жолдауды қоғам қызметінің қажетті бейнелерінің нормативтік үлгісін жасау әрекеті ретінде сипаттауға болады.

Осыған байланысты, Қазақстанның саяси тағдырына қатысты «азаматтық қоғам» ұғымына, сондай-ақ «демократия» ұғымына оның жаңа философиялық-әлеуметтік түсінігіне тоқталып, оларға теңдестірілген баға бергім келеді. Сонымен бірге, саяси философия (саяси теория, сыни ой) қоғамның саяси өзін-өзі анықтау логикасына қаншалықты әсер ете алатындығын түсінуге, оның институттарының жұмысын негіздеуге және қазіргі қоғамдағы биліктің күрделі табиғатына сәйкес келетін саяси ұғымдарды бекітуге көмектеседі.

«Билік-қоғам» арасындағы қарым-қатынас әрдайым барлық жерде шиеленісте болады. Бұл әр түрлі мемлекеттер тарихының имманенттік ерекшелігі. Ол көп бағытты ұмтылыстар мен мақсаттарға байланысты туындайды. Қоғам үнемі «билік - халықтың қызметшісі» ұғымын қолдап, биліктің шешім қабылдау үдерістеріне ықпал етуге ұмтылады. Ал билік, тіпті ең либералды және демократиялық болса да, қоғамнан тәуелсіз іс-қимыл жасауға ұмтылады. Мұндағы басты дәлелі – «биліктің құзыреттілігі». «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасы негізінен Мишель Фуконың қазіргі биліктің «капиллярлық» сипаты бар: күнделікті өмірдің әлеуметтік тәжірибесінде ол әлеуметтік дененің төменгі ұшына жетеді деген идеясына сәйкес келеді. Заманауи биліктің шежіресі оның адам өмірімен сенімдерден гөрі көбінесе әлеуметтік тәжірибелер арқылы байланыста болатындығын көрсетеді.

Президент Қ. Тоқаев өз Жолдауында азаматтық қоғамның саяси өзгерістердегі және жергілікті өзін – өзі басқарудан бастап жалпыұлттық мәселелерге дейінгі барлық деңгейдегі шешімдер қабылдау дәрежесіндегі маңызды рөлін атап өтті: «Біз болашақта қандай ел болатынымызды нақты білеміз. Жаңа Қазақстанды азаматтық қоғамы қалыптасқан тиімді мемлекетке

айналдырамыз. Мемлекет пен қоғамның өзара сеніміне және құрметіне негізделген жаңа саяси мәдениетті қалыптастырамыз. Маңызды шешімдер жұртшылықтың қатысуымен ашық қабылданады. Өйткені, мемлекет әр азаматтың үніне құлақ асады».

Бүгінгі таңда Батыс либерализмі идеяларының терең дағдарысы туралы әр түрлі көзқарас айтылып жатқанда, біз еуропалық өркениетте пайда болған «азаматтық қоғам» тұжырымдамасынан идеологиялық тұрғыдан тиімсіз деп бас тарту керек деген пікірді естиміз. Оны қазақстандық X-матрицаның, яғни «дәстүрлі қоғамның» құрылымына неғұрлым сәйкес келетін «азаматтық қатысу» теориясымен алмастыру ұсынылады.

Шынында да, біздің тілімізде еркін азаматтық қоғамның негізін құрайтын және бір-бірімізге деген міндеттемелерімізді көрсететін алуан түрлі қасиеттерді білдіретін қанша сөз бар екенін еске түсіру жеткілікті. Міне, олардың кейбіреулері: асар (взаимопомощь), мейірімділік (добросердечность), адалдық (честность), парыз (долг), жанқиярлық (самопожертвование), ар-намыс (честь), қызмет ету (служение), өзін-өзі тәрбиелеу (самодисциплина), төзімділік (терпимость), әділеттілік (справедливость), өзін-өзі жетілдіру (самосовершенствование), сенім (доверие), азаматтық (гражданственность), батылдық (решимость), адалдық (смелость), құлшыныс (усердие), патриотизм, қамқорлық (забота о других), үнемділік және құрмет (бережливость и почтение). Алайда, бүгінде бұл сөздердің көпшілігі қоғамдық дискурста өте сирек қолданылады. Заманауи қоғамда олар тек көнерген сөздер немесе анахронизмге толы болып көрінеді.

Сонымен қатар, «азаматтық қоғам» ұғымына нақты, айқын түсінік беру қиынға соғатындай сезім пайда болады. Саяси сөздіктің ішіндегі ең көп таралған терминдердің бірі бола тұра, ол сезілмейтін, әрең байқалатын нәрсе болып көрінеді. Ол тек оның болуы және қызмет ету дәрежесі мен әл-ауқатын белгілеуге болатын ұғымдар мен критерийлердің өздері әлі орнатылмағандықтан ғана емес. Ең бастысы, біз қай мәселеге назар аударсақ та, барлық жерде Қазақстандағы азаматтық қоғамның құлдырауы туралы жан айкайды естиміз. Тіпті оның жоғалуын да. Адамдардың альтруистік ниетпен басқаларға көмектесу мүмкіндігін азайту арқылы мемлекет жеке жауапкершілік сезімін және адамдардың бір - біріне деген міндеттемелерін-белсенді азаматтық қоғамға негізделген сезімді төмендетеді деп қорқады.

Бір ғана биліктің нұсқауымен шеше алмайтын көптеген әлеуметтік мәселелер де бар. «Қоғамдық» және «саяси» ұғымдар бір-бірімен әрдайым синонимдес бола бермейді. Саясатпен байланысы жоқ көптеген қоғамдық қызмет түрлері бар, ал ерікті ұжымдық белсенділіктің әртүрлілігі - еркін қоғамның басты «сапа өлшемдерінің» бірі болып табылады. Аула алаңдарын абаттандыру және балалардың бос уақытын ұйымдастырудан бастап, ірі экологиялық проблемаларды шешуге және қалалық кеңістікті игеруге дейін қамтиды. Азаматтық қоғам мемлекеттердің саяси жетекшілері оны ұнататынына немесе ұнатпайтынына қарамастан, посткеңестік елдер үшін қажет. Оны жоғарыдан нұсқау бойынша немесе шетелдік қорлардың қатысуымен емес, адамдардың өздері, халық қана жасай алады.

Қазақстандықтардың жынысы бойынша немесе қандай да бір діни конфессияға қатыстылығы бойынша ғана емес, наным-сенімдері, мінез-құлық

стереотиптері, соның ішінде билікке қатыстылығы бойынша да ерекшеленуі мүмкін екенін мойындайтын кез келді. Бұл кез-келген жетілген қоғамға тән қалыпты жағдай. Бұл тұрғыда Президент Қ. Тоқаевтың 2022 жылғы 16 наурыздағы Жолдауындағы сөздері өте дәлме-дәл келеді: «Бүкіл құзырет бір қолда болуына негізделген басқару жүйесі қазір өзінің тиімділігін жоғалтты. Бұл жүйе көзқарасы мен ұстанымы әрқилы азаматтық қоғамды ұйыстыра алмайды. Сондықтан біз Қазақстанды дамытудың саяси моделін өзгерту үшін әр қадамды мұқият ойластыра отырып жасауымыз керек».

Соңғы уақытта елімізде де, әлемде де болып жатқан оқиғалар ішкі саясатты қатайту және демократиялық қайта құруларды қысқарту жөніндегі үрдістерді күшейту туралы ойлануға себеп берді. Алайда, Президенттің Жолдауы мәні мен мазмұны жағынан бұл қорқынышты жоққа шығарады. Мемлекет басшысы бұл мәселе жөнінде нақты айтып өтті: «Халыққа қажетті реформаларды жүзеге асыру – менің Мемлекет басшысы ретіндегі басты міндетім. Саяси жаңғыру болмаса, елімізді орнықты дамыту, ауқымды әлеуметтік-экономикалық өзгеріс жасау мүмкін емес». Қ. Тоқаев елді одан әрі демократияландыруға бағытталған саяси реформалардың төрт бастамасын атап өтті. Яғни, Жолдауда қазақстандық қоғам талап ететін саяси реформалардың «Жол картасына» іс жүзінде қол қойылды.

Осы айтылғандарды қорыта келе, демократияның өзі абстрактілі құндылық емес екенін тағы бір рет атап өткім келеді. Осы тұжырымдаманы жиі қолданып, пайдаланудың нәтижесінде біздің қоғамда популистік және демагогиялық ретінде тұрақты қабылдамауы қалыптасты. Заманауи философиялық және әлеуметтанулық түсінікте біз демократия ұғымын заманауи қоғамды басқару шешімдерін әзірлеу қажет болатын коммуникативті іс-әрекет процесі ретінде қарастырамыз. Заманауи қоғамның басқа да маңызды құрылымы - бюрократияны бақылаудың негізгі күштері мен тетіктері дәл осында орналасқан. Президент Жолдауында орталықта да, өңірлік деңгейде де өкілеттіктердің шамадан тыс шоғырлануы туындаған жағдайдың қауіпті екенін кездейсоқ атап өткен жоқ. Осылайша, тұрақты талқылаусыз, яғни коммуникативті іс-қимылсыз, билік шешімдерінсіз демократия ресми сипатқа ие болады және сайлаудағы бюрократиялық билікті мерзімді заңдастыруға дейін азаяды. Ал коммуникативті іс-әрекет азаматтардың жақсы хабардар болуын және ой елегінен өткізуін талап етеді.

Біз бөгде елдердің тарихи, әлеуметтанулық және мәдени формаларын пайдаланып өмір сүруді жалғастырамыз. Қазақстанның басқарушы элитасы мен саяси партия көшбасшыларының саяси философияның бағдарламалық, сыни мәселелеріне мұқият назар аударуы өте маңызды. Сонда ғана еліміздегі саяси, идеологиялық, коммуникативті ахуал өзгере бастайды, тәуелсіз дискурс дамиды. Саяси философияның мықты рухани-зияткерлік, сыни-рефлексивті қуаты қазақстандық саяси өмірде талап етілмеген күйінде қалып отыр.

Әлемдегі ең қуатты АҚШ мемлекетінде басқару саясаты мен саяси философияның прагматикалық бағыты арасында тікелей байланыс бар. Яғни, XVIII-XX ғасырлардағы логикалық-прагматикалық американдық және еуропалық философтардың зерделі құндылықтары, нормалары мен дилеммалары оның бүкіл тарихында АҚШ-тағы саяси тәжірибелер мен

қоғамдық пікірталастарға біріктірілген. Ал біз үшін мұндай байлам қол жеткізбейтін арман болып қала береді.

Мықты азаматтық және демократиялық тұрғыдан жетілген қоғам құру, жалпыұлттық жария дискурсты әзірлеу үшін біздің өз тарихымызда барлық қажетті ресурстар бар. Қазақ тарихының құнды, пайдалы және маңызды тұстары көп, бірақ іс жүзінде қолданылмайды. Бұған саяси шешімдер қабылдау, саяси күн тәртібін тұжырымдау және даулы мәселелерді қарау кезінде ортақ (кеңесші) қоғамдық пікірге негізделетін әскери-көшпелі потестарлық саяси жүйеден туындайтын тәжірибе, XV-XVIII ғасырлардағы көшпелі өркениеттің рухани ойшылдарыда, XIX ғ. бірінші ширегінде Алаш қайраткерлерінің саяси риторикасына дейінгі жария зияткерлердің алғашқы пікірталастарынан бастап Қазақ Даласының қоғамдық құрылымы туралы сыни ой, Кеңестік кезеңнің аяғында Қазақ азаматтық қоғамдастығын ашық хаттар мен бір пікірге келу тәжірибесі және «Қайта құру» кезеңіндегі қоғамдық-саяси өрлеу жатады. Шын мәнінде, бар мәселе бұл тәжірибелер нормативтік теорияларға ресімделмейді, нормативтік ретінде институттандырылмайды, тарихи сәттің қысқа кезеңінен басқа, көбінесе саяси инерция мен енжарлыққа ұласуында болып отыр.

XX ғасырдағы Қазақстан кеңестік тарихының ауыр зардаптарының бірі «өзімдікі және бөтен» деп бөлу әдеті болды және қоғамда тұрақты қақтығыстар мен ыдырау оның «табиғи қалыпты жағдай» болып көрінеді деген әсерді нақтылай түсті. Осынай әсерді еңсермей, XXI ғасырда еліміздің қарыштап дамуы мүмкін емес. Президент Жолдауының «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атауы да кездейсоқ емес. Қазақстандықтар 2022 жылдың басынан бастап елеулі тарихи сын-тегеуріндерге тап болды. Қоғам теріс психологиялық ортадан тез арада шығуды қажет етеді. Мұндай жағдайда біз ішкі қақтығысқа жол бермеуіміз керек.

Кез-келген дамып келе жатқан ұлт үшін перспективаны сақтау аса маңызды. Біздің жағдайда ұлт бірлігін тұрақтандыру орынды. Ең алдымен, қазақстандық сезімді сақтап, экономикалық даму перспективасын сақтау керек. Бұл жерде қарапайым байлық туралы айтып отырған жоқпыз. Біздің «Жаңа Қазақстандағы» басты міндетіміз - ашық әлеуметтік қатынастары, әділетті әлеуметтік қорғау жүйесі, мемлекет тарапынан сапалы және құзыретті қызметі бар қоғам құру. Бірақ бұл міндетті орындау қоғамда ыдырау мен ішкі қақтығыс жағдайлары болған кезде қиынға соғады. Сондықтан бүгін Президенттің Жолдауында айтылған сөздердің: «Біз үшін көздеген мақсаттан ауытқымаудың, еліміздің тұтастығын, жалпыұлттық бірлігі мен тілектестігін сақтаудың өмірлік маңызы бар» өзектілігі күшейіп отыр.

Қорытындылай келе, біз XX ғасырдың екінші жартысындағы ең ықпалды ойшылдардың бірі Мишель Фуконың 1975 жылы берген сұхбатында айтқан сөздерін келтіреміз: «Менің ойымша, қазіргі заманға алаңдаушылық білдіру бүгінгі зиялы қауымның назарын аудартады. Біз пайғамбарлар емес, қарапайым журналистерміз, өз-өзіміз үшін журналистпіз. Дәл осы құндылықты өзіміз үшін анықтауға тырыстық».

Әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауы <http://president.kz> (жүгінген күні 5.04.2022)
2. Фуко М. Зиялы қауым және билік.3-Б. М., 2006 ж. 320 б.

Нуркатова Лязат Тулегеновна

әлеуметтану ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі, «Қазақстандық қоғамдық даму институты» КЕАҚ-ң стратегиялық талдау тобының жетекшісі

ЖАҢА ҚАЗАҚСТАН: ӘЛЕУМЕТТІК ДАМУ МОДЕЛІН ТРАНСФОРМАЦИЯЛАУ

Біздің конференцияның басты мән-маңызы оның атауында көрсетілген. Сарапшылардың сөйлеген сөздерінің түйінді риторикасы мен талдамалық тақырыбы жаңа өзгерістер жағдайында Қазақстанға пайдалы, тиімді тәжірибе іздестіруге ұшталған әлеуметтік және мәдени проблемаларға бағытталған.

Қоғамның динамикалық жүйе ретінде дамуы әлеуметтік танымның негізгі мәселелерін анықтайды. Олардың бірі қазіргі сын-қатерлер жағдайында оның дамуындағы бетбұрыс, дағдарыс кезеңдеріндегі қоғамдағы өзгерістердің сипаты мен бағытын анықтау мәселесі болып табылады [1]. Қоғамдық даму моделін әзірлеудің әдіснамалық негіздері Жаңа Қазақстан моделін құрудың мемлекеттік міндеттері контекстінде ерекше мәнге ие болады.

Қазіргі Қазақстан дәл осы сәтте ерекше бетбұрыс жағдайын бастан кешуде, оның ерекшелігі әлеуметтік жүйені одан әрі дамытудың көп нұсқалық болжамдары болып табылады. Мұндай жағдайларда дамудың ықтимал жолдарының көпмодельдік сипаттамасының өзектілігі артады.

Қазақстан қоғамының әлеуметтік даму моделінің трансформациясы пандемияға дейінгі кезеңде басталды. Отандық сарапшылардың пікірінше, «сол кезде қолданыста болған мемлекет басшысы мен қоғам арасындағы келісімшарт (немесе шарт) аяқталды» [1].

Жалпы, коронавирус пандемиясы - бұл әлем халқының өмірін «дейін» және «кейін» деп бөлетін оқиға. Қысқа мерзім ішінде адамдар күнделікті өмір сүру салттарын өзгертуге, күнделікті әдеттегі жасайтын әрекеттерден бас тартуға, жоспарларын өзгертуге мәжбүр болды. Біздің өмірімізде коронавирустық індетке байланысты өзгеріске ұшырамаған бірде-бір аспекті жоқ [2].

Экономикалық, саяси және әлеуметтік-мәдени проблемалардың жаһандық өсуі апаттардың сипатын білдіретін қайтымсыз ауқымды дағдарыстардың келе жатқанынан хабар береді. Осыған байланысты әлеуметтік жүйелерді дамытудағы қатынастар, ұйымдастырушылық және бейтараптандыру мәселелерін зерттеу стратегиялық өзектілікке ие болады және әлеуметтік басқару тұжырымдамасын жетілдіруге мүмкіндік береді.

Әлеуметтану ғылымында бірқатар эволюциялық модельдер жасалды, олардың ең бастысы ретінде әлеуметтік дамудың бұзылу процесі қарастырылады [2].

Ол әр модельде әр түрлі көрінеді.

1-модель: **қалпына келтіру**. Бұл модельде әлеуметтік жүйенің болашақтағы даму бағыты нақты анықталғанға дейін, мүмкін болатын жалғыз кезең ретінде бұрынғы әлеуметтік тәртіпке оралу үрдісі байқалады.

2-модель: **үздіксіз тұрақсыздық**. Бұл модельде гипер-тұрақтылық (мысалы, ұзақ тоталитарлық режимде) сияқты әлеуметтік жүйеге де зиянды шектер ұсынылған. Сапалы белгісіздік жағдайы ескі құндылықтар жұмыс істемеген, ал жаңалары әлі айқындалмаған кезде пайда болады. Әдетте, бұл қоғамды ұйымдастырудың жаңа тәртібінің бастамасы болып табылатын қысқа мерзімді модель.

3-модель: **қатаң тәртіп**. Әлеуметтік-мәдени құбылыстардың циклдік сипаты ескерілген процестер мен өзгерістер өзіне қарама-қарсы қасиетке ие бола алады. Мысалы, революциялық өзгерістер кезеңінен кейін революцияға қарсы кезең және т. б. Анархиядан шаршаған адамдар кез-келген жағдайда тәртіпті аңсайтын енжар қауымдастыққа айналады. Бұл ел ұзаққа созылған азаматтық қақтығыс жолына түскен кезде немесе әлеуметтік қайта құру жобасы бар ерікті көшбасшы пайда болған кезде орын алуы мүмкін.

4-модель: **әлеуметтік тәртіпсіздік**. Бұл модельде тәртіпсіздік пен іріткі салу теріс мәнге ие. Әлеуметтік жүйенің құлдырауына төтеп бере алатын әлеуметтік тәртіп пен ұйымдастырушылық тетіктердің толық жойылуы орын алады.

5-модель: **көпжүйелі модель**. Аталмыш моделде экономикалық, саяси және рухани плюрализм біріктірілгендіктен, күрделірек әрі көп қырлы болып келеді. Бұл модельдің қалыптасудағы басты ерекшелігі жүйенің дамудың сапалы басқа деңгейіне ауысуы, жаңа әлеуметтік тәртіпті ұйымдастырудың бастауы болып табылады.

Әлеуметтік жүйелердің эволюциялық даму заңдылықтарын және олардың қозғалысының мүмкін жолдарын білу әлеуметтік болжау әдіснамасын - қоғамды басқару стратегиясындағы қажетті және маңызды кезеңді дамытуға ықпал етеді.

Әдіснамалық негіздемелерді қолданбалы зерттеулерден және халықтың әлеуметтік көңіл-күйін мониторингтеу деректерінің нәтижелерімен арақатынас орнатқан жөн.

ҚҚДИ жүргізілген әлеуметтік зерттеулер сауалнамаға қатысқан қазақстандықтардың 44,7%-ы біздің қоғам үшін дамудың эволюциялық жолын ұстанатынын және біртіндеп өзгерістер енгізудің қажеттілігін атап өтті [5].

Жаңа Қазақстан қоғамдық өзгерістердің нәтижесі ретінде азаматтық жауапкершіліктің жоғары құрамдасын, теңдік пен әлеуметтік әділдікке қол жеткізуге бағытталған мемлекеттік деңгейдегі тәжірибелік істерді күшейте отырып, қазақстандықтардың құндылық бағдарларын қайта ретке келтіруді көздейді.

Қазақстан тұратын әрбір адам өзін-өзі жетілдіруге ұмтылуға негізделген өсу мен даму үшін айқын әлеуметтік перспективаларды көретін болады.

Әрбір ата-ана баласының лайықты және тиімді өмір сүретініне, өзінің әлеуетін жүзеге асырып, ата-ана бола алатынына сенімді болады.

Егде жас кәрілік ретінде емес, «қайта» жетілу және жаңа мүмкіндіктер кезеңі ретінде қабылданады.

Қазақстандықтардың ұлттық мінезінің ажырамас құрамдас бөліктері патриотизм, рухани даму, көптілділік, салауатты өмір салты, өз тағдыры үшін жауапкершілік, жаңа білім мен тәжірибе алуға ұмтылу, еңбек, инновациялық ойлау, меншікті құрметтеу және қорғау, адамдарға және табиғатқа достық қарым-қатынас арқылы өзін-өзі таныту және жаңа құндылықтар тудыруы болады.

Бүгінгі таңда елдің әлеуметтік-саяси бағытын одан әрі түзету үшін базалық (идеологиялық, саяси, экономикалық) алғышарттар қалыптасты. 2022 жылғы қаңтар айындағы оқиғалар ел дамуының идеологиялық тұжырымдамасын түбегейлі қайта қарауға мәжбүр етті. Экономикалық өсу мен әлеуметтік әл-ауқаттың өзара байланысы, қоғамдағы материалдық игіліктерді әділ бөлу мәселесі күн өткен сайын айқын болып келеді.

Бүгінде біздің бір ғана баламалы таңдауымыз - жаһандық проблемаларды жинақтаудың орнына, оларды шешуге қабілетті, әлеуметтік әділетті, гуманистік қоғам құру.

«Жаңа Қазақстан – бұл шын мәнінде әділ Қазақстан», - деді Президент ағымдағы жылдың сәуір айында өткен Amanat партиясының кезектен тыс XXIII съезінде.

Әділ қоғамды қалыптастыру жөніндегі мақсатқа қол жеткізу үшін мынадай міндеттерді шешу қажет:

1) тиімді жұмыспен қамтуға, қауіпсіз жұмыс орындарына негізделген әлеуметтік-еңбек қатынастарының тиімді моделін құру;

2) азаматтарға жоғары сапалы медициналық қызметтер көрсететін денсаулық сақтаудың инновациялық және қаржылық-орнықты жүйесін құру;

3) азаматтарға еңбек нарығында талап етілетін біліктілікті, өмір бойы оқу мүмкіндігін беретін бәсекеге қабілетті және қолжетімді білім беру жүйесін қалыптастыру; сауалнамаға қатысқан қазақстандықтардың 58,3%-ы білімділік-ұлттың жетістігі деп санайды, ал 38,4%-ы тұрақты білім алатын адамның еңбек нарығында сұранысқа ие екенін атап өтті [5].

4) инклюзивті экономикалық дамуға негізделген атаулы және кешенді әлеуметтік қорғау жүйесін дамыту; ҚҚДИ-ң сауалнамасына қатысушылардың 43,8%-ы мемлекеттің ерекше қажеттіліктері бар адамдардың жұмысы мен білім алуы үшін жағдай жасау қажеттілігін және азаматтардың біздің елімізде әртүрлі санаттағы адамдардың лайықты өмір сүруін қамтамасыз етуге қатысуын атап өтті, ал сауалнамаға қатысқандардың үштен бірі (33,3%) қазақстандықтар ерекше қажеттіліктері бар адамдарға көмекке келуге дайын және олардың қажеттіліктері мен мұқтаждықтарына түсіністікпен қарайтынын айтты.

5) қазақстандықтардың рухани және физикалық дамуына мүмкіндік беретін ақпараттық, мәдени және спорттық кеңістікті кеңейту.

Осыған байланысты:

- сәби кезінен қартайғанға дейінгі әрбір қазақстандықты қамтитын әлеуметтік сатылар жүйесін қалыптастыру;

- ұлттық телеарналардың ойын-сауық контентінде (кино, теледидар, жарнама, бейнероликтер, көркем әдебиет, балалар ертегілері) бақытты және салауатты отбасы модельдерін тарату;

- бақыт идеологиясын дамыту және танымал ету (онлайн платформа арқылы бақыттың негізгі бағыттары мен индикаторларын анықтау) орынды деп санаймыз.

Біз қазақстандық әлеуметтің барған сайын бытыраңқы, шашыраңқы болып келе жатқанын байқаймыз. Ортақ құндылықтар жоқ. Мұның бәрі тарихи, «ұзақ жүретін» себептері бар және салыстырмалы түрде жақында пайда болған қоғамның аса жоғары даралануының нәтижесі. Бұған біздің қоғаммен ХХ ғасырдың басынан болған қайғылы сілкіністердің салдары, сондай - ақ Сталиндік кезеңнің (және одан кейінгі кезеңдердің) әлеуметтік саясатының негізі болып табылатын «теріс таңдау» жатады.

Тұрақты көлденең әлеуметтік байланыстар, әлеуметтік, таптық, гендерлік, ұрпақтық ынтымақтастық идеясы - мұның бәрі атомдалған қоғамда орын алуы мүмкін емес; онда мұндай байланыстар қысқа уақытқа ғана пайда болып, із-түзсіз жоғалып кетуі мүмкін.

Қазақстандықтардың жынысы бойынша немесе қандай да бір діни конфессияға қатыстылығы бойынша ғана емес, наным-сенімдері, мінез-құлық стереотиптері, соның ішінде билікке қатыстылығы бойынша да ерекшеленуі мүмкін екенін мойындайтын кез келді. Бұл кез-келген жетілген қоғамға тән қалыпты жағдай.

Қазақстандық демократияның жоғары мемлекеттік деңгейде жарияланған ережелердің жаңа тұрғысындағы конституциялық негіздері республикалық референдум арқылы өз өзектілігін тексеруден өткізді. Референдум нәтижелері Президент Қ. К. Тоқаевтың қазақстандық қоғамда жоғары деңгейде қолдау көрсеткенін көрсетті. Бұл сәт электоралдық мағынада өте маңызды. Турбулентті кезеңде Президенттік институт тұрақтылықтың, сенімділіктің, айқын жолдың белгісі ретінде белгілі бір көшбасшыға айналады.

Әрине, қаңтардағы оқиғалар жаңа қоғамдық келісім құруға болатын байланыс нүктелерін іздеу процесін басқаша көрсетті. Демократиялық мемлекеттіліктің жаңа буынының қоғамдық шарты тұтастай алғанда Қазақстан халқының қоғамдық санасына тікелей тәуелді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Жаңа Қазақстан: конституциялық реформалар және әлеуметтік даму моделін трансформациялау // <https://365info.kz/2022/05/novyj-kazahstan-konstitutsionnye-reformy-i-transformatsiya-modeli-sotsialnogo-razvitiya>

2. 2. Қазақстандағы жаңа қоғамдық келісім: ол қандай болуы тиіс?// <https://qmonitor.kz/politics/3910>

3. Анн Мюксель: «Пандемия жастар үшін құндылықтарды қайта бағалауға мүмкіндік берді»// https://unesdoc.unesco.org/in/documentViewer.xhtml?v=2.1.196&id=p::usmarcdef_000376726_rus&file=/in/rest/annotationSVC/DownloadWatermarkedAttachment/attach_import_d3a9d519-fbb0-4f18-a968-dd17352007cc%3F%3D376726rus.pdf&locale=ru&multi=true&ark=/ark:/48223/pf000376726_rus/PDF/376726rus.pdf#%5B%7B%22num%22%3A40%2C%22gen%22

4. Әлеуметтік даму модельдері (И.Пригожин бойынша)// https://biz-books.biz/business_menedjment/modeli-sotsialnogo-razvitiya-56106.html

5. «ҚҚДИ» КЕАҚ: «Рухани жаңғыру» бағдарламасын іске асырудың тиімділігі» атты 18 және одан жоғары жастағы қазақстандықтарға жүргізілген сауалнаманың нәтижелері, 2021 жылғы шілде-тамыз, // <https://ru.kior.kz/2021/11/01/effektivnost-realizacii-programmy-ruhani-jangyru-2021/>

Петренко Елена

Таллин қ. инклюзивті білім беретін гимназиясының топ-менеджері,
Таллин қаласындағы Скандинавия Академиялық Мобильділік Институтының
жетекші үйлестіруші-талдаушысы
(Эстония)

ЖАСТАР ОРТАСЫНДАҒЫ ҚОҒАМДЫҚ САНАНЫ ЖАҢҒЫРТУ: ТАЛЛИН МЫСАЛЫНДА

Эстонияның жастар ортасындағы қоғамдық сананы жаңғырту жастар саясатын дамытудың мемлекеттік жоспарына сәйкес іске асырылатын практикалық іс-шаралар мен жүйелі әлеуметтік жұмыс процесінде жүзеге асырылады. Жастардың қоғамдық дамуы саласында мақсатқа бағытталған жұмыс істейтін мамандардың арнайы институционалдық кластерінің болуы жастарды дамытудың эстониялық алаңының ерекшелігі болып табылады. Эстония тәжірибесін Литва, Латвия, Украина, Молдова елдері зерттеп, насихаттайды. Елдегі жастар жұмысының ерекшелігі жастар ретінде сәйкестендірілетін жас тобының шекаралары болып табылады. Эстония жастар ретінде жеті жастан жиырма алты жасқа дейінгі адамдар саналады. 2021 жылдың 1 қаңтарында Эстонияда 7 жастан 26 жасқа дейінгі 273 627 адам өмір сүрді. Бұл біздің мемлекет халқының 20,6%-ын құрайды [1].

Сарапшылар Эстониядағы жастардың қоғамдық санасын жаңғыртудың негізгі қағидаты жастарда ерекше қажеттіліктердің, детерминистік уақыттың болуын мойындауды атайды. Жастар тәуелсіз және әлеуметтік жетілу кезеңіне жеткен кезде айтарлықтай өтпелі дағдарыстарды, әлеуметтік-демографиялық және кәсіби өзгерістерді және жеке сынақтарды бастан кешіреді. Олар әлеуметтік осалдық қаупін азайту және саяси мәселелерге қатысу мен өкілдіктің жас шектеулерін өтеу үшін айрықша қолдау көрсетуді, көңіл бөлуді қажет етеді.

Жастардың қоғамдық санасы саласындағы жаңғырту ресурстарының келесі бағыты жастарды әртүрлі гетерогенді әлеуметтік топ ретінде түсіну тұрғысынан кәсіби «жастар қызметкерлерінің» әлеуеті болып табылады. Жастарды біртектес топ ретінде қарастыруға болмайды, олардың жас ерекшелігін, алуан түрлі проблемалары мен қажеттіліктерін ескеру қажет [1].

Эстониядағы жастар саясатын дамытудың жоспарларына сәйкес жастардың құқықтары мен автономиясын қорғауды қамтамасыз ету стратегиялық тұрғыда аса маңызды. Жастардың еркіндігі мен кез келген шешім

қабылдау кезінде жеке қатысуы, сондай-ақ құрдастарымен қарым-қатынас жасау және бірлесіп жұмыс істеу мүмкіндігі оған өзін-өзі жетілдіріп, ашыла түсуге және басқа адамдармен, оның айналасындағы өмірмен жақын танысуға көмектеседі.

Жастардың қоғамдық санасын жаңғырту әдістерінің бірі мәселенің жолдарын қарастыруда, сондай-ақ шешім қабылдауда және оларды кейіннен іске асыруда жастарды белсенді тарту және олардың қатысуы үшін жағдай жасау болып табылады. Жастарға басты проблемаларды шешудің жолдарын таңдауға, бастауға және құруға мүмкіндік берілуі керек, олар жеткілікті түрде ақпарат алғанды, қолдау көрсеткенді және кері байланыс алғанды жөн көреді. Сондай-ақ, жастар өздеріне қатысты қызметтер мен іс-шараларды жоспарлауда, әзірлеуде, жүзеге асыруда және бағалауда дауыс беру құқығына ие болуы керек. Бұл мүмкіндіктер қоғамға жаңа араласқан жас адамдардың көзқарасын өзгертуге және олардың қоғамдық өмірге деген ынтасын арттыруға мүмкіндік береді.

2021-2035 жылдары Эстонияда жастар саласындағы басты назар жастар мен қоғам алдында тұрған түйінді мәселелерде оң өзгерістерге қол жеткізуге көмектесетін мақсаттар мен іс-әрекеттерге бағытталады болады. Эстония жастарының 2021-2035 жылдарға арналған қоғамдық даму жоспарының жалпы мақсатында жастарды дамытудың ауқымды мүмкіндіктері, қауіпсіздікті сезіну және сенімді қолдау жасаудың болуы жастарды алға итермелейді, елдің дамуына ықпал етеді. Даму жоспары жастардың барлық саласын (яғни, жастар саясаты мен жастармен жұмысты) айқындамайды және өмірдің басқа салаларында жастарға бағытталған шараларды және жастармен байланысты стратегияларды көрсетпейді, дегенмен олармен тығыз байланыс жасайды.

Эстонияның жастар саласындағы қызметі келесі стратегиялық бағыттарға қол жеткізуге бағытталған:

Жастар - бұл білім беру, мәдениет, экономика, қоршаған орта және басқа салалардағы пионерлер мен көшбасшылар қоғамын тез басқаратын шығармашылық күш.

Бұл елде жастардың құқығын қорғау дәйекті түрде жүзеге асырылады және жастардың белсенді азаматтық қатысуына қолдау көрсетіледі.

Жастармен сапалы жұмыс жасау (соның ішінде жастардың қызығушылығы бойынша білім алуы) бүкіл Эстония бойынша қолжетімді және барлық жастар үшін жан-жақты дамуға, табысты тәжірибеге, тәжірибені байытуға және тәуелсіздікке мүмкіншілік жасайды.

Қауіпсіздік-жастардың жалғыз қалуы мен қоғамнан оқшаулануы сенімділікті арттыратын қауіпсіздік желісі арқылы бақыланып отырады және алдын алуға шаралар қолданады.

Жалпы мақсатқа жету Эстония жастарының мемлекетке деген сенімінің көрсеткішімен өлшенеді (%).

Эстония жастарының 2021-2025 жылдарға арналған қоғамдық даму жоспарының жалпы құны 90 миллион еуроны құрайды. Оның ішінде 47 миллион еуро сыртқы қаржылық көмек ресурстарына тиесілі, оның ішінде 24 миллион еуроны Еуропалық Одақтың білім, жастар және спорт үшін «Erasmus +» бағдарламасы қаржыландырады, ал 19 миллион еуро Еуропалық Одақтың құрылымдық қорларынан түседі [1].

Эстонияның жастар кеңістігінде халықаралық ынтымақтастық айрықша маңызды орын алады. Еуропалық Одақ және Еуропа Кеңесінің жастар саясаты Эстонияда жастар саясатын қалыптастыру мен жүзеге асыруда елеулі рөл атқарады.

Эстония Бельгияның фламанд қауымдастығымен жастардың мәселесіне қатысты саладағы ынтымақтастық туралы екі жақты келісімге ие. Көптеген жылдар бойы тұрақты түрде Финляндиямен тығыз тәжірибе алмасу жүзеге асырылып келеді. Ынтымақтастық ең алдымен жас қызметкерлер мен жастар ұйымдары арасында тәжірибе алмасуға бағытталған. Эстониядан басқа, Финляндиямен ынтымақтастыққа Латвия мен Литва елдерінің жас серіктестері де қатысады. Жастар саласындағы субъектілер арасындағы ынтымақтастық үшін мүмкіндіктер білім беру саласындағы ынтымақтастық туралы бірнеше халықаралық келісімдерде де атап өтілген.

Жастар саласын дамытудың 2021-2035 жылдарға арналған жоспары 2035 жылы жастар Эстонияның барлық аймақтарында салауатты және толыққанды өмір сүреді және Эстонияда даму, өмір сүру және өзін-өзі тану үшін әлемдегі ең жақсы орта болуы үшін қоғам мен елді өзгерте алады деген көзқарасты айқындайды.

Даму жоспары жастармен жұмыс (жастарды қызығушылықтары бойынша оқытуды қоса алғанда) жөніндегі қызметке бағытталғанымен, біріктірілген жастар саясаты тұрғысынан жастарға әсер ететін өмірдің барлық салалары қамтылады [2].

Жастардың қоғамдық даму жоспарының мақсаты - жастарды мүмкіндігінше тең серіктес ретінде түсіну және тарту, олардың шешім қабылдауға және оларды жүзеге асыруға қатысуын қолдау және олардың мүмкіндіктерін кеңейту. Жастардың дамуына жаңа жағдайларда өзін-өзі тексеруге, оларды қауіпсіз сараптауға және ересектердің сараптамалық қолдауына ие бола отырып, осы тәжірибеден үйренуге көптеген мүмкіндіктер ықпал етеді.

Эстония жастарының қоғамдық даму жоспары зерттеулер мен талдауларға, саяси ұсынымдарға, жетекші ұлттық және халықаралық сарапшылар дайындаған тұжырымдама құжаттарына, сондай-ақ «Эстония 2035» мемлекеттік стратегиясын, 6-шы Жастар жұмыс форумы мен 2035 Жастар форумының нәтижелерін, сондай-ақ жастар саясаты саласындағы халықаралық келісімдер негізінде құрылған (<https://haridusportaal.edu.ee/noorteseire>).

Эстония жастарының құнды басымдықтарын түсіну үшін World Values Survey трансшекаралық анықтамалық платформасына жүгіну өзекті болып табылады. Аталған рейтингтік трансұлттық зерттеу бірнеше жылда бір рет жүргізіледі және халықаралық деңгейде айтарлықтай үлкен іріктемемен ұсынылады. Осының негізінде құндылықтар картасы жасалды, онда елдер екі индикатор бойынша координаттар жүйесінде орналасқан. Елдің құндылықтар картасындағы орны тарихи-мәдени мұра мен қазіргі саяси және экономикалық факторларға байланысты. Елдер үшін өзінің қоғамдағы орнын анықтаудың өлшемшарттары екіге бөлінеді, олар: өмір сүру құндылықтары (жалпы және ұлттық қауіпсіздікке, экономика мен тәртіптің беріктігіне, отбасы мен жалпы жеңіске бағдарлану); өзін-өзі көрсету құндылықтары (өзін-өзі тануға, жеке басының бостандығына, әл-ауқатына және т. б. бағдарлау); дәстүрлі

құндылықтар (діндарлық, ұлттық мақтаныш, ұжымдық және т.б.); зайырлы-рационалды құндылықтар (тәуелсіздік, даралық, бедел дәрежесі және діндарлық).

Бұл карталанған құндылық аясында Эстония зайырлы-рационалды жағында, бірақ сонымен бірге өмір сүру құндылықтарында, Шығыс блоктың барлық бұрынғы елдерінің ұстанымына ұқсас жайғасымда орналасқан.

Осылайша, Эстония халқы, оның ішінде жастар ортасы үшін құндылық тұрғысынан ұлттық мақтаныш, төмен діндарлық, тәуелсіздік және жеке тұлға, өз денесін басқаруға деген ұмтылыс (мысалы, түсік түсіру құқығы) аясында билікті құрметтемеу элементтері тән деп айтуға болады.

Сонымен бірге, жалпы өмір сүруге және қиындықтарды жеңуге қажетті құндылықтар мен факторлар, мысалы, мемлекет пен отбасының қауіпсіздігі, жеке бостандықты қорғау, бақытсыздықтың төмен деңгейі және басқа адамдар мен институттарға жалпы сенімсіздік, сондай-ақ демократиялық процестерге қатысудың төмен деңгейі Эстония жастары мен жалпы халық үшін одан да маңызды. Сонымен қатар, Эстонияда демонстрацияларға баруға немесе петицияларға қол қоюға әдеттегідей келісе бермейді [2].

Солтүстік Еуропа елдерінде, оның ішінде Финляндияда, жағдай мүлдем басқаша: зайырлы-рационалды құндылықтар мен өзін-өзі көрсету құндылықтары басым, нәтижесінде жеке бостандықтар мен өзін-өзі тану қауіпсіздікке, сондай-ақ азшылықтарға көбірек қолдау көрсетуге және білдіруге, өздерінің саяси көзқарастарын білдіруге мүмкіндік беретінін атап өту қажет. Сондай-ақ, бұрынғы Кеңес мемлекеттерімен салыстырғанда батыс пен Солтүстік Еуропада жеке өмірге араласуға қатты қарсылық көрсетіледі, оларда жеке автономия әлеуметтік-саяси тарихтағы жағдайға байланысты әр түрлі қабылданады.

Құндылықтар ұрпақтан-ұрпаққа өзгерістермен келіп жетеді, бірақ балалар мен олардың аға буындары арасында үлкен айырмашылық байқалмайды: құндылықтарда кездесетін айырмашылық әдетте үш ұрпақ арасында, яғни ата-әжелер мен немерелер арасында көрініс табады. Эстонияда бәрінен бұрын өтпелі қоғамның күйзелістерінен аман өтіп, кеңес режимі бар қоғамнан қазіргі батыс және скандинавия қоғамына өткен адамдардың құндылықтары өзгерді. Бұл ретте ең үлкен өзгерістер аға буындағы Эстон тілді тұрғындармен, ал жас ұрпақ арасында орыс тілді тұрғындарда байқалды (олар әлеуметтік өзгерістермен араласып келгендіктен, жаңа құндылықтарды жылдам қабылдады).

Эстонияда адамдар үшін денсаулық, бейбітшілік, іргесі берік отбасы, ұлттық қауіпсіздік, бақыт (1991 жылмен салыстырғанда ұлғаю), таза қоршаған орта, шынайы достық, адалдық, еркіндік, өзін-өзі бағалау (1991 жылмен салыстырғанда) және махаббат бірінші орында тұратын құндылықтар болып табылады. Технологияның дамуы ең төменгі жайғасымға ауысты, ал оны Вихалемма технологиялар бұдан былай ұлттық маңызы бар құндылық ретінде қабылданбайды, бірақ жеке жайлылық пен әл-ауқатқа байланысты деп технологияны дараландырумен түсіндірді.

Құндылықтар Вальсинер бастаған жетекші әлеуметтанушы-мәдениеттанушылар атап өткен бірегейлік пен топтық тиістіліктің қалыптасуымен тығыз байланысты. Жеке тұлғаның қандай топта өзін пайдалы

сезінетіндігімен тікелей байланысты. Сәйкестік пен құндылықтар тобы өз кезегінде ойлаудың жалпы заңдылықтарын қалыптастырады. Сәйкестіктер тақырыптық және құндылық белгілері бойынша топтастыру арқылы зерттелді.

Эстонияда кейінгі индустриалды қоғамдарға тән құндылықтар мен сәйкестендіруді қалыптастыру негіздерін сипаттайтын топтар маңызды болып саналады. Осылайша отбасы мен туыстық ортаның арасын; өмір салтына, құндылықтарға және әлеуметтік байланыстарға қатысты топтар мен сәйкестіктер (субмәдениет, хобби, талғамы ұқсас адамдар); әлем азаматы (адамзат, еуропалықтар және т. б.); әлеуметтік-экономикалық жағдай бойынша сәйкестіктер мен салалар (жұмысшылар, тұрғындар және т. б.) және этникалық белгілері бойынша (эстондықтар, эстондық-орыстар) ажыратуға болады. Яғни, постмодерндік құндылықтар, мысалы, қызықты өмір, өзін-өзі дамыту болып табылады, ал индустриалды қоғам гүлденуге, технологиялық дамуға және күдіретке бағдарланумен сипатталады.

Талинн қаласының жастар ортасында жүргізілген зерттеудің нәтижелері ұрпақтар арасындағы айырмашылықтардың бар екендігін анықтады. Сауалнамаға жауап беруші жастар (15-29 жас) өзін-өзі тану, қызықты өмір сияқты жеке жетістікке байланысты құндылықтарды ерекше бағалайды. Салыстыратын болсақ, ұқсас талғам мен өмір сүру салты бар адамдар тобы, қауіпсіздік, іргесі берік отбасы және экономикалық әл-ауқат егде жастағы адамдар (60+) үшін маңызды.

Достық, өзін-өзі құрметтеу, бақыт, еркіндік және ортақ айналысатын істері сияқты өзін-өзі жетілдіретін құндылықтар жастардың (15-29 жас) және орта жастағы адамдардың (30-54 жас) жас топтарында бірдей бағаланады. Құндылықтардың ұрпақтар арасындағы ең ұзақ қақтығысы индивидуалистік және бөлінетін (ұжымдық) құндылықтарды әр түрлі бағалауда айқын көрінеді: жастар индивидуализм мен жеке табысты жақтайды, ал егде жастағы топ қауіпсіздік, тәртіп және күшті экономика сияқты қарапайым және ұжымдық ортақ құндылықтарға көбірек алаңдайды. Дәл осындай қақтығыс эстон тілінде де, эстон тілінде сөйлемейтін топтарда да кездеседі.

Талиннде жастардың зерттеу секторында құндылықтардағы айырмашылықтар туындаған жағдайлардың ерекшеліктерін зерттейтін кейс-стади әдісін қолдануға көп көңіл бөлінеді. Жастарға ерекше және жеке қалауларын құрметтеуге деген құштарлығы бар топ ретінде көп көңіл бөлінеді, бірақ құндылықтарға популистік саяси күштер де әсер етуі мүмкін. Сондықтан жастар көңіл-күйінің мониторингін кәсіби көзқарас жастарды дамытудың мемлекеттік жоспарын іске асырудың жобалық әдісімен қатар, жастар ортасындағы зерттеу тәжірибелерінде маңызды орын алады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Sootla G., Lääne S. Public Administration Developments and Practices in Estonia. – In: Liebert, S., Condery S., Gontcharov D. (Eds.) Public Administration in Post-Communist Countries: Former Soviet Union, Central and Eastern Europe and Mongolia. Taylor and Francis Group, CRC Press

2. Sootla G., Lääne S. Responses to the Decline of Local Autonomy in Estonia. – In: Nemes J., De Vries M. Public Sector Dynamics in Central and Eastern Europe. NISPA, Bratislava

Резвушкина Татьяна Александровна
Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,
элеуметтану магистрі, саясаттану және элеуметтану кафедрасының аға
оқытушысы.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТҰРҒЫДАН ТАБЫСТЫ ЕРЛЕРІНІҢ ОТБАСЫЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ МЕН ГЕНДЕРЛІК СТЕРЕОТИПТЕРІ

2019 жылы Қазақстан Республикасының аумағында 137 797 некеге отыру тіркелген, оның ішінде 95 964 неке қалалық жерде және 41 833 неке ауылдық жерде. Некеге тұрудың жалпы коэффициенті 7,54-ті құрады. 2019 жылы ажырасулар (ажырасқан отбасылар) саны 54 797 құрады, оның ішінде: қалада - 41 122, ауылда - 13 675. Ажырасудың жалпы коэффициенті 3.0 құрады. Қалалық жерде ажырасу саны қиылған некелерге қатысты 42,9%-ды, ал ауылды жерде 32,7%-ды құрады. «The Economist» сарапшыларының пікіріне сәйкес, Қазақстан ажырасу деңгейі бойынша әлемнің он елінің қатарына енді [1, 117 б]. Жоғарыда келтірілген статистика деректерінен кім жиі некеге тұрады, қандай себептер бойынша, некеге тұратын жарын таңдауда қандай көрсеткіштер анықтаушы болып табылады, ажырасудың пайызы неге сонша жоғары деген сұрақтар туады.

Тұлғааралық қатынастардың кез-келген жүйесінде адамның мінез-құлқының стереотиптері үлкен рөл атқарады. Неке нарығында, неке құру үшін элеуметтік байланыстар орнату кеңістігінде гендерлік стереотиптер толығымен айқын көрінеді. Олардың өзіндік ерекшелігі бар және негізінен оның қатысушыларының «жақсы партия құру» мүмкіндіктерін бағалаумен, некеге тұратын жарын іздеудегі белсенділік дәрежесімен, сондай-ақ отбасылық қатынастарды сипаттаумен байланысты. Неке нарығындағы белгілі бір мінез-құлық стереотипінің жұмыс істеуіне жеке адамның (неке нарығына қатысушының) белгілі бір элеуметтік-демографиялық топқа (гендерлік, жас, білім беру, табыс, мәртебе тобы және т.б.) жататындығы әсер етеді. Белгілі бір гендерлік топқа тиістілік адамның неке нарығында мінез-құлық стратегиялары мен элеуметтік болжамдарын қалыптастыру кезінде шешуші болып табылады. Біздің пайымдауымызша, неке нарығының гендерлік стереотиптерін үш топқа бөлуге болады:

- некеге тұратын жарды іздеу кезінде белсенділік танытудың стереотиптері,
- болашақ күйеу жігіт/қалыңдық туралы стереотиптік идеялар оған сәйкес ерлі-зайыптылардың орнына үміткерлерді іріктеу жүргізіледі,
- болашақ күйеу жігітті / қалыңдықты алдын-ала таңдағаннан кейін жеке адам басшылыққа алатын отбасылық рөлдерді бөлу туралы стереотиптер [2, 27-б].
- Неке нарығында некелесуде кімді таңдайтыны туралы мәселедегі айқындаушы факторы индивидтің гендері болып табылады деп есептеледі. Алайда, соңғы уақытта қазақстандықтардың құндылық-нормативтік

түсініктерінің өзгеруіне, капиталистік қатынастар мен нарықтың пайда болуына байланысты бұл тұрғыда некеге тұратын жастардың басқа да сипаттамалары үлкен рөлге ие болды. Бұл сипаттамалардың қатарын қаржылық мәртебесі бар адамдар иемденеді. Бұл Қазақстанның басқа өңірлеріне қарағанда полярлы топтар арасындағы сатыда алшақтық көп болатын астаналарда, ірі қалаларда айқын байқалады. жеке тұлғаның қандай-да бір кіріс тобына жататындығын анықтай отырып, оның неке нарығындағы рөлі (ол «сатып алушы» немесе «тауар» ретінде әрекет етеді) туралы белгілі бір ықтималдылықпен айтуға болады. Гендерлік топқа қатыстылық та неке нарығының қатысушысына белсенділік көрсеткені үшін нормативтік жауапкершілік жүгін жүктейді, оны біздің қоғамда әйелдерге емес, ерлерге жүктеу әдетке айналған [3, 142-6].

Осыған байланысты, 2019 жылғы қарашада Қазақстанның астанасы Нұр-Сұлтан қаласында тұратын қазақ ер азаматтарымен (терең жартылай құрылымдалған сұхбат әдісімен) сұхбат жүргізу туралы шешім қабылданды. Барлығы мемлекеттік қызметте жоғары лауазымды мәртебесі бар (бөлім басшысынан Министрлік департаментінің басшысына дейін) 21 жастан 40 жасқа дейінгі, некеде тұрмайтын және неке нарығында өзінің болашақ жарын іздеп жүрген 12 қазақ ер-азаматпен сұхбат жүргізілді. Ақпарат берушілерді іздеу тәсілі – «жентек қар» әдісі. Аталған әдіс ақпарат берушілермен жеке танысу арқылы болашақ жарын іздеудің қалай іске асырылатыны туралы жеке ақпарат алуға мүмкіндік бергендіктен таңдалды. Бізбен сұхбаттасқан барлық ер адамдар жоғары кәсіби мәртебеге ие, табыстары орташа деңгейден жоғары (500 000 теңгеден бастап 1 млн.теңгеден асады), жоғары білім деңгейі бар (барлығы жоғары білімді, 5-де магистр дәрежесі бар, 1-і магистратурада оқиды, 2-і докторантурада оқиды 4-нің шетелдік білімі бар).

Сұхбат барысында ер адамдарға некеге тұратын жарды іздеу кезінде қалай белсенділік танытатындығы; болашақ қалыңдық ретінде «екінші жартысының» орнына үміткерлерді қалай таңдайды; сұхбат алушылар болашақ әйелімен бірге отбасындағы рөлдер мен үй тірлігін бөлуді қалай болжайды; туыстарымен қарым-қатынас орнату; бала тәрбиесімен айналысу және отбасылық мәселелерді шешу туралы сұрақтар қойылды.

«Болашақ әйелі»

Сұхбаттағы сұрақтардың бұл бөлімі ерлердің болашақ қалыңдық туралы идеяларын, үміткерлерді іріктеу критерийлерін талдауға арналды.

И 1: ... мен оны өте ақылды, мейірімді, мені және болашақ балаларымды жақсы көретін әйел ретінде елестетемін. Өйткені, отбасылық өмірдің негізі әйел адамға байланысты болады.

Жауаптардан көрініп тұрғандай, біздің сұхбаттасушыларымыздың болашақ әйелі мейірімді, қамқоршыл, адал және келбеті көз тартарлық, өзін-өзі күтетін, ақылды, әзілдесе білетін қасиеттерді иемденуі керек. Сұхбат берушілер өздерінің болашақ жарының, ең алдымен, оның ұрпағын жалғастыру функциясын атқаратындығының маңыздылығын атап өтті және күйеуі мен анасына бағынуы керек. Осы бөлімде біз сұхбат берушілерден болашақ әйелі қандай отбасынан шыққан, оның ата-анасы кім болатындығы қаншалықты маңызды екендігі туралы сұрадық. Бұл сұраққа біз қалыңдықтың отбасылық капиталының маңыздылығы рөл атқармайды, бірақ оның денсаулығы мен бала туу қабілеттілігі айрықша маңызды деген жауап та алдық:

И 7: Өте маңызды емес, бірақ мен, әрине, болашақ әйелімнің текті жерден болғанын қалар едім.

Қалыңдықтың туған жері мен тұрғылықты жері қаншалықты маңызды деген сұраққа сауалнамаға жауап берушілердің көпшілігі бұл маңызды емес деп санайды. Бір ғана ақпарат беруші қалыңдықтың артықшылығы оның ауылдық жердене болатындығын атап өтті:

И 3: Бұл маңызды емес.

Ақпарат берушілер болашақ қалыңдықтың білімді, оқыған болғаны маңызды деп санайды, бірақ оның білімділігі мен ақыл-ой деңгейі оқығандығына байланысты емес, дегенмен ата-ана тәрбиесінің сапасы оның білім деңгейіне байланысты болады:

И 3: Менің ойымша, білімге ерекше назар аудару керек, оның айналамен қарым-қатынасы және қоршаған ортасы осыған байланысты болады, кейін ол менің балаларымды тәрбиелейді ғой.

Барлық сұхбат бергендер болашақ жұбайының өзінен әлдеқайда жас болғаны дұрыс деп санайды. Бұл біздің сұхбат берушілерімізде әйелдер туралы эссенциалистік идеялар басым екенін көрсетеді:

И 5: Оның жасы кіші болғанын қалаймын.

Ерлер үшін болашақ әйелдерінің жұмыс істеуі маңызды ма, жоқ па деген сұраққа барлығы бұл олар үшін мүлдем маңызды емес деп жауап берді, бұл ер адамдардың әйелдердің кәсіби құндылығын аз бағалайтынын және оларға тек әйелінің қандай ана-жұбай болатыны маңызды екенін білдіреді:

И 3: Бұл маңызды емес, бастысы мамандығы мен кәсібі өзіне ұнаса болғаны.

Болашақ әйелдің табыс деңгейі сауалнамаға жауап берушілер үшін маңызды болмай шықты, бұл бір жағынан ерлердің өз кірістерінің жоғары деңгейімен түсіндіріледі, сонымен қатар әйелдер көп ақша таба алмайды, көп таппауы керек деген дәстүрлі стереотиптік көзқарасты білдіреді:

И 3: Мүлде маңызды емес, мен отбасымды асыруға мүмкіндігім бар деп санаймын.

Біздің сұхбат берушілеріміз үшін әйелдердің сыртқы келбеті туралы көбірек пікірлер айтылды, олар болашақ жұбайының тартымды болғанын қалайды:

И 1: Бойы биік, өзіне күтім жасайтын болуы керек.

Қалыңдықтың этникалық ерекшелігі туралы сауалға жауап берушілердің пікірлері екіге бөлінді, ер адамдардың бір бөлігі болашақ әйелдің этникалық сипаты олар үшін маңызды емес екенін, ал басқалары үшін этникалық фактор маңызды екенін көрсетті. Мұнда білімді болуы айрықша әсер етті. Шетелде болмаған ер-азаматтарға қарағанда, шетелде білім алған сұхбат берушілер болашақ жұбайының этникалық ерекшелігіне онша көңіл аудармайтынын айтты:

И 3: Маңызды емес. Ең бастысы, біз бір-бірімізді түсінсек, жақсы көрсек, тіпті оның сенімі мен ұлты басқа болса да.

И 7: Мен әйелдікке қазақ қызын аламын.

Қалыңдықтың жеке қасиеттері қандай болуы керек деген сұраққа ер адамдар әртүрлі қасиеттерді атап шықты, бірақ бәрі адамның адалдығы маңызды екенін көрсетті:

И 3: Ең маңыздысы шыдамды, ақылды, дана, адал, әрі мейірімді болса.

Барлық ер адамдар үйлену алдында қалыңдықты ата-анасымен таныстырасыз ба деген сұраққа әрине деп жауап бергенін айта кетейік. Бұл болашақ отбасындағы қайын енесінің мәртебесі мен оның болашақ келінін қабылдауының маңыздылығын көрсетеді:

И 1: Иә, алдымен келісеміз.

Біз ер адамдардан оның әйелінің өзінің әлеуметтік ортасы, достары болады ма деп сұрадық және сұхбат берушілердің бәрі қарсы емес екенін айтты:

И 3: Әрине болады, мен оның қалыптасқан жеке тұлға болғанын қалар едім. Оның достары, әріптестері болуы керек. Ашық, көпшіл қыздарды жақсы көремін.

Болашақ әйеліңіз жұмыс істегенін қалайсыз ба деген сұраққа барлық сұхбат берушілер бұл оның қалауына байланысты екенін айтты, бірақ ерлердің жауаптарынан біз олардың болашақ әйелі қайда және қалай жұмыс істейтінін нақты өздері шешетінін аңғарамыз.

И 9: Ия, жұмыс істейді. Мен әйелімнің біреуге жұмыс істегенін қаламаймын. Мен оған өзінің ісін ашып беремін. Әрі қарай өзі дөңгелетіп әкетуі керек. Менде өзімнің ортам, оның өзінікі болады.

Болашақ әйелі білім алуын, соның ішінде шетелде жалғастырғысы келсе, келіседі ме, жоқ па деген сауалға сұхбат берушілердің пікірлері екіге бөлінді. Сауалнамаға қатысқандардың бір бөлігі қарсы болмайтындықтарын, бірақ ана-әйел болуға үлгерген жағдайда немесе шетелге бірлесіп сапарға шығу сияқты шарттар сақталатындықтарын атап өтті. Ерлердің екінші бөлігі қарсы болды, сондай-ақ олардың әйелдері жұмыс істемейді және шетелдік білім оларға пайдасыз болады деп санайды:

И 7: Жоқ, мен қарсымын! Егер оның бакалавр дәрежесі болса, оған тағы бір диплом не үшін керек, ол бәрібір өз мамандығы бойынша жұмыс істемейді. Шетелде оқитын болса, тіпті, оны жалғыз жібермеймін.

Осылайша, біз экономикалық тұрғыдан табысты қазақ ер-азаматтары үшін неке нарығында әйел таңдаудың маңызды критерийлері сыртқы келбеті, денсаулығы, этностық сипаты, білім деңгейі және болашақ әйелдің діни мәртебесі сияқты қасиеттер болып табылатынын көріп отырмыз, өйткені ол, ең алдымен, олардың тегінің жалғастырушысы, балаларының анасы болып табылады және оның күйеуін, қайын енесін тыңдайтын болғанын қалайды. Елордалық ер-азаматтар үшін таңдаудың критерийлері: болашақ әйелінің қандай отбасынан болғаны, оның ата-анасы кім, мамандығы мен табыс деңгейі, туған жері мен тұрғылықты жері қандай болатыны маңызды.

«Балалар»

Бұл бөлімде біз ер адамдарға болашақ әкенің рөлін қалай елестететіндерін, балаларға күтім жасау және қамқорлық көрсету процесіне қатысуға дайын ба екендіктерін және әке мәртебесін жұмыспен қалай үйлестіре алатындықтарын сұрадық. Осылайша, ер адамдар өз отбасында қанша бала болғанын жоспарлайды деген сұраққа біз экономикалық тұрғыдан табысты ерлердің көп балалы болуға бағытталғанын көрсететін жауаптар алдық:

И 3: Көп дегенде 5.

И 2: Шағын отбасында өскендіктен, мен балаларымның көп болғанын қалаймын. Ең дұрысы, шамамен 5-6 бала.

Ер адамдар кімді – ұлдарды немесе қыздарды көбірек қалайтыны туралы сұраққа, кейбірі баланың белгілі бір жыныста туылуына қарай ойланатыны туралы айтты. Енді бір бөлігі баланың жынысын маңызды емес деп санайды:

И 11: Мен 2 ұлым, бір қызым болсам деймін.

И 7: 2 ұл, 2 қыз болғанын қалаймын.

Бала тууды қалай жоспарлайды және оған кім жауапты болады (күйеуі немесе әйелі) деген сұраққа біздің сұхбат берушілер балаларды жоспарлаудың маңыздылығы, олардың негізгі жауапкершілігі туралы айтты, бірақ егер жоспарланбаған жүктілік болса, онда олар баланы қалдырамыз деп шешеді:

И 4: Үйлену тойынан кейін, бір жылдан кейін, мүмкін. Әйелім екеуміз. Біз әдейі қорғанбаймыз, өйткені біз некені заңдастырдық, неге бала тумасқа. Яғни, егер әйелім біз жоспарлағандай бір жылдан кейін жүкті болмай, бір айдан кейін жүкті болса, онда, әрине, біз оның дүниеге келуін асыға күтеміз.

И 2: Мен негізгі жауапкершілікті өз мойныма аламын. Әйелімен бірге жоспарлаймыз.

Біздің сұхбат берушілеріміз балаларды жоспарлау кезінде өздерінің болашақ әйелдерінің тілектерін ескере ме деп сұрағанда, ер адамдар «иә» деп жауап берді, бірақ соңғы сөз өздерінікі болатынын айтты:

И 3: Иә, оның пікірін ескеремін. Бірақ, соңғы сөз әрдайым менікі болады.

Егер әйелінде жоспарланбаған жүктілік болса, не істеу керектігін қалай шешеді – баланы қалдыра ма немесе түсік жасатады ма деген сұраққа, барлық ер адамдар түсік жасатуға жол бермейміз және олар баланың болғанына әрқашан риза боламыз деп жауап берді:

И 5: Әрине, қалдырамыз. Мені түсік жасатуға қарсымын.

И 6: Баланы қалдырамыз. Әр баланың өмір сүруге құқығы бар. Мен тек өмір үшін, түсік жасатуға қарсымын.

Сұхбат берушілердің кейбір бөлігі ата-ана тәрбиесі процесіне қатысудың қаншалықты маңызды екенін түсінетіндігін, бірақ олар үшін бұл нені білдіретіні, процесс қалай жүзеге асырылатындығы жөнінде нақты елестете алмайтындықтарын айтты. Көбінесе олар тәрбиеге және қамқорлық көрсету процесіне араласуды бақылау, қорғау және кеңес беру ретінде қабылдайды. Сұхбат берушілердің енді бір бөлігі оның не екенін мүлдем елестете алмайды:

И 11: Иә, қатысамын, бірақ нақты қалай екенін айта алмаймын.

И 8: Иә, есейген кезде үйірмелерге апарамын.

Ер адамдардан жұмысты бала тәрбиесімен қалай үйлестіруді жоспарлайтындығы туралы сұрағанда, біз кейбір ер адамдардың бәріне үлгеру керек деген түсінікті ұстанатынын білдік, ал ерлердің екінші бөлігі мұндай проблема туралы тіпті ойламаған:

И 4: Әрдайым үлгеретін боламын.

И 9: Ол туалы әлі ойланбаппын.

Егер сұхбат берушілердің жұмысына байланысты балаларға жеткілікті уақыты қалмайтын болса, онда не істейді деген сұраққа біз әр түрлі пікірлер естідік. Кейбір ер адамдар әлі күнге дейін мұндай мәселені туралы ойламаған. Ерлердің енді бір бөлігі әке болу мен жұмысты біріктірудің жолдарын іздеу керек деп санайды:

И 8: Мен ондай проблема болмайды деп үміттенемін!

И 7: Білмеймін, көреміз.

Сұхбаттың осы бөлігін қорытындылай келе, біз сұхбат берген ер адамдар отбасында бала туу мәселесін маңызды деп санайды және сонымен бірге олар көп балалы болуды – 3-тен 5-6 балаға дейін мақсат етеді деп тұжырымдай аламыз. Мүмкін, бұл ер адамның балалары неғұрлым көп болса, соғұрлым ол өзін еркек ретінде сезінеді деген түсінікке байланысты шығар. Бірақ заманауи қалалық қазақ отбасында, орта тап өкілдері көп балалы отбасылар үшін өзіндік сән бар деп болжауға болады, бұл отбасының қаржылық табысы мен тұрақтылығын көрсетеді. Сонымен қатар, ер адамдар бала тууды жоспарлау үшін жауапкершілікті өз мойнына алуға дайын, түсік жасатуға қарсы, белгілі бір жыныстағы балалары болғанын қалайды және балаларға қамқорлық пен күтім жасау дегенді толық түсіне бермейді.

Сұхбаттың нәтижелерін қорытындылай келе, біз мынадай тұжырымдарға қол жеткізе аламыз:

- экономикалық тұрғыдан табысты ерлердің болашақ әйелінің бойынан мейірімділік, қамқорлық, адалдық, тартымдылық, сексуалды, өзін-өзі күтетін, ақылды, әрі әзілдескіш сияқты қасиеттер табылуы керек. Бірнеше сұхбат беруші олардың болашақ таңдауының, ең алдымен, оның ұрпағын жалғастыру қызметін атқаратындығының және күйеуі мен анасына бағынуы керек екендігінің маңыздылығын атап өтті. Бұл жерде біз сыртқы тартымдылық, адалдық және мойынсұнушылық сияқты стереотипті ұстанатындарын көреміз. Сонымен қатар, ол жас және дені сау, білімді болуы керек, өйткені болашақ балалардың «сапасы» осыған байланысты.

- сауалнамаға қатысқан экономикалық тұрғыдан табысты ер адамдар үшін болашақ қалыңдықтың туған жері мен тұратын жері, болашақ әйелдерінің жұмыс істеуі, табыс деңгейі сияқты өлшемдер маңызды емес. Бұл бізге әйелдердің кәсіби құндылығын аз бағаланатындығын, ал ер адамдар үшін олардың әйел-ана болуы маңызды екенін көрсетеді. Бұл әйелдер көп жұмыс істеуге және ақша табуға міндетті емес, тіпті мүмкін емес деген дәстүрлі стереотипті қолданатындығын білдіреді. Сондай-ақ, сұхбат берген ер адамдар, егер олардың болашақ жұбайы шетелде оқығысы келген жағдайға қарсылық білдірді. Сұхбат берушілердің бір бөлігі қарсы болмайтындықтарын, бірақ әрі ана, әрі әйелдік міндеттерін орындаған жағдайда немесе шетелге бірлесіп сапарға шығу шарттарымен келісетіндерін атап өтті. Ерлердің енді бір бөлігі мүлдем қарсы болды, олар әйелдері жұмыс істемейді, сондықтан оларға шетелде білім алу қажет емес деп санайды;

- қалыңдықтың этникалық ерекшелігі кейбір ер адамдар үшін маңызды емес, ал басқалары үшін болашақ жұбайының діни көзқарасы маңызды болды. Мұнда білімді болуы айрықша әсер етті. Шетелде болмаған ер-азаматтарға қарағанда, шетелде білім алған сұхбат берушілер болашақ жұбайының этникалық ерекшелігіне онша көңіл аудармайтынын айтты. Басқалар үшін болашақ әйелді таңдауда этникалық ерекшелік шешуші критерий болды.

- үйлену алдында қалыңдықтың ата-анасымен танысу да маңызды, бұл болашақ отбасындағы қайын енесінің мәртебесі мен келіндерін қабылдаудың маңыздылығын көрсетеді.

Біз сұхбат алған экономикалық белсенді ер адамдар көп балалы болуды мақсат тұтатынын көрсетті. Кейбір ер адамдар белгілі бір жыныстағы баланың дүниеге келуін қалайды. Ерлердің тағы бір бөлігі баланың жынысын маңызды

емес деп санайды. Сұхбат берушілер балаларды жоспарлаудың маңыздылығы, олардың негізгі жауапкершілігі туралы айтты, бірақ егер жоспарланбаған жүктілік болса, онда олар баланы қалдырамыз деп шешеді. Біздің сұхбат берушілерімізден балаларды жоспарлау кезінде өздерінің болашақ әйелдерінің тілектерін ескере ме деп сұрағанда, ер адамдар «иә» деп жауап берді, бірақ соңғы сөз өздерінікі болатынын айтты. Егер әйелінде жоспарланбаған жүктілік болса, не істеу керектігін қалай шешеді деген сұраққа, барлық ер адамдар түсік жасатуға жол бермейміз және олар баланың болғанына әрқашан риза боламыз деп жауап берді. Сұхбат берушілердің кейбір бөлігі ата-ана тәрбиесі процесіне қатысудың қаншалықты маңызды екенін түсінетіндігін, бірақ олар үшін бұл нені білдіретіні, процесс қалай жүзеге асырылатындығы жөнінде нақты елестете алмайды. Көбінесе олар тәрбиеге және қамқорлық көрсету процесіне араласуды бақылау, қорғау және кеңес беру ретінде қабылдайды. Сұхбат берушілердің енді бір бөлігі оның не екенін мүлдем елестете алмайды. Кейбір ер адамдар жұмыста жүріп, балаларға уақыты жетпейтінін түсінеді. Ерлердің енді бір бөлігі әке болу мен жұмысты біріктірудің жолдарын іздеу керек деп санайды. Сұхбаттың бұл нәтижелері бізге экономикалық тұрғыдан табысты ер адамдар балалары болғанын, тіпті көп болғанын қалайды, оларды тәрбиелеу мен күтім жасау процесіне қатысуды жоспарлайды, бірақ дәл осы процесс қалай жүретінін елестете алмайды, бұл балалар мен әке болуды жүзеге асыруға қатысты құндылықтардың өзгергенін көрсетті. Бұл ретте сұхбатқа қатысқан барлық ер адамдар өз әйелдеріне қатысты репродуктивті бақылауды жүзеге асыруға ниет білдірді.

Сұхбатқа қатысушылардан болашақ отбасында үй шаруашылығымен кім айналысатыны туралы сұрағанда, олардың көпшілігі бұл міндеттер әйеліне жүктелетінін немесе үй шаруасына қызметші жалдайтынын көрсетті. Ал сұхбат берушілердің көпшілігі үй жұмысы тек әйелдердің міндеті деп қарайды. Ер адамдар үй шаруасына қызметші жалдауға дайын, өйткені олар тазалықты, жайлылықты жақсы көреді, ал олардың болашақ әйелі балалармен жұмыс айналысады. Бірақ егер отбасында қыз балалары болса, онда олар әйеліне үй шаруашылығына көмектесетін болады. Мұнда біз үй жұмысы әйелдердің міндеті екендігі туралы дәстүрлі идеяны растай түстік.

Отбасылық-туыстық қатынастардың маңыздылығы мен құндылығына байланысты біздің сұхбат берушілер болашақ әйелінің туыстарымен достық қарым-қатынас орнатуды жоспарлап отыр, бірақ олар болашақ туыстарының демеушісі болғылары келмейді. Сұхбатқа қатысушылардың ешқайсысы өзінің болашақ әйелінің туыстарымен қарым-қатынасын шектейтін пікір айтқан жоқ. Қазақ ер-азаматтары әйелінің өз туыстарымен қарым-қатынас жасауына шектеу қояды деген түсінік расталмады.

Мақаланың басында қойылған сұрақтарға жауап бере отырып, Қазақстанда неке мәселесінің жоғары тұруы отбасы мен отбасылық-туыстық қарым-қатынастар құндылығының үстем болуымен байланысты деп болжауға болады. Бірақ неке нарығында өмірлік серік таңдау процесі экономикалық тұрғыдан табысты ерлер арасында патриархалды стереотиптердің көрінуімен байланысты, оның ішінде болашақ әйелінің сыртқы тартымдылығы, әйелдерді тек болашақ ана ретінде қабылдау, көп балалы және репродуктивті бақылауға бағдарлану, күйеулерге экономикалық тәуелділік және күйеу мен қайын енеге

бағыну көрініс табады. Болашақ әйелдерге қатысты осы стереотиптік түсініктердің басым болуы белгілі бір шиеленісті, қарым-қатынастардағы жанжалды тудыруы ықтимал және қазақ отбасыларындағы ажырасу деңгейіне де әсерін тигізбей қоймайды.

Әдебиеттер тізімі:

1. «Қазақстандық отбасылар – 2019» ұлттық баяндамасы// Ускембаева М.А., Бурова Е.Е., Резвушкина Т.А., Альжанова А.К., Соловьева Г.Г., Салимбаев Е.Х. Алматы: «Арт Депо студио» ЖШС, 2019 ж.- 248 б.
2. Антонов А.И., Медков В.М. Отбасы әлеуметтануы. М.: ММУ баспасы: Халықаралық бизнес және басқару университетінің баспасы – 304 б.
3. Маккарти Дж. Р., Эдвардс Р. Отбасын зерттеу: негізгі ұғымдар. М.: ЭЖМ ҒЗУ баспасы, 2011 ж. 310 б.

Совет Ерханат

I. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, филологтарды даярлау білім беру бағдарламасы ассистент-оқытушы, педагогика ғылымдарының магистрі

Тұмабаева Мадина

I. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, филологтарды даярлау білім беру бағдарламасы ассистент-оқытушы, педагогика ғылымдарының магистрі

ҚАЗАҚ ҒҰЛАМАЛАРЫНЫҢ ТУЫНДЫЛАРЫ АРҚЫЛЫ ХХІ ҒАСЫР СТУДЕНТІНІҢ КӨШБАСШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМУЫ

Ұлт Көшбасшысы Н.Ә. Назарбаев «Мәңгілік Ел» ұғымы ұлтымыздың ұлы бағдары - «Қазақстан-2050» Стратегиясының түп қазығы етіп алынған.

«Мәңгілік Ел» ата-бабамыздың сан мындаған жылдар бойғы асыл арманы екені баршамызға белгілі. Ол арман - әлем елдерімен терезесі тең, әлем қатынасынан ойып тұрып орын алатын Тәуелсіз мемлекет атану еді, ол арман - тұрмысы бақуатты, түтіні түзу шыққан, ұрпағы ертеңіне сеніммен қарайтын бақытты ел болу еді. Біз бұл армандарды ақиқатқа айналдырдық. Мәңгілік Елдің іргесін қаладық. Мен қоғамда «қазақ елінің ұлттық идеясы қандай болуы керек» деген сауалдың жиі талқыланатынын естіп жүрмін. Біз үшін болашағымызға бағдар ететін, ұлтты ұйыстыра ұлы мақсаттарға жетелейтін идеясы бар. Ол - Мәңгілік Ел идеясы», - деп атап өтті Елбасы [1].

Тәуелсіз еліміздің түнінінің түзу ұшуы мен іргесінің берік болуы, эканомикасы дамып, алпауыт елдермен терезесі тең боуы үшін бүгінгі білімгерлеріміздің бойындағы көшбасшылық қабілеттерін ұлы философтарымыздың ұлттық идеясы арқылы дамыта түсуіміз керек.

Көшбасшы тұлғасының қасиеттері түркі ғалымдарының еңбектерінде қарастырылған. Кейбір ғалымдардың көшбасшыға тән қасиеттерді сипаттаған зерттеулеріне тоқталайық. Өз заманында ғылымның сан алуан салаларын меңгерген ғұлама ақын Жүсіп Баласағұн еңбегінде көшбасшыны парасатты адам тұрғысынан қарастырып, оның бойында мынадай сапалар қамтылуы керек деп есептейді: әділдік, ақыл, білім, зеректік, бақыт, қанағат [2, 67 б.].

Қожа Ахмет Яссауи көшбасшыны кемел адам ретінде бағалап, оның бойындағы тұлғалық сапаларды былайша жіктейді: туралық, адалдық, еңбекқор, қиындыққа төзе білу, ақиқатты іздеу, білім-ілімге құмар болу, имандылық [3].

Ахмед Иүгінеки дидактикалық өлеңдер жинағында көшбасшыға тән негізгі тұлғалық қасиеттерге тоқталады: білімділік, кішіпейілділік, сабырлылық, адалдық, жомарттық, қарапайымдылық [4, 204 б.].

Әл-Фараби «Аристотель өзінің «Теалогия» деген кітабында да жалқы (көшбасшы) кез – келген көпшеде болады деп түсіндіреді, өйткені жалқысы жоқ көпшенің қандай болса да әрқашан абсалютті шексіз болады», - деп тұжырымдайды [5,10]. Абай да өзінің «Ескендір поэмасында «Жолдасы Аристотель ақылы мол», «Сол күнде Аристотель жеке дара, Ақыл сөзін тыңдамай бар ма шара» [6, 66-67 бб.] –деп Аристотельдің тобырдын жеке дара, көшбасшы тұлға екендігін айтып кеткен. Демек, көшбасшылық - бұл адамдарды жинап алға қойылған мақсатқа бағыттау. Көшбасшы мен Басшы мағынасы бір емес. Басшы – бұл жұмысты беруші және сол жұмыстарға жауап беруші. Жақсы басшы орындалған жұмысты реттеп қабылдап отырады. Ал, Көшбасшы адамдарды жандандырады, мақсатқа жетуде болашақты көру қасиеті арқылы адамдарды ортақ мақсатқа бағыттайды. Көшбасшылық деген (ағылшынның leader – деген сөзінен алынған жетекші, алғашқы, алдыңғы) деген мағынаны білдіреді. Көшбасшы – белгілі бір топтағы беделі жоғары, өзгелерге әсер ету мүмкіндігі бар, басқарушы тұлға.

Абай шығармашылығындағы «Көшбасшы» жоғарыда айтылған ойшылдардың танымынан алшақ деуге болмайды.

Ақынның «Сәулең болса кеуденде» өлеңіндегі түйін:

Единица –жақсысы,
Ерген елі бейне нөл.
Единица нөлсіз-ақ,
Өз басындық болар сол.
Единица кеткенде,

Не болады өңкей нөл? [6, 93 б.] - деп единицаны «көшбасшы», «1», нөлді «жалпы», «тобыр» ұғымында қолданды. Единица (көшбасшы, бір) болмаса, нөл (жалпы, 000 000) жағдайы не болады? Демек, тобырды (1 000 000) миллионға айналдыратын «көшбасшы», (1) (1 000 000). Көшбасшы белгілі бір адамдар тобында анықталады. Көшбасшы үшін адамдар санының да көлемді болғаны маңызды. Өзінің артынан елді ерте біліп, халықты үлкен күшке айналдыру- нағыз көшбасшының қолынан ғана келетін іс. Осы өлеңінде:

Көп шуылдақ не табар,

Билемесе бір кемел [6, 93 б.]–деп Абай өңкей 000 000-ді көп шуылдаққа, 1-ді көшбасшы деп, екеуінің жиынтығын:

Берекелі болса ел-
Жағасы жайлау ол бір көл.
Берекенді қашырма,
Ел тыныш болса, жақсы сол.
Рас сөзге таласып,

Ақжем болма, жаным, кел! [6, 93 б.] –деп ақын берекелі ел болу үшін рас сөз айтатын «көшбасшы», «толық адамға» құлақ асуға шақырады. Алайда қазақ баласының бойындағы көшбасшылық, тұлғалық, даралық, данышпандық

қасиетінің азаюынан елден береке кететіндігін айтқан. Сол себепті де жоғарыда айтылған «нөлдердің» әрекетін:

Бас- басына би болған өңкей қиқым,

Мінеки, бұзған жоқ па елдің сиқын?[6, 49 б.] - деп түсіндірді. Ақын жырларында айтылған қиқымдардың елдің сыйқын қашыратындығын тілге тиек етеді. Елді кемел билемей, берекелі ел болудан қалады. Бастықтың бәрі көшбасшы емес екенін Абай тағы бір дәлелдеп өтті. Көшбасшылық - белгілі іс-әрекетті жүзеге асыруда халықтың немесе белгілі бір әлеуметтік топтың мүддесін толық сезініп, қорғай білетін, бойына қайраткерге лайықты қасиеттерді жия білген адам жатады. Ол алға қойған мақсатқа жету үшін қаланың, аймақтың, мемлекеттің көлемінде адамдардың күш-жігерін біріктіріп, белсенді ықпал ете алады.

«Үш-ақ нәрсе адамның қасиеті: нұрлы ақыл, ыстық қайрат, жылы жүрек» - деп, Абай Құнанбаев «толық адам», «көшбасшы» бойындағы қасиеттерді атап өткен. «Ыстық қайрат» үнемі ізденіс үстінде, тек алға ұмтылу, жасампаз болу ұғымын аңғартса керек. «Нұрлы ақыл» – елге сәуле түсіріп, ізгілікті іс істеу, Алла берген ақылды тек жақсылыққа жұмсау. Ал, «жылы жүрек» деген ұғым иманды, иман жүзді болу, адамдарға құрметпен қарау, олардың мұң-мұқтажын, көңіл-күйін ұға білу, айналаға шуақ шашу дегенді білдірсе керек. Міне, осы үш қасиет ізгілікті мақсатта пайдаланылған жағдайда ғана толық адам болып, көшбасшы мәртебеге ие боламыз.

Сонымен көшбасшылық құбылысы бүкіл халықты, тіпті оның үлкен бөлігін қанағаттандыра алатын зерделенген көшбасшылық қасиеттерімен ерекшеленеді.

Көшбасшылық – бұл адамның көзқарасын кеңірек дәрежеге дейін көтеру, адам қызметінің әсерін жоғары стандарттар деңгейіне жеткізу, сондай-ақ оны шектейтін әдеттегі шектеулерден тыс тұлғаны қалыптастыру қабілеті. Сонымен қатар басшының уақытты жоғалтпайтындығын және оның жанаша ұстанымына бейімделу процесінде ең тиімді шешімді қамтамасыз ететін маңызды мәселелерді анықтауға септігін тигізеді.

Жоғарыда айтылған ойшылдарды бүгінгі білімгерлерімізге меңгерту арқылы ертеңгі ел тізгінін ұстайтын білімді, білікті, салауатты өмір салтын ұстанған қайратты, «елім, жерім, халқым» дейтін ет жүректі парасатты азаматтарды тәрбиелеп шығатынымыз хақ. Мәңгілік Ел болуымыздың негізі рухани құндылықтарымызбен сусындаған кемел, парасатты, көшбасшы жастарымыздың қолында!

Әдебиеттер тізімі:

1. <https://history-state.kz/>
2. Баласағұн Ж. Құтты білік. – Алматы, 1986. – 616 б.
3. Яссауи Қ.А. Диуани хикмет. – Алматы, 1993. – 260 б.
4. Иүгінеки А. Ақиқат сыйы. – Алматы. Ғылым, 1975. – 65 б.
5. Боқаев Б.Ө. Адам болмысының даралық, ерекшелік және жалпылық деңгейі. Философия ғылымдарының кан. дисс. авторефераты, Қарағанды. 2006. – 146 б.
6. Абай (Ибрахим) Құнанбайұлы. Шығармаларының екі томдық жинағы. Т.1: Өлеңдар мен аудармалар. – Алматы: Жазушы. -205-296 б.

Серікбаев Бауыржан Серікұлы

Л.Н.Гумилев атындағы Евразия ұлттық университетінің докторанты

САЯСИ ПАРТИЯЛАР ҚЫЗМЕТІНІҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ

Саяси партиялар демократиялық процесс пен қоғамдық қатынастардың ажырамас бөлігі. Бүгінгі таңда Парламент, президент сайлауы мен биліктің халық атынан мемлекетті басқару процесі өркениетті елдерде тікелей саяси партиялардың қатысуымен іске асады. Партиялар мемлекеттегі билік институтын қалыптастыратын, бәсекелі саяси жүйені орнатып, халық атынан билік жүргізетін саяси институт ретінде жұмыс істейді.

XXI ғасырда саяси партиялар заман талабына сай өзгерістерге түсіп жатыр. Интернет пен әлеуметтік желінің келуі, азаматтық қоғамның дамуы, үкіметтік емес ұйымдардың белсенділігі мен әлемдік пандемия шарттары, қоғамдық құндылықтар мен ақпарат алу көздерінің өзгеруі саяси партияларды заман талабына сай жұмыс істеуге бейімдеуде.

Саяси партиялар консервативті, либералды, оңшыл, солшыл, центристік көзқарастар, құндылықтар мен идеологияны насихаттайтын бағыттарда бөлінеді. Консервативті құндылықтарды насихаттайтын партиялар саяси, әлеуметтік, мәдени құндылықтардың сақталуы мен сабақтастығын ұстанады. Негізінен буржуазиялық топтың мүддесін қорғайды. Әлеуметтік теңсіздікті сақтағысы келеді. Плюрализм, ынтымақтастықты жақтайды. Консервативті партияларға әлемде АҚШ-тың Республикалық партиясы, Германияның Христиандық-әлеуметтік Одағы мен христиандық-демократиялық Одағының блогы, Ұлыбританияның консервативтік партиясы кіреді. Либералды бағыттағы саяси партиялар дамудың барлық сатысында ең басты құндылық ретінде еркіндікті ұстанады. Тұлғаның еркін дамуын насихаттап, мемлекеттің қоғам істері мен экономикаға әсерін төмендетуді насихаттайды. Либералды құндылықтарды насихаттайтын партиялар қатарына Ұлыбританияның Либералды партиясы, Жапонияның Либералдық демократиялық партиясы, АҚШ-тың Демократиялық партиясы сынды саяси партиялар жатады. XX ғасырдың 80-90 жылдарынан бастап әлемде оның ішінде Европада экология мен қоршаған ортаны сақтауды, әлемдік климаттың жылынуы мәселесін көтеретін «Жасылдар партиясы» белсенділік таныта бастады. 1983 жылы Германияда өткен сайлауда жасылдар партиясы 5,6% дауыспен заң шығарушы органда 28 орынды иеленіп жетістікке жетті. Бүгінгі таңда экология мен климаттың жылынуын, қоршаған ортаның ластануын қозғап, электораттың даусын алған жасылдар партиясы бүкіл Европа көлемінде белсенді жұмыс істеп келеді [1].

Саяси партияға деген сенімнің төмендеуі. XXI ғасырда саяси партиялардың ролі мен қызметі заманауи трансформацияға түсіп жатыр. Әлемдік трендте мемлекет пен саяси партияларға деген сенім мәселесі девальвацияға ұшырап, партияның орнына үкіметтік емес ұйымдар мен түрлі азаматтық қозғалыстардың ролі арта түсуде. Оған көптеген себептер бар:

- Ұлыбританияда Лейбористік партия мен Консервативтік партияның идеологиялық ұстанымдары мен құндылықтарында алшақтықтар жойылып, екі партия бағдарламалары мен позицияларында ұқсастықтар артуда. Осы тектес процесс бүкіл әлемде жүріп жатыр.

- Партиялар арасында коалиция құру процесі белең алып, нәтижесінде саяси бәсекенің төмендеуі көрініс беруде. Мысалы, Түркияда билікте отырған «Әділет және даму партиясы» мен «Ұлттық қозғалыс партиясы» арасындағы коалиция саяси жүйедегі бәсекені белгілі бір деңгейде азайтты.

- Саяси партиялардағы бюрократия мен партия лидерлерінің ұзақ уақыт ауыспауы, кадрлық жанару мен шешім қабылдаудағы «жоғарыдан төмен» саясаты қоғам мен сарапшылар тарапынан саяси партияларға деген сенімді төмендетуде. Саяси партиялардың басқарушы құрамы, лидерлері ауыспай, кейін қосылған жаңа буынның тек ұйымдастырушы, атқарушы рольде ғана қалуы партияның қоғам алдындағы беделін төмендетуде. (Бұл процесс Түркия, Италия сынды елдердің партиялық жүйесінде анық көрінуде).

- ХХІ ғасырдағы ақпараттық технологиялардың дамуы партия саясатына қарағанда азаматтық қоғам белсенділеріне, альтернативті ақпарат көздеріне деген қызығушылықты арттырып, үкіметтік емес ұйымдар мен азаматтық қоғамның белсенді тұлғаларына деген назарды көбірек бұруда. Бұл бүкіл әлемде болып жатқан құбылыс.

- Сайлау науқанында ғана жұмыс істейтін, басқа уақытта халықпен тұрақты жұмыс жүргізбейтін саяси партиялар белсенділігінің төмендігі, кейбір елдерде саяси партиялардың шамадан тыс көп болуы да партияға деген сенімді азайтуда. Мысалы, Қырғызстанда 2020 жылы 259 саяси партия тіркелген [2].

- Саяси партиялардың нақты бір идеология мен құндылықтарды ұстанатын позициядан кетіп, жалпы халықтың барлығының көңілінен шығатын бағытқа көшуі партияның мемлекеттегі белгілі әлеуметтік топтардың мүддесін қорғайтын мүмкіндігін азайтуда.

- Саяси партияларға деген сенім мәселесінің төмендеуіне қарамастан партия мемлекеттің даму бағытын анықтайтын, демократиялық саяси бәсекені арттыратын, заң шығарушы, атқарушы билікті жүргізетін саяси институт ретінде өзінің монополиясын әлі жоғалтқан жоқ. Оған бірнеше себептер де бар:

- Партияның орнын алмастырады деген үкіметтік емес ұйымдар тек белгілі бір тақырыптар мен мәселелерде ғана тиімді жұмыс істей алады. Мемлекетті басқару, ішкі-сыртқы саясатты сауатты атқару сынды тұтас елді қамтитын процестерді алып жүруге деңгей мен тәжірибе жетіспейді.

- Бүгінгі таңда саяси партиялар ашық праймериз өткізу немесе қоғам белсенділерімен жұмыс жүргізу арқылы кадрлық құрамын жаңартып, өз қатарына тартып, жанару мен заманауи саяси жүрістер жасауды меңгеріп келеді.

- Үкіметтік емес ұйымдар мен жеке азаматтық қоғам белсенділерінің ресурстық әлеуетін партияның мүмкіндігімен салыстыруға келмейді. Үкіметтік емес ұйымдар шағын қалалар мен халық саны аз өңірлерде эффективті жұмыс істей алса, саяси партиялар тұтас республикада өзінің филиалдары мен білікті кадрлары арқылы партия жұмысының тиімділігін нақты практикада көрсете алады.

Саяси партиялар демократиялық процесте негізгі рольді ойнайды. Сондықтан да саяси партиялар демократияның негізгі элементтерінің бірі ретінде өз ролын алдағы уақытта да жалғастыра бермек.

Пандемия шарттары мен әлемдік гоесаяси жағдайдан туындаған ахуалға орай бүгінгі таңда қоғамда **әлеуметтік теңдік пен әділеттілік** құндылықтары

алдыңғы қатарға шығуда. Қалыптасқан геосаяси жағдай әлем бойынша азық-түлік бағасының өсуіне, күнделікті тұтынатын тауарлардың қымбаттауына әкелген жаңа мәселелерді туындатып отыр. БҰҰ-ның дерегінше 2021 жылдың қорытындысы бойынша әлемде азық-түлік бағасы 28,1% өскен [3].

Саяси партиялар алдағы уақытта электорат сұранысындағы бұл өзгерістерді ескеріп, бағдарламаларында мәселені шешудің тиімді тетіктерін ұсынады деп сенеміз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Гольбрайх В.Б. «Зеленые партии в России и в мире. Попытка сравнительного анализа» м.н.с. СИ РАН, - 260 с. [https://www.academia.edu/11945477/Зеленые партии в России и в мире попытка сравнительного анализа](https://www.academia.edu/11945477/Зеленые_партии_в_России_и_в_мире_попытка_сравнительного_анализа)

2. Список зарегистрированных политических партий Кыргызской Республики на 04.08.2020 г. по данным Министерства Юстиции КР от 07.07.2020г. <https://shailoo.gov.kg/media/azamat/2020/08/04/gunzgz.pdf>

3. По итогам 2021 года среднее значение Индекса продовольственных цен ФАО оказалось значительно выше, чем в 2020 году <https://www.fao.org/newsroom/detail/FAO-Food-Price-Index-december-2022/ru>

Сұлтангазы Гүлмира Жолмағамбетқызы
Тарих ғылымдарының кандидаты

МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЛАРЫ МЕН АЗАМАТТЫҚ ҚҰЗЫРЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

XXI ғасыр өзінің қарқынды өзгерістерімен бірге оқушылардың зияткерлік дамуының рөлін арттырды, дегенмен тәрбие процесінің маңыздылығын төмендетті. Алайда, болашақ азаматтың қалыптасуы, егер оқушының жеке тұлға ретінде қалыптасу процесінде тек танымдық қабілеттерін ғана емес, сонымен бірге жеке қабілеттерін де дамытуға көңіл бөлінсе, тұтас әрі үйлесімді қалыптасады.

Сонымен қатар, білім беру жүйесін тұрақты реформалау мектеп жұмысында тәрбие сегментін ығыстыруға әкелді. Сондай-ақ, балаларды тәрбиелеумен кім айналысуы тиіс: мектеп пе, отбасы ма деген пікірталас та өзектілендірілді. Тәрбие көп қырлы және ұзақ процесс бола отырып, еңбек, эстетикалық, физикалық, ақыл-ой, азаматтық, экологиялық және т. б. сияқты салаларға бөлінеді. Бұл жағдайда әлеуметтенудің отбасы мен мектеп секілді әр түрлі агенттері жас ұрпақты тәрбиелеуге тікелей қатысады.

Мемлекеттік бағдарламаларды іске асыру контекстінде мектептің бағдарламалардың негізгі қағидаттарын түсіндіру жұмыстары процестеріне қосылуы және осы жұмыс қалай іске асырылуы тиіс деген мәселе маңызды болып табылады [1].

Бүгінгі таңда балаларға тек мектеп қана емес, ғаламдық Интернет желісі, әлеуметтік желілер және т. б. әсер ететінін ескере отырып, біз мұғалімнің оқушының координаттар жүйесінде үстем жағдайға ие болмайтынын түсінуіміз

керек. Дегенмен, бұл факті мектепті білім беру функцияларын орындаудан босатпайды, бұл балалардағы рухани қасиеттерді дамытуға бағытталған іс-шаралар деп түсіну керек. Қазіргі таңда педагогикада «тәрбие» терминінің бірыңғай анықтамасы жоқ. Айырмашылық тек тұжырымдамаларда ғана емес, көзқарастарда да бар. Осылайша, білім беру ересек өмірге дайындалудың негізі ретінде оқыту, қамқорлық және қорғау процесі ретінде қарастырылуы мүмкін. Аталған анықтама отбасының рөлі басым екенін білдіреді. Егер тәрбие-бұл балаларда белгілі бір көзқарастар, сенімдер мен қасиеттер жүйесін қалыптастыруға арналған мақсатты іс-әрекет болса, онда қазір жеке дамуға баса назар аударылады, мұнда олар мектеп институттарымен, тіпті жеке адамдармен біріктіріледі. Егер тәрбиелеу жеке тұлғаны дамытудың талабы болса, онда агенттердің ешқайсысы осы процестің нәтижелері үшін жауапкершілікті өз мойнына ала алмайды.

Баланың интеллектуалды және әлеуметтік қалыптасуында мектеп үлкен рөл атқаратынына күмән келтіруге болмайды. Балалардың танымдық дағдылары, эстетикалық қалаулары мен азаматтық құзыреттері мектепте қалыптасады. Мектептің тәрбие қызметінің күтілетін нәтижесі кез келген тұлға қоғамның адамгершілігі жоғары мүшесі ретінде қалыптасуы тиіс. Тәрбие процесінің іргетасы неден басталады, қандай құндылықтар негізгі болады деген сұрақ туындайды.

Мектептегі кезең әлемнің көрінісін жасауға және ондағы орын мен рөлін анықтап, таңдау үшін оңтайлы болып табылады. Мектеп өзінің негізгі қызметінде баланың құндылық бағдарларын анықтауға жағдай жасайды. Құндылық бағдарларын зерттеу айрықша маңызды, себебі олар адамның мінез-құлқын басқару тетігі болып табылады. Адам өзінің айналасында немесе мектеп секілді институттарда қалыптасқан әлеуметтік құндылықтар жиынтығына қарай шешім қабылдап, әрекет етеді.

Әлеуметтік-саяси өзгерістер балалардың мінез-құлқына жаңа үрдістер әкелді. Бүгінгі таңда XX ғасырдың 80-ші жылдарының балаларымен салыстырғанда қазіргі жасөспірімдердің басым құндылықтары жеке жетістіктен бастау алып, қоғамдық дамуға ұласады. Балалардағы құндылық көзқарастарының басымдығы отбасының да, мектептің де әсерінен қалыптасады. Мектеп аталған мәселеде жетекші орын алуы тиіс. Баланың тұлға ретінде қалыптасуы жасөспірім кезеңінде болатыны анық, сәйкесінше өмірлік тәжірибе мен рефлексия, дамыған мінез-құлық стилінің болуына ықпал ететін құндылық бағдарлары да қалыптасады [2].

Біз атап өткендей, адам басшылыққа алатын құндылықтар оның мінез-құлқы мен қабылдаған шешімдерінің негізі болып табылады. Дегенмен, мінез-құлық, сонымен қатар эмоционалды және когнитивті компоненттер құндылық бағдарларының қалыптасуына әсер етеді, бұл тексеру процесін ең алдымен эмпирикалық процесті қиындатады.

Құндылықтар объективті шындық пен жас ұрпақтың ұмтылыстарының қажеттіліктеріне жауап беруі керек.

Ал мектеп аталған мәселеде өзекті тенденцияларды, психологиялық ерекшеліктерді және рухани-адамгершілік тәрбие тәжірибесін ескере отырып, белсенді ұстанымға ие болуы тиіс.

Мемлекеттік бағдарламалардың бір бөлігінде қазақстандықтардың өзекті ұстанымдарын қалыптастыра отырып, олардың мінез-құлық модельдерін айқындайтын идеялық негіз болуға алғышарттар бар. Бірақ олар айқын саяси сипатта болмай, жеке адамның да, мемлекет-ұлттың да дамуын білдіруі керек. Бұдан біз адам-азамат-қоғам-мемлекет арасындағы қуатты байланысты байқаймыз. Алға қойылған мақсаттар мен сұраныстардың ерекшелігіне мемлекеттің қуаттылығы тәуелді. Саяси құштарлықтар мен қалауына қарамастан, тұлға сапалы дамуға ұмтылады, ол сайып келгенде оны үйлесімді өмір сүруге жетелеуі тиіс.

Мұндай бағдарламалар әлеуметтік және саяси мінез-құлықтың ұтымды негізделген модельдерін қалыптастыруға жағдай жасайды. Бірақ, қандай да бір бағдарламалардың негізгі қағидаттарын мәжбүрлі форматта енгізу әрекеттері (индоктринация) құпталмай қалуы ықтимал. Мектеппен жүргізілетін тәрбие жұмысы мен іс-қимыл стратегиясы психологиялық жас ерекшеліктерін ескере отырып, балалар ұстанатын негізгі мағыналардың ішкі мәнімен анықталуы керек.

Жоғары білім беру жүйесінде де осыған ұқсас жағдай қалыптасқан. Жоғары оқу орындарының заманауи білім беру бағдарламалары студенттердің рухани даму мәселесін елемей, нақты кәсіби дағдыларды қалыптастыруға бағытталған. Жоғары білім беру орындары тәрбие мәселесімен айналыспауы керек деген пікір бар, ал оның қызметі тек жоғары кәсіби маманды қалыптастырумен байланысты. Алайда бұл айтылған пікір сынға төтеп бере алмайды, өйткені жеке даму процесі өмір бойы жалғасын табады. ТЖКБ мен жоғары оқу орындарына өмірлік тәжірибесі жоқ және дүниетанымы толық қалыптаспаған кешегі күнгі оқушылар түседі. Үйреншікті мектеп ортасынан қарым-қатынастың жаңа форматына ауысатын бірінші курс студенттері ерекше назар аударуды қажет етеді. Бұл кезеңде жоғары оқу орнының білім беру стандарттарына бейімделу бойынша ғана емес, өмірлік бағдарларды анықтауға арналған курстарды ұйымдастыру маңызды [3], [4].

Бірінші курс студенттерінің бейімделуі студенттердің тұлға ретінде қалыптасуындағы және олардың уақыт пен әлеуметтік көзқарастарға сәйкес келетін құндылықтар мен мінез-құлық үлгілерін игерудегі маңызды кезең болып табылады. Бірақ жоғары оқу орындары мен колледждердің экономиканың нақты секторына және еңбек нарығына тәуелділігінің артуы оқыту траекториясын қалыптастырады, онда студент үшін дүниетанымдық пәндерге баса назар аударудың еш маңызы жоқ. Бұл антитренд енді ғана қолға алынуда. Студенттің жан-жақты дамуы және болашақ маман, жеке тұлға ретінде қалыптасуы студенттік өмірді сауатты ұйымдастыру арқылы мүмкін болады. Ол үшін Студенттік істер департаменттері құрылады, олардың қызметі мәдени-демалыс іс-шараларын ұйымдастыруға немесе студенттердің бастамалары мен жобаларын жүзеге асыруға жағдай жасауға бағытталуы керек, олар болашақ мамандығымен байланысты болмаса да, оның рухани және жеке өсуіне бағытталады[5].

Қазіргі уақыттағы қиындықтар, өмір сүру салтын өзгерту және пандемия кезеңінің басқа салдары қоғамнан жауапкершіліктің жаңа нысандары мен тиімді шешімдерді талап етеді. Осыған байланысты Z ұрпақтарының және кейінгі мыңжылдықтардың жаңа шындық талаптарына дайындалу мәселесі ерекше

назар аударуға тұрарлық. Әлеуметтік институттар үшін басты міндет тек дүниетанымдық көзқарастарды ғана емес, сонымен қатар жеке дамуға бағытталған қажетті құзыреттерді қалыптастыру екені анық.

Бағдарламаны ілгерілету нәтижелерін талдау Z және постмиллениалдардың ұрпақтары жаңа идеяларға бейім екенін және тиісінше саяси, сондай-ақ әлеуметтік жаңғыртудың қуатты ресурсы мен құралына айналуға әлеуеті бар екенін көрсетеді. Бұл міндетті іске асыру айрықша жаңа тәсілдерді де талап етеді. Бүгінгі таңда мектеп оқушысын жоғары моральдық сынып сағатымен қызығушылығын ояту мүмкін емес. Заманауи оқушының табиғаты дамудың белсенді және интерактивті формаларын қажет етеді.

Ал егер әдісті мақсаттарға жетудің жолы ретінде қарастыратын болсақ, онда сіз дәстүрлі форматтардың шеңберінен шығуымыз керек. Тәрбие процесі императивті рухта жүргізілмеуі керек.

Қазақстандық қоғамдық даму институты базасында 2020 жылы мектеп мекемелерінде іске асыруға дайын жобаларды акселерациялау бағдарламасы өтті. Төменде көрсетілген жобаларды оқу процесіне енгізу мектеп оқушыларын ұлттық мәдениетті жаңғырту үдерістеріне жеңіл күшпен тартуға ғана емес, сонымен қатар жеке тұлғалық қалыптасу үшін жағдай жасауға мүмкіндік береді. «Теплое ремесло», «Номад», «Көшбасшылық мектебі» үздік жобалар атанды.

«Теплое ремесло» жобасы ұмыт бола бастаған киіз басу өнерін сақтауға және дамытуға бағытталған. Жобаны іске асыру жас ұрпақ үшін қазақтың материалдық мәдениетінің негіздерін үйірмелер арқылы немесе еңбек сабақтарында ашуға мүмкіндік береді. Қазақ мәдениетінің бай дәстүрлері, қазіргі уақытта киіз өнерін сәнге айналдыру, материалдың қолжетімділігі мен тартымдылығы, дайындаудың салыстырмалы түрде қарапайым технологиясы, бұйымды алудың жылдамдығы-осының барлығы оқушыларды материалдарды көркемдеп өндеуге үйретуде киізді тиімді пайдаланудың алғышарты болып келеді. Оқушылар арасындағы жас айырмашылығын ескере отырып, авторлар киіз басуды оқыту бағдарламасын 3 бағдарламаға бөледі, оған мынадай тақырыптар кіреді: киіздің пайда болу тарихы; жүнді жаю тәсілдері мен әдістері; киізден жүн шарларын жасау және оларды білезікке, моншаққа және басқа да аксессуарларға жинау; жүннен акварель техникасында сурет жасау; киізден гүл жасау және т.б. Аталмыш жобаны жүзеге асыру ұлттық көркем мәдениетке деген қызығушылықты және патриотизмді дамытуға ықпал етеді.

«Номад» хореографиялық студиясы» жобасы. Халық биі қазақ мәдениетін зерттеп қана қоймай, оның шығу тегіне терең бойлауға және мәдени ерекшеліктерін ашуға мүмкіндік береді. Жобаны іске асырудың әлеуметтік әсері өте жоғары, ол балаларды мәдениет пен дәстүрлерді дамытуға тартуға ықпал етеді, салауатты өмір салтын насихаттайды.

«Көшбасшылық мектебі» жобасы «Жас Ұлан» балалар ұйымының базасында іске асырылуда, ол көшбасшылар үшін олардың құзыреттілігі мен біліктілігін арттыру мақсатында өткізіледі, бұл балаларға көшбасшылық, шешендік және бизнес салаларында кәсіби дағдылар мен білім алуға мүмкіндік береді. Мақсаты мектеп бірлестіктерінің көшбасшыларын, кейіннен – болашақта Қазақстанның элитасын қалыптастыратын жастар қозғалыстарының, зияткерлік, жан-жақты тұлғалардың белсенділерін даярлау және тәрбиелеу болып табылады.

Жобаның сәтті жүзеге асуының маңызды факторлары келесі аспектілер болып табылады:

- тәжірибемен біріктірілген оқыту - мектеп комитеті қызметінің үрдісін ұйымдастыруда көшбасшылардың мектепте алған дағдыларын қолдану және дамыту;

- біліммен алмасу - алынған дағдылар мен білімдерді мектеп ішіндегі көшбасшы командасына тапсыру;

- көшбасшылардың өз білімі мен дағдыларын жетілдіруі - басқаларды оқыту - өзінді үйретудің ең тиімді әдісі;

- әдістемелік материалдар мен оқу бағдарламаларын тұрақты дамыту;

«Көшбасшылық мектебі» жобасы және жалпы «Жас Ұлан» ұйымының қызметі балалармен жұмыс істеудің инновациялық әдістерін ұсынады. Өскелең ұрпақты тәрбиелеуге баса назар аудару - бұл еліміздің тұрақты болашағына қосқан үлесі.

Жоғарыда айтылған жобалардан басқа, балаларды волонтерлік қозғалысқа тарту және жалпы қазақстандық балалар волонтерлік қозғалысын құру жөніндегі жұмысты жалғастыру маңызды деп санаймыз.

Ұсынылған жобалар азаматтық құзыреттерді қалыптастырудың негізі болып табылатын жеке қасиеттерді дамытуға бағытталған. Олардың ерекшелігі - өз Отанының патриоты болу үшін маңызды азаматтық қасиеттерді бойына сіңіру.

Тарих және әдебиет сабақтары мектеп жасындағы балалар арасында құндылықтарды таратудың ең тиімді арнасы болып табылады. Дүниетанымдық көзқарастар мен құндылық бағдарларын қалыптастыруда гуманитарлық циклдегі пәндерінің маңыздылығы өте жоғары.

Тарих қоғам мүшелерінің конфессиялық немесе өзге де қажеттіліктеріне қарамастан қоғамды топтастыру әлеуетіне ие. Көп халықтардың тарихы бостандыққа, маңызды құндылыққа апаратын жол ретінде қарастырылады. Бұл жағдайда әдебиеттер студенттерге жақсылық пен жамандық, ар-намыс, қадір-қасиет, махаббат, достық және құрмет сияқты моральдық категориялардың семантикалық жүктемелерін айқындауға көмектеседі, нәтижесінде мінез-құлық үлгілері қалыптасады.

Патриоттық тәрбиені нақты тарихи материал негізінде құру қажет. Тарихи тәжірибенің құндылығын көрсететін фактілер мен оқиғалардың үлгісін жасау өте маңызды, онымен біз өмірде болған адамдар мен қоғамның тәжірибесі мен іс-әрекеттерін айтамыз. Ол үшін тарихи кейіпкерлердің мінез-құлық үлгілеріне, оның мотивтеріне, моральдық негіздері мен сенімдеріне назар аудару керек. Бұл тарихты «жандандыр түсіреді», оның маңыздылығын және бүгінгі күнде қолданылуын көрсетеді.

Тарихты білмеу соңғы уақытта біз көріп жүрген саяси қозғалыстардың құрбанына айналатын ұрпақтардың пайда болуына әкеледі. Еуроцентристік көзқарастардың үстемдігі алдыңғы дәуірлердің жетістіктерін және гуманитарлық цикл мұғалімдерінің қазіргі кездегі қателіктерден аулақ болу үшін жинақталған тәжірибе ретінде тарихқа құрметпен қарауды тәрбиелеу міндеттерінің бірі болды.

Оқушыларға ұлы тарихқа құрметпен қарау сезімін және тарихи мұраны сақтауға саналы көзқарасын дарыту маңызды болып табылады.

Бүгінгі таңдағы оқушы теледидар, интернет, әлеуметтік желілер сияқты түрлі ақпарат көздерінің ықпалында. Оның контенттік бөлігін бақылау мүмкін емес. Отбасы мен мектептің міндеттеріне жақсылық пен жамандықты және басқа да моральдық санаттарды оқшаулауға және бөлуге мүмкіндік беретін моральдық негізді қалыптастыру кіреді. Қазақ әдебиеті толыққанды азамат пен жеке тұлғаны қалыптастырудың қажетті шарты болып табылады. Жас адамның өмірінің негізгі принциптерін анықтауда, сананың оянуындағы сөздің құдыреті ерекше. Оқушының өмірлік тәжірибесі болмаса да, әдебиетті оқу арқылы ол маңызды дағдыларды игеріп, философиялық категорияларды теориялық тұрғыдан түсіне алады.

Әдебиет сұлулық сезімін ғана емес, сонымен қатар сыни ойлау және талдау дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Оқыту процесінде әдебиет пәнінің мұғалімі мінез-құлық ұстанымдары үлгі бола алатын кейіпкерлердің бейнелеріне назар аударуы керек.

Көп нәрсе оқытушының тәжірибесіне, қазіргі және дәстүрлі әдістемелерді меңгеру деңгейіне: репертуарлық бөлігі классикалық қазақ және әлемдік әдебиетке негізделуі тиіс мектеп театрларын құруға байланысты. Оқылған кітаптарды талқылау мақсатында «Reading time», «Cross booking» сияқты клубтар немесе пікірталас өткізу алаңын ұйымдастырған жөн.

Білім берудің заманауи жүйесі уақыт талабына сай келетін және азаматтық құзыретке ие түлекті даярлауды жүзеге асыруы тиіс. Біздің қоғамға тек кәсіби мамандар ғана емес, сонымен қатар «glocal» құзыреттілігі бар (жаһандық деңгейде жұмыс істейтін адамдар) мамандар қажет. Тек білім беру мекемелері ғана барлық деңгейлерде азаматтық құзыреттілікті қалыптастыруға және дүниетанымды кеңейтуге ықпал етеді. Бұл күнделікті жүргізілетін, жан-жақты және көп жылдарға жоспарланған жұмыс. Жас ұрпақтың дүниетанымдық көзқарастары бүгінгі таңда әлеуметтік жобалар негізінде құрылатын және Қазақстанның болашағының шынайы бейнесі қалыптасатын негіз болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Колледж студенттерінің жобалық қызметін ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар / құрғ. Мухаметзянова Н.Н., - Арск: «Ар агроөнеркәсіптік кәсіби колледжі» МАКБМ, 2018 ж. – 26 б.// <http://xn----btb1bbcge2a.xn--p1ai/blog/2019-01-12-1313>

2. КИМЭП Көшбасшылықты дамыту бағдарламасы. <https://www.kimep.kz/executive-education-center/ru/leadership-development-program/>

3. Жаһандық азаматтық: жаңа қуатты күш // Global Citizenship Commission, “The Universal Declaration of Human Rights in the 21st century: a living document in a changing word”, Report (New York and Cambridge, UK, NYU Global Institute for Advanced Study and Open Book Publishers, 2016// <http://cias.nyu.edu/2016/04/release-global-citizenship-commission-report/>.

4. Өзгермелі әлем жағдайындағы тұлғаның азаматтылығы: наразылықтан жасампаздық белсенділікке: Халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның ғылыми мақалалар жинағы, 22-23 қазан 2015 ж. / редкол.: С.

И. Беленцов (жауап. ред.) [және басқ.]; Оңтүстік-Батыс мемл. ун-т. Курск, 2015. 430 б. // <https://swsu.ru/structura/up/flmk/kip/folder3/Sbornik2015.pdf>

5. Қоғамдық-саяси мониторинг тәжірибесіндегі қоғамдық пікірді өлшеудің әдіснамалық және мазмұндық аспектілері [Мәтін]: автореферат дис. . әлеуметтану ғыл. докторы: 22.00.04 : қорғалды 26.06.2009 / Коновалов С.; Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті. - Астана: ДК, 2009. - 39 б. - Библиогр.: 35-39 б.

Томохико Уяма

профессор, PhD докторы, Хоккайдо университеті славян-еуразиялық зерттеулер орталығының жетекшісі (Жапония)

СЫРТҚЫ СЫН-ҚАТЕРЛЕР ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ЕГЕМЕНДІК ПЕН ДЕМОКРАТИЯ: АЛАШ АВТОНОМИЯСЫ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАН

XX ғасырдың басындағы қазақ зиялыларының тарихы, жалпы Алаш автономиясының тарихы (1917-1920), атап айтқанда құндылықты бағдар алу туралы ойлануға аса бағалы бағыт береді. Ең алдымен, сол заманның зиялылары өте қиын жағдайларда қазақ халқының дербес даму жолын іздеді. Екіншіден, олар тек дербестік үшін ғана емес, қазақ қоғамының мәдени және демократиялық реформалары үшін де күресті.

Заманауи Қазақстан — егемен мемлекет үшін Алашордашылдықты үлгі ретінде қарастыруға бола ма деген сұрақ туындауы мүмкін, өйткені алашордашылар ешқашан тәуелсіздік алуды ресми түрде мақсат етіп қоймаған, ал Ресей мемлекетінің құрамында автономия құруға деген ұмтылысын үнемі мәлімдеп келген. Бірақ сол кездегі «автономия» сөзінің мағынаға өте ауқымды болғанын атап өткен жөн. Бұрынғы Ресей империясының аумағында көптеген ұлттық қозғалыстар арқылы алуға тырысқан ұлттық-аумақтық автономияда сыртқы саясатты қоспағанда, заңнама, әділет, қаржы, дін, сондай-ақ тіл және білім беру саясаты салаларында көптеген істерді дербес жүргізу көзделді. «Алаш» партиясы бағдарламасының жобасында Ресей тең құқықты мемлекеттерден тұратын федеративті республика болуға тиіс екендігі айтылды [1]. «Алаш-Орда» автономиялық үкіметі қазақ соттарын, әскери кеңесті, жергілікті өзін-өзі басқару органдарын құруға, сондай-ақ қандай да бір бүкілресейлік билікке қарамастан, жер реформасын жүргізуге тырысты.

Әрине, автономды мемлекет құру әрекеті үлкен қиындықтарға тап болды. Әлихан Бөкейханов және басқа да көшбасшылар бастапқыда мемлекетті басқару үшін адами ресурстар жетіспейтінін мойындаған. Кеңес өкіметінің орнауы, содан кейін Ресейдегі Азаматтық соғыс Алаш Орданың жұмысын қиындатты. Ол алдымен Кеңес үкіметімен, содан кейін ақ үкіметтермен өзара мойындасу туралы келіссөздер жүргізді. Ақ үкіметтермен қарым-қатынас тығыз, бірақ, әсіресе, Алаш Орданың әскери күші аз болғандықтан және азаматтық соғыс жағдайында ақ және казак әскерлеріне тәуелді болғандықтан күрделі болды [2]. Алаш Орданың шет мемлекеттермен қарым-қатынасы қандай болғаны белгісіз,

бірақ біз жақында ғана тапқан жапондық мұрағаттық құжаттар Райымжан Марсековтың Владивостокқа барып, Жапония үкіметіне Алаш-Орданы тану және оған қару беру туралы өтініш білдіргенін айғақтайды. Тіпті ол Алаш Орданың Ресейде жарияланбаған мақсатын - болашақта тәуелсіз мемлекет құру мақсатын да ашты. Марсековтен басқа Әлімхан Ермеков та жапондық әскери қызметкерлермен байланысқа шыққан [3].

Бұл келіссөздердің барлығы дерлік сәтсіз аяқталған. Большевиктер Алаш-Ордаға сенбеді, ақ гвардияшылар оларға мұрындарын шүйіре қарады, ал жапон үкіметі адмирал А. В. Колчактың басшылығымен Ресейді қалпына келтіруге басымдық берді. Дегенмен, алашордашылардың бұл келіссөздерде көрсеткен тактикасы назар аударуға тұрарлық. Большевиктермен сөйлесе отырып, алашордашылар большевиктер жариялаған ұлттардың өзін-өзі көрсету құқығына назар аударды. Олар ақ гвардияшыларға автономия барлық халықтарды ұлы Ресейдің жаңғыруына тарту үшін қажет екенін дәлелдеді [4]. Ал жапондықтарға олар «Азия азиялықтар үшін» идеясы туралы және Қазақстанның жапон капиталы үшін инвестициялық мүмкіндіктері жайлы айтты. Осылайша әрбір серіктестің идеясы мен мүддесіне икемді бола отырып, алашордашылар өздерінің басты талабы — қазақ халқының дербестігін мойындауды нық талап етті.

Үнемі құбылмалы жағдайларда Алаш-Орда ішкі саясатты жүйелі жүргізе алмады, бірақ Алаш қозғалысына қатысқан қазақ зиялыларының қызметі жалпы идеализм мен реализмді, бостандық пен жауапкершілікті, халыққа қызмет ету мен тәлім беруді ұштастыруға ұмтылысымен сипатталды. Патшалық кезеңінде олар биліктің әділетсіз саясатын батыл сынға алды, десек те 1916 жылғы көтеріліске қарсы шықты, бұл биліктің қатал жазалау шараларын тудырады деп болжады. Олар 1917 жылғы Ақпан төңкерісі әкелген бостандықты қуана қарсы алды және демократияны орнатуға ұмтылды, сондай-ақ халықты қылмыстық және заңсыз әрекеттерді жасау үшін бостандықты теріс пайдаланудан сақтады. Олар халыққа білім беру, денсаулық сақтау және экономикалық белсенділікті дамыту, сонымен қатар тылдағы жұмысшылар мен босқындарға көмектесу арқылы жанқиярлықпен қамқорлық жасады, бірақ қарапайым адамдарға қарағанда әлдеқайда бай білімі бар екеніне сенімді бола отырып, олардың нағандығы мен жалқаулығын сынға алып, оларға дамудың дұрыс жолын көрсетті [5].

Бүгінде Қазақстанның тәуелсіздігін әлемнің барлық елдері мойындайды және тұтастай алғанда мемлекеттердің егемендігі халықаралық құқықпен қорғалады, бірақ сонымен бірге державалар арасында қатаң бәсекелестік жүріп жатыр және орта және шағын елдердің егемендігін бұзу немесе тіпті жою әрекеттері тоқтамайды. Алашордашылардың өз халқының мүддесі мен дербестігін талап ету, бұл ретте сыртқы ойыншылармен қарым-қатынасты икемді құру тактикасы әлі күнге дейін бұрынғысынша өзекті. Осыған байланысты Қазақстанның сыртқы саясатын тәуелсіздік алғаннан кейін 30 жылдан астам уақыт бойы тұтастай алғанда табысты деп санауға болады: Қазақстан әлемнің кейде бір-біріне қарсы тұратын әлемнің түрлі елдерімен жақсы қарым-қатынас орнатып, қолдау тапты. Көршілес ірі державалармен жақсы қарым-қатынас орнатып, олармен ортақ өңірлік ұйымдарға ене отырып, Қазақстан ішкі істерге, соның ішінде тіл мен ұлтаралық қатынастар

мәселелеріне, экономикалық даму стратегиясына араласудың алдын алып, өткір халықаралық мәселелер бойынша өз ұстанымын сақтап қалды. Сондай-ақ, Қазақстан халықаралық қақтығыстарды жеңілдету және сенімді нығайту, өркениетаралық және конфессияаралық диалогты дамыту бойынша бірнеше рет бастама көтерді.

Қазіргі таңдағы әлемдік дағдарыс, бір жағынан, қақтығысушы тараптар арасындағы делдалдық пен диалогты едәуір қиындатса, екінші жағынан, орта және шағын елдердің егемендігін сақтаудың өсіп келе жатқан маңыздылығын көрсетеді. Сондықтан да өз егемендігін нығайту және басқа елдердің егемендігін сақтауға жәрдемдесу Қазақстанның басым бағыты болып қалуға тиіс. Бұл бағыт көптеген дамыған демократиялық елдердің, соның ішінде Жапонияның, сондай-ақ әлемнің орта және шағын елдерінің қолдауына ие болады деп ойлаймын.

Заманауи Қазақстанда демократиялық саясатты жүргізу үшін жағдай Алаш зиялыларының жұмысына қарағанда, әрине, әлдеқайда қолайлы. Адамдардың білім деңгейі өте жоғары, азаматтық қоғам дамып келеді, енді саяси немесе зияткерлік көшбасшыларға халыққа қатаң нұсқау берудің қажеті жоқ. Бірақ бетке ұстар адамдардың халыққа риясыз қызмет ету міндеті және қоғамдық игіліктерді сақтау үшін халықтың жауапкершілігі маңызды, әрі ерқашан сәтті орындала бермейтін міндеттер болып қала береді.

Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында Қазақстанда және басқа да посткеңестік елдерде күрделі әлеуметтік-экономикалық жағдай мен биліктегі адамдар арасындағы тайталастық демократияландыруды қиындатып, бірқатар елдерде биліктің қатаң талаптарын орнатуға басымдық берді. Мұндай таңдау көп жағынан түсінікті болса да, ол көптеген проблемаларды туындатты, соның ішінде көшбасшының шағын ортасында қисынсыз шешімдер қабылдау, сөз бостандығы мен адам құқықтарының бұзылуы, сыбайлас жемқорлықтың алғыр нысандары жайылды. Президент Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің 2022 жылғы 16 наурыздағы Жолдауында суперпрезиденттік басқару моделімен қоштасатын және одан әрі демократияландыру жүргізетін уақыт келді деп өте орынды атап өтті. Әрине, демократияландыру-бұл шексіз жүретін процесс, ал қазіргі кезде тіпті демократияның бай дәстүрлері бар батыс елдерінде де жаңа проблемалар туындап отыр. Мұндай проблемаларды Алаш зиялылары идеализм мен реализмді, бостандық пен жауапкершілікті ұштастыру қағидаты бойынша шешу керек.

Әдебиеттер тізімі:

1. Алаш қозғалысы – Движение Алаш. Құжаттар мен материалдар жинағы. Т. 1. Алматы: Алаш. 438–441 б.
2. Д. А. Аманжолова. Қазақ автономизмі және Ресей: Алаш қозғалысының тарихы. М.: Россия молодая, 1994.
3. Ryōsuke Ono and Tomohiko Uyama, “Kazafu jichi seifu Arashuoruda to Shiberia shuppeiki Nihon no kaikō to sogo: Marusekofu yōseisho to kanren shiryō kara miru haikai” [An Unsuccessful Encounter between the Kazakhs of the Alash Orda Autonomous Government and Japan during the Siberian Intervention: Rayīmjan Mārsekov’s Request and Its Background], in Ryōsuke Ono and Noriko Unno, eds., *Kindai Nihon to Chūtō-Isurāmuken: Hito, mono, jōhō no kōsaku kara miru* (Tokyo:

Research Institute for Languages and Cultures of Asia and Africa, 2022), pp. 127–199.

4. Томохико Уяма. Ресейдегі Азамат соғысы жылдарындағы қазақ автономизмінің идеясы мен ақиқаты: халықтардың квази-империялық кеңістіктегі дербестігі мен тәуелділігі // Ресейдің шығысындағы азамат соғысы (1917 ж. қараша — 1922 ж. желтоқсан). Халықаралық қатысумен бүкілресейлік ғылыми конференцияның материалдар жинағы. Новосибирск: СО РАН баспасы, 2019. 376–387 б.

5. Tomohiko Uyama, “‘Devotion to the People’ and Paternalistic Authoritarianism among Qazaq Intellectuals, from the Mid-Nineteenth Century to 1917,” in Stéphane A. Dudoignon, ed., *Devout Societies vs. Impious States? Transmitting Islamic Learning in Russia, Central Asia and China, through the Twentieth Century* (Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2004), pp. 19–27.

Шапилоғлу Юлай

Nazarbayev University Қазақ тілі және түркі зерттеулері кафедрасының меңгерушісі, профессор (АҚШ)

ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ДӘСТҮРЛІ РУХАНИ-МӘДЕНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ

Олар қатаң жағдайда өмір сүрудің негізгі қажеттіліктерінен бастап, күрделі мемлекетте саяси және әлеуметтік-экономикалық тұрақтылықты сақтауға дейін, яғни біз «тайпалар» деп атайтын жеке бірлестіктерден құралған.

Бұл құндылықтардың келесі бір элементі – діни және рухани сенім. Олар ерте шаманизм мен тәңіршілдіктен бастап, Орталық Азиядағы үстем ұйымдасқан монотеистік дін ретінде ислам дінінің таралуына дейін болған.

Меніңше, Орталық Азия халықтары үшін негізгі құндылық – қонақжайлылық болып саналады.

Менің ойымша, бұл екі негізгі қағидаға негізделген. Бұл қағидаттардың біріншісі – катал жағдайда өмір сүру. Қыс пен жазда да Орталық Азияның қоршаған ортасы келушілерді қарсы алу мен қорғау керектігін талап етті. Әрине, бұл Орталық Азия үшін бірегей тұжырымдама емес. Әсіресе, келушілер мұндағы географиялық жағдаймен таныс болмаса, тамақтану мен баспана алу мүмкіндігі өмір мен өлімнің, қыстың боранды кезі мен жаздың аптап ыстығында айырмашылық болуы мүмкін. Бұл дала халқында, сонымен қатар Орталық Азияның құрғақ аймақтарына тән деп ойлаймын.

Сондай-ақ, біз Орталық Азия халықтарында сәбидің дүниеге келуі, баланың тәй-тәй басуы, үйлену тойы мен жақын адамының дүниеден өткеннен кейінгі еске алу рәсімдері секілді өмірлік циклдың басты мерекелері туралы білеміз. Олар туыстық байланыс және қарым-қатынас жаңартып, туыстарының басын біріктіреді, бірақ тұлға ретінде жеке басының мәртебесі төмен байқалып жатады. Айталық, қазақтар жағдайында бұл қатынастар туыстық қатынастармен өте тығыз байланыста, ал өзбектер арасында бұл махалламен (жергілікті көрші қауыммен) тығыз байланыста болды.

Саяси көшбасшы мәртебесінің ұлылығы жақын және алыс шет елдердегі басқа саяси көшбасшылардың мәртебесімен және қатысу деңгейімен

ерекшеленеді. Онда жақын әрі алыс шетелдердің билеушілері оның еске алу мейрамына шақырылған Манас эпосындағы «Kökötöydiң ашы» деп аталатын эпизодтан байқаймыз.

Осы қоғамдық мерекелердің тағы бір элементі – экономикалық қайта бөлу, сондай-ақ, бұл билеуші жағдайында басты рөлді атқарады. Алтын Орда кезінде, кейінірек Қырым хандығы кезінде де билеушінің қол астындағы мемлекеттің түрлі элементтері арасында байлықты қайта бөлудің негізі ретінде салық түрінде жинаған байлықтың үлесі бар деп те дәлелдегім келеді.

**Министерство информации и
общественного развития**

**КАЗАХСТАНСКИЙ
ИНСТИТУТ
ОБЩЕСТВЕННОГО
РАЗВИТИЯ**

ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТИРЫ НОВОГО КАЗАХСТАНА: ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОСТИ

Сборник статей по результатам международной научно-практической конференции

Нур-Султан
2022 год

**УДК
ББК**

Редакционная коллегия:

Жусупбекова Б.С., Бейсенбаев О.Т., Елюбаев Р.Б., Абулова М.С.

Ценностные ориентиры Нового Казахстана: вызовы современности: сборник статей по материалам международной научно-практической конференции. – Нур-Султан: Казахстанский институт общественного развития», 2022. - 200 с.

ISBN

Важность формирования ценностных ориентиров как необходимое условие модернизации общества отметил Глава государства К.К. Токаев в своем послании «Новый Казахстан: путь обновления и модернизации». Таким образом дана установка на продолжение заданного курса по формированию общественных ценностей, основанных на индивидуальных ценностях каждого казахстанца. Работа, проделанная за последние годы, дала свои результаты, вместе с тем, с учетом текущей общественно политической ситуации требуется ее перезагрузка.

В сборнике опубликованы статьи и выступления представителей научно-аналитического сообщества Республики Казахстан и стран зарубежья по вопросам формирования, укрепления и развития ценностных ориентиров с учетом современных вызовов.

Представленные статьи публикуются в авторской редакции, ответственность за научное содержание докладов, оригинальность, стиль изложения и грамотность несут авторы.

Сборник адресован широкому кругу читателей.

**УДК
ББК**

ISBN

©КИОР2022

СОДЕРЖАНИЕ

1. **Алимова С.Б.** (Казахстан) «Формирование ценностного дизайна Нового Казахстана как актуальная политическая стратегия»
2. **Абдулрахим И.А.** (ОАЭ) «О вопросах сохранения культурного наследия на примере арабских стран»
3. **Базаров Д.Е.** (Казахстан) «О ценностях сегодняшнего дня казахской диаспоры в Турции»
4. **Бейсенбай О.Т.** (Казахстан) «Актуальные проблемы развития ценностных ориентаций в сфере образования и международный опыт»
5. **Беркутова Е.А.** (Казахстан) «Роль профессиональных союзов в укреплении ценности трудолюбия в Новом Казахстане»
6. **Ванхемпинг Э.Г.** (Финляндия) «Европейские практики развития человеческого капитала: финский опыт»
7. **Елюбаев Р.Б.** (Казахстан) «Новый Казахстан: трансформация региональной политики»
8. **Жаркенова С.Б.** (Казахстан) «Государственная поддержка зарубежных соотечественников как один из ценностных ориентиров современного Казахстана (на примере сферы профессионального образования)»
9. **Жунисбекова Д.А.** (Казахстан) «Патриотизм как основополагающая ценность народа нового Казахстана»
10. **Искакова Ж.А.** (Казахстан) «Динамика общественного доверия к политическим институтам в Казахстане»
11. **Кунжигитова Г.Б., Керимбай И.С.** (Казахстан) «Ценностные ориентиры нового Казахстана: вчера, сегодня, завтра»
12. **Маммадли Н.Ю.** (Азербайджан) «Ценностные ориентиры современной личности на примере Азербайджана»
13. **Мармонтова Т.В., Кушалиев Е.Т.** (Казахстан) «Ценностные основы развития в контексте идеи «Нового Казахстана»
14. **Медеубаев Е.И.** (Казахстан) «Между строк Послания Президента: о смысле понятий «гражданское общество» и «демократия» в современном Казахстане»

15. **Нуркатова Л.Т.** (Казахстан) «Новый Казахстан: трансформация моделей социального развития»
16. **Петренко Е.** (Эстония) «Модернизация общественного сознания в молодёжной среде: на примере Таллина»
17. **Резвушкина Т. А.** (Казахстан) «Семейные ценности и гендерные стереотипы экономически успешных мужчин Казахстана»
18. **Совет Е., Тұмабаева М.** (Казахстан) Развитие лидерских способностей студента XXI века через произведения казахских ученых
19. **Серикбаев Б.С.** (Казахстан) «Международный опыт деятельности политических партий»
20. **Сұлтанғазы Г.Ж.** (Казахстан) «Формирование ценностных ориентиров и гражданских компетенций у детей школьного возраста»
21. **Уяма Т.** (Япония) «Суверенитет и демократия в условиях внешних вызовов: Алашская автономия и современный Казахстан»
22. **Шаamiloғлы Ю.** (США) «Традиционные духовно-культурные ценности народов Центральной Азии»

Алимова Сауле Бисембаевна
Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова,
ассоциированный профессор кафедры политологии и социологии, кандидат
философских наук

ФОРМИРОВАНИЕ ЦЕННОСТНОГО ДИЗАЙНА НОВОГО КАЗАХСТАНА КАК АКТУАЛЬНАЯ ПОЛИТИЧЕСКАЯ СТРАТЕГИЯ

Процесс проектирования политики, нацеленный на получение оптимального результата, его конкретизация и реализация в эффективной стратегии политического реформирования, должны самым тесным образом соотноситься и сверяться с теми ценностными приоритетами, которые являются доминирующими в обществе на настоящий исторический момент. В условиях политического реформирования значение ценностной легитимации стратегии политического развития государства неизбежно и неизмеримо возрастает. Легитимность формирующегося Нового Казахстана, динамичность и эффективность реализации политической стратегии, консолидация общества вокруг идеи кардинальных политических реформ во многом определяется тем, насколько эти процессы соответствуют общеразделяемым ценностям общества. Происходит формирование ценностного дизайна политической модернизации, то есть совокупности общезначимых ценностей, которые легитимируют правомерность и оптимальность, определяют направленность, особенности и механизмы этого сложнейшего процесса. Очевидно, что наличие общей идеи, системы ценностей, принятой большинством граждан, придает государству большую силу. И, напротив, сомнение или разочарование в этой идее предельно усложняет и затрудняет реализацию политической программы государства. Президент Казахстана К.К. Токаев в этой связи подчеркивает: «Наша миссия – построить Новый Казахстан... Для достижения наших целей обновление государственного аппарата или кадровые изменения недостаточны. Перемены каждый должен начинать с себя. Нам нужно перезагрузить систему индивидуальных и общественных ценностей» [1].

Проблема ценностной легитимации политики приобрела особую актуальность как в разработках современных исследователей, так и в различных государственных документах – стратегиях, концепциях, программах. Причины этого очевидны. Успешность и результативность политического реформирования во многом определяется его адекватным ценностным обеспечением и оформлением. Формируясь в самых фундаментальных сферах общественной жизни, ценности оказывают значимое, а по многим параметрам определяющее воздействие на политическую жизнь общества. Они определяют характер, направленность и условия развития общества. Именно ценности являются важнейшим направляющим компонентом политической деятельности. Под их воздействием осуществляется целенаправленный отбор политических приоритетов общества, складываются механизмы и технологии политических действий на всех уровнях и этапах развития общества, актуализируется, разрабатывается и детализируется программатика политической деятельности. Ценности являются квинтэссенцией политической культуры, которая

формирует уникальный облик политической модели общества, придает самобытную форму его политической системе.

Для нашей страны проблема формирования оптимального ценностного дизайна политической модели Нового Казахстана приобретает явно выраженное утилитарное значение. Это связано со следующими обстоятельствами.

Во-первых, в условиях кардинальных общественных трансформаций ценности становятся не просто сильнейшими мотиваторами политической деятельности, но и формируют ту или иную перспективную модель общественного устройства, являются средством конструирования новой политической реальности. Именно ценности во многом определяют стратегию политического развития и характер используемых политических технологий. «Никакая долговременная политическая стратегия вне ценностных приоритетов немыслима. Решающее значение для практической деятельности ценности приобретают в конкретном политическом проекте. Из необходимости воплощать базовые ценности все новыми методами и в новых формах, что обусловлено изменением ситуативных обстоятельств, следует то, что политика, ориентированная на базовые ценности, с необходимостью несет в себе критический и новаторский потенциал» [2, С. 8].

Во-вторых, политические новации, вводимые в процессе политической модернизации, и не санкционируемые при этом ценностной системой общества, не воспринимаются массовым политическим сознанием позитивные и перспективные. Это привносит в общество дезорганизующее начало, что может вызвать реакцию неприятия и даже в некоторых случаях противодействия идее политического реформирования. Поэтому проблемы ценностной легитимации политической модернизации, формирования ценностного дизайна Нового Казахстана приобретают особую, ярко выраженную актуальность. Задача формирования наработанной ценностно-насыщенной программы в контексте стратегии политической модернизации Казахстана выдвигается на первый план.

В-третьих, в процессе реализации концепции Нового Казахстана особую актуальность приобретает проблема акцентирования на гуманистической доминанте казахстанской политики. Конструирование и практическая реализация новой общественно-политической модели не может осуществляться безотносительно к гуманитарной значимости создаваемого политического порядка. Более того, очевидно, что современная парадигма человеческого измерения политики выдвигает в качестве первоочередной проблему гуманизации критериев, по которым оценивается направленность, продуктивность и эффективность общественного развития.

В-четвертых, Республика Казахстан нацелена на формирование уникальной и самобытной модели политического развития. Кардинальные общественно-политические преобразования, происходящие в Казахстане, без преувеличения, не имеют аналогов в нашей предшествующей истории. Поэтому, на наш взгляд, малопродуктивно использование аналитических схем, апеллирующих только к нашему историческому прошлому или позитивному опыту реформаторской деятельности других стран. Это объясняется тем, что ценностные системы различных социумов сугубо самобытны и оригинальны, политическое развитие различных обществ глубоко специфично, а выбор генеральных императивов политической модернизации определяется в

значительной степени государственно-историческим и культурно-цивилизационным контекстами. Таким образом, одна из центральных проблем, которая решается Казахстаном в процессе политической модернизации, связана с формированием своей оригинальной модели, которая обогатит мировую практику новым опытом самобытного исторического творчества. Во многом успешность и результативность решения этой исключительно сложной задачи зависит от того насколько адекватным будет ценностное обеспечение политического развития, ценностно легитимированы стратегические приоритеты государственной политики.

В-пятых, модель Нового Казахстана, ее новаторский потенциал будет иметь перспективу, конструктивно реализовываться при стабильной опоре на определенные источники социальной энергии, значительные движущие силы. Поэтому каждый этап формирования модели Нового Казахстана должен предваряться своеобразным «накоплением» энергетических ресурсов в виде закрепления новых ценностных элементов, адекватных реформистским устремлениям общества. Эти ценности должны соответствовать социальному заказу, быть санкционированы и легитимированы общественным сознанием.

Эффективным ресурсом консолидации казахстанского общества на платформе Нового Казахстана являются, по нашему мнению, следующие.

1. Ценности, скрепленные коллективной памятью о наиболее значимых событиях в жизни народа. Они представляют собой своеобразные «всплески» социальной энергии. Эти ценности знаменуют наиболее важные, крутые и судьбоносные повороты в истории народа и государства.

2. Ценности, сформировавшиеся в результате коллективного опыта, значительного по массированности воздействия и продолжительного по протяженности формирования. Это ценности, передающиеся от поколения к поколению, и, таким образом, поддерживающие связь времен и поколений.

3. Ценности, возникшие вследствие чувства единства общей судьбы. Это чувство общности формируется на протяжении значительного исторического времени и произрастает из общей коллективной памяти, единого опыта и общих целей.

Именно они, по нашему мнению, способны укрепить основу для следующего, более высокого этапа политической модернизации, стимулируя успешность и результативность развития Республики Казахстан. Как подчеркивал Президент Республики Казахстан К.-Ж.Токаев: «Курс на построение Нового Казахстана направлен на изменение парадигмы развития страны. Создадим максимально благоприятные условия для самореализации каждого гражданина. Только так мы сможем умножить созидательный потенциал нашего народа. Только так мы сотворим собственную эпоху реформации, создав новую реальность во всех сферах жизни» [3].

Список литературы:

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана: Новый Казахстан: Путь обновления и модернизации //

[Электронный ресурс] Режим доступа - <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1623953>

2. [Попов А. В., Зуева Л. А. Ценности в политике // Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки. – 2000. – № 1. – С.7-14.](#)

Абдулрахим Ибрахим Абдулвахид

Генеральный директор международной группы «Media Hub International» в Объединенных Арабских Эмиратах

ОБ АКТУАЛЬНЫХ ВОПРОСАХ СОХРАНЕНИЯ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ НА ПРИМЕРЕ АРАБСКИХ СТРАН

С удовольствием имею честь говорить о культурном наследии арабского региона. Прежде всего, позвольте мне подчеркнуть главный и важный принцип, который состоит в том, чтобы рассматривать арабское и исламское культурное наследие как основу и первый и главный блок на этапах развития, которых достигли мы, арабы и мусульмане, несмотря на недостатки и упадок интереса к наследию вообще, в том числе культурному в течение последних десятилетий.

Под арабским культурным наследием подразумевается интеллектуальный аспект арабо-исламской цивилизации: вера и право, язык, литература, искусство, речь, философия и мистицизм. Оно включает в себя арабское культурное наследие, исторические памятники и коллекции произведений искусства и археологических памятников в странах арабского мира и его государствах Леванта, Магриба, Персидского залива и Африки.

Он также включает в себя традиции и выражения, унаследованные от предков и передававшиеся из поколения в поколение, пока не дошли до нас, такие как устные традиции или изобразительное искусство, социальные практики, ритуалы, знания и практики, связанные с природой и Вселенной, а также знания и навыки в сфере традиционных ремесел. Мы утверждаем, что существует тесная связь между арабским и исламским наследием, и поэтому сохранение арабского наследия является частью сохранения исламского наследия, поскольку наследие в арабских странах отличается огромным и разнообразным наследием, которое было принесено в жертву последующими поколениями и их естественными обстоятельствами, чтобы сохранить его. Можно сказать, что защита наследия является одним из самых высоких приоритетов в истории, но глобализация и ускорение образа жизни делают эту задачу очень сложной для тех, кто сохраняет наследие и передает его будущим поколениям.

Культурное наследие является неотъемлемой частью человеческих обществ, и истинная идентичность, которая отличает каждый народ от других человеческих народов, через диалекты, социальные практики и некоторые традиционные ремесла, которые показывает свою привязанность к историческим корням.

Согласно Конвенции ЮНЕСКО 1972 года, всемирное наследие можно разделить на два типа:

археологические памятники и художественные, археологические и исторические памятники, созданные людьми или совместно используемые человеком и природой.

Природное наследие. К природным территориям относятся геологические образования и районы, в которых отмечены находящиеся под угрозой исчезновения животные и растения, представляющие большую ценность и самобытность, а также природные территории с красивым ландшафтом, который необходимо сохранить.

Важность охраны наследия подчеркивается следующим:

- Знания и навыки, которые передаются из поколения в поколение и всегда пере формулируются.

- Чувство идентичности и человечности.

- Повышение темпов роста и развития страны, увеличение национального дохода.

- Важнейший источник экономических ресурсов внутри страны.

- Связь между будущим, прошлым и настоящим.

- Наиболее важные места, подлежащие защите в арабском культурном наследии:

- Археологические памятники: резные фигурки, рисунки, археологические сооружения, пещеры и надписи.

- Археологические памятники, имеющие эстетическое и историческое значение, построенные человеком. Подобно зданию, построенному человеком, и имеет культурные особенности с точки зрения его формы, структуры или местоположения.

Проблемы культурного наследия в арабских странах:

Культурное наследие в арабских странах сталкивается с рядом опасностей и вызовов, порожденных войнами и конфликтами, многие из которых требуют непосредственного подхода к этому наследию и обеспечения его надлежащей защиты, наиболее важными из которых являются:

1. Вызов глобализации

Большинство арабских стран, если не все из них, вступили в эпоху глобализации без надлежащей подготовки, которая позволила бы им извлечь выгоду из ее положительных сторон и укрепиться против ее негативных последствий.

2. Вызов войн и вооруженных конфликтов:

Арабский регион и его государства становятся свидетелями вспышек многих войн и вооруженных конфликтов, будь то между государствами или между социальными компонентами арабского государства. Во время войн многие археологические памятники и исторические памятники использовались в качестве укрытий для боевиков и складов оружия, что делало их уязвимыми для нападений обеих сторон конфликта. В докладе ООН в области прав человека, представленном Генеральной Ассамблеей ООН в 2016 году, поясняется, что гражданские войны и вооруженные конфликты в арабском регионе привели к разрушению многих археологических памятников. Йемен: разрушение более 50 археологических памятников. Ирак: разрушение археологических раскопок Вавилона. Сирия: Археологические памятники уничтожены из-за повреждений.

3. Умышленное уничтожение

Арабские страны стали свидетелями многих преднамеренных операций по уничтожению, ряда религиозных и исторических объектов в Ливии в период с 2011 по 2012 год, что потребовало вмешательства Совета Безопасности и Генеральной Ассамблеи Организации Объединенных Наций для ограничения нападения на культурные объекты наследия и защиты его в районах, захваченных ИГИЛ.

4. Контрабанда и торговля предметами старины

Операции организованных преступных синдикатов и транснациональных сетей контрабанды, а также террористических групп посредством незаконных раскопок древностей и наследия. Это делается путем использования нестабильной ситуации с безопасностью в Ираке, Сирии и Йемене.

5. Загрязнение окружающей среды

Наиболее уязвимыми элементами культурного наследия считаются археологические и исторические памятники арабского региона, особенно расположенные вблизи городских кварталов и городов или в их близлежащих пригородах.

6. Отсутствие осознания обществом важности культурного наследия

7. Экономическая проблема

Она выражается в отсутствии или слабости финансовых средств, выделяемых на охрану культурного наследия. Поскольку ряд арабских стран не придает своему наследию того значения, которого оно заслуживает, и отсутствуют механизмы предоставления новых ресурсов путем выявления новых источников и рационального накачивания их в процессы сохранения, обслуживания, реставрации и реабилитации, требуемые несколькими формами культурного наследия.

8. Законодательный вызов

Это находит отражение в несовместимости многих арабских законодательств с характером и характеристиками наследия и территорий наследия, а также в несовместимости с международными конвенциями и соглашениями о наследии, подписанными рядом арабских стран.

9. Население и расширение городов

Это происходит за счет культурных центров наследия или в прилегающих к ним районах, а также за счет расширения деревень и сельских районов в сторону этих центров наследия, что отрицательно сказывается на них и создает проблемы для их сохранения. Арабская организация по вопросам образования, культуры и науки считает необходимым принять соответствующие меры для поиска согласованной модели, учитывающей рост общества, с одной стороны, и необходимость защиты источников культурного наследия, с другой стороны.

10. Природные опасности и проблем

Например, дождь, проливной дождь, ветер, шторм, землетрясение, молния, изменение температуры и влажности и рост естественной растительности.

Усилия Арабской организации образования, культуры и науки

Фольклор – уникальный знак для каждого народа. Мы считаем, что страна, которая заботится о сохранении и развитии наследия, может отличаться от других стран и формировать свою собственную идентичность. Человеческое наследие шире, чем фольклор, и оно состоит из всего наследия предков

человека, от поколения к поколению и от цивилизации. Даже сегодня наследие богато по составу и элементам. Одним из наиболее важных вопросов, который должен быть защищен Департаментом культурного наследия, является связь между историческим наследием и цивилизацией. Фольклор является историческим инкубатором различных народов. Мы твердо верим, что личная ответственность за защиту наследия является одним из наиболее важных способов защиты наследия для отдельных лиц, знакомящих их с новыми людьми в школе и детстве, и поскольку это осуществляется с помощью соответствующих методов, применимых ко всем возрастным группам. Ответственность за сохранение культурного наследия лежит и на родителях дома, потому что некоторые из них склонны использовать чужие культуры, а иногда даже принципы нечеловеческой культуры, которые наполняют мозги детей, и могут заменить ее прекрасные и благородные элементы на подрывные идеи, которые в итоге приведут к утрате самобытности разных народов.

Охрана наследия в арабских странах началась в 1947 году путем сохранения культурного наследия, и с этой целью в 1970 году был создан Арабский фонд культуры и науки.

Департамент культуры и туризма Абу-Даби отвечает за документирование, защиту и сохранение наследия города Абу-Даби путем обследования, документирования, оценки, защиты и сохранения объектов материального наследия.

Департамент также стремится документировать, сохранять и продвигать нематериальное наследие эмирата, проведение научных исследований, запуск инициатив по сохранению наследия, установление правил и политики, представление, интерпретация и продвижение своей работы и наследия.

Со своей стороны, мы считаем необходимым, чтобы арабские страны и арабские организации, занимающиеся вопросами наследия, взяли за его защиту в силу его важности в жизни и истории арабских народов, поскольку оно является частью самобытности этих народов. в дополнение к его материальному значению и большой экономической отдаче, которую он обеспечивает.

Поэтому все члены общества должны уделять внимание наследию, как материальному, так и нематериальному, принимая во внимание культурное наследие.

Мы считаем, что сохранение культурного наследия в арабских странах требует следующего:

- Государство несет ответственность за охрану наследия так же, как и сам человек.
- Сохранение государством своей цивилизации, самобытности, традиций и обычаев.
- Сочетание оригинальности и прогресса, что означает, что стране необходимо принять некоторые меры для обеспечения защиты наследия и укрепления важности наследия для молодых поколений.
- Предоставление государством технической помощи для защиты и сохранения наследия.
- Интеграция наследия и сохранения культуры в комплексные системы
- Подготовка услуг, направленных на сохранение культурного наследия.

- Составление юридических, научных, финансовых и административных планов по защите и передаче наследия следующему поколению.

Базаров Даурен Ермекулды
Политолог , PhD

О ЦЕННОСТЯХ СЕГОДНЯШНЕГО ДНЯ КАЗАХСКОЙ ДИАСПОРЫ В ТУРЦИИ

14 июля 2022 года глава государства Касым-Жомарт Токаев, выступая на расширенном заседании Правительства РК, выразил полную поддержку соотечественникам, вернувшимся на историческую Родину, и уверенность в том, что они внесут свой вклад в создание Нового Казахстана.

На сегодняшний день, по данным некоторых источников, за пределами Казахстана около семи миллионов этнических казахов проживают более чем в 40 странах. Это 28% от нынешней численности населения страны. Из них в Узбекистане – 2 миллиона, Китае – 1,5 миллиона, России – 1 миллион, Монголии – 800 тысяч человек. При этом большая часть казахской диаспоры проживает в Кыргызстане, Туркменистане, Афганистане, Иране. А в братской Турции проживает около 25 тысяч этнических казахов. В Турции при переписи населения трудно назвать точное количество казахов, так как графа «национальность» не предусмотрена.

Первый поток казахских переселенцев прибыл в Турцию через Индию и Пакистан в 1952-1958 годах. В этой связи в 2021 году на саммите Организации тюркских государств в Стамбуле Президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев поблагодарил бывшего Премьер-министра Турции Аднана Мендереса и турецкий народ за поддержку казахов.

Первым официальным казахским переселенцам, размещенным временно в лагерях для беженцев под Стамбулом, турецкие власти предоставили выбор места поселения. Казахи предпочли горные и пастбищные угодья для занятия скотоводством и ремеслом. В результате они выбрали внутренний Анатолийский регион: города Кайсери, Нигде, Маниса, Конья, Сакария.

Казахи в процессе расселения строго соблюдали традиционную систему, то есть размещались по данной территории с учетом своих этнических особенностей.

С начала 1960-х годов казахи стали перебираться в такие мегаполисы, как Стамбул, Измир, Анкара, так как в Турции в тот период усилился процесс урбанизации. Основной ее причиной стало наличие постоянных рабочих мест в городах. Кроме того, в турецкой экономике начала развиваться новая отрасль – обработка кожи и пошив кожаных изделий.

Учитывая наличие в Турции достаточного количества мехового сырья, казахи, обладающие навыками ведения традиционного кочевого хозяйства, начали обработку шкур сначала в домашних мастерских. После накопления определенного количества капитала меховое производство расширилось до мануфактур. То есть полученный капитал вкладывался в производство и использовался в качестве средств, необходимых для миграции в крупные города

страны и расширения производственных мощностей. Таким образом, казахи переселились в районы Зейтинбурну, Сефакой, Кючукчекмедже города Стамбула и основали Казахкент на стороне Гюнешли.

С другой стороны, процесс внутренней миграции в этнокультурном контексте показывает, что наши соотечественники чувствовали себя в безопасности в тюркоязычной среде. В соответствии с этим расширился круг расселения казахов в Турции, появились городские казахи.

Однако не обошлось и без отрицательного эффекта переселения в мегаполисы. Во-первых, сузилась жизнеспособность кочевой этнической культуры, во-вторых, были заложены основы превращения традиционного казахского общества в новое городское общество.

В 1970-е годы ускорилась успешная интеграция казахов Турции в экономику страны благодаря производству и сбыту кожевенных изделий. В районах Зейтинбурну, Казахкента Стамбула, а также на рынках других городов Турции появились ателье и фирменные магазины казахов.

В этот период искусство обработки шкур и кожи у наших соотечественников сформировало собой этнокультурный код или знак казахов. Это привело к тому, что казахи Турции стали заметной в местной среде этнической группой, способной к современным изменениям. Большая часть казахской молодежи считала своим долгом заниматься народными ремеслами, перешедшими им от предков: обрабатывать кожу, шить кожаные изделия и продавать их. Таким образом, они сохранили семейное дело. Можно сказать, что данная сфера деятельности способствовала сохранению ценностей института семьи этнических казахов.

Однако в последние годы казахская диаспора уступает в конкуренции с коренными жителями в области обработки шкур и кожевенного производства. Причиной стало снижение стремления молодежи к продолжению родовой ремесла и недостаточность времени в современном темпе жизни, а также слабая модернизация производства, что привело к потере лидирующих позиций в отрасли.

Сегодня можно сказать, что социально-экономические, культурно-бытовые условия казахов, нашедших вторую родину в Турции, весьма благоприятны и делают их полноправными членами этого общества.

В последние годы уровень образования молодежи представителей казахской диаспоры повысился, и подрастающее поколение стало интересоваться высшим образованием. Это можно проследить по увеличению числа молодых специалистов, имеющих разностороннюю квалификацию юриста, инженера, врача, журналиста, актера и др.

Тем не менее, среди молодежи крайне редко встречаются те, кто занимается фундаментальными науками. Причины его могут быть связаны, во-первых, с улучшением экономической ситуации в стране, то есть с уходом молодежи в торговлю или крупные направления экономики. Во-вторых, в турецком обществе нет устоявшегося представления о том, что высшее образование должно быть обязательно. Также среди молодежи диаспоры не наблюдается интереса к вузам Казахстана. Так, согласно данным Национального бюро статистики Республики Казахстан, количество граждан

Турции, принятых в вузы Казахстана: в 2017/18 учебном году – 2, 2018/19 – 3, 2019/20 – 3 человека.

Распределение студентов, зачисленных в вузы Казахстана из Турции по годам и направлениям обучения:

Направление Учебный год	ТиПО	Бакалавр	Магистратура	Резидентура	Докторантура
2016/2017	4	-	34	-	12
2017/2018	3	2	25	-	10
2018/2019	6	3	16	1	7
2019/2020	7	3	24	-	12
2020/2021	12	99	8	-	9

Вместе с тем по данным Национального бюро РК, в 2020-2021 учебном году общее количество студентов из Турции, обучающихся в Казахстане, составило 263 человека, из них 61 закончил обучение в этом учебном году.

Как видим, большая часть этнических казахов Турции не спешит возвращаться на историческую родину. Потому что большинство из них удовлетворены социально-экономическим уровнем этой страны. На это повлиял и стремительно развивающийся в 2000-х годах кожевенный бизнес.

Также незнание этнической казахской молодежи родного языка снижает их интерес к исторической родине и негативно сказывается на обеспечении привлечения человеческого капитала в Казахстан.

В этой связи необходимо усилить стимулирование экономических интересов этнической молодежи. В частности, необходимо обязать турецкие компании, работающие с Казахстаном, привлекать к работе соотечественников как носителей языка и особенностей быта.

В настоящее время в молодежной среде из года в год ослабевает национальное самосознание, возникает сложная ситуация с изучением родного языка. Это вызывает беспокойство старшего поколения по поводу сохранения казахского языка. В целом, не секрет, что казахская диаспора имеет сильное влияние турецкого языка на родной язык. Поэтому многие дети казахской диаспоры называют себя турецкими казахами. Причина, по которой дети наших соотечественников в Турции не говорят на родном языке, связана с отсутствием казахских школ и высших учебных заведений. Некоторые из них отмечают наличие русских, украинских школ с родным языком обучения.

Кроме того, на усиление языковой проблемы оказывают негативное влияние различие алфавитов, используемых казахами в разных странах мира. Если в Казахстане используется кириллица, то турецкие казахи используют латинскую графику. Это, в свою очередь, приводит к трудностям в чтении литературы и печатной продукции, направляемой из страны в казахские общины.

В этой связи казахи Турции стремятся решать этнолингвистические проблемы другими способами. Например, на больших и малых курултаях, совещаниях, встречах и сходах между соотечественниками пытаются общаться друг с другом на родном языке. Также двусторонние миграционные процессы последних лет стали эффективным механизмом передачи казахского языка и культуры нашим далеким соотечественникам. Следовательно, общность быта

должна являться основным фактором, стимулирующим казахов к сближению с исторической Родиной.

При этом следует отметить, что со стороны соотечественников после возвращения на историческую Родину возникает много вопросов. Ряд вопросов, которые чаще всего озвучиваются со стороны соотечественников: малое финансирование, выделяемое в качестве помощи, высокая стоимость коммунальных услуг, трудность трудоустройства, приоритет русского языка в повседневной жизни и др.

В целях решения и дальнейшего развития иммиграционной политики Казахстана со стороны соотечественников прозвучали следующие предложения:

1. социально-экономическое обеспечение соотечественников, прибывших на историческую Родину (жилье, земля, работа и т.д.);
2. минимальные условия требований документов для приобретения гражданства Республики Казахстан;
3. создание центров адаптации соотечественников с курсами обучения на срок до 1-1,5 лет;
4. предусмотреть льготы для переселенцев за счет собственных средств и превысивших пределы государственной квоты;
5. значительное увеличение объема единовременной помощи соотечественникам;
6. расширение специализированных центров обучения грамоте и языку;
7. составить карту «Атлас соотечественников» о миграции и расселении этнических казахов по всему миру.

Еще одной актуальной проблемой среди этнических казахов является размещение переселившихся в рамках государственной программы не в инфраструктурно развитых регионах, а в отдаленных регионах Казахстана.

Также со стороны этнических казахов, живущих за рубежом высказываются следующие пожелания по решению их проблем:

1. создание необходимых условий для сохранения и овладения этническими казахами, особенно подрастающим поколением, богатством родного языка, культурой и традициями, историей и устной литературой, музыкой и искусством и т.д.;
2. ежегодно на 2-3 месяца обеспечить учителями казахского языка с возмещением всех затрат со стороны государства;
3. решение на государственном уровне вопросов трудоустройства этнической казахской молодежи с высшим образованием, владеющей иностранными языками;
4. беспрепятственное предоставление государственных грантов на обучение детей этнических казахов, живущих за рубежом;
5. пересмотреть и усилить работу официальных дипломатических представительств Казахстана по поддержке этнических казахов. Например, открытие официальных консульств в крупных городах с большим скоплением соотечественников и казахстанцев;
6. повышение государственной поддержки проектов, направленных на ознакомление этнической казахской молодежи с исторической Родиной;

7. изучить историю переселения этнических казахов из Алтая в Анатолию. Трудный путь наших соотечественников, выдержавших испытания истории, должны знать последующие поколения.

Несмотря на то, что у представителей казахской диаспоры в целом сильное чувство патриотизма к исторической Родине, большинство молодых людей, не владеющих языком, боятся переехать в Казахстан, как следствие, они склонны уезжать в Европу или оставаться в Турции.

При этом, наряду с наиболее часто звучащими вопросами со стороны соотечественников, даются следующие рекомендации:

Во-первых, усилить работу по поддержке соотечественников через качественную литературу и казахоязычный контент любого формата (печатные, электронные СМИ, современные каналы связи – Facebook, Telegram и др.);

Во-вторых, создание необходимых условий для эффективного взаимодействия общественных организаций и государственных структур;

В-третьих, принятие стратегии/концепции в области регулирования миграционных процессов, в рамках которой все аспекты политики расселения, а также решение проблем на институциональном уровне;

В-четвертых, увеличение количества образовательных грантов для соотечественников, являющихся гражданами иностранных государств;

В-пятых, совместно с НАО «Фонд Отандастар» и Казахстанским институтом общественного развития обеспечить распространение среди соотечественников за рубежом казахских произведений литературы, изданных на латинской графике в рамках программы «Рухани жаңғыру»;

В-шестых, интенсивное использование казахской диаспоры в качестве связующего моста в экономических отношениях, в привлечении инвестиций, в том числе в создании бизнес-проектов;

В-седьмых, провести работу по привлечению этнической казахской молодежи за рубежом в отечественные вузы через широкую агитацию привлекательности Казахстана.

Бейсенбай Олжас Түсіпбекұлы

аналитик-менеджер НАО «Казахстанский институт общественного развития»

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ И МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ

Ценности считаются важнейшим фактором сохранения и развития социальной структуры каждого общества. Очевидно, что формирование общих ценностей у членов общества напрямую влияет на уровень всестороннего развития этой общины. Усвоение и распространение общественных идеалов, общечеловеческих ценностей и особенностей историко-культурного развития открывает любому народу путь к определению его места в будущей истории и воспитанию успешного поколения. Можно провести глубокое исследование становления ценностей и их модернизации на разных этапах истории казахского

народа. Но в этой статье мы сосредоточимся на обзоре развития ценностей в сфере образования и международном опыте.

Глобализация, меняющаяся демография и технологические достижения являются одними из основных движущих сил нашего времени, и эти явления формируют наше будущее. Молодежь должна быть готова противостоять этим вызовам и использовать новые возможности современного мира. Процесс глобализации и кризис ценностей в мире в целом требует пересмотра молодежью ценностно-ориентированного образования и воспитательной работы. В настоящее время ценностные ориентации молодежи и детей являются актуальным показателем развития общества. Ценности включают норму взглядов и внутренних убеждений, принятых большинством людей для обеспечения здоровой жизни и преемственности общества. Эти ценности, принятые в качестве основного морального принципа, позволяют с социальной точки зрения оценивать отношения и поведение людей.

На сегодняшний день с учетом последствий эпидемии коронавируса и событий «трагического января» начала года становится актуальным не только дальнейшее развитие общества в социально-экономической сфере, но и вопрос формирования нравственных основ подрастающего поколения. Сегодня меняются не только моральные ценности, но и образ жизни в обществе. На первый взгляд, на государственном уровне стали подниматься вопросы человечности и нравственности только в отношении отдельных лиц. Изучая ценностные ориентации в современном казахском обществе, измеряя уровень прагматизма населения и готовность к открытию нового, мы видим, что в жизни большинства казахстанцев внимание уделяется экономическим условиям, влияющим на материальные ценности или их качество. Среди казахстанцев преобладают ценности уважения к истории, религии, обычаям и традициям своего народа – 76,4%, соблюдения законов, глубокого понимания гражданского долга – 75,6%, уважительного отношения к культуре, языку, традициям других народов – 61,3% и жизнеобеспечения [с. 1, 50].

Исследователи современного образования отмечают существование в глобальном мире кризиса ценностей. Часто говорят, что образовательная программа не может соответствовать требованиям рынка труда, темпам цифровизации, развитию технологий. Например, зарубежные эксперты Мохан А. и Бушан С. отмечают, что «существует большой прогресс в технологическом, социальном, политическом и глобальном направлениях с точки зрения скоростного транспорта, модернизации, урбанизации, коммуникационных технологий, расширения социальных сетей и инфраструктуры, хотя существуют противоречия между технологическим прогрессом и человеческими ценностями». Ученые призывают международное научное сообщество с точки зрения глобализации высшего образования развивать образование, основанное на ценностях (англ. values education) [с. 2, 315-329].

В работе, совместно изданной группой ученых и выпускников Назарбаев университета, говорится, что ценности, знания, навыки и опыт объединяются в «атрибуты выпускников университета». Эти атрибуты составляют философию, которая является основой образовательных программ, и для ее развития студенты должны проявить ответственность во время учебы в университете. Ученые говорят, что в основе каждой формации или общества лежит система

ценностей, которая влияет на нашу жизнь и наше будущее. Ценности подразумевают уверенность человека в возможности выбора другого направления жизни, чем изначально заданное. Ценностные ориентации, как отражение ценностей в сознании человека, отражают его деятельность как субъекта, а не биологическую [с. 1, 48]. Положительное и отрицательное отношение человека, личностные качества являются результатом социального процесса, формирующего личность, а не ее природные и устойчивые компоненты. Ценности, как вера, являются результатом усилий и интеллектуальных достижений. Но нельзя сказать, что такая система атрибутов и ценностей сложилась во всех вузах и общеобразовательных школах страны. Сегодня несформированность гражданской идентичности в обществе, разный уровень социального развития и образовательной инфраструктуры в регионах, нераспространенность опыта Назарбаев университета и интеллектуальных школ на общеобразовательные учреждения создают трудности в формировании общих ценностей.

Согласно национальному докладу «Молодежь Казахстана – 2021: 30-лет Независимости», главными ценностями среди сегодняшней молодежи являются: семья – 82,5%, здоровье – 45,6%, на втором месте – дружба – 23,1% [3]. Согласно исследованию Фонда Эберта Ф., респонденты из четырех стран Центральной Азии единогласно рассматривают «оценку своих достижений» как наивысшую ценность. Другие выбрали «честность» как вторую по значимости ценность, но для 22,1% казахстанцев важен социальный авторитет (статус в обществе). Третьей значимой ценностью для казахстанцев является «честность» (12,1%). Эксперт Садвакасова А. отмечает, что среди этих показателей есть ряд параметров, которые не очень оптимистичны. Например, у молодежи есть опасения по поводу других религиозных групп, а также по поводу каких-либо внешних воздействий. Кроме того, актуальными остаются вопросы гражданской идентичности, уважения государственных символов, прав и свобод человека и др. [4].

По данным Министерства образования и науки РК, в 2021 году 78% дошкольных организаций не прошли государственную аттестацию. В дошкольных учреждениях не изучаются элементарные здоровьесберегающие навыки, выявляются проблемы в развитии познавательных навыков дошкольников. В Акмолинской, Павлодарской, Туркестанской областях 16 процентов детей не проявляют стремления к образованию. В некоторых регионах 6% детей не имеют конструктивных навыков. То есть до тех пор, пока не будут выполнены базовые требования в направлении обучения и воспитания детей, важной задачей будет оставаться обучение их определенным ценностям [5].

Ценности становятся основными ориентирами для определения содержания образования и формирования личности студента в обозримом будущем. Ценностно-ориентированный подход обеспечивает единство воспитания и обучения, а также основывается на внутреннем единстве этих ценностей и ожидаемых результатов обучения. В сегодняшнем содержании высшего образования Республики Казахстан в качестве базовых ценностей, передаваемых учащимся, определены: 1) казахстанский патриотизм и гражданская ответственность; 2) уважение; 3) сотрудничество; 4) открытость. В

Концепции государственной молодежной политики Республики Казахстан до 2020 года подчеркивается, что процесс социализации молодежи основывается на ценностях патриотизма, единства народа, стабильности, культурного многообразия, толерантности, законопослушности и др. Но сегодня для изменения ценностных ориентаций граждан в соответствии с сложившейся ситуацией и запросами общества, создания более инклюзивного, справедливого и стабильного общества будет важно подготовить эффективные формы и методы обучения/воспитания молодежи.

Зарубежный опыт развития ценностей

Глядя на международный опыт оценки, формирования общих ценностей в обществе, можно увидеть, что важную роль в построении идеального общества, передаче общечеловеческих и культурных ценностей индивидам играет система образования. Во многих международных документах, таких как глобальная система компетенций ОЭСР, «Образовательный маршрут» целей устойчивого развития ООН, система компетенций Совета Европы, декларация лидеров саммита G7 в 2016 году, документы ООН как ведущие принципы решения глобальных проблем включены такие ценности как: справедливость, взаимоуважение, гражданское сознание, ответственность, человеческое достоинство и т.д. В рамках международного образовательного проекта ЮНЕСКО особое внимание уделено 12 уникальным общечеловеческим ценностям, таким как любовь, уважение, ответственность, толерантность, свобода, мир, счастье, честность, солидарность, смирение, простота, единство [6].

Важность ценностей отражена в учебных программах многих Западных и Восточных стран. В 2009 году Эстония утвердила программу «Развитие ценностей в эстонском обществе на 2009-2013 годы»; впоследствии программа была продлена на 2015-2020 годы. В данной программе обозначены приоритеты развития универсальных и социальных ценностей. Интерес представляет опыт внедрения ценностей в сферу образования в Турции, Гонконге и Сингапуре. Приобщение к ценностям является важным элементом всестороннего образования в Гонконге. Преподавая исследовательские дисциплины в Гонконге, студенты придают большое значение формированию у них здоровых ценностей и взглядов, таких как настойчивость, уважение к окружающим, ответственность, национальная идентичность, честность, забота о других. Позже к этому ряду добавились ценности соблюдения закона, эмпатии и трудолюбия.

Субъектами воспитания ценностей, определенными министерством национального образования в братской Турецкой Республике, являются: ответственность, уважение, терпимость, эмпатия, справедливость, мужество, лидерство, доброта, гостеприимство, патриотизм, милосердие, трудолюбие, щедрость, сострадание, приветливость, охрана культурного наследия, самопожертвование и др. ценности [с. 7, 268].

В Сингапуре основные ценности в образовании включают уважение, ответственность, терпимость, честность, заботу и согласие, и признаются ценностями, лежащими в основе общих социальных и национальных ценностей этой страны. Система образования в Сингапуре реализует программы улучшения поведения студентов и признает необходимость уделять им больше

внимания. Уроки гражданского/этического воспитания в школах по всей стране включены в учебную программу до начального уровня. В Сингапуре также проводятся мероприятия, посвященные привитию ценностей внеклассно. Например, лагеря для развития командной работы, ответственности и лидерства и другие мероприятия составляют основную платформу. Национальная образовательная программа Сингапура стимулирует учителей внедрять новые учебные материалы в занятия и тем самым способствует укреплению чувства национальной идентичности. Отмечая национальные праздники, помимо знакомства с историей, культурным наследием Сингапура, пропагандируется чувство ответственности и любви как гражданина страны. Опыт Сингапура будет интересен в распределении ценностей, меняющихся и дополняющих друг друга на каждой последующей ступени образования [8].

В Норвегии была пересмотрена основная учебная программа с целью распространения ценностей и принципов в учреждениях начального и среднего образования. Ценностно-ориентированные подходы к обучению также можно найти в учебных программах стран Востока. С точки зрения китайской культуры 德 (моральные ценности) рассматриваются как основное добродетельное качество человека, за которым следуют 智 (образование) и 体 (физическое здоровье). В 2015 году Корейское государство приняло закон о прививании правил хорошего поведения в воспитании интеллектуальных студентов с развитыми навыками коммуникации, способными поддерживать баланс сил, добра и мудрости. В Японии «知(chi) 德(toku) 体(tai)» до сих пор считается основой учебной программы и процветания в обществе [9].

После проведенного опроса выяснилось, что в Южной Корее у многих старшеклассников низкая уверенность в завтрашнем дне. Согласно результатам проведенного опроса, 31,6% учащихся общеобразовательных школ ответили «нет надежды на будущее» (в том числе в начальных классах – 12,9%, в старших классах – 29,4%). По данным управления статистики Южной Кореи, в 2014 году среди подростков увеличилось число самоубийств. 25,1% учащихся между первым и шестым классами заявили, что могут покончить жизнь самоубийством по следующим причинам: школьная успеваемость (43,6%), конфликты в семье (23,9%) и школьные конфликты (9,5%) [10]. По этой причине с целью эффективного усвоения программы семестра Южная Корея может снизить требования на промежуточных и итоговых экзаменах, а также проводить дискуссии, практические занятия и различные мероприятия наряду с обычными, чтобы полнее раскрыть потенциал школьников. Опыт отмены экзаменов в конце семестра был внедрен в Корее в 2013 году и апробирован в течение двух лет. В 2016 году эта практика была реализована на всей территории страны. Корея отдает приоритет сотрудничеству и доверию между учениками, родителями и учителями в этой работе [11].

После того, как в Южной Корее в апреле 2014 года утонул паром «Севоль» и погибло 250 школьников, корейское общество по-новому стало подходить к вопросам уважения к жизни, нравственности, морали, веры. В целях создания национальной/социальной базы, поддерживающей поведенческое воспитание, 20 января 2015 года был утвержден закон № 13004 «О воспитании поведения». Закон об интеграции в поведенческое воспитание

предусматривает развитие «нравственного поведения и соответствующих компетенций» учащихся во всех детских садах, начальных и средних школах Южной Кореи.

Японское правительство выделяет час специальных занятий по нравственному воспитанию в течение каждой недели. Благодаря нравственному воспитанию новое поколение Японии адаптируется к социальной среде и учится мыслить, принимать эффективные решения, самостоятельно действовать. В японском моральном образовании используются интерактивные и коммуникативные методы, которые стимулируют студентов к самоопределению в моральном плане, избегают использования идеологического подхода и не имеют контрольных или итоговых экзаменов по итогу курса нравственного воспитания. В нравственном воспитании в Японии царит интеграция между школой, семьей и обществом.

Мурни Рамли отмечает, что японский порядок родился в результате становления и воспитания с детства, а не естественной генетики, после чего появилось понимание, сознательность и чуткость к различным проблемам, возникающим в обществе [12].

Обращаем внимание и на опыт России как соседнего государства и стратегического партнера. В соответствии с концепцией развития воспитания в РФ до 2025 года определены следующие приоритеты государственной политики в области образования и воспитания:

- воспитание детей в духе уважения человеческого достоинства, национальных традиций и общечеловеческих достижений;
- роль семьи в воспитании детей, уважение авторитета родителей и защита приоритета их ответственности и прав в воспитании и обучении детей;
- обеспечение соответствия в системе образования между традиционными русскими, духовно-нравственными и семейными ценностями и др.

Согласно данной концепции на основе гражданско-патриотического воспитания с учетом современных достижений отечественной науки в учебно-воспитательном процессе приоритет отдается духовно-нравственному развитию, приобщению детей к культурному наследию, физическому развитию и культуре здоровья, трудовому воспитанию и профессиональному саморазвитию, экологическому воспитанию [13].

Мнение общества в определении ценностей

Невозможно представить себе лицо современного и будущего общества не только без прописанных на бумаге правовых правил-норм, но и без морально-нравственных ценностей граждан, живущих в этой среде. Однако ценностные ориентации общества должны определяться не только заданием или принятой программой верховной власти, но и вкладом граждан через социологические исследования, опросы, углубленные беседы с экспертами, опыт зарубежных стран, проводимыми в соответствии с запросами общества.

Необходимо мобилизовать граждан каждой категории общества, учитывать мнение большинства и принимать решения, основанные на фактических данных (evidence-based policy). То есть в формировании ценностей важен вклад не только общества в целом, но и отдельных граждан. В книге американского профессора, PhD, работавшей при администрации Обамы Бет Новек «Solving Public Problems: A Practical Guide to Fix Our Government and

Change our World», вышедшей в прошлом году, рассмотрен способ использования цифровых технологий, документального и коллективного интеллекта для эффективного решения проблем современного общества. Общество, граждане должны отстаивать свои права и интересы для участия в политическом процессе и уметь участвовать в этом процессе в любом формате (традиционном, дистанционном). А для того, чтобы вовлечь общество в это дело и учесть мнение граждан, сторона (правительство, акимат, стейкхолдеры), принимающая решения, должна создать проактивные, прозрачные, справедливые условия. Активно вовлекая граждан, можно расставить самые необходимые приоритеты и действовать в соответствии с запросами общества.

Установлены различные инструменты вовлечения граждан в процесс - это общественные слушания и прием, открытая дискуссия, социологический опрос, вопросы-ответы в прямом эфире, в сети, электронное правительство и т.д. Теперь, с развитием технологий, появятся новые инструменты сбора мнений населения, вовлечения в политический процесс. По мнению российского банкира Грефа Г., 45,5 процента граждан, принявших участие в интерактивном опросе, ответили, что для снижения социального давления в России необходимо использовать технологию краудсорсинга. В данной работе Бет Новек также пишет, что с появлением интернета, развитием технологий можно изменить систему управления, вовлечь в нее граждан, тем самым повысить эффективность государственного органа посредством краудсорсинга. Вчера на Национальном Курултае Президент рассказал о вовлечении населения в масштабную реформу с помощью новых технологий. Он предложил широко использовать возможности новых цифровых технологий и разработать мобильное приложение «Qurultay» для укрепления связей государства и народа. Граждане могут онлайн высказать свое мнение по развитию страны, посмотреть учредительный сбор онлайн и принять участие в интерактивном опросе. Приложение также должно быть максимально универсальным, удобным и доступным. Тогда общественная экспертиза может быть своевременно применена к государственному региональному решению [14]. Мы считаем, что в период новых политических реформ в стране необходимо эффективно использовать технологии краудсорсинга и платформу Национального Курултая при подготовке новых ценностных ориентаций.

В связи с этим в социальном менеджменте необходимо развивать сбалансированный формат работы, направленный на создание условий для всестороннего развития личности. Для изменения ценностных ориентаций граждан в современном духе, в соответствии с запросами общества, создания более инклюзивного, справедливого и стабильного общества важно разработать эффективные методы обучения и воспитания молодежи. В целях формирования ценностей, необходимых обществу, координации учебно-воспитательной деятельности и укрепления связей между различными сферами школы должны приводить в пример события повседневной жизни в процессе обучения. В их числе особо важные ценности: нравственное и гражданское воспитание, увлеченность знаниями, здоровье, а информационная грамотность и правозащитная практика способствуют их общему развитию. Исходя из опыта передовых государств, даются следующие рекомендации:

- Проведение масштабных общественных дискуссий о социальных ценностях и цели образования (в рамках Национального Курултая и диалоговых площадок).

- Совместно с Национальной академией образования им.И. Алтынсарина, НИШ и Назарбаев Университетом разработать новую модель/программу развития ребенка с учетом новых компетенций и ценностей, распространить их опыт на другие организации образования .

- С целью развития навыков командной работы, ответственности, лидерства, дебатов, ориентированных на критическое мышление, проведение внеклассных курсов по гражданскому и нравственному воспитанию, в соответствии с опытом таких стран, как Ирландия («Социальное, личностное и медицинское образование»), Япония («Нравственное воспитание»), Сингапур («Поведение и гражданское воспитание»), Мексика («Гражданское воспитание и этика»).

- Усиление квалификационных требований к учителям, ведущим внеклассные занятия гражданско-нравственного воспитания в организациях образования.

Список литературы:

1. Разработка образовательных программ: локальные ответы на глобальные вызовы высшего образования. Монография / Аида Сагинтаева, Айжан Мусина, Алия Сулейменова, Руслан Каратабанов, Кайрат Куракбаев, Дункан Пристли, – Нур-Султан: Высшая школа образования Назарбаев Университета, 2021. – 236 с.

2. Bhushan, S., & Mohan, A. (2017). Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local: Chapter 5. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local (pp. 315-329). Girona: Global University Network for Innovation

3. Молодые казахстанцы называют семью, здоровье и дружбу ключевыми ценностями. // www.inform.kz/ru/molodye-kazahstancy-nazyvayut-sem-yu-zdorov-e-i-druzhu-klyuchevymi-cennostyami_a3877508

4. Ценности и идеалы нового поколения // <https://kazpravda.kz/n/tsennosti-i-idealy-novogo-pokoleniya/>

5. Недостатки в дошкольном образовании назвали в Казахстане // www.inform.kz/ru/nedostatki-v-doshkol-nom-obrazovanii-nazvali-v-kazahstane_a3870997

6. What are the core values, principles and competencies of the United Nations? // <https://unitedcareercoalition.org/questions-and-answers-about-united-nations-blog/what-core-values-principles-competencies-gender-diversity-united-nations>

7. Yazar, T., & Tural, Özgür. (2020). Trends of Values Education Research in Turkey: A Content Analysis of Published Articles. *Dinamika Ilmu*, 20(2), 267-290.

8. Desired Outcomes of Education // <https://www.moe.gov.sg/education-in-sg/desired-outcomes>

9. OECD Future of Education and Skills 2030. Conceptual learning framework // <https://www.oecd.org/education/2030-project/teaching-and->

learning/learning/attitudes-and-

values/Attitudes_and_Values_for_2030_concept_note.pdf

10. Ahn Byung-il. Progress of Character Education Promotion Act // <http://www.koreaherald.com/view.php?ud=20170709000048>

11. Advancing 21st Century Competencies in South Korea // <https://asiasociety.org/files/21st-century-competencies-south-korea.pdf>

12. Budi Mulyadi. Early Childhood Character Education in Japan // https://www.e3s-conferences.org/articles/e3sconf/pdf/2020/62/e3sconf_icenis2020_07063.pdf

13. Стратегия развития воспитания в Российской Федерации на период до 2025 года / <http://council.gov.ru/media/files/41d536d68ee9fec15756.pdf>

14. Beth Simone Noveck. Solving Public Problems. A Practical Guide to Fix Our Government and Change Our World / <https://yalebooks.yale.edu/book/9780300230154/solving-public-problems/>

Беркутова Екатерина Александровна

главный эксперт Института общественной политики
партии «АМАНАТ»

РОЛЬ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ СОЮЗОВ В УКРЕПЛЕНИИ ЦЕННОСТИ ТРУДОЛЮБИЯ В НОВОМ КАЗАХСТАНЕ

Государственные институты и общество Казахстана в данный момент переживают период кардинальной трансформации. Параллельно с масштабными политическими и экономическими реформами начата работа по общественной консолидации на основе общенациональных ценностей.

В рамках последнего направления ключевую роль здесь играет новый консультативно-совещательный орган при Президенте РК - Национальный курултай. В первый состав этого органа вошли 117 человек. Ожидается ротация его членов, что обеспечит плюрализм мнений на данной площадке.

В своем выступлении в ходе первого заседания Национального курултая в июне 2022 года Глава государства Касым-Жомарт Кемелевич Токаев остановился на важности трудолюбия в привязке к общенациональной идее построения Нового Казахстана.

Президент сделал акцент на том, что только трудолюбие делает страну процветающей, главным ключом к успеху является труд. По мнению К.Токаева, трудолюбие должно стать нашей основной ценностью, качеством, определяющим характер нации.

Глава государства также сфокусировал внимание на том, что наиболее почитаемым, уважаемым человеком в Новом Казахстане должен стать трудолюбивый человек, молодежи необходимо прививать уважение к честному труду.

В дальнейшем посредством видеообращения в ходе внеочередного VI съезда молодежного крыла партии «АМАНАТ» в июле т.г. Президент обозначил трудолюбие как один из важных приоритетов для молодежи Нового Казахстана наряду со стремлением к знаниям и патриотизмом.

Следует отметить, что ряд ученых считает труд необходимым условием для полноценного существования и развития современного общества. Существует также мнение, что качество жизни определяется качеством труда, а существование постиндустриального общества возможно, если оно увеличит свою экономическую и деловую активность, если труд станет для человека абсолютной, базовой ценностью.

В Казахстане наблюдается определенный дисбаланс в отношении к различным профессиям, в особенности, рабочим. Отдельные из них не пользуются уважением или даже считаются постыдными.

В национальном докладе НИЦ «Молодежь» «Молодежь Казахстана - 2021» приводятся данные Ассоциации вузов Казахстана о том, что наиболее популярными среди абитуриентов являются специальности, на которые конкурс при поступлении был высок с периода возрождения престижа высшего образования. Так, абитуриенты отдают предпочтение таким направлениям подготовки, как международные отношения, юриспруденция, таможенное дело, журналистика, дизайн, финансы, учет и аудит, менеджмент, государственное и местное управление.

В то же время, по данным Бюро национальной статистики РК о численности и потребности в кадрах крупных и средних предприятий Республики Казахстан в 2021 году, в разрезе видов экономической деятельности наибольшее число вакантных рабочих мест сложилось в промышленности и в сфере транспорта и складирования.

В связи с этим первоначальной задачей является повышение престижа рабочих профессий, укоренения в обществе понимания того, что любая профессия важна и должна пользоваться уважением.

Одним из инструментов в данном направлении выступает проведение чемпионатов «WorldSkills Kazakhstan» и участие в соответствующих соревнованиях на международном уровне. WorldSkills – организация, которая занимается популяризацией рабочих профессий, повышением стандартов профессиональной подготовки.

Казахстан с каждым годом улучшает свои позиции в мировом рейтинге WorldSkills. Если по итогам чемпионата 2015 года Казахстан занял 50-е место, то в конце прошлого года республика расположилась на 14-й строчке рейтинга.

Одним из ключевых игроков в области труда среди общественных организаций являются профессиональные союзы. Населению и государству необходимы эффективные профсоюзы в силу того, что именно профессиональные союзы выполняют функцию агрегирования и артикулирования интересов и требований работников, касающихся сферы трудовых отношений (условия труда, оплата труда, социальные гарантии работников и др.).

На современном этапе масштабных преобразований профессиональные союзы могут взять на себя новый функционал по популяризации ценности трудолюбия в обществе, что в перспективе позволит им укрепиться и стать одним из важнейших институтов Нового Казахстана.

На данный момент в Казахстане действует три республиканских профсоюза: Федерация профсоюзов РК, содружество профсоюзов Казахстана «Аманат» и республиканское объединение профсоюзов «Казахстанская

конфедерация труда». В республиканские профсоюзные объединения входят 39 отраслевых и 20 территориальных профсоюзов.

Крупнейшим профсоюзным объединением республики выступает Федерация профсоюзов РК (ФПРК). По данным этой организации, она объединяет порядка 2 миллионов человек. ФПРК является также старейшим объединением, занимающимся защитой трудовых прав. Она - официальная преемница Федерации профессиональных союзов Казахской ССР, история которой уходит в начало XX века.

Республиканские профсоюзные организации, помимо участия в составлении и подписании генерального соглашения с республиканскими объединениями работодателей и Правительством Республики Казахстан, продвигают свою повестку через сотрудничество с политическими партиями и другими общественными организациями, в представительных органах власти.

Необходимо признать, что, несмотря на предпринимаемые усилия по защите трудовых прав наемных работников, деятельность профсоюзов вызывает критику в обществе. В частности, их обвиняют в зависимом положении от государства, формальной активности, слабой позиции по отстаиванию интересов своих членов.

С учетом изменений во взаимоотношениях между обществом и государством после январских событий, принятых на республиканском референдуме поправок в Конституцию РК, а также процессов в структуре экономики страны сегодня назрела необходимость реформирования работы профсоюзов и поиск новых механизмов их развития.

В рамках модернизации работы профессиональных союзов страны с общественно-политической точки зрения одним из современных направлений их деятельности может стать продвижение ценности трудолюбия в Новом Казахстане.

Учитывая организационный потенциал профессиональных союзов и их разветвленную сеть, они могут добиться значительных успехов в данном направлении. Среди молодежи, к примеру, ФПРК может работать через свой молодежный совет «Келешек».

Молодежный совет является консультативно-совещательным органом ФПРК, состоит из представителей отраслевых и территориальных профсоюзов. В 2021 году ФПРК вместе с «Келешек» запустила проект «30 Еңбек Елшісі», по итогам которого «послы труда» должны были прививать молодежи ценности труда и работать по другим направлениям.

Таким образом, активное участие ФПРК в укреплении ценности трудолюбия создаст взаимовыгодную ситуацию для государства, самих профсоюзов и общества. Так, профсоюзы будут участвовать в реализации курса реформ Президента РК и посредством этого упрочат свое положение в общественно-политической системе страны. Как следствие, они смогут более эффективно выполнять функции по защите трудовых прав, работающих казахстанцев.

Список литературы:

1. Выступление Президента Республики Казахстан Касым-Жомарта Токаева на первом заседании Национального курултая. 16.06.2022/

<https://www.akorda.kz/ru/vystuplenie-glavy-gosudarstva-na-pervom-zasedanii-nacionalnogo-kurultaya-165936>.

2. Токаев обозначил три приоритета для молодежи Нового Казахстана. 12.07.2022/ <https://kazpravda.kz/n/tokaev-oboznachil-tri-prioriteta-dlya-molodezhi-novogo-kazahstana/>

3. Евдокимова, К.В., Моджина Н.В. Ценность труда на современном этапе // Молодой ученый. - 2014. - № 11 (70). С. 314-316./ <https://moluch.ru/archive/70/12058/>.

4. Трубицын Д.В. Модернизация России и стран Востока: опыт философской интерпретации / - Новосибирск: Наука, 2010.

5. Национальный доклад НИЦ «Молодежь Казахстана – 2021»/ <https://eljastary.kz/upload/iblock/0e6/1xtjt7dlq0xu1a7hjm540sw3fxzdhycd.pdf>

6. 70 победителей Республиканского чемпионата «WORLD SKILLS KAZAKHSTAN- 2021» получили приглашения на работу от крупных компаний страны 10.12.2021/ <https://dknews.kz/ru/v-strane/210480-70-pobediteley-respublikanskogo-chempionata>

7. В Федерации профсоюзов дан старт проекту «школа профсоюзного лидера». 27.04.2022/ kasipodaq.kz/2022/04/27/v-federacii-profsoyuzov-dan-start-proe/

8. История Федерации профсоюзов Казахстана/ <https://kasipodaq.kz/about/история/>

9. О молодежном совете «Келешек» / <https://kasipodaq.kz/activity/young/>

10. О проекте «30 Еңбек Елшісі»/ <https://kasipodaq.kz/wp-content/uploads/o-proekte-30-ЕҢБЕК-ЕЛШІСІ.pdf>

Ванхемпинг Элина

профессор, доктор PhD в области социальных наук,
ректор Скандинавского института академической мобильности (Финляндия)

ЕВРОПЕЙСКИЕ ПРАКТИКИ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА: ФИНСКИЙ ОПЫТ

Тематический контент и базовая риторика данного выступления построены в соответствии с ключевыми теоретико-методологическими модулями, содержащимися в названии настоящего международного научного форума. В формулировке «Ценностные ориентиры Нового Казахстана: вызовы современности» фиксируется генезис аксиологической компоненты общественного развития, претерпевающей свои изменения в условиях взаимодействий и взаимовлияний с вызовами современности.

Следует подчеркнуть, что такая постановка проблемы детерминирует актуальность обращения исследовательского внимания к локальным спецификам и глобальным особенностям современных вызовов. Обозначенный

«локально-глобальный» фокус ценностного нарратива, направлен на поиск ответов на следующие вопросы.

Каким образом в отдельно взятых странах сохраняется ценностный репертуар традиционных национальных ценностей. Какие локальные и глобальные факторы детерминируют их развитие и перезагрузку. Какими ведущими акторами и стейкхолдерами формируется контент современной аксиологической направленности общественного развития. Сколь интенсивно созданный контент транслируется в массовом коммуникативном пространстве. Каково его воздействие на общественное сознание.

Европейские практики формирования и развития человеческого капитала в течение последних лет целенаправленно взаимосвязаны с продвижением риторики общечеловеческих ценностей, заточенной под демократические идеи правозащитного бэкграунда, мультикультурализма, противодействия дискриминации, расизму, харрасменту. Значительное место занимает гендерная тематика в аспекте соблюдения прав гомегендерных меньшинств. Аксиологическая компонента представлена в репертуарном континиуме проблем гуманитарных мигрантов, беженцев. Продвигаются ценностные ориентиры инклюзии в широком смысле, как процессе включения человеческого капитала «новых европейцев» в мейнстрим европейских практик на основаниях соблюдения прав человека. Ценностные ориентиры, закреплённые в современных европейских практиках формирования человеческого капитала, прочно взаимосвязаны с идеями равенства, социальной справедливости, мирного сосуществования [4].

Ключевой триггер аксиологической перезагрузки носит глобальный характер и детерминирован глобальными вызовами современности, зафиксированными во всех ведущих программных документах Евросоюза, Организации Объединённых Наций. В перечень глобальных вызовов включены демографические проблемы, угрозы климатических коллапсов и загрязнение природы, проблемы бедности, вопросы мира и разоружения. В документах ООН о целях устойчивого развития отмечено, что современному поколению предстоит покончить с крайней нищетой, победить в борьбе с изменением климата, преодолеть несправедливость и гендерное неравенство (<https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/sustainable-development-goals/>).

В современном западном научно-исследовательском дискурсе, касательно ценностного репертуара современного европейского комьюнити в части развития человеческого капитала, целесообразно классифицировать следующие кластеры аналитики. Во-первых, это официальный контент, транслируемый Евросоюзом касательно своих политик, принципов и ориентиров. Сюда относятся ключевые доклады и программы по достижению Целей Устойчивого Развития во всем их тематическом многообразии. Во-вторых, кластер научно-исследовательских продуктов, созданных в университетском секторе в рамках грантов ЕС. В-третьих, кластер научной аналитики, транслируемой в рамках профессионально-ориентированных исследований, проводимых в целях совершенствования подготовки специалистов социальной сферы, образования, гуманитарной помощи и сопровождения [1], [2].

Особое значение для понимания ценностных ориентиров современной Европы имеет также анализ наиболее популярных произведений литературы,

кинематографа, созданных европейскими авторами, в которых не только фиксирована аксиологическая рефлексия криэйтора, но и отражён общий ценностный тренд современного сообщества.

Вышеуказанный методологический подход был реализован в нашем исследовании, результаты которого, связанные с ценностной составляющей, мы частично озвучиваем в данном выступлении. В исследовании изучены наиболее распространённые ценностные ориентиры современных финнов с учётом их поколенческих особенностей. В данном выступлении мы обращаем внимание на финский исследовательский компонент касательно трансформаций ценностной сферы общественного сознания и человеческого капитала Финляндии, закреплённых в современной риторике финского аналитического дискурса [1], [2], [5].

Следует также обратить внимание, что в нашем исследовании мы предприняли попытку изучить финскую ценностную культуру и ценностную культуру этнических меньшинств, являющихся резидентами Финляндии. Данный вопрос очень деликатный в части его политкорректности. Мы соблюдаем все этические нормативы в части формулировок выводов относительно заявленных целевых групп.

Проведённые интервью, анализ протоколов социально-антропологический наблюдений погружения в комьюнити позволяют констатировать незначительную полярность ценностных ориентиров старшего и среднего поколения с одной стороны, и молодёжи, подростков, с другой стороны, в отношении семейных ценностей среди финской когорты респондентов.

Финны до 1975 года рождения в создании семьи больше ориентированы на брак, заключённый официально. Воздерживаются от оценок гомогендерных браков, либо не приветствуют их. В возрастной когорте 1976–1999 годов рождения превалирует одобрительный контент в части гражданских браков, индифферентное и позитивное отношение к гомогендерным бракам и семьям. Финская возрастная молодёжная когорта 2000–2012 годы рождения разделяет семейные ценности старшего и среднего поколения, но более толерантна и одобрительна в части права выбора гендерной самоидентификации в процессе жизни, гендерного разнообразия и гомогендерного семейного партнёрства.

Ценности в части трудолюбия, равенства рабочих профессий и профессий умственного труда, законопослушности, соблюдения демократических принципов справедливости фиксируются на уровне реалий социальной повседневности в форме поведенческих стереотипов соблюдения общественного порядка, высокой учебной ответственности, соблюдения правил трудовой дисциплины, в культуре профессиональных коммуникаций. Данные выводы подкреплены конкретными кейсами и интервью, собранными в процессе исследования.

Следует заметить, что этническая самоидентификация, религиозная самоидентификация в молодёжной среде носит более размытый и не столь определённый, устойчивый характер, как это присуще пространству ценностных ориентиров старшего и среднего поколений финского сообщества. Имеет место тренд на рост межрасовых браков мужчин старшего поколения и

молодых женщин из азиатских стран (Таиланд, Филиппины). В последние годы этот тренд распространился и на молодёжную когорту [2].

Сравнительный анализ с установками на институт семьи и брака среди казахстанской молодёжи показывает значительное доминирование установок на брак с учётом этнической и религиозной самоидентификации. Финская молодёжь более толерантно и свободно вступает в брачные и добрачные отношения, не ориентируясь на этно-религиозный фактор, согласно продвигаемым принципам мультикультурализма и свободы выбора самоидентификации. Что касается резидентов Финляндии, представителей этнических меньшинств из мусульманских стран Африки, арабских стран, то здесь фиксировано более строгое следование семейным ценностям, принятым на исторической родине, особенно среди старшего и среднего поколения. Весьма ограничены ростки феминизации в данной когорте респондентов.

Ценности общества массового потребления прочно вошли в общественное сознание населения многих стран мира. Исследовательская компаративистика ценностных ориентиров казахстанской и финской молодёжи на основе выборочного сравнения мнений стажеров Скандинавского Института академической мобильности, а также результаты интервью и кейс-стади показывают, что значительное место в ценностном бэкграунде казахстанских респондентов занимают ориентиры на материальный успех, высокое положение в должностной иерархии, наличие неравенства в отношении профессионального статуса рабочих и менеджерских профессий. Аксиологической значимостью обладают такие внешние атрибуты социальной успешности, как фирменные бренды одежды, обуви, автомобиля респондентов. Фиксируется приоритет положения «казаться успешным» над «быть успешным». Социальная успешность выстраивается в прямой зависимости от атрибутов материального достатка [2].

Семейные ценности в общественном сознании респондентов достаточно прочны и выстроены в традиционном конструкте гетерогенных, мононациональных браков, с устоявшимися традициями заключения браков в благоприятный репродуктивный период от 18 до 29 лет. Высок авторитет родственных, семейных связей, почитание и уважение родителей и старших родственников. Фиксируется стойкость обременительных традиций торжественных обедов (тоев) по широкому спектру событий семейных историй. Особой спецификой обладает феномен шейминга. (Что есть стыдно в казахстанском общественном сознании). Большинство респондентов подчеркнули, что стыдно быть бедным, стыдно не пригласить сельчан, соседей, нужных людей на свадьбу, юбилей, поминки и т.п., стыдно не быть таким как все. Констатируется ценность внутрисемейной, междоусобной, соседской поддержки. Следует заметить, что данный ценностный ряд репрезентативно фиксирован в продуктах современного казахстанского кинематографа.

Ценности гражданской идентичности фиксированы в респондентской когорте менее явно, чем семейные ценности и ценности, связанные с трудом, но значительно преобладают над степенью выраженности ценности общества массового потребления, уступая первым приоритет в иерархии предпочтений. Следует заметить, что финская молодёжь менее ориентирована на ценности общества массового потребления. Роль материальных атрибутов социальной

успешности не имеет явно доминирующего значения. Фирменный бренд одежды, обуви, автомобиля не обозначен как актуальный ценностный индикатор. Ведущим ценностным ориентиром является труд и трудовой бэкграунд. Важно иметь устойчивое положение на рынке труда вне зависимости от иерархического положения. Иметь трудовой контракт постоянный и работать долго, с уверенностью в завтрашнем дне на одном и том же месте. Представители финской молодёжи склонны к внутренней миграции на начальном этапе построения своей профессиональной карьеры.

Семейные ценности носят по-фински прочный характер. Это проявляется в традиционных семейных торжествах по поводу крещения новорожденного ребёнка, конфирмации в возрасте 15 лет, свадьбы, похорон. Особо семейные ценности сдержанного, но прочного внутрисемейного комьюнити демонстрируют церемонии в честь окончания гимназии, вуза, защит диссертаций. Торжества эффектны, но не помпезны и разумно коррелируют с материальными возможностями семьи. Заключение браков вынесено за рамки благоприятного репродуктивного возраста. Распространено совместное проживание гетерогенных пар без официальной регистрации брака.

Семейные ценности по-фински — ценности взаимоуважения супругов, детей, демократических начал суверенности интересов каждого, включая наличие обширного личного пространства в рамках занимаемой семьёй жилой площади. Взрослые дети живут отдельно от родителей. Забота о стариках на высоком уровне, но с привлечением специалистов. Это норма и показатель уважительного межпоколенческого семейного отношения с одной стороны и личностной самодостаточности лиц третьего и четвёртого возраста, с другой стороны [1], [2].

Ценности гражданской идентичности очень сильны в традиционной форме финскости у представителей среднего и старшего поколения. Финская молодёжь также демонстрирует высокий ценностный ресурс в части гражданской идентичности и патриотизма. Но фиксируется незначительная тенденция, которая имеет некоторую положительную динамику, в части размывания основ гражданской идентичности в части финского происхождения и финляндского гражданства.

Данные кейсы выявлены среди молодых людей, которые под воздействием мусульманских миссионеров, проживающих в Финляндии, приняли решение сменить свою конфессиональную принадлежность. Настораживает в таких кейсах не сколько факт смены религиозной самоидентификации, что находится в полном соответствии с демократическими правами граждан, а то, что молодые люди изъявляют желание отказаться от своих финских фамилий, не ценят достижения страны в части социальной защищенности граждан и их социального (материального) благополучия. Отдельным аспектом данного кейса ставится проблема «чистоты сделки» и выходит на уровень вопросов национальной безопасности. А именно, миссионеры каких направлений ислама продвигают свои идеи среди финской молодёжи, распространяя специальную литературу, проводя высокоэффективные беседы в части привлечения в свои ряды новых прихожан. Но этот вопрос уже выходит за рамки темы нашего выступления. Мы его озвучили исключительно потому, что, на наш взгляд, именно в Казахстане

накоплен богатый исследовательский и прикладной опыт в сфере борьбы с исламским экстремизмом. Возможно, именно казахстанские эксперты в этой сфере, могут быть наиболее эффективны при экспертизе и диагностике подобных кейсов в Финляндии [2].

Анализ стратегических документов, фиксирующих политики международных организаций, показывает специфику турбулентных изменений ключевых приоритетов мирового развития в современный период прогрессирующего обострения глобальных вызовов. Практически это выражается в том, что актуальность одного приоритета достаточно быстро меняется на актуальность другого, но уже с иным контентом и другой целевой группой. Так, глобальный приоритет борьбы с расизмом и гендерным равенством сменился пандемийной тематикой, а затем уступил вопросам, связанными с ситуацией в Украине. Чем больше транслируется в мировой риторике текстов об устойчивости общественного развития, тем менее устойчивым оно становится в своей социальной повседневности. В таких условиях следует как можно более чётко и своевременно осознавать современные вызовы, как глобального, так и локального характера, адекватно и эффективно реагировать на них [4].

Особой актуальностью в современную эпоху стремительной глобализации обретает и так называемый геэкономический след, который может иметь место или уже имеет место быть в процессе проведения трансформационных изменений, заточенных на транснациональную универсализацию [5].

Особое место в нем занимает также вопрос, касательно особенностей развития государства в условиях современной геэкономике, представленный в финской официальной экспертизе. Геэкономический след в условиях глобализации и транснациональной стандартизации имеет свою специфику и актуальность. Современная геэкономическая конкуренция определяет новые тренды общественного развития.

Прогнозы финских учёных, включая их рекомендационный пакет, касательно превенций геэкономической уязвимости национального экономического суверенитета может быть интересен для казахстанских экспертов, политиков, учёных [5].

Ценностные ориентиры развития человеческого капитала в предпандемийный и пандемийный периоды имеют свои глобальные детерминанты и локальные специфики.

Пандемийные детерминанты перезагрузки ценностных ориентиров актуализировались с 11 марта 2020, когда началась пандемийная эра локдаунов и прорыва в массовую цифровизацию.

Ситуация на глобальном уровне сложилась так, что и локальные страновые специфики изменились столь кардинально и стремительно, что на повестку дня выступили новые стратегические проблемы, для решения которых требовались иные инициативы и другие меры. Пандемийный кризис обрушился на все страны мира и правительства должны были экстренно реагировать на этот глобальный вызов [4].

Дополнительно следует указать на то, что современный мир развивается в условиях эскалации геэкономического противоборства и геэкономических

рисков. В связи с этим мы обращаем внимание на международный опыт стран Евросоюза, Финляндии и принимаемых ими мер по собственной геоэкономической независимости. Здесь мы это подчёркиваем отдельной строкой с тем, чтобы указать на стратегическую значимость в целях национальной безопасности государства применение грифа «Секретно» на некоторые экономические планы, которые в современных условиях напрямую определяют прочность суверенитета и целостности государства в целом [3]. Экономический фактор в сравнении и сопоставимости. Почти 7,5 миллиардов евро запланировано на финансирование Национального проекта РК «Качественное и доступное здравоохранение для каждого гражданина. «Здоровая нация» на пять лет, с 2021 по 2025 год. Для сравнения, согласно официальных данных из правительственных источников Финляндии в стране в 2019 году расходы на сферу здравоохранения составили 22 миллиарда евро [2].

Динамика реформирования ключевых направлений общественного развития Финляндии транслирует специфику общего мейнстрима отраслевых государственных реформ, проводимых в стране с учётом национальных ориентиров развития и генеральных линий политики Европейского Союза.

В современной европейской риторике касательно формирования и развития человеческого капитала достаточно явно представлена правозащитная тема, во всем её разнообразии, продвижение идей демократии, задач устойчивого развития, инициативы по достижению социального неравенства во всем мире, внимание к противостоянию дискриминации меньшинств. Это типичный тренд глобальной социально-экономической и политэкономической аналитики в настоящее время для большинства транснациональных международных организаций и университетских исследовательских структур Финляндии.

В многочисленных исследованиях целевыми группами выступают дискриминированные и сегрегированные мини-комьюнити и индивиды, тщательно отыскиваемые во всех проблемных полях глобальной и локальной арен общественного развития [1], [3].

К примеру, если о январских событиях 2022 года в Казахстане готовить доклад на конференцию или семинар, проходящий в рамках исследовательских проектных инициатив, исходящих от международных институций, то, согласно их концептуальным подходам и отборочным ожиданиям, тема и контент выступления должны носить не только явно правозащитный характер, что вполне логично и целесообразно, но и крайне желательно привлечь контент, ориентированный на проблемы неравенства особых групп притесняемых меньшинств. Такое видение темы и контента выступления будет более соответствовать ожиданиям экспертного сообществом названных выше проектов и полностью впишется в повестку дня проводимых научных мероприятий. Уход же в тематику именно казахстанских этнических меньшинств, вероятно, более актуальный для РК, чем, к примеру, гендерные меньшинства, потребует не только особой деликатности политкорректного рассмотрения в целях превенции потенциальных противоречий на национальной почве, но может и, попросту, не вписаться в предмет научных интересов названных выше институций и международных проектов [3].

Роль молодёжи в общественных движениях и протестных акциях. Максимальная доминантой правозащитной, расовой и гендерной риторики на фоне явной минимализации аспектов, связанных с национальной безопасностью, с угрозами мирному существованию, с рисками дисбаланса общественного согласия и возникновения новых «горячих точек» боевых действий, которые могут быть спровоцированы в результате инициатив по активизации общественных движений.

Следует заметить, что властные и силовые структуры, особенно полиция, рассматриваются некоторыми экспертами от исследуемых нами финских научных центров, как негативный ресурс, который стоит на пути всеобщей справедливости и благоденствия.

Также в ходе исследования было выявлено, что в подходах, транслируемых опрошенными экспертами, роль общественных движений и инициатив активистов несколько гиперболизирована и носит достаточно безапелляционный характер уверенности в их стратегической необходимости и приоритетной конструктивности для продвижения наиболее актуальных социальных трансформаций [3].

В результате анализа полученных ответов выявлена особая доминанта внимания международных экспертов к вопросам расизма, дискриминации маргинальных групп населения. Доминирует аналитическая оптика политизированного правозащитного дискурса с фокусом внимания на особые маргинальные группы населения и некоторую гипертрофию значения общественных движений для достижения социального равенства и справедливости.

Семантический аспект европейского ценностного пула сосредоточен на гуманизации и справедливости. Приведём выборочно этот лексический ряд. Европейские практики по формированию человеческого капитала направлены на обеспечение мер прозрачности, подотчётности, честности (transparency, accountability, integrity), (<https://ec.europa.eu/component-library/eu/about/eu-values/>).

Европейские ценности (the EU values) позиционируются как неотъемлемая часть европейского образа жизни и представлены следующим актуальным списком: инклюзивность, терпимость, справедливость, солидарность и недискриминация (inclusion, tolerance, justice, solidarity and non-discrimination). Ценностные ориентиры выстроены с учётом стратегических положений о неприкосновенности человеческого достоинства, об индивидуальных свободах, о принципах представительной демократии, принципе равенства, верховенстве закона и неукоснительного соблюдения прав человека. (Human dignity, freedom, democracy, equality, rule of law, human rights), (EU Charter of Fundamental Rights. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012P%2FTX>).

Завершая выступление, мы настоятельно хотим обратить внимание на то, что особое значение при формулировке актуальной тематики от исследовательского поля конкретной страны должна играть, всё-таки, не «глобальная мода на актуальное» (при всем глубоком уважении к выдвинутым положениям), а локальное актуальное с учётом всего социально-экономического многообразия страновой социальной повседневности в целом.

Список литературы:

1. Ванхемпинг Э. Г., Иванищева Н. А., Петренко Е. И. Дизайн образования в парадигме «Университет 4.0»: монография. – СПб.: Издательско-полиграфическая ассоциация высших учебных заведений, 2021. – 227 с.
2. Ванхемпинг Э. Г., Сальцева С. В., Сейдуманова А. С. Прыжок в «цифру»: трансформации образования в условиях глобальной дигитализации. — СПб.: Издательско-полиграфическая ассоциация высших учебных заведений, 2020. — 288 с.
3. Сатыбалдин А.А., Ванхемпинг Э.Г., Рузанов Р.М., Жарлыгасинов Т.М. Противокоррупционные меры в системе здравоохранения в период пандемии. Economics: the strategy and practice. 2022;17(1):6-18. <https://doi.org/10.51176/1997-9967-2022-1-6-18>
4. Helwig, N. (2020). EU strategic autonomy: A reality check for Europe’s global agenda. FIIA Working Paper, 119. <https://www.fii.fi/en/publication/eu-strategic-autonomy>
5. [Wigell Mikael, Matthias Deschryvere, Christian Fjäder, Niklas Helwig, Ville Kaitila, Heli Koski, Josi Seilonen, Arho Suominen. Europe Facing Geoeconomics: Assessing Finland’s and the EU’s Risks and Options in the Technological Rivalry. Prime Minister’s Office, Helsinki, 2022](#)

Елюбаев Риззат Берикович

Докторант образовательной программы «Политология»
ЕНУ им. Л.Н. Гумилева

НОВЫЙ КАЗАХСТАН: ТРАНСФОРМАЦИЯ РЕГИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ

Говорить об актуальности данной темы можно без сомнения, поскольку одним из серьезных глобальных вызовов современности является проблема неравенства социально-экономического развития стран, регионов, отдельных районов и населенных пунктов внутри стран, а также значительные различия в качестве и уровне жизни населения, проживающего на этих территориях.

Мировая практика свидетельствует, что отсталые и малоосвоенные территории, как правило, не могут самостоятельно выйти из кризиса. Здесь в обязательном порядке нужна существенная государственная поддержка целевого назначения. При этом, чем выше неоднородность страны в региональном плане, тем сложнее ее развитие, тем больше требований к региональной политике.

В проблеме политико-экономической безопасности Казахстана ключевую роль играет региональный аспект, поскольку исходит из реализации идей национального единства, недопущения сепаратизма в регионах, неконтролируемых процессов внутри страны.

Во внеочередном Посланий Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Новый Казахстан: путь обновления и модернизации» из

озвученных 10 новых инициатив 2 напрямую касается регионального развития. В частности, пункт 8 «Совершенствование административно-территориального устройства страны» и пункт 9 «Децентрализация местного самоуправления» [1].

В связи с этим органы государственного управления и экспертное сообщество уделяют большое внимание проблеме стратегического планирования регионального развития. Так как региональная политика является основой государственного регионального управления.

Суть проблемы очередной трансформации региональной политики заключается в том, что необходимо осуществить согласованное и взаимно неразрушающее развитие всех элементов пространственной сферы на конкретной территории и с учетом локальных условий.

Государственная региональная политика, регулирующая пути регионального развития, должна обеспечить эффективность государственной региональной политики на местах. В связи с этим, новые реалии требуют поиск новых методов управления регионами.

Реалии сегодняшних дней обострили актуальность и сделали востребованными научные результаты по проблемам исследования региональных рынков и взаимодействия субъектов региональной экономики в новых условиях геополитической неопределенности, обоснования концепции формирования и функционирования различных подходов к региональному развитию.

Вследствие этого, в современных условиях в государственном управлении регионы должны рассматриваться как многофункциональная и многоаспектная система.

Огромная разница между плотностью населения областей и в их социально-экономическом развитии являются основными факторами поиска оптимальной модели административно-территориального устройства Республики Казахстан.

Политические реформы К.К. Токаева ориентированные на децентрализацию власти и обновления системы территориального устройства должны поспособствовать повышению эффективности властных институтов на местах.

Также после создания трех новых областей наблюдается улучшение логистики, так как большинству граждан, проживающих в небольших населенных пунктах отпала необходимость ездить за сотни километров для решения бытовых вопросов. При этом сама власть тоже становится ближе к населению. Поскольку политические реформы ведут к ежегодному расширению пула выборных акимов, тем самым актуализируя для власти важность понимания точечных проблем на местах.

Важно чтобы новая административно-территориальная реформа стала определенным «катализатором» для экономики [2].

Так как появление новых городов открывает широкие возможности для инфраструктурных проектов, строительной отрасли, малого и среднего бизнеса.

Между тем нельзя не упомянуть существующую в Казахстане проблему моногородов, которых более 80 городов, из них порядка 27 – это моногорода со сложной социально-экономической ситуацией.

К примеру, в созданной Улытауской области, существующие крупные агломерации являются моногородами. Поэтому считаем, что диверсификация территориального управления улучшит положение многих населенных пунктов, у которых появятся возможности для дальнейшего развития.

Государственная программа развития регионов на 2020-2025 годы и национальный проект «Сильные регионы - драйвер развития страны» являются недостаточными [3].

Потому что, на наш взгляд, региональная политика в Казахстане должна отталкиваться от следующих приоритетов: 1) Прочная научно-методическая основа регионального развития; 2) Определение новых подходов в управлении регионами; 3) Масштабное улучшение инфраструктуры регионов; 4) Повышение качества жизни в регионах страны.

За тридцатилетний период в Казахстане применялись различные подходы в вопросах регионального управления и развития, к примеру, теория регионального ядрообразования, теория осей развития и теория кластеров. Однако из-за вышеуказанной слабой теоретической базы и хаотичного исполнения, перечисленные подходы оказались провальными. Данное обстоятельство вновь обуславливает необходимость научно-методического сопровождения регионального развития.

Например, к чему может привести заявленные ранее меры по увеличению доли городского населения в стране.

Вторая большая часть изменений относится к вопросам управления. В данный момент, мы наблюдаем биполярное (дуальное) представление о регионе как объекте управления (централизация и децентрализация).

Становится очевидным, что Президентом К.К Токаевым делается упор именно на вторую составляющую.

Существуют общепринятые различные типы децентрализации: фискальная, административная и политическая/демократическая.

Опустив иные трактовки, необходимо понимать термин «децентрализация» как частичную передачу власти и ресурсов от центрального правительства местным органам власти, органам самоуправления и гражданскому обществу.

Здесь важно создание необходимых условий и структур, которые позволили бы людям контролировать деятельность государственных должностных лиц и возложение на них ответственности по регулярному предоставлению общественности отчетов о своей деятельности.

Ныне существующие подходы о влиянии децентрализации условно могут быть разделены на две группы.

Во-первых, ряд исследований продвигают децентрализацию в качестве решения для лучшего исполнения обязанностей, повышения качества и подотчетности местных органов власти, лучшего реагирования на потребности и ожидания граждан, расширения их участия в процессе принятия решений на местном уровне.

Во-вторых, в то же время растущее количество исследований в разных странах, которые проводят децентрализацию, свидетельствует о том, что эта политика не принесла ожидаемых положительных результатов [4].

В связи с этим нужно учитывать потенциальные негативные последствия, такие как ухудшение качества предоставляемых государственных услуг, захват власти местными элитами и неудовлетворительное улучшение подотчетности местных органов власти.

Из вышесказанного следует, что на постоянной основе необходимо анализировать как положительные, так и отрицательные результаты политики децентрализации.

Особо отметим, что основным мотивом возобновления, застывшей политики децентрализации в Казахстане является необходимость демократизации системы управления.

Благодаря реформам по децентрализации, в частности, созданием законодательной базы органов местного самоуправления, делегирование им сохранения и самостоятельного расходования части собранных налогов, а также создание местных представительских советов, избираемых гражданами напрямую, являются основными достижениями данной политики в контексте ее влияния на подотчетность местных акимов.

Как утверждает независимый эксперт Акрам Умаров: «Теперь граждане де-юре, напрямую связаны с местными органами власти путем выплаты им подоходных и имущественных налогов, создания механизма маслихатов, который должен отчитываться перед населением и представлять его интересы в отношениях с местными органами власти, которые напрямую назначаются вышестоящими органами» [5].

А также можно сделать вывод, о том, что уже реализуемое внедрение системы выборов местных акимов в сельской местности может стать начальным этапом постепенного внедрения прямых выборов в районные органы власти, а на более поздних этапах и акимов областей.

Ярким примером, обнажившим накопленные вопросы, стала распространение коронавирусной инфекции, которая оказала серьезное воздействие на системы госуправления в различных странах мира.

Таким образом, неготовность местных властей к подобным чрезвычайным ситуациям, отсутствие необходимых ресурсов в регионах страны, а также сложившаяся практика ориентирования руководителей на местах на центральные органы власти стали основными причинами возникших проблем. Более того, отсутствие конкретных механизмов постоянного диалога с населением, последовательного аргументирования принимаемых ограничительных мер и недостаточная подотчетность местных органов власти населению не способствовали улучшению ситуации, что в свою очередь вновь актуализировало вопросы о пересмотре региональной политики.

Исследователи Школы Мунка по глобальным вопросам и публичной политики (The Munk School of Global Affairs and Public Policy University of Toronto) в настоящее время занимаются определением и развитием понятия «глоколизация», которое предусматривает превращение определенных локальных мест (села, районы, области) в значимые глобальные регионы.

Исходя из этого, интернационализация экономики подразумевает как международное экономическое сотрудничество, так и международное движение капитала. В процессе международного экономического сотрудничества между странами и народами развиваются устойчивые хозяйственные связи,

воспроизводственный процесс выходит за рамки национальных границ и микрорегионы выходят на глобальную арену.

Так как глобализация может быть представлена на микро - и макроуровнях.

В данных обстоятельствах важной задачей является разработка новой государственной региональной политики, исходящей из национально-культурных, социально-демографических, природно-климатических, хозяйственных реалий, а также исторических особенностей формирования и развития регионов Казахстана.

Будущие разработанные рекомендации по совершенствованию региональной политики уверены, дадут мощный импульс и возможность становления регионов Казахстана с далеко идущими амбициями и планами, продвигая демократические ценности на региональном уровне посредством механизмов постоянного и прямого действия, эффективных каналов диалога, общественного контроля и коммуникаций.

Список литературы:

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Новый Казахстан: путь обновления и модернизации» от 16.03.2022. [Электронный ресурс]: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1623953>

2. Указ Главы государства Касым-Жомарта Токаева «О некоторых вопросах административно-территориального устройства Республики Казахстан» от 04.05.2022. [Электронный ресурс]: <https://akorda.kz/ru/o-nekotoryh-voprosah-administrativno-territorialnogo-ustroystva-respubliki-kazahstan-44522>

3. Государственная программа развития регионов на 2020-2025 годы. [Электронный ресурс]: <https://primeminister.kz/ru/gosprogrammy/gosudarstvennaya-programma-razvitiya-regionov-na-2020-2025-gody-9111157>

4. Grindle M. Going Local: Decentralization, Democratization, and the Promise of Good Governance. - Princeton University Press, Princeton. – 2014. – 155 p.

5. Модный тренд прошлого: как проходила реформа децентрализации в Казахстане? [Электронный ресурс]: <https://cabar.asia/ru/modnyj-trend-proshlogo-kak-prohodila-reforma-detsentralizatsii-v-kazahstane>

Жаркенова Светлана Бахытовна
НАО «Фонд Отандастар», эксперт,
кандидат юридических наук, ассоциированный профессор

**ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА ЗАРУБЕЖНЫХ
СООТЕЧЕСТВЕННИКОВ КАК ОДИН ИЗ ЦЕННОСТНЫХ
ОРИЕНТИРОВ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНА**
(на примере сферы профессионального образования)

Прошедший недавно референдум по внесению поправок в Конституцию Республики Казахстан показал уровень общественно-политической активности населения страны. Обновленная Конституция Казахстана определяет ценностные ориентиры нового Казахстана, одним из которых является государственная поддержка зарубежных соотечественников, в первую очередь, этнических казахов.

Сегодня серьезным вызовом современности стал миграционный процесс, который в условиях двадцать первого века превратился в «проблему мирового значения», и одним из феноменов этого процесса является диаспора [1]. Эти изменения связаны с новой глубокой трансформацией мира, сопровождающейся перемещениями больших групп людей за пределы их исторической родины. О том, что это процесс не только динамично изменяющийся, но и постоянный, уже никто не спорит.

Для Казахстана политика государственной поддержки соотечественников, проживающих за рубежом, а также укрепление связей с казахской диаспорой, стали ценностными ориентирами сразу после получения государственной независимости. Были приняты важнейшие государственные документы, законодательные акты в сфере правового регулирования миграционных процессов, созданы специальные структуры, деятельность которых ориентирована на реализацию миграционной и репатриационной политики государства.

Сегодня эти ориентиры стали еще весомее, Казахстан демонстрирует свою приверженность к объединению соотечественников, главным образом, представителей казахской национальности, желающих вернуться на свою историческую родину. Теперь, когда уже прошло более трех десятилетий, можем говорить об определенных достижениях нашей страны в этой области: в результате репатриации в страну вернулось более миллиона этнических казахов, во многих странах с компактным проживанием казахов созданы казахские национальные культурные центры, налажены отношения с зарубежной диаспорой, усовершенствовано миграционное законодательство и т.д. Однако есть и проблемные вопросы, которые пока не удастся решить, в первую очередь это связано с отсутствием в Казахстане специального законодательного акта, направленного на правовое регулирование репатриации и государственную поддержку соотечественников, проживающих за рубежом. В этом направлении НАО «Фонд Отандастар» проделал большую работу, начиная от разработки проекта концепции репатриации этнических казахов и проекта закона о государственной поддержке соотечественников, заканчивая проведением общественных форумов с участием государственных органов, ученых,

политиков, представителей диаспор и общественности, где обсуждались эти документы, причем общественность однозначно выразила свое положительное мнение о необходимости таких документов. Значимость таких документов бесспорна, это подтверждает международный опыт. Наша страна имеет свой собственный опыт решения проблем в этой сфере, тем не менее, продолжает выстраивать новые подходы с учетом международного опыта.

Экспертами и специалистами НАО «Фонд Отандастар» был изучен международный опыт репатриации и государственной поддержки соотечественников, проживающих за рубежом, изучено законодательство целого ряда стран, таких как Израиль, Польша, Германия, Корея, Россия и других. Опыт большинства стран мира в этом вопросе является определённым – должен быть законодательный акт, регулирующий правовые аспекты репатриации и государственной поддержки зарубежных соотечественников. Причем опыт каждой из стран мира имеет свои особенности, обусловленные национальными, экономическими, правовыми и иными аспектами государственной политики. Если одни страны активно поддерживают репатриацию соотечественников, готовы создавать им благоприятные условия возвращения и с удвоенной энергией зовут к себе талантливую и перспективную молодежь, то другие страны открыто дают знать о том, что достаточно будет поддерживать связи с диаспорой, чтобы её представители не забывали этническую культуру, язык, а главное, участвовали в экономической жизни исторической родины путем инвестирования финансового, интеллектуального и иного капитала.

Сегодня НАО «Фонд Отандастар» собрал огромный теоретический и практический материал, который может служить источником для решения тех или иных вопросов в сфере репатриационной и миграционной политики Казахстана, досконально изучаются вопросы, связанные с жизнью этнических казахов за рубежом: в Китае, России, Монголии, Турции, Узбекистане, Кыргызстане, Туркменистане, Иране, Афганистане, в странах Европы, США и других странах, по некоторым данным, этнические казахи проживают в 43 странах мира.

Одним из важнейших направлений в сфере государственной поддержки зарубежных этнических казахов является международное сотрудничество в образовательной сфере.

26 мая 2022 года в ходе официального визита Президента РК К. Токаева в Кыргызстан подписано 13 соглашений и меморандумов. Казахстан увеличит количество квот для кыргызских студентов, речь шла о 50 грантах в восьми вузах нашей страны. В том числе «лицам казахской национальности, являющимся гражданами Кыргызской Республики, предоставляется до 20 мест для обучения (бакалавриат – 10, магистратура – 10) в организациях высшего и (или) послевузовского образования Казахстана по программам бакалавриата и магистратуры» [2].

Казахстан «ежегодно для этнических казахов выделяет до 1300 грантов в высшие и средние учебные заведения страны» [3, с. 150]. После завершения профессионального обучения часть выпускников решает вопросы трудоустройства в Казахстане, часть возвращается и вливается в поток трудовых ресурсов страны проживания.

Зарубежные этнические казахи работают в самых различных сферах экономики стран пребывания. Они представлены в разных профессиональных сферах: сельское хозяйство, сфера образования (школы, колледжи, высшие учебные заведения), сфера культуры и искусства, медицина, сфера услуг, частное предпринимательство и другие сферы. Например, в Узбекистане большая часть қандасов проживает в сельской местности, это означает, что они преимущественно заняты в профессиях сельскохозяйственного направления. Условия проживания, социально-экономический уровень развития страны, природно-климатические условия и другие факторы оказывают влияние на выбор казахской молодежью будущей профессии.

Как участник международного образовательного процесса, НАО «Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева» (г. Нур-Султан) принимает на обучение қандасов из других стран. Так, в ЕНУ им. Л.Н. Гумилева обучаются этнические казахи из разных стран. По данным Департамента международного сотрудничества университета, за последние 4 учебных года количество иностранных обучающихся составило следующее (табл.1) [4]:

Таблица 1.

Учебный год	Кол-во иностранных студентов из стран СНГ (чел.)	Кол-во иностранных студентов из стран дальнего зарубежья (чел.)
2018-2019	159	242
2019-2020	180	237
2020-2021	265	426
2021-2022	202	410

Статистика по этническим казахам (қандасам), обучающимся в ЕНУ им.Л.Н.Гумилева из стран ближнего и дальнего зарубежья, представлена следующим образом (табл.2):

Таблица 2.

Учебный год / Страны	Количество обучающихся этнических казахов из других стран (чел.)			
	Монголия	Китай	Россия	Узбекистан
2018-2019	64	145	21	108
2019-2020	151	55	26	80
2020-2021	259	122	25	82
2021-2022	289	138	109	25

Специальности, которые выбирают этнические казахи (қандасы), обучающиеся в ЕНУ им. Л.Н.Гумилева из стран ближнего и дальнего зарубежья, представлены в разрезе факультетов (табл.3):

Таблица 3.

Факультеты/специальности	Количество иностранных студентов			Всего
	2019-2020 уч.г.	2020-2021 уч.г.	2021-2022 уч.г.	
Архитектурно-строительный фак-т	58	68	64	190
Исторический факультет	7	9	6	22
Механико-математический фак-т	17	23	26	66
Транспортно-энергетический фак.	18	16	13	47

Факультет естественных наук	25	31	25	81
Факультет журналистики и политологии	29	38	35	102
Фак-т информ. Технологий	64	64	53	181
Фак-т международных отношений	37	36	32	105
Факультет социальных наук	39	50	50	139
Физико-технический факультет	28	20	15	63
Филологический факультет	51	78	74	203
Экономический факультет	34	60	49	143
Юридический факультет	10	42	9	61
Всего	417	535	451	1403

Данные показывают, что в ЕНУ им. Л.Н. Гумилева обучаются этнические казахи из Монголии, Китая, России и Узбекистана. Наибольшее количество обучающихся из других стран выбрали архитектурно-строительные, филологические (языковые) специальности, а также факультет информационных технологий. Следует отметить, что қандасы учатся и в других ВУЗах страны, среди них особо нужно отметить Казахский национальный университет им. Аль-Фараби (г. Алматы), Национальный аграрный университет (г. Нур-Султан).

Миграционный процесс имеет существенное влияние и на рынок труда. Например, приведем данные по Узбекистану и отметим, что наибольшая доля прибывших и выбывших приходится именно на Казахстан. Так, по официальным статистическим данным на социально-экономическое положение Узбекистана повлияли следующие процессы, для сравнения взяты данные за I квартал 2020 года и за I квартал 2022 года (табл.4):

Таблица 4.

Страны	Распределение прибывших из-за рубежа в Республику Узбекистан (за январь-март 2020 года к общему количеству прибывших из-за рубежа, %)	Распределение выбывших за рубеж из Республики Узбекистан (за январь-март 2020 года к общему количеству выбывших за рубеж, %)
Казахстан	167 чел / 34,1 %	1234 чел / 64,8 %
Таджикистан	140 чел / 28,6 %	15 чел / 0,8 %
Россия	96 чел / 19,6 %	557 чел / 29,2 %
Кыргызстан	35 чел / 7,1 %	18 чел / 0,9 %
Украина	6 чел / 1,2 %	-
Израиль	-	18 чел / 0,9 %
Другие страны	46 чел / 9,4 %	64 чел / 3,4 %
Страны	Распределение прибывших из-за рубежа в Республику Узбекистан (за январь-март 2022 года к общему количеству прибывших из-за рубежа, %)	Распределение выбывших за рубеж из Республики Узбекистан (за январь-март 2022 года к общему количеству выбывших за рубеж, %)
Казахстан	148 чел / 37,9 %	686 чел / 58,5 %
Таджикистан	49 чел / 12,6 %	19 чел / 1,6 %
Россия	86 чел / 22,1 %	346 чел / 29,5 %
Кыргызстан	22 чел / 5,6 %	11 чел / 0,9 %
Туркменистан	9 чел / 2,3 %	8 чел / 0,7 %
Другие страны	76 чел / 19,5 %	103 чел / 8,8 %

**Примечание:* Таблица составлена по данным сайта Государственного комитета РУ по статистике [5].

Как видим, сравнительный анализ данных этой таблицы позволяет полагать, что на картину миграции в Узбекистане существенное влияние оказывают этнические казахи.

Это еще раз подтверждает, что миграционные процессы являются серьезным вызовом в условиях современной глобальной реальности. Казахстану предстоит проводить в стране масштабную модернизацию политических и общественных институтов, использовать не только внутренний, но и внешний потенциал для решения экономических, демографических и кадровых вопросов.

Список литературы:

1. Торреальба А.А. Три основных подхода диаспоральной дипломатии во внешней политике // Актуальные проблемы экономики и права. 2017. Т.2, №2. - с.154-169. DOI: <http://dx.doi.org/10.21202/1993-047X.П.2017.2.154-169>

2. Протокол о внесении изменений в «Соглашение между правительством Республики Казахстан и правительством Кыргызской Республики о сотрудничестве в области образования от 4 июля 2006 года». 26.05.2022. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200000243>

3. Международный опыт взаимодействия и поддержки диаспоральных сообществ (информационный справочник). Под общей редакцией Н.А. Абыкаева. – Нур-Султан, 2020. – с.150.

4. Официальная статистическая информация по иностранным обучающимся, в том числе этническим казахам из других стран была предоставлена Департаментом международного сотрудничества ЕНУ им. Л.Н.Гумилева по запросу экспертов 26 апреля 2022 года.

5. Таблица составлена по данным сайта Государственного комитета Республики Узбекистан по статистике. Социально-экономическое положение Республики Узбекистан. Демографическая ситуация, 25.06.2022 - URL: https://stat.uz/ru/?preview=1&option=com_dropfiles&format=&task=frontfile.download&catid=190&id=471&Itemid=1000000000000 (за 2020 год); URL: https://stat.uz/ru/?preview=1&option=com_dropfiles&format=&task=frontfile.download&catid=374&id=2458&Itemid=1000000000000 (за 2022 год).

Жунисбекова Дана Алхановна

Южно-Казахстанский университет им. М.Ауезова,
кандидат педагогических наук, доцент

ПАТРИОТИЗМ КАК ОСНОВОПОЛАГАЮЩАЯ ЦЕННОСТЬ НАРОДА НОВОГО КАЗАХСТАНА

За 30 лет Независимости Республики Казахстан наше общество всегда опиралось на закреплённые в общественном сознании систему ценностей и идеалов, которые олицетворяют высокие устремления народа. Стране удалось создать собственную модель независимой национальной государственности, основополагающей ценностью которой является патриотизм, межэтнический и

межконфессиональный мир и согласие, национальное единство, объединенные вокруг национальной идеи «Мәңгілік Ел».

Стремление к созданию единой идеологии, основанной на патриотизме, любви к своей земле - достаточно сложная задача. Формирование у граждан высокого патриотического сознания, чувства гордости за свою страну, воспитание готовности к выполнению гражданского долга и конституционных обязанностей по защите интересов Родины посредством целенаправленного развития системы патриотического воспитания – вот основные цели патриотического воспитания современного общества [1, с. 1].

Идея патриотического воспитания, её актуальная необходимость признаётся в каждом государстве и является одним из главных направлений воспитания.

Понятие патриотизма имеет очень глубокое, труднооценимое значение. Патриотизм (от греч. - отечество, родина) - любовь к родине, чувство ответственности за её судьбу, готовность и способность служить её интересам и способствовать её успехам в сфере внутренней жизни и на международной арене. Чувство родины - это святое чувство. Поколение, выросшее и воспитанное на советском патриотизме, переживает эпохальные преобразования, которые коснулись буквально всех постсоветских государств, ведь появились новые государства со своей концепцией государственного строительства и государственности.

Каждый гражданин Республики Казахстан только тогда будет с честью носить имя «казахстанец», когда почувствует себя частью государства, в котором он живёт и трудится.

Для нравственного осознания этого понятия в душе и сердце каждого казахстанца, для практического осуществления патриотической гражданской позиции необходимо воспитывать в каждом человеке чувство казахстанского патриотизма.

Настоящий патриот – это человек который:

- осознаёт свою роль в жизни государства;
- любит свою Отчизну;
- предан своему народу;
- гордится историческим прошлым и настоящим Родины, заботится о её будущем;
- знает и уважает государственные символы и традиции народа;
- отличается активной гражданской позицией;
- проявляет интерес к общественным и политическим событиям, жизни республики;
- должен защищать Родину и её государственные интересы;
- знает государственный язык, русский и один из мировых языков;
- проявляет толерантность и уважение к представителям других национальностей и религий;
- испытывает чувство гордости за достижения своих земляков [2, с. 6].

Быть патриотом своей страны - всегда большая честь для любого человека, имеющего гордость и собственное достоинство. Но патриотами не рождаются, ими становятся. Причем патриотическое воспитание в уверенно развивающемся государстве не следует оценивать только как творческий

процесс. Это еще и борьба за молодежь, будущее страны, борьба против таких негативных явлений, как вынужденная миграция, рост преступности, наркомании, алкоголизма и экстремистских настроений [3, с. 1].

Работа по патриотическому воспитанию граждан, и в том числе детей и молодежи, требует дальнейшего совершенствования и развития. В сознании многих людей патриотическое воспитание подрастающего поколения сводится лишь к выполнению воинского долга, что значительно сужает содержание понятия патриотического воспитания. Патриотическое воспитание молодежи сегодня не в полной мере отвечает требованиям формирования патриотического сознания, в том числе государственного сознания, а также воспитания чувства верности и преданности своему Отечеству, готовности к выполнению гражданского долга и основных конституционных обязанностей. Казахстанский патриотизм - это нечто особое. Так как речь в данном случае идет об отношении многонационального народа Казахстана к одной, общей для представителей множества народов Родине.

Казахстанский патриотизм - это веское основание гордиться своей Родиной, которая одной из первых на постсоветском пространстве вырвалась вперед и строит новое государство, удивляя своими амбициозными, масштабными преобразованиями не только зарубежных политиков, лидеров государств, но и своих соотечественников. Поэтому мы должны воспитать у каждого гражданина, несмотря на его возраст чувство патриотизма за свою родину, восстанавливать утраченное в колониальные и в советское время государственное самосознание и эту философию, идеологию внедрять повсеместно.

Ведь всем известно, что человек с государственным мышлением будет почитать законы своего государства, он будет любить и беречь свое государство. Для этого должна быть выработана программа по формированию государственной идеологии и государственного сознания у граждан Казахстана.

Государственная идеология как система концептуально оформленных идей, представлений и взглядов на политическую жизнь отражает интересы, мировоззрение и идеалы государства и общества, играет важнейшую определяющую роль в развитии страны. Она необходима государству на каждом этапе его строительства, так как государственная идеология включает в себе огромный потенциал интеграции общества, социализации личности и самоидентификации государства в мировом сообществе.

Каждый гражданин благодаря самосознанию может способствовать реализации государственной идеологии, которая необходима обществу. Но необходимо отметить, что существует проблема формирования государственного самосознания как у подрастающего поколения, так и у граждан Республики Казахстан. Тем более всем известно и то, что государственное сознание формируется, прежде всего, на базе исторического сознания нации и народа. Действительно, ведь высочайший патриотизм заключен в страстном беспредельном желании блага своей родине. Любовь к своей родине, к своему народу должны соединиться у молодого поколения с чувством глубокого уважения к другим народам.

Важной составной частью казахстанского патриотизма являются его открытость миру, уникальный синтез восточной и европейской культур, особая

культура диалога. Казахстан - это пространство встречи степной и оседлой культур, тюркского и славянского миров, создавших неповторимый цивилизационный сплав, что особенно актуально в ситуации многочисленных современных противостояний. Из истории развития государств известно, что если вести неправильную патриотическую политику, то можно нажить беды. Об этом знают многие лидеры государств.

В нашем многонациональном государстве национальное и гражданско-патриотическое воспитание не разъединяет и не обособляет нации, а сближает их. Развитое патриотическое сознание предполагает понимание всех народов, живущих на территории страны, как единой семьи, каждый член которой уникален по-своему, в казахстанском патриотизме чувство гражданина сочетается с чувством малой родины, родной республики.

Развитие Казахстана как многонационального, многоконфессионального государства предполагает решение задач воспитания:

- любви к Отечеству и уважительного отношения ко всем народам Казахстана, к их истории, традициям, языкам, культурам, национальной чести и достоинству;
- любви к родному языку, культуре своего народа;
- уважительного отношения казахскому народу и понимания его роли в становлении и развитии казахской государственности;
- понимания русского языка как важнейшего средства межнационального общения и взаимосближения народов Казахстана;
- правового сознания и правовой культуры;
- глубокого уважения к общечеловеческим ценностям;
- веротерпимости, внимательного отношения к национальной и конфессиональной принадлежности человека, к этнокультурным и религиозным запросам людей;
- непримиримости ко всем формам проявления национализма, шовинизма, расизма; ненависти к геноциду, апартеиду, проповеди фашизма и иной расовой, национальной или религиозной исключительности.

Наша страна обладает всей необходимой совокупностью ярких особенностей и общепризнанных достижений, которые способны стать основой для осознания им себя как успешного и перспективного суверенного государства - признанного и уважаемого члена международного сообщества. Значимыми элементами казахстанского патриотизма, безусловно, должны стать традиционные символы и ценности национальной культуры, формирующие национальное самосознание и идентичность многонационального народа, и нашедшие свое выражение в таких значимых национальных брендах, как флаг, герб и гимн Казахстана [4, с. 1].

Эти три символа являются неотъемлемым атрибутом независимого государства. Наши государственные символы, символы суверенного Казахстана, являются гордостью каждого гражданина страны.

Взять, например, наш герб - он очень символичен и связан с историей казахского народа. На нем изображен шанырак. Шанырак - это святое понятие для любого казаха. Во-первых, он символизирует солнце. Во-вторых - семью,

единение. В Казахстане под одним шаныраком, как одна семья, живут 130 этносов. С двух сторон шанырака изображены головы коней. Лошадь также очень много значит в жизни степняка - на ней можно достичь любой цели, на ней наши предки воевали с врагами. Лошадь, в конце концов, самое красивое животное в степи. Венчает наш герб звезда. Путеводная звезда есть у каждого человека, а звезда на гербе - это путеводная звезда нашей республики.

Что касается флага, то всем известно, что голубой цвет - это цвет неба. На голубом полотнище помещено изображение солнца, а над солнцем парит орел. Орел - это символ свободы, независимости.

Наши государственные символы на различных международных мероприятиях вызывают у казахстанцев чувство гордости за свою страну. Например, когда наши спортсмены побеждают на соревнованиях и поднимается наш флаг, исполняется наш гимн. С другой стороны, благодаря успехам наших спортсменов, артистов и других казахстанцев, бывающих за рубежом, наши государственные символы становятся известными во всем мире, вызывают интерес к нашей стране.

В начале каждого учебного года во всех школах Республики Казахстан обязательно проводится линейка, и исполняется государственный гимн. Очень приятно видеть, как первоклассники поют гимн и прикладывают руку к сердцу. Дети знают, что это - гимн нашей страны, у них воспитывается чувство патриотизма. Гимн нашей страны, действительно, нравится всем казахстанцам, его слова может выучить любой ребенок. Очень правильно, что наш гимн, согласно Закону, может исполняться только на языке оригинала - поскольку государствообразующим этносом являются казахи. [5, с. 1].

Общеизвестно, что важнейшим механизмом, обеспечивающим культурную идентификацию, является язык. «Язык народа - лучший, никогда не увядающий и вечно вновь распускающийся цвет всей ее духовной жизни... В языке одухотворяется весь народ и вся родина... В светлых, прозрачных глубинах народного языка отражается, вся история духовной жизни народа... Язык есть самая живая, самая обильная и прочная связь, соединяющая отжившие, живущие и будущие поколения народа в одно великое, историческое и живое целое», утверждал К.Д. Ушинский. Итак, язык рассматривается как живой организм, в котором отражаются судьбы, думы и стремления народа. Формирование духовно богатой личности с развитым патриотическим чувством невозможно вне контекста национальной духовной традиции. Усвоение казахского языка означает приобщение к ней, погружение в сокровищницу казахской культуры.

Во все времена, при любой социально-экономической ситуации, в приоритете оставались этические ценности: нравственность, воспитание, справедливость. Даже в условиях пандемии люди стали больше ценить жизнь и здоровье. Мировоззрение народа Казахстана во многом носит этический характер. Категория «адамгершілік» (человечность, гуманность) всегда выступала в качестве основополагающего нравственного императива нашего общества. Следование ценностным ориентирам позволяет сохранять и развивать государство, строить единое будущее в мире и согласии.

Патриотическое воспитание - это разноплановый и разноуровневый процесс. Он охватывает государственные органы, политические партии и движения, общественные организации и объединения, осуществляющие целенаправленную и скоординированную деятельность по формированию патриота и гражданина Казахстана, верного своему Отечеству, готового выполнить свой гражданский и конституционный долг [6, с. 1023].

В заключении отмечу, что сложившаяся в республике полиэтническое многоединство служит основой для воспитания таких необходимых человеку третьего тысячелетия и определяющих современное понимание патриотизма качеств, как толерантность, принятие общечеловеческих и этнических ценностей, любовь к малой и большой родине, способность к самостоятельному ответственному выбору и др.

Список литературы:

1. Политика и общество //Круглый стол в Мажилисе: развитие и укрепление патриотизма молодежи Казахстана через призму образовательной системы Камал Бурханов, Пресс-служба Аппарата Мажилиса Парламента РК, 21 апреля 2009. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30407291&pos=3;-81#pos=3;-81
2. Воспитание казахстанского патриотизма – основная государственная задача школы. Методическое пособие. – Чаглы, 2007. – 76 с.
3. Политика и общество //Круглый стол в Мажилисе: развитие и укрепление патриотизма молодежи Казахстана через призму образовательной системы Жигер Байтелесов, Пресс-служба Аппарата Мажилиса Парламента РК, 21 апреля 2009.
4. Токтаров Е. Ценностные ориентиры Независимого Казахстана. 13.05.2021. strategy2050.kz: <https://strategy2050.kz/ru/news/tsennostnye-orientiry-nezavisimogo-kazakhstan/>
5. Международное информационное агентство «КазИнформ» (www.inform.kz). Выступление сенатора С.Акылбая. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30754373
6. Джабаева Г.Н. Основные принципы формирования патриотизма у молодежи в условиях современного Казахстана // Успехи современного естествознания. - 2015. - № 1-6. - С.1022-1024.

Искакова Жулдызай Амангельдиновна

PhD, аналитик-менеджер НАО «Казахстанский институт общественного развития», исследователь ЕНУ им. Л.Н.Гумилева

ДИНАМИКА ОБЩЕСТВЕННОГО ДОВЕРИЯ К ПОЛИТИЧЕСКИМ ИНСТИТУТАМ В КАЗАХСТАНЕ

Проблемы доверия в обществе волнуют исследователей всего мира уже долгое время. Особенно вопрос доверия в обществе и к политическим институтам актуализируется в кризисных условиях, когда необходимо снижение уровня социальной напряженности и необходимо прогнозировать дальнейшее развитие социально-политической ситуации.

В мире проводятся ряд крупных регулярных исследований, которые измеряют уровень доверия в странах и позволяют фиксировать изменения, сравнивать страны между собой. Наиболее популярными выступает [Edelman Trust Barometer](#) и [World value survey](#). В данных регулярных опросах принимают участие десятки и сотни стран мира, что позволяет фиксировать динамику институционального доверия в них.

В 2022 году Edelman Trust Barometer продолжает фиксировать снижение доверия граждан к своим правительствам в большинстве стран мира. Новый этап глобального развития в обновленном докладе обозначен «порочным кругом недоверия» [1]. В докладе обозначен такой фактор как спираль недоверия правительству и СМИ в мире. На эти два института, по мнению авторов доклада, люди полагаются, однако они в последнее время все чаще устраивают «опасное танго» в погоне за краткосрочной выгодой: клики, лайки и голоса.

Двумя годами ранее - в 2020 году правительство было институтом, пользующимся наибольшим доверием в мире [2]. Тогда мир искал лидерство, способное справиться с глобальной пандемией. Уже с 2021 года в мире правительство считается менее компетентным, чем бизнес, на 53 балла и менее компетентным, чем НПО, на 44 балла. Во многом это связано с действиями правительств в период пандемии. Особенно заметно доверие упало в двух крупнейших экономиках мира Китае и США. Почти на 18 и пять процентных пунктов соответственно.

Описывая ситуацию в Казахстане необходимо отметить, что данные Всемирного обзора ценностей и данные казахстанских институтов 2017, 2019 годов показывают относительно низкие по сравнению с другими странами показатели доверия к политическим институтам.

В частности, к Правительству, согласно данным World value survey за 2011 и 2018 годы – уровень доверия показывает снижение. При этом в 2011 году доверие со стороны мужчин было ниже на 3% чем доверие со стороны женщин. К 2018 году показатель доверия к Правительству между полами сравнялся. В разрезе возрастов в 2011 году представители категории 50+ доверяли выше чем более младшие группы. В 2018 году наибольшие показатели доверия в группе до 29 лет.

Таблица 1. Насколько Вы доверяете Правительству? [3]

	VI волна 2011 год	VII волна 2018 год
Полностью доверяю	25,5%	22,1%
В некоторой степени доверяю	49,3%	46,5%
Не очень доверяю	18,9%	25,2%
Совсем не доверяю	6,3%	4,1%
Затрудняюсь ответить	-	1,5%
Отказ от ответа	-	0,7%

Еще одной особенностью, отмечаемой по итогам сравнения волн World value survey – это недоверие к Парламенту. Среди казахстанцев уровень недоверия повысился с 22,5% до 26,6%.

Таблица 2. Насколько Вы доверяете Парламенту? [3]

	VI волна 2011 год	VII волна 2018 год
Полностью доверяю	19,5%	21%
В некоторой степени доверяю	47,6%	43,6%
Не очень доверяю	22,5%	26,6%
Совсем не доверяю	10,4%	6%
Затрудняюсь ответить	-	2,4%
Отказ от ответа	-	0,4%

Гражданский сектор, в частности политические партии, общественные объединения и профсоюзы пользуются наименьшим доверием. Политические партии в Казахстане пользуются меньшим доверием в обществе чем Правительство и Парламент.

Таблица 3. Насколько Вы доверяете Политическим партиям? [3]

	VI волна 2011 год	VII волна 2018 год
Полностью доверяю	11,7%	16%
В некоторой степени доверяю	43,5%	41,4%
Не очень доверяю	33,1%	32,7%
Совсем не доверяю	11,1%	7,1%
Отказ от ответа	-	2,8%

При этом интерес к политике у Казахстанцев устойчивый. Большая часть опрошенных в двух волнах не интересуется политикой, тогда как в среднем свыше 40% проявляют интерес в различной степени.

Таблица 4. Скажите, пожалуйста, насколько Вы интересуетесь политикой? [3]

	VI волна 2011 год	VII волна 2018 год
Очень интересуюсь	9%	8,6%
Скорее интересуюсь чем нет	35%	33,2%
Не очень интересуюсь	41,1%	43,7%
Совсем не интересуюсь	14,9%	12,5%
Затрудняюсь ответить	-	0,7%
Отказ от ответа	-	1,3%

Показатели доверия институтам за 2019 год [4, с. 71]

В целом в Казахстане прослеживается большой разрыв между доверием к центральной и местной власти. В рейтинге доверия по всем страновым опросам лидирует Президент, затем со значительным отрывом следует Правительство, Парламент и уже далее респонденты отмечают Маслихаты и Акиматы.

Граждане по большей части доверяют Президенту и именно поэтому часто минуя процедуру решения на местном уровне или не находя поддержки обращаются напрямую к Главе государства. Это связано с тем, что в авангарде социально-экономических реформ стоит именно Президент и центральная власть, тогда как действия местных властей направлены на исполнение поручений центра нежели на заботы местных жителей и это отражается на доверии к ним.

С 2019 года ситуация заметно изменилась. Вопросы доверия активно вошли в политическую повестку власти и стали приоритетом. За эти 4 года предложены ряд инициатив: концепция «Слышащего государства», Национальный совет общественного доверия, Национальный курултай, закон «Об общественном контроле»; расширение полномочий общественных советов в регионах, выборность глав сельской администрации, районы. Предпринимаются попытки повысить доверие в обществе, в регионах через механизмы делегирования полномочий и ответственности на нижний уровень управления.

Вместе с тем доверие снижается в основном по двум факторам.

Первый – это слабый уровень коммуникаций и неумение простыми словами донести до общества сложные вещи. Любую реформу нужно сопровождать объяснениями - как та или иная мера отразится на жизни людей, для чего принимается и т.д.

Второй – это провальные решения властей, ввиду того что основаны на непроверенных и недостоверных данных. В этой связи требуется укреплять

доверие к принимаемым решениям власти. Для этого нужно чтобы решения строились на обоснованных и достоверных данных.

Системе государственного управления требуется внедрение принципов доказательной политики – **evidence based policy**. Подход, который активно внедряется в ОЭСР с конца 90-х годов и показал свою эффективность. На 6-й день после инаугурации Дж. Байден подписал президентский меморандум по необходимости восстановления доверия к правительству через политику, основанную на научных данных [5].

Государству следует пересмотреть подходы во взаимодействии с наукой. Сейчас сферы развиваются отдельно. Нужны качественные каналы взаимодействия политиков и ученых. Большинство вузов и кафедр социально-гуманитарных направлений выпускают студентов, не обладающих навыками работы с базами данных, социологическими программами и не владеют современными методами анализа. Диссертации чаще не имеют теоретической и практической ценности. Также для исследований социальных наук нужны социологические данные. Поэтому крайне востребован открытый доступ к проведенным ранее исследованиям, выполненным по государственному социальному заказу.

Политика, основанная на доказательствах, ставит принцип прозрачности во главу угла. Этот принцип позволит владеть проверенной информацией о проблемных вопросах и отслеживать результаты реформ в различных областях политики путем проведения оценки воздействия.

Доверие требует выстраивания правильных коммуникаций с населением и необходимость открытого разговора представителей государства, науки и общества. Обоснованные и основанные на научных исследованиях действия властей усилят доверие к принимаемым решениям.

Доверие должно стать объектом внимания ученых и политиков. Особенно это касается местных властей. Показатели доверия общества к ним должны стать основой для кадровых решений.

Список литературы:

1. Edelman Trust Barometer 2022. Global report <https://www.edelman.com/trust/2022-trust-barometer/breaking-vicious-cycle-distrust>
2. Edelman Trust Barometer 2020. Global report https://www.edelman.com/sites/g/files/aatuss191/files/2020-Report_LIVE.pdf
3. Сравнительные данные World value survey за 2011 и 2018 годы <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV7.jsp>
4. Ценности казахстанского общества в социологическом измерении. Алматы: Издательство «ТОО «DELUXE Printery», 2020 - 143 с.
5. Memorandum on Restoring Trust in Government Through Scientific Integrity and Evidence-Based Policymaking <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/presidential-actions/2021/01/27/memorandum-on-restoring-trust-in-government-through-scientific-integrity-and-evidence-based-policymaking/>

Кунжигитова Гульнур Бектемировна

Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова, кафедра «Музыкальное образование и художественный труд», старший преподаватель

Керимбай Индира Сембайқызы

Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова, кафедра «Музыкальное образование и художественный труд», студент

ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТИРЫ НОВОГО КАЗАХСТАНА: ВЧЕРА, СЕГОДНЯ, ЗАВТРА

С развитием социума и прогрессирующими тенденциями, влияющими на существование человека и общества в целом, а также благодаря обмену культурными традициями и знаниями, все больше можно заметить перемены социальных ценностных ориентиров в Казахстане и во всем мире. В каждой сфере жизни духовные и материальные ценностные ориентиры отдельных граждан Казахстана влияют на психологическое состояние социума в целом. Для раскрытия данной темы использовались результаты опроса. в результате которых получены процентные сведения о ценностных ориентирах по следующим пунктам опроса, как: семья, свобода действий, карьера, защита отечества и т.п. Также описаны примерные причины с негативными влияниями на указанные ориентиры, которое привели к изменениям численности личностей, придерживающихся той или иной из указанных ценностных ориентиров.

Понятие слова ценностность.

Ценностность - философское и социологическое понятие, обозначающая положительную или отрицательную значимость объекта, в отличие от его экзистенциальных или качественных характеристик; нормативная предписательно-оценочная сторона явления общественного сознания.

В словаре «Психология» ценность определяется как понятие, используемое в философии и социологии для обозначения объектов, явлений, их свойств, а также абстрактных идей, воплощающих в себе общественные идеалы и выступающих благодаря этому как эталон должного [1, С. 919]. На пример, традиционные духовные ценности казахов, это: свобода, взаимовыручка, гостеприимство, уважение к старшим, семья и родство. Эти ценностные ориентиры и в наши дни играют важную роль в воспитании подрастающего поколения и установлений гармонии в душе человека и в стране в целом.

Статистика

Известно, что программа «Мәңгілік ел» включает в себя семь приоритетных ценностных ориентиров, среди них: прагматизм, сохранение сократических мест, не революционное, а эволюционное развитие и т.д. В Казахстане всесторонне продвигают вышеизложенные приоритетные ориентиры, что укрепляет новые установленные ценностные ориентиры.

Если рассмотреть результаты ранних исследований 2002 года которое было осуществлены Г.Т. Толебаевой, А.Т. Шайкеновой, А.К. Омирсеитовой и др., где «быть семьенином» поддерживают – 48,9% граждан Казахстана, «делать добро» - 42,2%, «быть здоровым» - 39,5%, «усердно работать» - 26,5% и т.д.

Также можно отметить, что, не смотря на перемены в приоритетах социума, люди придерживаются традиционных ценностей.

Если же сравнивать с результатами данных опроса 2016 года, которое было осуществлено Н.Карасевой и Т. Резвушкиной преподавателями кафедры Политологии и социологии КарГУ им. Е.А. Букетова, магистры социологии «Социальные аспекты модернизации общественного сознания» и опубликовано в журнале «Вестник Карагандинского университета», где ценностные ориентиры, как «Здоровье» - 61,3%, было выбрано наибольшим количеством респондентов, «Иметь семью» - 32,9%, «Иметь хорошо оплачиваемую работу» - 13,5%. По итогам опроса исследователи подчеркнули что материальные ценности преобладают в процентном отношении

Результаты от Всемирного обзора ценностей (World Value Survey), данные по 59 странам/территориям, которые в рамках 7 волны 2018 году охватили и Казахстан. В исследовании приняло участие 1276 респондентов мужского и женского пола старше 18 лет из 14 областей и 3 городов республиканского значения, различных по экономическим, этническим и демографическим характеристикам. По выше указанным данным ценностные приоритеты, как «Семья» - выбрали 93,5%, «Работа» - 49,2%, «Друзья» - 43,9%, «Свободное время» - 35,5%. По итогам, в структуре ценностей казахстанского общества по состоянию на 2018 год в рамках Всемирного обзора ценностей, наибольшую важность имеют ценности социального характера (семейные и дружеские отношения). Менее важными («не столько важно» и «совсем не важно») для казахстанцев являлись политика – 54,7%, религия – 33,2% [3, С. 4].

В мае 2019 года Казахстанским институтом стратегических исследований при Президенте РК был проведен опрос, который выявил какие жизненные ценности важны для казахстанцев. Так, наибольшую значимость для респондентов представляют жизненные ценности, которые отражают нравственное совершенство и этичность поведения: воспитанность (95,8%) и честность/справедливость (94,5%), «Независимость» - 91,3%, «Толерантность» - 89,4% и т.д. Не последнее место по важности занимают «Образованность /культ знания – 85,4%, «Прагматизм» – 82,3%, а также «Активная гражданская позиция» – 77,3% [4].

Следующие данные которые были приведены иностранной группой, а затем были опубликованы дизайнером и предпринимателем Андерс Санделлом на индивидуальном сайте в 26.11.2021 года. По данным публикации выявлено, что во всех 94 стран, в том числе и в Казахстане, одно из ценностей как «Семья» занимает первое место, «Работа» в Казахстане занимает второе влияние. Необходимо заметить, что работа важна для социальной активности и настроения личности, мотивирующая на благополучие [5].

Проблемы, влияющие на ценностные ориентиры.

Хоть мы и выявили статистические данные по ценностным ориентирам, приоритетным для граждан Казахстана, нельзя забывать и о проблемах, которые могут повлиять на них. Такие как, домашнее насилие которое будет в будущем влиять негативно на семейные ценности; коррупционные действия должностных лиц, влияющие на ценность как справедливость и служение

народу; инфляция, имеющее негативные последствия при неправильном удерживании или стабилизации на ценностную ориентации как сплоченность социума и мотивация позитивного мышления народа; нехватка жилья, влияющая на благополучие многих семей; избежание ответственности за избивание солдат, то есть непрозрачность работы в рядах вооруженных сил, которая влияет на ценность как патриотизм.

В Послании Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 1.09.2020г., президент отмечает: «...Сегодня перед нами стоит задача – сформировать новую парадигму развития нашего народа и новое качество нации. Сама жизнь диктует нам необходимость адаптации к требованиям времени как отдельного человека, так и общества в целом. Только нация, не стоящая на месте и устремленная вперед в будущее, способна показать миру свои достижения.

Во-первых, поколение двадцать первого века должно быть глубоко образованным.

Во-вторых, необходимо приучать молодежь к неустанному труду.

В-третьих, правильно, когда в основе любого дела лежит профессионализм.

В-четвертых, железная дисциплина и высокая ответственность должны стать характерными чертами всех нас.

В-пятых, нельзя сворачивать с пути справедливости. Справедливость – важное условие развития общества. Справедливость имеет особое значение в судьбе страны и народа.

В-шестых, нам необходимо культивировать такие качества, как честность, бережливость, основательность. Все мы хотим видеть казахстанцев именно в таком образе. Только так мы сможем построить конкурентоспособное государство и создать интеллектуальную нацию» [6].

В заключение хотелось бы привести слова слова великого просветителя Ахмета Байтурсынова, которые актуальны и сегодня: «Чтобы иметь знания, необходимо учиться. Чтобы быть богатым, нужно иметь дело. Чтобы стать сильным, нужна сплоченность. А для всего этого, нужно трудиться, не покладая рук».

Список литературы:

1. Словарь практического психолога. — М.: АСТ, Харвест. С. Ю. Головин, 1998, с. 919-920.
2. Карасева Н., Резвучкина Т. Социальные аспекты модернизации общественного сознания. https://shaktinsklib.kz/ru/Karaseva_Rezvuchkina/
3. Херпфер К., Инглхарт Р., Морено А., Велцель К., Кизилова К., Диез-Медрано Дж., М. Лагос, П. Норрис, Э. Понарин и Б. Пуранен (ред.) . 2022. Мировой обзор ценностей: седьмой раунд – файл данных, объединенный по странам, версия 4.0. Мадрид, Испания и Вена, Австрия: JD Systems Institute и Секретариат WWSA. дои: 10.14281/18241.18
4. Ценностные ориентиры независимого Казахстана. 13.05.2021. <https://strategy2050.kz/ru/news/tsennostnye-orientiry-nezavisimogo-kazakhstana/>
5. <https://www.anderssandell.com/>

6. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана. 1 сентября 2020 г. <https://sud.gov.kz/rus/content/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g>

Маммадли Ниджат

Советник Министра образования Азербайджанской Республики

ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТИРЫ СОВРЕМЕННОЙ ЛИЧНОСТИ НА ПРИМЕРЕ АЗЕРБАЙДЖАНА

Ценности, которые направляют жизнь людей, служат правилами, имеют разную степень важности и определяются как желаемые цели, представляют собой интегративное понятие, которое можно использовать для определения и объяснения основных аспектов человеческого поведения и мотивации. Ценности, которые имеют когнитивные, эмоциональные и поведенческие измерения, представляют собой убеждения людей об их идеальных стилях поведения или жизненных целях, а также многогранные стандарты, которые по-разному определяют поведение.

Ценностные ориентиры личности в современной Азербайджанской Республике отражают историческое развитие коллективной идентичности, которое сложилось в нескольких этапах начиная со второй половины 19-го века.

Последний этап формирования национальной идентичности завершается появлением идеи «чужого» на фоне армяно-азербайджанского конфликта, а затем и распространением идеологии азербайджанства в обществе после прихода к власти общенационального лидера Гейдара Алиева.

«Сегодня наиболее сильным компонентом государственной идеологии - азербайджанизма - является такое высшее социальное чувство, как патриотизм, и все, что связано с развитием страны. Эта идеология не имеет официальных органов управления, не насаждается государством насильно, а является естественной, внутренней потребностью граждан страны, осознавших ее необходимость в качестве системной линии развития социально-политических, экономических и духовных аспектов общества, а также защиты социума от вредных внешних влияний. Содержание этого понятия сегодня значительно обогащено новыми смыслами, нацеленными как на решение государственных задач внутри страны, так и на отстаивание интересов государства за его пределами. Идеология азербайджанизма, обновленная передовыми идеями современности, - это идеология консолидации всех проживающих в стране национальных групп и идейное обеспечение решения стратегических задач азербайджанского общества».

Основными составляющими коллективной ценностной ориентации в современном азербайджанском обществе являются:

- преобладание гражданской идентичности в иерархии идентичностей, в контексте восприятия исторически сложившегося в Азербайджане этнического, религиозного и культурного многообразия как ценности;

- защита национальных и духовных ценностей и культурного наследия в условиях глобализации;

- принятие образования и инноваций, а также творческого предпринимательства как ценности для обеспечения развития государства и общества в условиях рыночной экономики;

- принятие патерналистского доверия к национальным государственным институтам как единственно приемлемого пути развития общества. Особенно после 44-дневной войны, в результате которой были освобождены азербайджанские территории, доверие населения к государственным институтам, и особенно к армии и ее верховному главнокомандующему, достигло своего пика. 44-дневная война также сыграла важную роль в восстановлении национальной гордости и значительно повысила уверенность азербайджанского народа в своих силах, что важно для решения задач, стоящих перед государством и обществом.

Мармонтова Таисия Викторовна

аналитик-менеджер Центра изучения общественных процессов
НАО «Казахстанский институт общественного развития»,
кандидат исторических наук

Кушалиев Ернар Талгатович

аналитик Центра изучения общественных процессов
НАО «Казахстанский институт общественного развития»

**ЦЕННОСТНЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ В КОНТЕКСТЕ ИДЕИ
«НОВОГО КАЗАХСТАНА»**

Январский кризис 2022 года показал, что при планировании стратегий государственного развития в Казахстане допущен ряд просчетов, результатом которых стал взрыв социального недовольства, умело подхваченный деструктивными элементами.

Провозглашенный курс на построение «Нового Казахстана» можно характеризовать как системную антикризисную стратегию, которая позволит сформировать треки поступательного развития, которые дадут Казахстану ресурсы в противодействии как негативному внешнему давлению, и мобилизуют внутренние ресурсы, с учетом прошлых недочетов.

В целом, рассматривая вопрос того, что же представляет из себя концепт «Нового Казахстана» можно обратить внимание на выступление Президента Республики Казахстан К. К. Токаева на первом заседании Национального Курултая, где было указано на три основных составляющих «Нового Казахстана». В частности Глава Государства обратил внимание на важности конституционной реформы и необходимость четкого донесения ее содержания и важности до простых граждан, кроме того он указал на то, что суть и содержание реформ необходимо донести до каждого гражданина Казахстана [1].

В связи с этим актуализируется важность формирования действенных идеологических месседжей, которые дадут реформаторам социальный ресурс и кредит доверия для реализации планов антикризисного развития.

Идеология «**Второй республики**», «**Нового Казахстана**» представляется **потенциально уязвимой** так как имеет наполнения по возможным стратегемам и формам реализации.

Новые идеологические основы нужно строить на основе простых магистральных ориентиров, таких как факторы **социального обеспечения** населения и укрепления основ **свободной рыночной экономики**.

«Новый Казахстан» — это государство, которое понятно для обычного гражданина.

Основывать идеологию можно на том, что **Казахстан - степная цивилизация – образец стабильности, формирующий устойчивое развитие Евразийского пространства**, благополучно прошедший период турбулентности и состоявшийся благодаря демократизации современного общества.

Легким в понимании является такое государство, у которого в основу управления положены ценности **человеко-ориентированности, открытости и демократии**.

Человеко-ориентированность «**Люди как главная ценность**» состоит в формировании понимания того, что Казахстан – пример **государства без точек кипения**, опыт января 2022 года – толчок для поступательного развития, которое возможно посредством внедрения социальных инноваций.

В краткосрочной перспективе следует сосредоточиться на реализации программ помощи безработным и решения вопросов социального неравенства, сориентировать работу правительства в данном направлении.

В среднесрочной перспективе нужно сформировать систему социальных лифтов, простую, по сути, не обременительную для государства по стоимости, которая будет охватывать каждого казахстанца, начиная с младенчества до пожилого возраста.

Для этого предлагается инициировать ряд проектов.

1. Здоровая семья. Семья — это самая важная ячейка общества. Здоровая и счастливая семья – залог благополучного развития для страны. Предлагается **внедрить на уровне обязательного объема медицинского страхования доступ к бесплатной психологической помощи**, организовать информационные кампании по борьбе за внедрение в социальные практики работы с психологами и социальными педагогами, в т.ч. для обучения родителей ненасильственным методам воспитания детей. Важно **транслировать модели счастливой и здоровой семьи в развлекательном контенте национальных телеканалов** (кино, телевидение, реклама, видеоролики, художественная литература, детские сказки).

2. Доступное образование. Для гармоничного развития ребенка предлагается организовать практику строительства **Комьюнити центров**, в местах интенсивной жилищной застройки на принципах ГЧП, предоставляя датируемые или льготные места для организации условий внешкольного образования.

В рамках **повышения качества высшего образования** создать образовательную систему, предназначенную для лиц, проживающих в сельской местности и на удаленных территориях **в дистанционном формате**. В качестве пилотного проекта предлагается **привлечь к реализации не менее трех**

крупнейших национальных университетов (Nazarbayev University, Narxoz University, KBTU) создать **бесплатные курсы по ключевым направлениям:** IT (начальные навыки программирования, наука о данных, машинное обучение, искусственный интеллект), финансы (корпоративные финансы, аудит, начальные курсы по инвестициям, статистический анализ), бизнес менеджмент (операционный менеджмент, маркетинговый менеджмент, проектный менеджмент, презентационные навыки, основы предпринимательства), экономика (основы макро и микро экономики). В перспективе предоставить возможность лицам, проживающим в удаленных районах получать высшее образование дистанционно.

3. «Дать дорогу молодым» - получение первого опыта работы важный социальный лифт. Необходимо **внедрение практики менторства**, в том числе при работе с сельской молодежью и молодежью NEET. Национальным компаниям необходимо сформировать принципы и дух наставничества, набирать на оплачиваемую стажировку выпускников ВУЗов и молодежи статуса NEET.

4. Профессиональные навыки. Важно последовательно развивать профессиональные навыки. **Создать условия для повышения квалификации через интернет-платформы онлайн-курсов** (edx, coursera, stepik) по ключевым направлениям: проектный менеджмент, операционный менеджмент, бизнес-аналитика, маркетинг, большие данные, статистический анализ, корпоративные финансы, аудит, цифровая трансформация, углубленные курсы по офисным программам Microsoft (excel, word, power point).

5. Активное долголетие. Внедрить в практику работы с лицами пенсионного возраста **организацию досуговых центров, на базе тех же Комьюнити-центров.** Такая связка позволит сохранить принципы традиционного семейного воспитания, принятые в казахском обществе, основанные на традиции устной передачи знаний от представителей старшего поколения к молодым полезным навыкам и наставлять, а также заниматься спортом и хобби.

Экспорт казахской культуры на международную арену. Использование известных зарубежных стриминговых платформ, для популяризации казахской культуры посредством съемки качественных казахстанских сериалов, анимационных фильмов и кинофильмов. Это простимулирует создание собственных рычагов soft power на мировую аудиторию и на ближнее зарубежье.

Продолжить реализацию многополярной внешней политики, работая над развитием **концепта Казахстана- важной части мирового сообщества**, открытого для любых проектов, имеющих синергетический эффект в части интеграции, международной торговли.

Развитие демократии позволит реализовать третий концепт «Нового Казахстана» - страны, которой доверяют. Доверие должно идти как со стороны иностранных инвесторов, так и со стороны граждан страны.

Так как мы являемся страной без доступа к открытому морю (landlocked country), мы зависимы от наших соседей.

Примечателен будет опыт Швейцарии, которая тоже является landlocked страной и **эффективно использует свое географическое положение,**

обеспечивая на своей территории транзит товаров от портов из Италии в Германию и во Францию. Самый главный актив Швейцарии — это **доверие инвесторов**, являясь стабильным с политической точки зрения государством, привлекая в свою экономику большую часть поступления от иностранных инвесторов.

Казахстану стоит уделить внимание развитию стабильных, демократических и антикоррупционных институтов, которые послужат механизмов сдержек и противовесов для обеспечения стабильности нашей Республике. Данные реформы повысят доверие инвесторов, и **создать сильный независимый суд**.

Миролюбивая репутация РК в евразийском пространстве и мире позволяет позиционировать страну Центром инициирования и продвижения стабильности.

Выборность и демократизация должны стать стержнем имиджа республики. Все это позволит по итогам референдума провести обновление общественного договора между государством и обществом.

Без поддержки необходимых форматов, политик и технологий возможно осуществление негативных сценариев, связанных с потерей политического лидерства в Центральной Азии из-за рисков внутренней стабильности.

Перед политической системой Казахстана стоит ряд проблем, связанных с **недостаточной эффективностью государственных и общественных институтов**, конкурентоспособностью страны и качеством политического менеджмента:

– **неразвитость институтов гражданского общества, эрозия партийно-политического и информационного пространства** – и, как следствие, **нарастание политической апатии граждан**, накопление «негатива», уход в деструктивные организации и структуры;

– **проблемы качества** административного управления, судебно-правоохранительной системы;

– **незавершенность** основных институциональных реформ;

– **внешнеполитические угрозы**, связанные с фундаментальными изменениями геополитической ситуации в мире, увеличивающимся внешним информационным и политическим давлением.

С учетом необходимости **развития практик открытого и демократичного государства** целесообразно:

– разработка государственной информационной системы **«Безопасное государство»**;

– развитие **механизмов выборности и общественного контроля**;

– **создание сети республиканских и частных акселераторов и целевых фондов**, инновационных центров для поддержки частных инициатив в социальной сфере;

– **развитие социального предпринимательства**.

Транзит власти, стартовавший в 2019 году, обозначил начало **фазы перераспределения функций в рамках политического процесса**. НАО «Казахстанский институт общественного развития «Рухани жаңғыру» провел телефонный опрос казахстанцев в возрасте от 18 лет и старше в период с 13 по

16 февраля т.г. Объем выборочной совокупности составил 1200 человек. Охват исследования – 17 регионов (14 областей и 3 города республиканского значения – гг.Нур-Султан, Алматы и Шымкент). Результаты опроса показали, что большинство опрошенных выражает доверие Президенту страны К.-Ж.Токаеву (85,9%). Среди других политических институтов именно **политические партии имеют самый низкий уровень доверия среди населения (60,9%)**.

Портрет казахстанца, который **не доверяет политическим партиям – мужчины (36,4%), в возрасте от 29 до 45 лет (34,9%) и от 46 до 60 лет (33,8%), со средним профессиональным (33,1%) или высшим образованием (33,7%),** который на момент опроса не учился и не работал, но ищет работу, в большинстве своем, проживающие в городах. Уровень недоверия политическим партиям не зависит от этнической принадлежности участников опроса [2].

На лицо ситуация, связанная с тем, **что потенциально настроенные отрицательно представители общества выпадают из зоны внимания социально-политических институтов.** Так как мужчины являются основными «добытчиками» в семье, потеря работы существенно влияет на «выживание» и падение уровня жизни в семейной ячейке. К тому же в связи с пандемией коронавируса и в последствие за этим наступившим экономическим кризисом, проблема безработицы и низкие доходы являются актуальными темами. Так по данным социологического опроса КИОР, низкий уровень дохода (низкая заработная плата, пенсия, стипендия, др.) и безработица, трудности при трудоустройстве являются одними из основных проблем, которые указали респонденты из Республиканского опроса.

Поэтому, для **привлечения доверия к партиям рекомендуется поднять на первый план проблемы безработицы и низкий уровень дохода, в особенности среди мужчин от 29 до 60 лет.** В повестку партии должны добавить:

- о включении всех категорий безработных в официальную статистику;
- увеличение роли государства в создании рабочих мест и повышения уровня доходов населения;
- указать о проведении анализа и выявления основных преимуществ, а также точно определить и устранить недостатки отечественного производственного сектора.
- текущее состояние партийно-политической системы следует рассматривать в четкой связи с факторами общественно-политической, социально-экономической, международной повестки дня [3].

К которым следует отнести:

Нарастание в обществе анти-элитных настроений. В Казахстане этот тренд наложился на фактор Н.Назарбаева, который сформировал замкнутую на себе экосистему правящего класса.

Отстаивание социальной справедливости. Коронавирусный кризис усугубил социально-экономическое положение страны и граждан. Ухудшение произошло по всем параметрам – инфляция, госдолг, дефицит бюджета (его устойчивость достигается трансфертами из Нацфонда), бедность, закредитованность населения, трудовые доходы, налоговые поступления и т.д. На этом фоне произошел переход от запроса общества на социальную ответственность к действиям по отстаиванию социальной справедливости.

Радикализация политических настроений. Длительное нахождение в ситуации «задраенных люков» негативно отразилось на политическом сознании общества: пассивность сменяется активностью, стабильность конфронтацией и поляризацией. Критика власти «потяжелела», поскольку обвинения в автократии и коррупции дополнились клептократией, олигополией и тиранией. Вместе с этим ужесточается повестка и инструментарий оппозиционной деятельности, что является выражением десакрализации власти.

Усложнение политического процесса. Политическая сфера фрагментируется и сегментируется. Процесс принятия решений структурируется и усложняется. Делегирование полномочий вниз (сельские и районные акимы). Выборы рутинизируются. Система декларирует курс на деперсонализацию.

Запрос на изменения. Политическая либерализация, проведенная в 2020-21 годах, не «закрыла» общественные ожидания изменений. Январские события усилили запрос на перемены, который стал одним из определяющих факторов повестки, подталкивая власть к углублению и ускорению политических реформ.

При этом геополитическая и внешнеэкономическая конъюнктура будет усиливать внутривнутриполитическое напряжение, снижать социальный оптимизм, негативно отражаться на экономическом развитии, разгонять протестность.

Общими рекомендациями для повышения уровня доверия общества политическим партиям могут стать следующие шаги:

- **в идеологическом плане** – провести ревизию идеологических платформ, общие и расплывчатые формулировки вызывают отторжение, четко определить целевую аудиторию. В партийных программах и лозунгах должны быть отражены простые, понятные и востребованные обществом ценности.

- **в структурном плане** – усилить региональное влияние и возможность участия в прямых выборах акимов, выдвигать свои кандидатуры, способные предложить и реализовать реальную программу действий или поддерживать независимых кандидатов в тех начинаниях, которые созвучны установкам партии. Учитывая, что новый Казахстан – это страна тех, чей возраст около 30, сосредоточить фокус внимания на привлечении молодых сторонников партии.

- **в функциональном плане** – разработать стратегии развития, ориентированные на «свои» группы электората, изучать эффективный международный опыт и применять новые формы и технологии продвижения партий, в том числе и в сетевом пространстве.

Развитие партийного пространства способно дать частичный ответ на обозначенные проблемы:

- восстановить каналы обратной связи с обществом, преодолеть разрыв между населением и государственным аппаратом;

- обеспечить конкурентность политического процесса;

- критически оценить планы и программы развития страны;

- привнести дополнительную субъектность в процессы взаимодействия Казахстана с внешним миром.

Не все из обозначенных приоритетов могут быть достигнуты в рамках нынешней партийной конфигурации, и особенно – с учетом аффилированности партий с различными группами влияния. Это обстоятельство и определяет

необходимость перехода государства к активной политике в сфере партийного строительства.

Список литературы:

1. Выступление Главы государства на первом заседании Национального курултая 16 июня 2022 года. URL: <https://www.akorda.kz/ru/vystuplenie-glavy-gosudarstva-na-pervom-zasedanii-nacionalnogo-kurultaya-165936> (дата обращения 25.07.2022)

2. «Доверие государственным институтам власти и поддержка инициатив Главы государства». Данные социологического опроса КИОР, 2022

3. Казначеев М.П. Перспективы развития партийной системы Казахстана. URL: <https://isca.kz/ru/analytics-ru/1595> (дата обращения 25.07.2022)

Медеубаев Ерлан Ислямович

аналитик-менеджер Центра изучения общественных процессов
НАО «Казахстанский институт общественного развития»,
кандидат исторических наук

МЕЖДУ СТРОК ПОСЛАНИЯ ПРЕЗИДЕНТА: О СМЫСЛАХ ПОНЯТИЙ «ГРАЖДАНСКОЕ ОБЩЕСТВО» И «ДЕМОКРАТИЯ» В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНЕ

Послание Президента Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 16 марта 2022 г. поднимает, в том числе, и важные философские и политические проблемы, от решения которых зависит будущее Казахстана. Президентское Послание можно охарактеризовать как попытку выработки нормативной модели желаемых образов функционирования общества.

В этой связи, хотелось бы остановиться на проблеме политической судьбы в Казахстане понятия «гражданское общество», а также понятия «демократия» в его новом философско-социологическом понимании, дав им сбалансированную оценку. И вместе с этим, попытаться осмыслить насколько политическая философия (политическая теория, критическая мысль), способна влиять на логику политического самоопределения общества, обосновывать работу его институтов, помогает утвердить политические концепты адекватные сложной природе власти в современном обществе.

Взаимоотношения по линии «власть-общество» всегда и везде были напряженными. Это имманентная черта истории разных государств. Возникает это по причине разнонаправленных устремлений и целевых установок. Общество отстаивает концепцию «власть - слуга народа» и стремится влиять на процессы принятия решений власти. В свою очередь власть, даже самая либеральная и демократическая, стремится к самостоятельным действиям от общества. Главным аргументом выступает здесь «компетентность власти». Концепция «слушающего государства» во многом созвучна идее Мишеля Фуко о том, что современная власть имеет «капиллярный» характер: в социальных практиках повседневности она достигает нижней оконечности социального тела. Генеалогия современной власти показывает, что она соприкасается с

человеческой жизнью через социальные практики в большей степени, чем через убеждения.

В своем Послании Президент К.Токаев отметил важную роль гражданского общества в политических преобразованиях и в степени принятия решений на всех уровнях – от местного самоуправления до общенациональных вопросов: «У нас есть четкий образ будущего и контуры Нового Казахстана – эффективного государства с сильным гражданским обществом. Мы сформируем новую политическую культуру, основанную на взаимном уважении и доверии между государством и обществом. Важные решения будут приниматься открыто, с участием граждан, потому что государство будет прислушиваться к голосу каждого».

Сегодня, когда с разных сторон говорят о глубоком кризисе идей западного либерализма, можно услышать мнение, что нужно отказаться от концепции «гражданского общества», в том виде, в каком она зародилась в европейской цивилизации, как идеологически малоэффективной. Предлагается заменить её теорией «гражданского участия», наиболее соответствующей структуре казахстанской X-матрицы, то есть, так называемого, «традиционного общества».

Действительно, достаточно вспомнить, как много в нашем языке слов, обозначающих все разнообразие добродетелей, составляющих основу свободного гражданского общества и наших обязательств друг перед другом. Вот только некоторые из них: асар (взаимопомощь), мейірімділік (добросердечность), адалдық (честность), парыз (долг), жанқиярлық (самопожертвование), ар-намыс (честь), қызмет ету (служение), өзін-өзі тәрбиелеу (самодисциплина), төзімділік (терпимость), әділеттілік (справедливость), өзін-өзі жетілдіру (самосовершенствование), сенім (доверие), азаматтық (гражданственность), батылдық (решимость), адалдық (смелость), құлшыныс (усердие), патриотизм, қамқорлық (забота о других), үнемділік және құрмет (бережливость и почтение). Однако, многие из этих слов сегодня редко употребляются в общественном дискурсе. В современном обществе они обладают разве что отголосками старины или же кажутся полным анахронизмом.

Вместе с тем, возникает ощущение, что понятие «гражданское общество» трудно поддается четкому определению, строго очерченным рамкам. Будучи одним из самых распространенных терминов политического словаря, оно, вместе с тем, представляется чем-то неосязаемым, трудноуловимым. И не только потому, что до сих пор не устоялись сами понятия и критерии, по которым можно фиксировать его наличие и устанавливать степень его функционирования и благополучия. Важнее то, что куда бы мы ни обратили свое внимание, везде слышим голоса об упадке гражданского общества в Казахстане. И даже его исчезновения. Возникает опасение, что, сужая возможности людей оказывать помощь другим из альтруистских побуждений, государство подрывает ощущение личной ответственности и наличия у людей обязательств друг перед другом - ощущения, на котором основывается активное гражданское общество.

Существует немало социальных проблем, которые не решишь одними только указаниями власти. Понятия «общественный» и «политический» – не

всегда синонимы. Существует немало видов общественной деятельности, не связанных с политикой, и разнообразие добровольной коллективной активности – один из главных «критериев качества» свободного общества. Начиная от обустройства дворовых площадок и организации досуга детей и заканчивая решениями крупных экологических проблем и освоения городского пространства. Гражданское общество необходимо в постсоветских странах. Вне зависимости от того нравится оно политическим лидерам государств или нет. Создать его могут только сами люди, граждане, а не по указке сверху или при участии зарубежных фондов.

Пришла пора признать, что казахстанцы могут отличаться не только по полу или по принадлежности к той или иной религиозной конфессии, но и по убеждениям, стереотипам поведения и, в том числе, по отношению к власти. Это нормальное положение вещей, свойственное любому зрелому обществу. И в этот контекст очень точно ложатся слова Президента К.Токаева из Послания 16 марта 2022г.: «Рост благосостояния народа возможен только в условиях подлинной конкуренции. Система управления, ориентированная на сверхконцентрацию полномочий, уже утратила свою эффективность. Она не способна консолидировать гражданское общество с его многообразием взглядов и убеждений. Поэтому нам нужны выверенные шаги по переустройству политической модели развития Казахстана».

События последнего времени, как в стране, так и в мире, дали повод для размышлений об усилении тенденций по ужесточению внутренней политики и сворачиванию демократических преобразований. Однако, Президентское Послание по своему смыслу и содержанию опровергает это опасение. Глава государства четко высказался по этому вопросу: «Моим главным приоритетом на посту Президента всегда было и будет проведение востребованных народом реформ. Абсолютно уверен, что устойчивый прогресс страны и масштабные социально-экономические преобразования невозможны без политической модернизации». К.Токаев озвучил четыре пакета политических реформ, направленных на дальнейшую демократизацию страны. То есть в Послании была практически расписана «Дорожная карта» востребованных казахстанским обществом политических реформ.

В этой связи, хотелось бы еще раз отметить, что демократия сама по себе не есть абстрактная ценность. От частого употребления и оперирования этим понятием, в нашем обществе сформировалось его устойчивое неприятие, как популистского и демагогического. В современном философско-социологическом понимании мы подразумеваем демократию, как процесс коммуникативного действия, в котором должны вырабатываться решения по управлению современным обществом. Именно здесь находятся основные силы и механизмы контроля над другой важнейшей структурой современного общества - бюрократией. Неслучайно, Президент отметил в Послании пагубность ситуации, когда возникла сверхконцентрация полномочий, как в центре, так и на региональном уровне. Таким образом, без постоянного обсуждения, т. е. коммуникативного действия, властных решений демократия становится формальностью и сводится к периодической легитимации бюрократической власти на выборах. Коммуникативное же действие предполагает хорошо информированных и наученных рассуждать граждан.

Мы продолжаем жить среди заимствования чужих исторических, социологических и культурных форм. Очень важно, чтобы правящие элиты Казахстана и лидеры политических партий внимательно читали программные, критические тексты политической философии. Только тогда начнет меняться политический, идеологический, коммуникативный климат в стране, выработаться самостоятельный дискурс. Сильный духовно-интеллектуальный, критически-рефлексивный заряд политической философии остается невостребованным в казахстанской политической жизни.

В самом мощном государстве мира США существует прямая связь между управленческой политикой и прагматической ориентацией политической философии. То есть, осмысляемые ценности, нормы и дилеммы логико-прагматических американских и европейских философов XVIII-XX вв. интегрированы в политические практики и публичные дискуссии в США на протяжении всей ее истории. Для нас такая связка пока – недостижимая мечта.

Все необходимые ресурсы для строительства сильного гражданского и демократически зрелого общества, выработки общенационального публичного дискурса мы имеем в собственной истории. В казахской истории масса ценных, полезных и значимых, но практически неиспользуемых вещей. Это и ведущая от военно-кочевой потестарной политической системы практика, при которой принятие политических решений, формулировка политической повестки и рассмотрение спорных вопросов основывается на делиберативном (совещательном) общественном мнении. И духовные мыслители кочевой цивилизации XV-XVIII вв. И критическая мысль об общественном устройстве Казахской Степи от первых полемик публичных интеллектуалов XIX в. до политической риторики деятелей Алаш первой четверти XX в. И практика открытых писем и солидаризации казахского гражданского сообщества в позднесоветский период и общественно-политический подъем в период «Перестройки». Проблема в том, что эти практики не оформляются в нормативные теории, не институционализируются в качестве нормативных иначе как на краткий период исторического времени, большей частью растворяясь в политической инерции и апатии.

Одним их тяжелых последствий советской истории Казахстана XX века, стала привычка деления на «своих и чужих» и утверждение в обществе ощущения того, что перманентные конфликты и дезинтеграция представляется его «естественным состоянием». Без преодоления этого ощущения невозможно наше поступательное развитие в XXI веке. Не случайно название Президентского Послания - «Конструктивный общественный диалог - основа стабильности и процветания Казахстана». Казахстанцы с начала 2022 г. столкнулись с серьезными историческими вызовами. Общество нуждается в скорейшем выходе из негативного психологического фона. И в такой ситуации мы не можем позволить себе внутренний конфликт.

Для любой формирующейся нации важно сохранить перспективу. В нашей ситуации необходимо стабилизировать единство нации. Прежде всего, сохранить чувство *казахстанства* и сохранить перспективу экономического развития. Речь здесь не идет о примитивном богатстве. Наша главная задача в «Новом Казахстане» построить общество с прозрачными социальными отношениями, со справедливой системой социальной защиты, качественными и

компетентными услугами со стороны государства. Но эта задача в условиях дезинтеграции общества и внутреннего конфликта будет труднодостижима. Поэтому сегодня, как никогда, актуально звучат слова из Президентского Послания: «Для нас жизненно важно не отступать от намеченных целей, сохранять сплоченность, общенациональное единство, солидарность».

В заключении приведем слова одного из самых влиятельных мыслителей второй половины XX века Мишеля Фуко, сказанные им в 1975 г. в одном из интервью: «По-моему, озабоченность современностью – это то, что конституирует интеллектуалов сегодня. Мы в большей степени журналисты, чем пророки, но журналисты для себя самих. Именно эти функции мы пытались для себя определить».

Список литературы:

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана» <http://president.kz> (дата обращения 5.04.2022)
2. Фуко М. Интеллектуалы и власть. Ч.3. М., 2006 г. 320 с.

Нуркатова Лязат Тулегеновна

Доктор социологических наук, профессор, член-корреспондент НАН РК,
руководитель группы стратегического анализа
НАО «Казахстанский институт общественного развития»

НОВЫЙ КАЗАХСТАН: ТРАНСФОРМАЦИЯ МОДЕЛЕЙ СОЦИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

Главный замысел нашей конференции выражен в ее названии. Ключевая риторика и аналитическая тематика выступлений экспертов сосредоточена на социальной и культурологической проблематике, заточенной на поиск эффективного опыта, полезного Казахстану в условиях новых перемен.

Развитие общества как динамичной системы детерминирует ключевые вопросы социального познания. Одним из таковых является в условиях современных вызовов вопрос об определении характера и направленности изменений в обществе в переломные, кризисные периоды его развития [1]. Методологические основания разработки модели общественного развития обретают особое значение в контексте государственных задач **построения модели** Нового Казахстана.

Современный Казахстан в настоящее время переживает особое переломное состояние, спецификой которого является поливариантная прогностика дальнейшего развития социальной системы. В таких ситуациях актуализируется многомодельное описание возможных путей развития.

Трансформация моделей социального развития казахстанского общества началась в допандемийный период. По мнению отечественных экспертов,

«контракт (или договор) между действующим на тот момент главой государства и обществом закончился» [1].

В целом же пандемия коронавируса – событие, разделившее жизнеустройство населения планеты на «до» и «после». В короткие сроки людям пришлось переформатировать повседневность, отказываться от привычных ежедневных практик, менять планы. Не осталось ни одного аспекта в нашей жизни, который не претерпел бы изменений в связи с эпидемией коронавируса [2].

Глобальное нарастание экономических, политических и социокультурных проблем сигнализирует о возможности необратимых масштабных кризисов, которые могут принять характер катастроф. В связи с этим, изучение проблемы соотношения, организующего и дезорганизующего начал в развитии социальных систем обретают стратегическую актуальность и позволяют усовершенствовать концепцию социального управления.

В социологической науке разработан ряд эволюционных моделей, в центре которых рассматривается процесс дезорганизации общественного развития [2].

В каждой модели он проявляется по-разному.

Модель 1: реставрация. В данной модели фиксируется тенденция возврата к прежнему социальному порядку, как единственно возможному, как правило, на период, пока чётко не определилось направление будущего развития социальной системы.

Модель 2: перманентная неустойчивость. В этой модели представлена та крайность, которая так же вредна для социальной системы, как и гиперустойчивость (например, при длительном тоталитарном режиме). Ситуация качественной неопределенности возникает тогда, когда старые ценности не действуют, а новые еще не определились. Это недолговечная модель, являющаяся, как правило, прологом нового порядка организации общества.

Модель 3: порядок любой ценой. Процессы и изменения, учитывая циклический характер социокультурных явлений, способны превращаться в свою противоположность. Например, за периодом революционных перемен следует период контрреволюционный и т. д. Люди, уставшие от анархии, превращаются в инертную массу, жаждущую порядка любой ценой. Это может произойти, когда страна становится на путь затяжного гражданского конфликта или, когда появляется волевой лидер, имеющий проект социального переустройства.

Модель 4: социальный хаос. В этой модели дезорганизация и хаос имеют отрицательный знак. Происходит полное разрушение социального порядка и организационных механизмов, способных противостоять деградации социальной системы.

Модель 5: полисистемная модель. Модель, более сложная и многогранная, где интегрируется экономический, политический и духовный плюрализм. В становлении этой модели ключевой особенностью является переход системы на качественно иной уровень развития, источником организации нового социального порядка.

Познание закономерностей эволюционного развития социальных систем и возможных путей их движения способствует разработке методологии социального прогнозирования - необходимого и важного этапа в стратегии управления обществом.

Методологические основания следует коррелировать результатами с прикладных исследований и данных мониторинга социальных настроений населения.

Проведённые социологические исследования КИОР выявили, что 44,7% опрошенных казахстанцев придерживаются именно эволюционного пути развития для нашего общества и отмечают необходимость постепенных изменений [5].

Новый Казахстан как результат общественных преобразований предполагает высокую составляющую гражданской ответственности, перезагрузку ценностных ориентиров казахстанцев в сочетании с усилением практических дел на государственном уровне, направленных на достижение равенства и социальной справедливости.

Каждый человек в Казахстане станет видеть ясные социальные перспективы для роста и развития, основанные на стремлении к самореализации.

Каждый родитель будет уверен, что его ребенок проживет достойную и продуктивную жизнь, сможет реализовать свой потенциал и сам стать родителем.

Пожилой возраст будет восприниматься не как старость, а как «вторая» зрелость и время новых возможностей.

Неотъемлемыми компонентами национального характера казахстанцев будут патриотизм, духовное развитие, многоязычие, здоровый образ жизни, ответственность за свою судьбу, стремление к получению новых знаний и опыта, самореализации и созданию новых ценностей через труд, инновационное мышление, уважение и защиту собственности, дружелюбие к людям и природе.

На сегодняшний день сложились базовые (идеологические, политические, экономические) предпосылки для дальнейшей корректировки социально-политического курса страны. События января 2022 г. заставили основательно пересмотреть всю идеологическую концепцию развития страны. Взаимосвязь между экономическим ростом и социальным благополучием, вопрос справедливого распределения материальных благ в обществе является все более очевидной.

Сегодня наша единственная альтернатива - создание социально справедливого, гуманистического общества, способного решать, а не накапливать глобальные проблемы.

«Новый Казахстан – это, по сути, Справедливый Казахстан», - сказал Президент на внеочередном XXIII Съезде партии Amanat в апреле текущего года.

Для достижения цели по формированию справедливого общества необходимо решение следующих задач:

1) построение эффективной модели социально-трудовых отношений, основанной на продуктивной занятости, безопасных рабочих местах;

2) создание инновационной и финансово-устойчивой системы здравоохранения, предоставляющей медицинские услуги высокого качества гражданам;

3) формирование конкурентоспособной и доступной системы образования, предоставляющей гражданам квалификации, востребованные на рынке труда, возможность обучения в течение всей жизни; 58,3% опрошенных казахстанцев считают, что образованность - успех нации, а 38,4% отметили, что постоянно обучающийся человек востребован на рынке труда [5].

4) развитие адресной и комплексной системы социальной защиты, основанной на инклюзивном экономическом росте; 43,8% участников опроса КИОР отметили необходимость создания государством условий для работы и учебы людей с особыми потребностями и участие граждан в обеспечении достойной жизни разных категорий людей в нашей стране, а треть опрошенных (33,3%) сказали, что казахстанцы готовы прийти на помощь к людям с особыми потребностями и с пониманием относятся к их потребностям и просьбам.

5) расширение информационного, культурного и спортивного пространства, предоставляющего возможности для духовного и физического развития казахстанцев.

В связи с этим, считаем целесообразным:

- сформировать систему социальных лифтов, которая будет охватывать каждого казахстанца, начиная с младенчества до пожилого возраста;

- транслировать модели счастливой и здоровой семьи в развлекательном контенте национальных телеканалов (кино, телевидение, реклама, видеоролики, художественная литература, детские сказки);

- развивать и популяризировать идеологию счастья (через онлайн платформу определить основные направления и индикаторы счастья).

Мы наблюдаем, что казахстанский социум становится все более раздробленным, расколотым. Отсутствуют общие ценности. Все это - результат крайней атомизации общества, которая имеет как исторические, «долгоиграющие» причины, так и относительно недавние. Сюда можно отнести последствия трагических потрясений, случившихся с нашим обществом с начала XX века, а также «негативную селекцию» - основу социальной политики сталинского времени (и отчасти последующих времен).

Устойчивые горизонтальные социальные связи, сама идея социальной, классовой, гендерной, поколенческой солидарности - все это невозможно в атомизированном обществе; в нем подобные связи имеют шанс возникнуть лишь на непродолжительное время, чтобы тут же исчезнуть безо всякого следа.

Пришла пора признать, что казахстанцы могут отличаться не только по полу или по принадлежности к той или иной религиозной конфессии, но и по убеждениям, стереотипам поведения и, в том числе, по отношению к власти. Это нормальное положение вещей, свойственное любому зрелому обществу.

Конституционные основания казахстанской демократии в новом ракурсе положений, провозглашённых на высоком государственном уровне, прошли проверку своей актуальности через республиканский референдум. Результаты референдума показали высокую степень поддержки Президента К.К. Токаева в казахстанском обществе. И этот момент очень важен в электоральном смысле.

В турбулентный период институт Президентства становится неким якорем, как символ стабильности, уверенности, твердого пути.

Несомненно, январские события по-иному окрасили процесс поиска тех точек соприкосновения, на основе которых можно было бы выстроить новый общественный договор. Общественный договор нового поколения демократической государственности находится в прямой зависимости от общественного сознания казахстанского населения в целом.

Список литературы:

1. Новый Казахстан: конституционные реформы и трансформация модели социального развития// <https://365info.kz/2022/05/novyj-kazahstan-konstitutsionnye-reformy-i-transformatsiya-modeli-sotsialnogo-razvitiya>
2. Новый общественный договор в Казахстане: каким он должен быть?// <https://qmonitor.kz/politics/3910>
3. Анн Мюксель: «Пандемия для молодежи — это возможность для переоценки ценностей»// https://unesdoc.unesco.org/in/documentViewer.xhtml?v=2.1.196&id=p::usmarcdef_000376726_rus&file=/in/rest/annotationSVC/DownloadWatermarkedAttachment/attach_import_d3a9d519-fbb0-4f18-a968-dd17352007cc%3F_%3D376726rus.pdf&locale=ru&multi=true&ark=/ark:/48223/pf000376726_rus/PDF/376726rus.pdf#%5B%7B%22num%22%3A40%2C%22gen%22%3A0%7D%2C%7B%22name%22%3A%22XYZ%22%7D%2C47%2C836%2C0%5D
4. Модели социального развития (по И.Пригожину)// https://biz-books.biz/business_menedjment/modeli-sotsialnogo-razvitiya-56106.html
5. НАО «КИОР»: «Результаты массового опроса казахстанцев в возрасте от 18 лет и старше «Эффективность реализации программы «Рухани жаңғыру», июль-август 2021 года, // <https://ru.kior.kz/2021/11/01/effektivnost-realizacii-programmy-ruhani-jangyru-2021/>

Петренко Елена

топ-менеджер гимназии с инклюзивным обучением г.Таллина,
ведущий координатор-аналитик программ Скандинавского Института
Академической Мобильности в Таллинне
(Эстония)

МОДЕРНИЗАЦИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ В МОЛОДЁЖНОЙ СРЕДЕ: НА ПРИМЕРЕ ТАЛЛИНА

Модернизация общественного сознания в молодёжной среде Эстонии осуществляется в процессе практических мероприятий и системной социальной работы, реализуемой согласно государственному плану развития молодёжной политики. Спецификой эстонского поля молодёжного развития является наличие специального институционального кластера профессионалов,

работающих целенаправленно в сфере общественного развития молодёжи. Эстонский опыт изучают и продвигают в Литве, Латвии, Украине, Молдове. Особенностью молодёжной работы в стране являются границы возрастной когорты, идентифицируемой как молодежь. Молодыми людьми в Эстонии считаются лица от семи лет до двадцати шести лет. На 1 января 2021 года в Эстонии проживало 273 627 молодых людей в возрасте от 7 до 26 лет. Это составляет 20,6% населения нашего государства [1].

Ключевым принципом модернизации общественного сознания молодёжи в Эстонии эксперты называют признание наличия у молодых людей особых потребностей, детерминированным временем. Молодые люди переживают значительные переходные кризисы, социально-демографические и профессиональные изменения и личностные испытания по мере того, как становятся независимыми и социально зрелыми. Они нуждаются во внимании и поддержке, чтобы снизить риск их социальной уязвимости и компенсировать возрастные ограничения на политическое участие и представительство.

Следующим посылом модернизационных ресурсов в сфере общественного сознания молодёжи является потенциал профессиональных «молодежных работников» в части понимания молодёжи как многообразной неоднородной социальной группы. Молодежь нельзя рассматривать как однородную группу, необходимо учитывать возраст, различные проблемы и потребности [1].

Стратегически важно, согласно планам развития молодёжной политики в Эстонии, обеспечить защиту прав и автономии молодых людей. Решающее значение имеет свободная воля и участие молодого человека, а также его или ее возможности общения и сотворчества со сверстниками, которые помогут ему или ей открыть себя и познакомиться с другими людьми и жизнью вокруг него или ее.

Одним из методов модернизации общественного сознания молодёжи является создание условий для активного вовлечения и участия молодых людей как в рассмотрении вариантов, так и в принятии решений и в их последующей реализации. Молодые люди должны иметь возможность выбирать, инициировать и создавать решения ключевых проблем, получая достаточную информацию, поддержку и обратную связь. Молодые люди также должны иметь право голоса в планировании, разработке, реализации и оценке услуг и мероприятий для них. Эти возможности позволяют менять установки и повышать мотивацию к участию в общественной жизни.

В 2021–2035 годах в Эстонии основное внимание в молодёжной сфере будет сосредоточено на целях и действиях, которые помогут добиться позитивных изменений в ключевых проблемах, стоящих перед молодёжью и обществом. Общая цель плана общественного развития эстонской молодёжи на 2021–2035 годы состоит в том, чтобы широкие возможности развития молодого человека, чувство безопасности и солидная поддержка создали такую Эстонию, которую молодой человек хочет продвигать вперед. План развития не описывает всю сферу молодёжи (т.е. молодёжную политику и работу с молодёжью) и не отражает меры, направленные на молодёжь в других сферах жизни, и стратегии, связанные с молодёжью, но тесно связан с ними.

Деятельность в сфере молодежи Эстонии направлена на достижение следующих стратегических ориентиров:

Молодые люди - это творческая сила, которая быстро движет обществом - пионеры и лидеры в области образования, культуры, экономики, окружающей среды и других областях.

Защита прав молодежи в стране осуществляется последовательно и поддерживается активное гражданское участие молодежи.

Качественная работа с молодежью (в т.ч. молодежное образование по интересам) доступна по всей Эстонии и создает возможности для разностороннего развития, успешного опыта, обогащения опыта и независимости для всех молодых людей.

Безопасность - одиночество и замкнутость молодых людей замечаются и предотвращаются с помощью сети безопасности, которая повышает уверенность.

Достижение общей цели измеряется в Эстонии показателем доверия молодежи к государству (%).

Общая стоимость плана общественного развития эстонской молодежи на 2021- 2025 год составляет 90 миллионов евро. Из них 47 миллионов евро приходится на ресурсы внешней финансовой помощи, из которых 24 миллиона евро финансируется программой Европейского Союза «Erasmus +» для образования, молодежи и спорта, а 19 миллионов евро поступят из структурных фондов Европейского Союза [1].

В молодежном пространстве Эстонии важное место занимает международное сотрудничество. Европейский Союз и молодежная политика Совета Европы играют важную роль в формировании и реализации молодежной политики в Эстонии.

Эстония имеет двустороннее соглашение о сотрудничестве в области молодежи с фламандским сообществом Бельгии. Постоянно уже много лет осуществляется тесный обмен опытом с Финляндией. Сотрудничество в первую очередь направлено на обмен опытом между молодежными работниками и молодежными организациями. Помимо Эстонии, в сотрудничестве с Финляндией принимают участие молодые партнеры из Латвии и Литвы. Возможности для сотрудничества между субъектами в молодежной сфере также подчеркнуты в нескольких международных соглашениях о сотрудничестве в области образования.

План развития молодежной сферы на 2021-2035 годы устанавливает видение, что в 2035 году молодые люди будут жить здоровой и полноценной жизнью во всех регионах Эстонии и смогут изменить общество и страну, чтобы в Эстонии была лучшая среда в мире для роста, жизни и самореализации.

Хотя план развития нацелен на деятельность по работе с молодежью (включая обучение молодежи по интересам), с точки зрения интегрированной молодежной политики охватываются все сферы жизни, затрагивающие молодых людей [2].

Цель плана общественного развития молодежи состоит в том, чтобы понять и вовлечь молодых людей в качестве равноправных партнеров, насколько это возможно, поддержать их участие в принятии решений и их реализации, а также расширить их возможности. Развитию молодых людей

способствует обилие возможностей проверить себя в новых ситуациях, безопасно проверить их и извлечь уроки из этого опыта, получая экспертную поддержку взрослых.

План общественного развития эстонской молодежи основан на исследованиях и анализе, политических рекомендациях, документах концепции, подготовленных ведущими национальными и международными экспертами, а также с учетом сквозной государственной стратегии «Эстония 2035», результатах 6-го Молодежного рабочего форума и Молодежного форума 2035, а также на основе международных соглашений в области молодежной политики (<https://haridusportaal.edu.ee/noorteseire>).

Для понимания ценностных приоритетов эстонской молодёжи актуально обращение к данным трансграничной справочной платформой World Values Survey. Данное рейтинговое транснациональное исследование проводится раз в несколько лет и представлено довольно большой выборкой на международном уровне. На основе этого составлена карта ценностей, на которой страны размещены в системе координат по двум индикаторам. Положение страны на карте ценностей зависит от историко-культурного наследия и современных политических и экономических факторов. Измерения, по которым страны находят своё место, делятся на две оси, по которым соответственно расположены ценности выживания (ориентация на общую и национальную безопасность, прочность экономики и порядка, семья и общее преодоление); ценности самовыражения (ориентация на самореализацию, личные свободы, благополучие и т. д.); традиционные ценности (религиозность, национальная гордость, коллективность и т.д.); светско-рациональные ценности (независимость, индивидуальность, степень авторитета и религиозность).

На этом картированном ценностном поле Эстония явно находится на светско-рациональной стороне, но в то же время все еще на ценностях выживания, позиции, аналогичной позиции всех бывших стран Восточного блока.

Таким образом, можно сказать, что в ценностном контексте для эстонского населения, включая и молодежную среду, характерны элементы неуважения к власти на фоне национальной гордости, низкая религиозность, независимость и индивидуальность, желание распоряжаться своим телом (например, право на аборт).

В то же время ценности и факторы, связанные с общим выживанием и преодолением трудностей, такие как безопасность государства и семьи, предпочтение порядка личным свободам, низкий уровень несчастья и общее недоверие к другим людям и институтам, а также низкий уровень участия в демократических процессах, еще более важны для эстонской молодежи и населения в целом. Из последнего также следует, что в Эстонии не очень принято ходить на демонстрации или подписывать петиции [2].

Следует подчеркнуть, что в странах Северной Европы, включая Финляндию, картина иная: преобладают светско-рациональные ценности и ценности самовыражения, в результате чего личные свободы и самореализация важнее безопасности, а также больше поддержки меньшинств и выражения свои политические взгляды. Существует также более сильное противодействие вмешательству в частную жизнь как в Западной, так и в Северной Европе по

сравнению с бывшими советскими государствами, где личная автономия воспринимается по-разному из-за социально-политической истории.

Ценности меняются от поколения к поколению, но большой разницы между детьми и их старшими поколениями нет: разница в ценностях обычно возникает между тремя поколениями, т. е. между бабушками и дедушками и внуками. Больше всего в Эстонии изменились ценности тех людей, которые пережили потрясения переходного общества и перешли из общества с советским режимом в сегодняшнее общество западной и скандинавской ориентации. При этом наибольшие изменения произошли для эстоноязычного населения в старшем поколении, а для русскоязычного населения в более молодом поколении (которое шло вместе с социальными изменениями и быстрее принимало новые ценности).

В Эстонии первыми и наиболее важными, и ценными для людей являются: здоровье, мир, крепкая семья, национальная безопасность, счастье (увеличение по сравнению с 1991 годом), чистая окружающая среда, настоящая дружба, честность, свобода, чувство собственного достоинства (по сравнению с 1991 годом) и любовь. Развитие технологий сместилось на более низкую позицию, и это объяснялось Вихалеммом индивидуализацией технологий: технологии больше не воспринимаются как имеющие национальное значение, а связаны с личным комфортом и благополучием.

Ценности неразрывно связаны с формированием идентичности и групповой принадлежностью, что подчеркивали и ведущие социологи-культурологи во главе с Вальсинером. Идентичность напрямую связана с тем, к какой группе человек чувствует себя принадлежащим. Группы идентичностей и ценностей, в свою очередь, формируют более общие модели мышления. Идентичности исследовались путем группировки по тематическим и ценностным признакам.

В Эстонии важными считаются группы, характеризующие ценности и основы формирования идентичностей, свойственные позднеиндустриальным обществам. Таким образом, можно провести различие между семьей и близким кругом; группы и идентичности, связанные с образом жизни, ценностями и социальными связями (субкультурная принадлежность, хобби, люди со схожими вкусами); гражданин мира (человечество, европейцы и т. д.); идентичности и подразделения по социально-экономическому положению (рабочие, жители одной волости) и по этническому признаку (эстонцы, эстонцы-русские). В то время как ценностями постмодерна являются, например, интересная жизнь, саморазвитие, для индустриального общества характерна ориентация на процветание, технологическое развитие и могущество.

Результаты исследования, проведенные в молодежной среде Талинна, фиксирует наличие поколенческих различий. Респонденты от молодежи (15-29 лет) ценят ценности, связанные с индивидуальным успехом, такие как самореализация, интересная жизнь. Для сравнения - сеть людей со схожими вкусами и стилем жизни, безопасность, крепкая семья и экономическое благополучие важнее для пожилых людей (60+).

Самореализующиеся ценности, такие как дружба, самоуважение, счастье, свобода и наличие общих увлечений, одинаково ценятся в возрастных группах молодежи (15-29 лет) и людей среднего возраста (30-54 года). Наибольший

межпоколенный конфликт ценностей зафиксирован в разной оценке индивидуалистических и разделяемых (коллективных) ценностей: младшие выступают за индивидуализм и личный успех, а старшая возрастная группа более озабочена более скромными и коллективно разделяемыми ценностями, таких как безопасность, порядок и сильная экономика. Один и тот же конфликт возникает как в эстоноязычных, так и в неэстоноязычных группах.

В Талинне в молодежном секторе исследований большое внимание уделяется применению метода кейс-стади, изучающего специфику ситуаций, когда возникают различия в ценностях. Значительное внимание уделяется молодежи как группе с сильным желанием уважать их конкретные и личные предпочтения, но где ценности также могут быть подвержены влиянию популистских политических сил. Поэтому профессиональный подход к мониторингу молодёжных настроений занимает значительное место в исследовательских практиках в молодежной среде, наряду с проектным методом реализации государственного плана молодежного развития.

Список литературы:

1. Sootla G., Lääne S. Public Administration Developments and Practices in Estonia. – In: Liebert, S., Condery S., Gontcharov D. (Eds.) Public Administration in Post-Communist Countries: Former Soviet Union, Central and Eastern Europe and Mongolia. Taylor and Francis Group, CRC Press
2. Sootla G., Lääne S. Responses to the Decline of Local Autonomy in Estonia. – In: Nemeč J., De Vries M. Public Sector Dynamics in Central and Eastern Europe. NISPA, Bratislava

Резвушкина Татьяна Александровна

Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова,
магистр социологии, старший преподаватель кафедры политологии и
социологии.

СЕМЕЙНЫЕ ЦЕННОСТИ И ГЕНДЕРНЫЕ СТЕРЕОТИПЫ ЭКОНОМИЧЕСКИ УСПЕШНЫХ МУЖЧИН КАЗАХСТАНА

В 2019 году на территории Республики Казахстан было зарегистрировано 137 797 браков, в том числе в 95 964 браков в городской местности и 41 833 браков в сельской местности. Общий коэффициент брачности составил 7,54. Число разводов (распавшихся семей) в 2019 году составило 54 797, в том числе: в городе - 41 122, в селе - 13 675. Общий коэффициент разводимости составил 3,0. В городе количество разводов составило 42,9% по отношению к заключённым бракам, а на селе 32,7%. Согласно мнениям экспертов «The Economist», Казахстан вошел в десятку стран мира по уровню разводов [1, С. 117]. Данные вышеприведенной статистики вызывают вопрос, кто же чаще всего вступает в брак, по каким причинам, какие критерии отбора брачного партнера являются определяющими, почему так высок процент разводов?

В любой системе межличностных взаимоотношений большую роль играют стереотипы поведения индивида. На брачном рынке, в пространстве

установления социальных контактов с целью заключения брака, гендерные стереотипы проявляются в полной мере. Они носят специфичный характер и в основном связаны с оценкой возможностей его участников «составить удачную партию», степенью проявления ими активности при поиске брачного партнера, а также описанием внутрисемейных отношений. На функционирование того или иного поведенческого стереотипа на брачном рынке влияет принадлежность индивида (участника брачного рынка) к той или иной социально-демографической группе (гендерной, возрастной, образовательной, доходной, статусной группе и т.д.). Принадлежность к определенной гендерной группе является определяющей при формировании индивидом поведенческих стратегий и социальных ожиданий на брачном рынке. На наш взгляд гендерные стереотипы брачного рынка можно разделить на три группы:

- стереотипы проявления активности при поиске брачного партнера,
- стереотипные представления о потенциальном женихе/невесте согласно которым происходит отбор кандидатов на место брачной пары,
- стереотипы о распределении ролей в семье, на которые ориентируется индивид после предварительного выбора потенциальной жениха/невесты [2, С. 27].

- Принято считать, что определяющим фактором в вопросе о том, кого выбирает на брачном рынке, является гендер индивида. Однако, за последнее время, в связи со сменой ценностно-нормативных представлений казахстанцев, приходом капиталистических отношений и рынка огромную роль в этом отношении приобрели и другие характеристики потенциальных брачных партнеров. Список этих характеристик возглавляют статусно-финансовые. Наиболее ярко это проявляется в столицах, в крупных городах, где люфт между полярными в этом отношении группами больше, нежели в других регионах Казахстана. Т.о., определяя принадлежность индивида к той или иной доходной группе можно с определенной долей вероятности сказать о его роли на брачном рынке («покупателем» или «товаром» он выступает). Принадлежность к гендерной группе тоже накладывает на участника брачного рынка груз нормативной ответственности за проявление активности, который в нашем обществе принято возлагать на мужчин, но не на женщин [3, С. 142].

В связи с этим в ноябре 2019 года было принято решение о проведении интервью мужчин-казахов (методом глубинного полу-структурированного интервью), проживающих в столице Казахстана, г. Нур-Султан. Всего было проинтервьюировано 12 мужчин-казахов, занимающих высокий должностной статус на государственной службе (от руководителя отдела до руководителя Департамента Министерства) в возрасте от 21 до 40 лет, не состоящих в браке и находящихся в активном поиске потенциальной жены на брачном рынке. Способ поиска информантов – метод снежного кома. Данный метод был выбран потому, что именно личное знакомство с информантами позволяла получить личную информацию о том, как выстраивается поиск потенциальной жены. Все интервьюируемые нами мужчины занимают достаточно высокий профессиональный статус, имеют доход выше среднего (от 500 000 тг. до более 1 млн. тг.), высокий уровень образования (все с высшим образованием, 5 со

степенью магистра, 1 обучающийся в магистратуре, 2 обучающихся в докторантуре, 4 с зарубежным образованием).

В ходе интервью мужчинам были заданы вопросы том, как они проявляют активность при поиске брачного партнера; на основе каких представлений о потенциальной невесте происходит отбор кандидаток на место «второй половины»; как предполагают интервьюируемые распределять роли и домашний труд в семье с потенциальной женой; выстраивать отношения с родственниками; заниматься воспитанием детей и решать семейные конфликты.

«Будущая жена»

Данный блок вопросов в интервью был посвящен анализу представлений мужчин о потенциальной невесте, тем критериям, по которым происходит отбор кандидаток.

И 1: ...вижу ее как очень умную, добрую, любящую жену и мать моих будущих детей. Ведь от жены будет зависеть большая часть семейной жизни.

Как видно из ответов, будущая жена наших информантов должна сочетать в себе такие качества как доброту, заботу, порядочность, верность так и сексуальность, ухоженность, ум и чувство юмора. Несколько информантов отметили важность того факта, что их будущая избранница несёт на себе, прежде всего, функцию продолжения его рода и должна слушаться мужа и его маму. В этом же блоке мы интересовались насколько важно для наших информантов из какой семьи будет будущая жена, кем будут ее родители. На этот вопрос мы получили ответы, которые демонстрировали не важность семейного капитала невесты, но в качестве пожеланий высказывались мнения о важности ее здоровья и наследственности:

И 7: Не сильно принципиально, но хотелось бы конечно, чтобы у будущей жены были хорошие гены и род.

На вопрос о том, насколько важно место рождения и проживания невесты мы получили мнения большинства информантов, что это не важно. Только один информант указал, что преимуществом невесты будет ее сельское место жительства:

И 3: Это не имеет значение.

Фактор образования информанты считают важным для потенциальной невесты, но не потому, что от этого зависит уровень ее образованности и интеллекта, а потому, что от уровня ее образованности зависит качество воспитания детей:

И 3: На образование, считаю, что нужно обратить внимание, от этого будет зависеть ее кругозор, ее общение и окружение, как-никак она будет воспитывать моих детей.

Все опрошенные указали, что желательно, чтобы потенциальная жена была младше их по возрасту. Это говорит о том, что у наших информантов доминируют эссенциалистские представления о женщинах:

И 5: Скорее всего, хотелось бы, чтобы она была младше возрастом.

Относительно того, важно ли для мужчин, чтобы их будущие жёны работали, все ответили, что для них это совершенно не важно, что говорит нам о низкой оценке профессиональной ценности женщин и важности для мужчин только того факта какими они будут жёнами и матерями:

И 3: Это неважно, главное, чтобы ей нравилась ее профессия и род деятельности.

Не важным для наших информантов стал и уровень доходов потенциальной жены, что, с одной стороны, объясняется высоким уровнем доходов самих мужчин, но и традиционными стереотипами о том, что женщины не могут много зарабатывать и не должны:

И 3: Абсолютно не важно, я считаю, что смогу содержать нас и нашу семью.

Больше комментариев у наших информантов вызывала внешность будущей жены, которая должна быть, как минимум, привлекательной:

И 1: Высокая, в меру упитанная, ухоженная должна быть.

Относительно этничности невесты мнения опрошенных разделились, так часть мужчин указала на то, что для них этничность будущей жены не важна, для других фактор этничности был важен. Здесь влияние оказывал фактор образования. Те информанты, кто получал образование за рубежом, высказывали более лояльное отношение к этничности потенциальной жены, чем те, кто такового не имеет:

И 3: Неважно. Главное, чтобы мы друг друга понимали и любили, даже если она будет другой веры и национальности.

И 7: Я казашку возьму в жены.

На вопрос о том, какими личными качествами должна обладать невеста, мужчины перечисляли самые разные качества, но все указывали на важность такого качества как верность:

И 3: Терпение, ум, мудрость, верность, в первую очередь, а также добротой.

Отметим, что все мужчины на вопрос о том, будут ли они знакомить свою невесту со своими родителями перед женитьбой, ответили утвердительно. Это говорит о важности статуса свекрови в будущей семье и её принятии будущей снохи:

И 1: Да, сначала согласуем.

Мы интересовались у мужчин, будут ли у его жены свой круг общения, свои друзья и все участники интервью ответили утвердительно:

И 3: Будут, она в первую очередь должна быть в моих глазах личностью. У нее должны быть друзья, коллеги. Люблю компанейских и общительных девушек.

Ответы на вопрос о том, будет ли работать будущая жена информантов, все ответили, что это зависит от ее желаний, но в ответах мужчин мы видим уверенность в том, что именно они будут решать, где и как будет работать их будущая жена?

И 9: Да, будет работать. Я не хочу, чтобы моя жена на кого-то работала. Открою ей свое дело. Дальше она сама должна раскрутить его. У меня будет свое пространство и у нее.

Мнения информантов о том, согласятся ли они, если будущая жена захочет продолжить образование, в том числе и за рубежом, разделились. Часть опрошенных указали, что не будут против, но при соблюдении таких условий как успевать быть матерью и женой или на условиях совместной поездки за

рубеж. Другая часть мужчин были против, и они считают, что их жены работать не будут и зарубежное образование им ни к чему:

И 7: Нет, я против! Если у нее есть диплом бакалавра, зачем еще один диплом ей, она же все равно не будет по специальности работать. За рубежом тем более нет, я ее не отпущу одну.

Таким образом, мы видим, что для экономически успешных мужчин-казахов важными критериями выбора жены на брачном рынке являются такие качества как внешность, здоровье, этничность, уровень образования и религиозный статус потенциальной жены, т.к. она является, прежде всего, продолжательницей их рода, матерью их детей и желательно, чтобы она слушалась мужа и его маму. Не значимыми критериями отбора для столичных женихов являются: из какой семьи будет будущая жена, кем будут ее родители, какую она будет иметь профессию и уровень доходов, место рождения и проживания.

«Дети»

В этом блоке мы интересовались у мужчин, как они себе представляют роль будущего отца, готовы ли они участвовать в процессе ухода и заботы о детях и как они смогут совмещать статус отца с работой. Так, на вопрос о том, сколько детей мужчины планируют в своей семье, мы получили ответы, демонстрирующие нацеленность экономически успешных мужчин на многодетность:

И 3: Максимум 5.

И 2: Так как рос в небольшой семье, очень хочу много детей. В идеале, около 5-6 детей.

Вопрос о том, кого бы мужчины хотели больше – мальчиков или девочек, показал, что часть мужчин используют селективный подход к детям, когда желательно, чтобы ребенок родился определенного пола. Другая часть мужчин считает пол ребенка не важным:

И 11: Хочу 2 сыновей и дочку одну.

И 7: 2 мальчиков и 2 девочек.

На вопрос о том, как именно будет планироваться рождение детей, и кто будет нести за это основную ответственность (муж или жена), наши информанты говорили о важности планирования детей, о том, что они несут основную ответственность, но если произойдет незапланированная беременность, то они решат оставить ребенка:

И 4: После свадьбы, через год, наверное. Я и жена. Мы не будем предохраняться, раз уж осознанно узаконили брак, почему бы и нет. То есть, если жена не через год, как мы планировали, а через месяц забеременеет, то конечно оставим плод, и будем ждать.

И 2: Я буду нести основную ответственность. Будем планировать вместе с женой.

Спрашивая о том, будут ли учитывать наши информанты желание своей потенциальной жены при планировании детей, мужчины отвечали, что да, будут, но последнее слово останется за ними:

И 3: Да, буду учитывать. Но, последнее слово всегда за мной будет.

Комментируя вопрос о том, если у жены будет незапланированная беременность, что они решат делать – оставить ребенка или сделать аборт, все мужчины ответили, что аборт не допустим и они будут рады ребенку всегда:

И 5: Оставить, конечно. Я против аборт.

И 6: Оставим ребенка. Каждый ребёнок имеет право на жизнь. Я за жизнь, я против аборт.

Отвечая на вопрос о том, планируют ли информанты участвовать в процессе воспитания детей и как именно, мы получили ответы, которые говорят о том, что часть опрошенных понимают, как важно участвовать в процессе воспитания детей, но у них очень размытые представления, что именно это означает. Зачастую они воспринимают участие в воспитании и процесс заботы как контроль, защиту и советы. Другая часть информантов вообще не представляют, что это такое:

И 11: Да, но не могу сказать точно, как.

И 8: Да, с возрастом отводить на секции

Расспрашивая о том, как мужчины планируют совмещать работу с воспитанием детей, мы узнали, что часть мужчин понимают, что им придется все и везде успевать, другая часть мужчин не думала о такой проблеме:

И 4: Буду всегда и везде успевать.

И 9: Об этом я еще не задумывался.

На вопрос о том, что если из-за работы информантам не будет хватать времени на детей, то, что они будут делать, мы услышали разные мнения. Одни мужчины пока что плохо представляют такую проблему, они о ней не думали. Другая часть мужчин считает, что придется искать способы совмещения отцовства и работы:

И 8: Я надеюсь, такого не будет!

И 7: Не знаю, посмотрим

Подводя итоги этой части интервью, мы можем сделать выводы о том, что опрошенные нами мужчины считают важным рождение детей в семье и при этом, они нацелены на многодетность – от 3 до 5-6 детей. Возможно, это связано как со стереотипом о том, что чем больше у мужчины детей, тем более он мужчина. Но можно предположить и то, что в современной городской казахской семье, представителей среднего класса существует своеобразная мода на многодетность, которая демонстрирует финансовый успех и стабильность семьи. При этом, мужчины готовы взять на себя ответственность за планирование рождения детей, выступают противниками аборт, хотят иметь детей определенного пола и плохо представляют себе, что значит уход и забота о детях.

Подводя итоги результатам интервью, мы можем сделать следующие выводы:

- будущая жена экономически успешных мужчин должна сочетать в себе такие качества как доброту, заботу, порядочность, верность так и сексуальность, ухоженность, ум и чувство юмора. Несколько информантов отметили важность того факта, что их будущая избранница несёт на себе, прежде всего, функцию продолжения его рода и должна слушаться мужа и его маму. Здесь мы видим приверженность такому стереотипу, как внешняя привлекательность, верность и

послушность. Также она должна быть молодой и здоровой, и образованной, т.к. от этого зависит «качество» будущих детей.

- не важными для опрошенных экономически успешных мужчин были такие критерии как место рождения и проживания потенциальной невесты, то, чтобы их будущие жёны работали, уровень доходов. Это говорит нам о низкой оценке профессиональной ценности женщин и важности для мужчин только того факта какими они будут жёнами и матерями. Это говорит об использовании традиционного стереотипа о том, что женщины не должны и не могут много работать и зарабатывать. Также информанты-мужчины сложно реагировали на возможную ситуацию, если их потенциальная супруга захочет учиться за рубежом. Часть опрошенных указали, что не будут против, но при соблюдении таких условий как успевать быть матерью и женой или на условиях совместной поездки за рубеж. Другая часть мужчин были против, и они считают, что их жены не будут работать и зарубежное образование им ни к чему;

- этничность невесты для одних мужчин была не важна, а для других была важна религиозная принадлежность будущей супруги. Здесь влияние оказывал фактор образования. Те информанты, кто получал образование за рубежом, высказывали более лояльное отношение к этничности потенциальной жены. Для других этничность была определяющим критерием при выборе будущей жены.

- важным является и процедура знакомства невесты с родителями перед женитьбой, что говорит о важности статуса свекрови в будущей семье и её принятии снохи.

Опрошенные нами экономически активные мужчины продемонстрировали нацеленность на многодетность. Часть мужчин используют селективный подход к детям, когда желательно, чтобы ребенок родился определенного пола. Другая часть мужчин считает пол ребенка не важным. Информанты говорили о важности планирования детей, о том, что они несут основную ответственность, но если произойдет незапланированная беременность, то они решат оставить ребенка. Спрашивая о том, будут ли учитывать наши информанты желание своей потенциальной жены при планировании детей, мужчины отвечали, что да, будут, но последнее слово останется за ними. В ситуации незапланированной беременности все мужчины ответили, что аборт не допустим и они будут рады ребенку всегда. Часть опрошенных понимают, как важно участвовать в процессе воспитания детей, но у них очень неопределенные представления, что именно это означает. Зачастую они воспринимают участие в воспитании и процесс заботы как контроль, защиту и советы. Другая часть информантов вообще не представляют, что это такое. Часть мужчин понимают, что им из-за работы не будет хватать времени на детей. Другая часть мужчин считает, что придется искать способы совмещения отцовства и работы. Данные результаты интервью показали нам трансформацию ценностей в отношении детей и осуществления отцовства, когда экономически успешные мужчины хотят детей и много, планируют участвовать в процессе их воспитания и заботы, но пока что плохо представляют себе, что именно это подразумевает. При этом практически все мужчины, участники интервью, продемонстрировали желание осуществлять репродуктивный контроль в отношении своих жен.

Спрашивая участников интервью о том, кто будет заниматься домашним хозяйством в их потенциальной семье, мы получили ответы, большая часть которых показала, что эти обязанности будут возложены на женщину – жену и/или домработницу. Большинство информантов домашний труд воспринимают как то, что входит в обязанности только женщины. Мужчины готовы оплачивать работу домохозяйки, т.к. они любят уют, чистоту и комфорт, и их потенциальная жена будет занята детьми. Но если в семье будут дети женского пола, то они будут помогать жене в ведении домашнего хозяйства. Здесь мы зафиксировали подтверждение традиционного представления о том, что домашний труд является обязанностью именно женщин.

В силу важности и значимости семейно-родственных отношений наши информанты планируют выстраивать дружеские отношения с родственниками будущей жены, но они не хотят выступать в качестве спонсоров будущих родственников. Никто из участников интервью не высказал мнения, что будет ограничивать общение своей потенциальной жены с ее родственниками. Стереотип о том, что мужчины-казахи, как правило, ограничивают общение супруги со своими родными, не подтвердился.

Отвечая на поставленные в начале статьи вопросы, мы можем предположить, что высокая брачность в Казахстане связана с доминированием ценности семьи и семейно-родственных отношений. Но процесс выбора партнера на брачном рынке связан с функционированием среди экономически успешных мужчин патриархальных стереотипов, среди которых внешняя привлекательность партнера, восприятие женщин только как будущих матерей, ориентация на многодетность и репродуктивный контроль, экономическая зависимость от мужей и подчинение мужу и свекрови. Вероятно, доминирование данных стереотипных представлений в отношении будущих жен вызывает определенную напряженность, конфликтность в отношениях и влияет на уровень разводимости в казахских семьях.

Список литературы:

1.Национальный доклад «Казахстанские семьи-2019» // Ускембаева М.А., Бурова Е.Е., Резвушкина Т.А., Альжанова А.К., Соловьева Г.Г., Салимбаев Е.Х. Алматы: ТОО «Арт Депо студио», 2019 г.- 248 с.

2.Антонов А.И., Медков В.М. Социология семьи. М.: Изд-во МГУ: Изд-во Международного университета бизнеса и управления – 304 с.

3.Маккарти Дж. Р., Эдвардс Р. Исследования семьи: основные понятия. М.: Изд-во НИУ ВШЭ, 2011 г. 310 с.

Совет Ерханат

Жетысуский университет им. И. Жансугурова, образовательная программа подготовки филологов, ассистент-преподаватель, магистр педагогических наук

Тумабаева Мадина

Жетысуский университет им. И. Жансугурова, образовательная программа подготовки филологов ассистент-преподаватель, магистр педагогических наук

РАЗВИТИЕ ЛИДЕРСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ СТУДЕНТА XXI ВЕКА ЧЕРЕЗ ПРОИЗВЕДЕНИЯ КАЗАХСКИХ УЧЕНЫХ

Идея «Мәңгілік Ел» была заложена Лидером Нации Н.А. Назарбаевым как основа великого курса нации – Стратегии «Казахстан-2050».

«Всем известно, что «Мәңгілік Ел» – это заветная мечта наших предков на протяжении тысяч лет. Это мечта – стать Независимым государством, занимающим достойное место в мировом сообществе наравне с другими странами, это мечта – стать процветающей, богатой страной, уверенно смотрящей в будущее. Мы превратили эти мечты в реальность. Мы построили Мәңгілік Ел. Я слышал, что в обществе часто обсуждается вопрос: «какой должна быть национальная идея казахского народа». У нас есть идея, которая ориентирует нас на будущее, ведет к великим целям, сплочая нацию. Это идея Мәңгілік Ел», - отметил глава государства [1].

Мы должны развивать лидерские способности наших сегодняшних ученых через национальную идею великих философов, чтобы наша страна была устойчивой и развивалась экономика наравне со странами-гигантами.

Качества личности лидера рассмотрены в трудах тюркских ученых. Остановимся на некоторых из них. Ученый поэт Жусуп Баласагуни, в свое время освоивший самые разные области науки, считает, что лидеру должно быть присуще благородство, наряду со следующими качествами: справедливостью, разумом, глубокими знаниями, интеллектом, благополучием, умеренностью [с. 2, 67].

Ходжа Ахмет Яссауи, оценивая лидера как совершенного человека, классифицирует его личностные качества следующим образом: справедливость, честность, трудолюбие, умение переносить трудности, стремление к истине, пылкий ум, нравственность [3].

В дидактическом сборнике стихов Ахмеда Иугинеки затрагиваются основные личностные качества, присущие лидеру: образованность, смирение, спокойствие, честность, щедрость, скромность [с.4, 204].

Аль-Фараби приходит к выводу: «Аристотель в своей книге «Теология» также утверждает, что единица (лидер) существует в любом множественном числе, потому что любое множество без единицы всегда будет бесконечным» [5,10]. В своей поэме «Искандер» Абай также писал: «Аристотель, друг царя», «Был в спорах он непобедим» [с. 6, 66-67], – выделяя личностные и лидерские качества Аристотеля. Следовательно, лидерство – это способность объединять людей и направлять их к поставленной цели. Но на этом задача руководителя не заканчивается. Руководитель – это и тот, кто распределяет работу, и тот, кто

ответственен за ее результат. Хороший руководитель, принимая выполненную работу, корректирует ее. Лидер мотивирует людей, направляет их к общей цели своей способностью представлять будущее, где цель достигнута. Слово «лидерство» происходит от английского слова leader, что означает – ведущий, первый, предыдущий. Лидер – это руководящая личность, обладающая высоким авторитетом в определенной группе, способная влиять на других.

Нельзя сказать, что «лидер» в творчестве Абая далек от уровня познаний вышеупомянутых мыслителей.

Отрывок стихотворения поэта «Сәулең болса кеуденде (Если в груди есть свет)»:

Лишь единица — на счету.

Народ — «нули», — кричат порой.

Да, единице без нуля

Живется хорошо одной.

Но если единицы нет.

То выход для нулей — какой? [с. 6, 93] – Абай обозначал единицу как «лидер», «1», а ноль «общий», «народ». Что будет с нулем (общий, 000 000), если нет единицы (лидера, единицы)? Следовательно, «лидер» (1) (1 000 000) превращает народ в «миллион» (1 000 000). Лидер выделяется в определенной группе людей. Для лидера важно, чтобы и количество людей было значительным. Уметь вести за собой народ, превратить его в огромную силу – дело рук настоящего лидера.

К чему усердье крикунов,

Когда отсутствуют вожди [с. 6, 93] - в этом стихотворении Абай приравнивает 000 000 крикунам, 1 – вождю, а совокупность же двух приводится в следующем отрывке:

Народ свой мирный не мути,

А береги его, желей.

Когда есть в сердце свет ума,

Не спорят с теми, кто мудрей [с. 6, 93] – здесь поэт призывает прислушаться к «вождю», который произносит верное слово, чтобы сделать страну благодатной. Однако, в результате ослабления лидерских, личностных, особых характерных качеств, присущих казахскому народу, утрачивается благополучие.

Каждый – сам себе суд и царь, только жалкие, мелкие крохи –

Не они ль разобзили когда-то сплочённый народ? [с. 6, 49] – поясняет он действия выше упомянутых «нулей». Поэтом осуждается народное разобщение, сопоставленное им с рассыпанными крошками. Без мудрого управления народ утрачивает свое благополучие. Абай еще раз доказал, что вождь не всегда лидер. Лидер – это человек, который в полной мере осознает и защищает интересы народа или определенной социальной группы при достижении целей, обладающий качествами человека деятельного. Для достижения поставленной задачи он может объединить усилия людей в масштабах города, региона, государства.

«Три качества достойны человека: горячая отвага, светлый ум, теплое сердце», - говорил Абай про качества «лидера». «Горячая отвага» постоянно находится в поиске, в стремлении идти вперед, быть созидателем. «Светлый ум»

дарит людям свет, совершает добрые дела, использует мудрость, данную Аллахом, только во благо. А понятие «теплое сердце» означает быть верующим, уважительно относиться к людям, чувствовать их грусть и радость, излучать тепло. Только тот, кто эти три качества будет использовать в благородных целях, станет полноценным человеком, достойным вести других.

Таким образом, феномен лидерства характеризуется изученными лидерскими качествами, которыми доволен весь народ или же его большинство.

Навыки лидера – это способность человека расширить свой кругозор, довести уровень деятельности подчиненных до более высоких стандартов, а также сформировать личность, выходящую за привычные границы. Они способствуют выявлению наиболее эффективных решений в процессе адаптации руководителя к новой позиции за тем, чтобы минимизировать затраты времени.

Мы воспитаем благородных, образованных, крепких здоровьем, деятельных граждан, которые в будущем составят основу государства, переняв мудрость приведенных выше мыслителей. Наше становление как Мәңгілік Ел – в руках опытной, благоразумной, конкурентной молодежи, воспитанной на духовных ценностях!

Список литературы:

1. <https://history-state.kz/>
2. Баласануни Ж. Құтты білік (Благодатное знание). – г.Алматы, 1986. – 616 с.
3. Яссави Х.А. Дивани хикмет. – г.Алматы, 1993. – 260 с.
4. Иугинеки А. Ақиқат сыйы (Дар истины). – г.Алматы. издательство «Ғылым», 1975. – 65 с.
5. Боқаев Б.Ө. Адам болмысының даралық, ерекшелік және жалпылық деңгейі. Автореферат диссертации кандидата философских наук, Караганда. 2006. – 146 с.
6. Абай (Ибрагим) Кунанбаев. Сборник произведений в двух томах. Т.1: Стихотворения и переводы. – г. Алматы: издательство «Жазушы» -205-296 с.

Серікбаев Бауыржан Серікұлы

Докторант Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ

Политические партии являются неотъемлемой частью демократического строя и общественных отношений. Сегодня в цивилизованных странах парламент, президентские выборы и процесс управления государством от имени народа осуществляется при непосредственном участии политических партий. Партии функционируют как политический институт, осуществляющий власть от имени народа, формирующий институт власти в государстве, устанавливающий

конкурентную политическую систему и осуществляющий власть от имени народа.

В XXI веке политические партии претерпевают изменения, опосредованные современными реалиями. Появление интернета и социальных сетей, развитие гражданского общества, активность неправительственных организаций и условия глобальной пандемии, изменение общественных ценностей и источников получения информации делают политические партии более адаптивными к работе в соответствии с требованиями времени.

Политические партии бывают консервативными, либеральными, правыми, левыми, центристскими, пропагандирующими ценности и идеологию. Партии, пропагандирующие консервативные ценности, привержены сохранению и преемственности политических, социальных, культурных ценностей. В основном они защищают интересы буржуазной группы. Желают сохранить социальное неравенство. Плюрализм выступает за сотрудничество. К консервативным партиям в мире относятся Республиканская партия США, Христианско-социальный союз и блок Христианско-демократического союза Германии, Консервативная партия Великобритании. Политические партии либеральной направленности на всех этапах развития придерживаются свободы как главной ценности. Они пропагандируют свободное развитие личности, снижение влияния государства на дела общества и экономику. К партиям, пропагандирующим либеральные ценности, относятся такие политические партии, как Либеральная партия Великобритании, Либеральная демократическая партия Японии, Демократическая партия США. С 80-90-х годов XX века в мире, в том числе в Европе, начала активно действовать «Партия зеленых», которая поднимает вопросы сохранения экологии и окружающей среды, глобального потепления. На выборах 1983 года в Германии партия зеленых добилась успеха, получив 5,6% голосов, заняв 28 место в законодательном органе. На сегодняшний день партия зеленых, которая затронула экологию и потепление климата, загрязнение окружающей среды и получила голоса электората, активно работает по всей Европе [1].

Снижение доверия к политическим партиям. В XXI веке роль и деятельность политических партий трансформируются в соответствии со временем. В мировом тренде девальвируются вопросы доверия к государству и политическим партиям, возрастает роль неправительственных организаций и различных гражданских движений вместо партий. Причин для этого много:

- В Великобритании стираются расхождения в идеологических позициях и ценностях Лейбористской партии и Консервативной партии, возрастает сходство в программах и позициях обеих партий. Процесс подобного рода идет по всему миру.

- Процесс создания коалиции между партиями набирает обороты, что приводит к снижению политической конкуренции. Например, коалиция между «Партией справедливости и развития» и «Партией национального движения», которая находится у власти в Турции, в некоторой степени сократила конкуренцию в политической системе.

- Бюрократизм и длительное отсутствие смены партийных лидеров в политических партиях, политика «сверху вниз» в принятии решений и в кадровом обновлении снижают доверие к политическим партиям со стороны

общественности и экспертов. Несменяемость руководящего состава, принятие новых членов на организаторские и исполнительские должности снижают авторитет партии перед обществом. (Этот процесс четко прослеживается в партийной системе таких стран, как Турция, Италия)

- Развитие информационных технологий в XXI веке повышает интерес к активистам гражданского общества, альтернативным источникам информации, неправительственным организациям, чем к политике партии. Это явление, происходящее во всем мире.

- Низкая активность политических партий, работающих только во время избирательных кампаний, не проводящих в другое время устойчивую работу с населением, в некоторых странах избыточное количество политических партий также снижает доверие к партии. Например, в Кыргызстане в 2020 году зарегистрировано 259 политических партий [2].

- Уход политических партий с позиций, придерживающихся определенной идеологии и ценностей, в направлении, удовлетворяющем все население в целом, снижает шансы партии на защиту интересов определенных социальных групп в государстве.

- Несмотря на снижение доверия к политическим партиям, они еще не утратили свою монополию как политический институт, определяющий курс развития государства, усиливающий демократическую политическую конкуренцию, осуществляющий законодательную, исполнительную власть. На это есть несколько причин:

- Неправительственные организации, претендующие на замещение партии, могут эффективно работать с определенными темами и вопросами. Не хватает уровня и опыта, чтобы сопровождать процессы, охватывающие всю страну, такие как управление государством, грамотное исполнение внутренней и внешней политики.

- На сегодняшний день политические партии, проводя открытый праймериз или работая с общественными активистами, обновляют кадровый состав, пополняют свои ряды, осваивают новые, современные политические ходы.

- Ресурсный потенциал неправительственных организаций и отдельных активистов гражданского общества несопоставим с возможностями партии. В то время как неправительственные организации могут эффективно работать в малых городах и регионах с небольшой численностью населения, политические партии могут на реальной практике продемонстрировать эффективность работы партии в республике в целом через свои филиалы и наличие квалифицированных кадров.

Политические партии играют ключевую роль в демократическом процессе. Поэтому политические партии и впредь будут продолжать свою роль в качестве одного из ключевых элементов демократии.

В условиях пандемии и сегодняшней геополитической ситуации в обществе на первый план выходят ценности социального равенства и справедливости. Сложившаяся геополитическая ситуация порождает новые проблемы, приведшие к росту цен на продукты питания в мире, удорожанию товаров повседневного потребления. По данным ООН, по итогам 2021 года цены на продукты питания в мире выросли на 28,1% [3].

Надеемся, что политические партии в ближайшее время учтут эти изменения в запросе электората и предложат эффективные механизмы решения проблемы в своих программах.

Список литературы:

1. Гольбрайх В.Б. «Зеленые партии в России и в мире. Попытка сравнительного анализа» м.н.с. СИ РАН, - 260 с. https://www.academia.edu/11945477/Зеленые_партии_в_России_и_в_мире_попытка_сравнительного_анализа
2. Список зарегистрированных политических партий Кыргызской Республики на 04.08.2020 г. по данным Министерства Юстиции КР от 07.07.2020г. <https://shailoo.gov.kg/media/azamat/2020/08/04/gunzgz.pdf>
3. По итогам 2021 года среднее значение Индекса продовольственных цен ФАО оказалось значительно выше, чем в 2020 году <https://www.fao.org/newsroom/detail/FAO-Food-Price-Index-december-2022/ru>

Султангазы Гульмира Жолмагамбетовна
Кандидат исторических наук

ФОРМИРОВАНИЕ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТИРОВ И ГРАЖДАНСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ У ДЕТЕЙ ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

XXI век с его стремительными изменениями повысил роль интеллектуального развития школьников, одновременно снизив значимость воспитательного процесса. Однако формирование будущего гражданина будет целостным и гармоничным, если в процессе становления школьника как индивида, развивать не только когнитивные способности, но и личностные.

В то же время перманентное реформирование образовательной системы привело к вытеснению воспитательного сегмента в работе школы. Одновременно, актуализировалась дискуссия о том, кто должен заниматься воспитанием детей: школа или семья. Воспитание, являясь процессом многогранным и длительным подразделяется на следующие пласты как трудовое, эстетическое, физическое, умственное, гражданское, экологическое и т.д. В таком случае различные агенты социализации: семья и школа принимают непосредственное участие в воспитании подрастающего поколения.

В контексте реализации государственных программ значение имеет вопрос включенности школы в процессы разъяснительной работы основных принципов программ и каким образом данная работа должна реализовываться [1].

Учитывая, что дети сегодня находятся под влиянием не только школы, а скорее глобальной сети Интернет, социальных сетей и т.д., мы должны понимать, что учитель не будет занимать главенствующее положение в системе координат школьника. Однако данный факт не освобождает школу от выполнения воспитательных функций, под которыми следует понимать целенаправленную деятельность по развитию духовных качеств у детей. Сегодня в педагогике нет единого определения термина «воспитание».

Различия присутствуют не только в формулировках но и подходах. Так воспитание можно рассматривать как процесс обучения, заботы и защиты как основы для подготовки к взрослой жизни. Данное определение обозначает главенствующую роль семьи. Если воспитание – это целенаправленная деятельность, призванная формировать у детей определенную систему взглядов, убеждений и качеств, то здесь акценты на личностное развитие и здесь они смещаются к институтам школы, а то и отдельным персонам. В случае если воспитание это условие для развития личности, то ни один из агентов не может взять на себя ответственность за результаты данного процесса.

Не вызывает сомнений, что школа играет большую роль в интеллектуальном и социальном становлении ребенка. Именно здесь формируются когнитивные навыки, эстетические предпочтения и гражданские компетенции. Ожидаемым результатом воспитательной деятельности школы должен стать высоконравственный член общества. Вопрос в том, что должно стать фундаментом воспитательного процесса или какие ценности станут основополагающими?

Школьный период является оптимальным для создания картины мира и определения в нем места и роли. Школа в своей основной деятельности создает условия для определения ценностных ориентаций. Изучение ценностных ориентиров важно и по причине того, что именно они являются механизмом управления человеческим поведением. Человек принимает решения и действует в соответствии с тем комплексом социальных ценностей практикующимися в его окружении или сформированными такими институтами как школа.

Социально-политические изменения привнесли и новые тенденции в поведенческие установки детей. Сегодня приоритетный ряд ценностей современных подростков в сравнении с детьми 80-х XX века будет начинаться с личного успеха и до общественного. Приоритетность ценностных установок у детей формируется под влиянием, как семьи, так и школы. Школа должна занимать ведущее место в данном вопросе. Очевидно, что формирование ребенка как личности происходит примерно в подростковом возрасте и соответственно формируются и ценностные ориентиры, чему способствует наличие жизненного опыта и рефлексия и выработанный стиль поведения [2].

Как мы и отметили, ценности, которыми руководствуется человек, являются основой его поведения и принятых решений. Но и поведенческий, помимо него эмоциональный и когнитивный компоненты влияют на формирование ценностных установок, что затрудняет процесс верификации, прежде всего эмпирической.

Однозначным является факт, что ценности должны отвечать потребностям объективной реальности и устремлениям молодого поколения.

И школа должна занять активную позицию в данном вопросе с учетом актуальных тенденций, психологических особенностей и возможно опыта духовно-нравственного воспитания.

Часть государственных программ имеет предпосылки стать идейной основой, определяющей модели поведения казахстанцев, формируя их стержневые позиции. Но при этом, они не должны носить очевидного политического характера, но подразумевать развитие как отдельно взятой

личности, так и государства-нации. Здесь мы наблюдаем мощную связку личность-гражданин-общество-государство. От характеристик целей и запросов первых зависит мощь государства. Такая постановка достаточно привлекательна. Вне зависимости от политических привязанностей и идеалов, личность стремится к качественному развитию, что, в конечном счете, должно привести его к гармоничному существованию.

Такого рода программы создают условия для формирования рационально обоснованных моделей социального и политического поведения. Но, попытки внедрения основных принципов тех или иных программ в принудительном формате (индоктринация) будут сопровождаться неприятием. Стратегия воспитательной работы и действий, предпринимаемых школой, должна определяться внутренним содержанием главных смыслов, которых придерживается дети с учетом психологических возрастных особенностей.

Аналогичная ситуация сложилась и в вузовской системе. Современные образовательные программы вузов ориентированы на формирование конкретных профессиональных навыков, игнорируя при этом вопрос духовного развития студентов. Существует мнение, что вуз не должен заниматься вопросами воспитательного порядка, а его деятельность связана только с формированием высокопрофессионального специалиста. Однако тезис не выдерживает критики, так как процесс развития личности длится всю жизнь. В учреждениях ТиПО и вуз поступают вчерашние школьники, не имеющие жизненного опыта и не вполне сложившимся мировоззрением. Особого внимания заслуживают студенты-первокурсники, которые из привычной школьной атмосферы попадают в новый формат коммуникации. На этом этапе важно проведение курса не только по адаптации к стандартам вузовского образования, но и определению жизненных ориентиров [3], [4].

Адаптация первокурсников – это важный этап в становлении студентов как личности и усвоении им ценностей и моделей поведения, соответствующих времени и общественным установкам. Но растущая зависимость вузов и колледжей от реального сектора экономики и рынка труда формируют траекторию обучения, где и студент не видит смысла акцентировать внимание на мировоззренческих дисциплинах. Данный антитренд только набирает силу. Гармоничного развития студента и как будущего профессионала и личности возможно при грамотной организации студенческой жизни. Для этого создаются департаменты по студенческим делам, чья деятельность должна быть направлена на организацию культурно-досуговых мероприятий или создания условий для реализации студенческих инициатив и проектов, которые не обязательно связаны с его будущей профессией, но направлены на его духовный и личностный рост [5].

Вызовы настоящего времени, трансформация образа жизни и другие следствия пандемического периода требуют от общества новых форм ответственности и эффективных решений. В этой связи, особого внимания заслуживает вопрос готовности поколений Z и постмиллениалов к требованиям новой реальности. Очевидно, что первоочередной задачей для социальных институций является формирование не только мировоззренческих установок, но и необходимых компетенций, направленных на личностное развитие.

Анализ результатов продвижения Программы показывает, что именно поколения Z и постмиллениалов восприимчивы к новым идеям, и соответственно, имеют потенциал стать мощным ресурсом и инструментом, как политической, так и социальной модернизации. Реализация данной задачи требует и новых подходов. Сегодня сложно заинтересовать школьника высокоморальным классным часом. Природа современного школьника требует активных и интерактивных форм развития.

И если метод рассматривать как путь к достижению поставленных целей, то нужно выйти за рамки традиционных форматов. Воспитательный процесс не должен проводиться в императивном духе.

На базе Казахстанского института общественного развития в 2020 году прошли программу акселерации проекты готовые к реализации в школьных учреждениях. Внедрение нижеперечисленных проектов в учебный процесс позволит мягкой силой вовлечь школьников к процессам не только возрождения национальной культуры, но и создать условия для личностного роста. Лучшими проектами стали «Теплое ремесло», «Номад», «Школа лидерства».

Проект «Теплое ремесло» направлен на сохранение и развитие почти забытого искусства валяния войлока. Реализация проекта позволит раскрыть основы казахской материальной культуры для молодого поколения, через кружки или на уроках труда. Богатые традиции казахской культуры, мода на войлок в настоящее время, доступность и привлекательность материала, сравнительно простая технология изготовления, быстрота получения изделия - все это предпосылки для эффективного использования войлока при обучении школьников художественной обработке материалов. Учитывая возрастную разницу среди учащихся, авторами предполагается разделить программу обучения войлоковалянию на 3 программы, включающая следующие темы: история возникновения войлока; способы и методы валяния шерсти; изготовление шерстяных шариков из войлока и сборка их в браслет, бусы и другие предметы аксессуаров; изготовление картин из шерсти в технике шерстяная акварель; изготовление цветов из войлока и т.д. Реализация данного проекта способствует развитию патриотизма и интереса к национальной художественной культуре.

Проект «Хореографическая студия «Номад». Народный танец позволяет не просто изучать казахскую культуру, но и глубоко погружаться в ее истоки и раскрывать в себе культурный код. Социальный эффект от реализации проекта очень высокий, он способствует вовлечению детей в развитие культуры и традиций, популяризирует здоровый образ жизни.

«Школа лидерства» проект реализуется на базе детской организации «Жас Ұлан» и проводится для лидеров по повышению их компетентности и квалификации, который дает возможность детям получить профессиональные навыки и знания в сферах лидерства, ораторства и бизнеса. Целью является подготовка и воспитание лидеров школьных объединений, в последующем – активистов молодежных движений, интеллектуальных, разносторонних личностей, которые в будущем будут формировать элиту Казахстана.

Важными факторами успеха проекта являются следующие аспекты:

- обучение совмещенное с практикой – применение и развитие лидерами полученных навыков в школе при организации процесса деятельности школьного комитета;

- трансфер знаний – передача полученных навыков и знаний команде лидера внутри школы;

- повышение лидерами собственных знаний и навыков - обучение других самый эффективный способ учиться самому;

- постоянное развитие методических материалов и программ обучения;

Проект «Школа лидерства», и в целом деятельность организации «Жас Ұлан» представляет собой инновационный метод работы с детьми. Упор на воспитание подрастающего поколения – это вклад в стабильное будущее нашей страны.

Помимо вышепредложенных проектов, считаем важным продолжить работу по вовлечению детей в волонтерские движения и создание общеказахстанского детского волонтерского движения.

Предложенные проекты направлены на развитие личностных качеств, являющиеся фундаментом для формирования гражданских компетенций. Их особенность состоит в деликатном привитии важных качеств гражданина-патриота своей Родины.

Уроки истории и литературы представляют собой наиболее эффективный канал трансляции ценностей среди детей школьного возраста. Значимость дисциплин гуманитарного цикла в формировании мировоззренческих установок и ценностных ориентиров очень высока.

История имеет потенциал консолидации общества независимо от конфессиональных или иных принадлежностей членов общества. История у многих народов рассматривается как путь к свободе, важной ценности. Литература в данном случае помогает школьникам раскрыть смысловые нагрузки таких нравственных категорий как добро и зло, честь и достоинство, любовь, дружба и уважение, на которых, в конечном счете, и формируются поведенческие паттерны.

Патриотическое воспитание необходимо строить на конкретном историческом материале. Важно сделать выборку фактов и событий, которые демонстрируют ценность исторического опыта, под ним мы подразумеваем опыт и деяния конкретных людей и обществ. Для этого нужно акцентировать внимание на моделях поведения исторических героев, его побуждениях, моральных устоях и его убеждениях. Это «оживляет» историю, демонстрирует ее важность и применимость в дне сегодняшнем.

Незнание истории приведет к формированию поколений, которые легко становятся жертвами политических манипуляций, наблюдаемые нами в последнее время. Господство европоцентристских установок нивелировало достижения предыдущих эпох и одной из задач педагогов гуманитарного цикла воспитать уважительное отношение к истории как накопленному опыту, позволяющему избежать ошибок в настоящем времени.

И немаловажным является привитие школьникам чувства принадлежности к великой истории и осознанному отношению к сохранению исторического наследия.

Сегодня школьник находится под воздействием разнообразных источников информации: телевидение, интернет, социальные сети. Контентная часть не поддается контролю. В задачи семьи и школы входит формирование нравственного стержня позволяющего вычленять и разделять добро и зло и другие нравственные категории. Казахская литература есть необходимое условие для формирования полноценного гражданина и человека. Сила слова в пробуждении сознания, в определении основополагающих принципов жизнебытия молодого человека. Школьник не имеет жизненного опыта, но через изучение литературы он способен приобрести важные навыки и теоретически осмыслить философские категории.

Литература позволяет развить в себе не только чувство прекрасного, но и навыки критического мышления и анализа. Учитель литературы в процессе преподавания должен акцентировать внимание на образы героев, чьи поведенческие установки могут быть образцом для подражания.

И многое зависит от опытности преподавателя, уровня владения современных и традиционных методик: создание школьных театров, репертуарная часть которых должна быть построена на классической казахской и мировой литературе. Создание клуба или дискуссионной площадки в целях обсуждения прочитанных книг: «Reading time», «Cross booking».

Современная система образования должна осуществлять подготовку такого выпускника, который бы отвечал потребностям времени и обладал гражданственными компетенциями. Нашему обществу нужны не только специалисты-профессионалы, но и обладающие компетенциями «global» (думающие глобально – действующие локально). Именно учреждения образования на всех уровнях способствуют формированию гражданственных компетенций и расширению мировоззрения. Это работа повседневная, многоплановая и рассчитанная на многие годы вперед. Мировоззренческие установки молодого поколения сегодня представляют каркас, на основе которых будут строиться социальные проекты и формироваться реальная картина будущего Казахстана.

Список литературы:

1. Методические рекомендации по организации проектной деятельности студентов колледжа / сост. Мухаметзянова Н.Н., - Арск: ГАПОУ «Арский агропромышленный профессиональный колледж», 2018 г. – 26 с.// <http://xn----btb1bbcge2a.xn--p1ai/blog/2019-01-12-1313>

2. Программа по Развитию Лидерства КИМЭП.<https://www.kimpe.kz/executive-education-center/ru/leadership-development-program/>

3. Глобальная гражданственность: новая важная сила// Global Citizenship Commission, “The Universal Declaration of Human Rights in the 21st century: a living document in a changing world”, Report (New York and Cambridge, UK, NYU Global Institute for Advanced Study and Open Book Publishers, 2016// <http://gias.nyu.edu/2016/04/release-global-citizenship-commission-report/>.

4. Гражданственность личности в условиях изменяющегося мира: от протестной к созидательной активности: сб. научных статей Междунар. науч.-практ. конф., 22-23 октября 2015 г. / редкол.: С. И. Беленцов (отв. ред.) [и др.];

Юго-Зап. гос. ун-т. Курск, 2015. 430 с. // <https://swsu.ru/structura/up/flmk/kip/folder3/Sbornik2015.pdf>

5. Методологические и содержательные аспекты измерения общественного мнения в практике общественно-политического мониторинга [Текст] : автореферат дис. . д-р социолог. наук : 22.00.04 : защищена 26.06.2009 / Коновалов С.; Евразийский нац. ун-т им. Л.Н.Гумилева. - Астана: ДК, 2009. - 39 с. - Библиогр.: с. 35-39.

Томохико Уяма

профессор, PhD, руководитель Центра славянско-евразийских исследований университета Хоккайдо (Япония)

СУВЕРЕНИТЕТ И ДЕМОКРАТИЯ В УСЛОВИЯХ ВНЕШНИХ ВЫЗОВОВ: АЛАШСКАЯ АВТОНОМИЯ И СОВРЕМЕННЫЙ КАЗАХСТАН

История казахской интеллигенции начала XX века вообще, и история Алашской автономии (1917–1920) в частности, дает нам богатую пищу для размышлений о ценностных ориентирах. Во-первых, интеллигенция того времени искала пути самостоятельного развития казахского народа в чрезвычайно сложных условиях. Во-вторых, они боролись не только за самостоятельность, но и за культурные и демократические реформы казахского общества.

Может возникнуть вопрос, можно ли рассматривать Алашскую автономию как пример для современного Казахстана — суверенного государства, поскольку алашордынцы никогда официально не ставили обретение независимости своей целью, а постоянно заявляли о своем стремлении к образованию автономии в составе Российского государства. Но следует учесть, что слово «автономия» в те времена имело весьма широкое значение. В национально-территориальной автономии, к приобретению которой стремились многие национальные движения на территории бывшей Российской империи, предполагалось самостоятельное ведение многих дел в различных сферах, за исключением внешнеполитических — в сферах законодательства, юстиции, финансов, религии, а также языковой и образовательной политики. В проекте программы партии «Алаш» было заявлено, что Россия должна стать федеративной республикой, состоящей из равноправных *государств* [1]. Автономное правительство «Алаш-Орда» пыталось создать казахские суды, военный совет, органы местного самоуправления, а также провести земельную реформу, независимо от какой-либо всероссийской власти.

Естественно, попытка построить автономное государство была сопряжена с большими трудностями. Алихан Букейханов и другие лидеры изначально признавали, что для управления государством не хватает человеческих ресурсов. Установление Советской власти, а затем гражданская война в России затруднили работу Алаш-Орды. Она вела переговоры сначала с Советской

властью, потом с белыми правительствами о взаимном признании. Отношения с белыми правительствами были тесными, но сложными, особенно потому, что военная сила Алаш-Орды была небольшой и в условиях гражданской войны зависела от белых и казачьих армий [2]. Отношения Алаш-Орды с иностранными государствами малоизвестны, но недавно обнаруженные нами японские архивные документы свидетельствуют, что Райымжан Марсеков съездили во Владивосток и обратился к правительству Японии с просьбой признать Алаш-Орду и предоставить ей оружие. Он даже раскрыл необъявленную в России цель Алаш-Орды — построить в будущем независимое государство. Кроме Марсекова, Алимхан Ермеков также имел контакты с японскими военными [3].

Практически все эти переговоры провалились. Большевики не доверяли Алаш-Орде, белогвардейцы смотрели на нее свысока, а японское правительство отдавало приоритет восстановлению России под руководством адмирала А.В. Колчака. Тем не менее, тактика, проявленная алашордынцами на этих переговорах, заслуживает внимания. Разговаривая с большевиками, алашордынцы ссылались на объявленное большевиками право наций на самоопределение. Белогвардейцам они доказывали, что автономия необходима для вовлечения всех народов в дело возрождения великой России [4]. А японцам они говорили об идее «Азия для азиатов» и об инвестиционных возможностях Казахстана для японского капитала. Проявляя таким образом гибкость по отношению к идее и интересам каждого партнера, алашордынцы твердо настаивали на своем главном требовании — признании самостоятельности казахского народа.

В постоянно менявшихся обстановках Алаш-Орда также не могла проводить систематическую внутреннюю политику, но деятельность казахской интеллигенции, участвовавшей в движении Алаш, в целом характеризовалась стремлением сочетать идеализм и реализм, свободу и ответственность, служение и наставление народу. При царизме они смело критиковали несправедливую политику властей, но выступили против восстания 1916 года, предвидя, что оно вызовет суровые карательные меры со стороны властей. Они горячо приветствовали свободу, принесенную Февральской революцией 1917 года, и стремились к установлению демократии, но предостерегали население от злоупотребления свободой для совершения преступных и противоправных действий. Они самоотверженно заботились о народе, развивая образование, здравоохранение и хозяйственную деятельность, а также помогая тыловым работникам и беженцам, но будучи уверенным, что обладают гораздо более богатыми знаниями, чем простые люди, критиковали их невежество и лень, указывая им правильный путь развития [5].

Сегодня независимость Казахстана признана всеми странами мира, и в целом суверенитет государств охраняется международным правом, но в то же время идет жесткая конкуренция между державами, и не прекращаются попытки нарушить или даже уничтожить суверенитет средних и малых стран. По-прежнему актуальна тактика алашордынцев — настаивать на самостоятельности и интересах своего народа, при этом гибко выстраивая отношения с внешними игроками. В этом отношении внешнюю политику Казахстана на протяжении более 30 лет после обретения независимости в целом

можно считать успешной: Казахстан установил и поддерживает хорошие отношения с различными странами мира, которые порой противостоят друг другу. Выстраивая хорошие отношения с соседними крупными державами и вступая с ними в общие региональные организации, Казахстан умело предотвращает вмешательство во внутренние дела, включая вопросы языка и межнациональных отношений, стратегии экономического развития, и сохраняет свою позицию по острым международным вопросам. Казахстан также неоднократно выступал с инициативами по смягчению международных конфликтов и укреплению доверия, развитию межкультурного и межконфессионального диалога.

Нынешний мировой кризис, с одной стороны, значительно усложняет посредничество и диалог между конфликтующими сторонами, а с другой стороны, указывает на возрастающую важность сохранения суверенитета средних и малых стран. Поэтому укрепление своего суверенитета и содействие сохранению суверенитета других стран должно остаться приоритетным ориентиром Казахстана. Думаю, что это направление найдет поддержку многих развитых демократических стран, в том числе Японии, а также средних и малых стран мира.

Условия для проведения демократической политики в современном Казахстане, безусловно, намного благоприятнее, чем во времена работы алашской интеллигенции. Уровень образования достаточно высок, гражданское общество развивается, и уже нет необходимости политическим или интеллектуальным лидерам строго наставлять народ. Но обязанность элиты бескорыстно служить народу и ответственность народа за сохранение общественных благ остаются важными и не всегда хорошо выполняемыми задачами.

В первые годы независимости в Казахстане и других постсоветских странах сложная социально-экономическая ситуация и противоборство внутри элиты затрудняли демократизацию, и в ряде стран отдавали приоритет установлению жесткой вертикали власти. Такой выбор был во многом понятен, но он породил немало проблем, в том числе принятие нерациональных решений в узком окружении лидера, нарушение свободы слова и прав человека, искусные формы коррупции. Как правильно отметил Президент Касым-Жомарт Токаев в своем послании от 16 марта 2022 года, настало время расстаться с суперпрезидентской моделью правления и провести дальнейшую демократизацию. Разумеется, демократизация — это бесконечный процесс, и сейчас даже в западных странах с богатыми традициями демократии возникают все новые и новые проблемы. Такие проблемы нужно решать по принципу алашской интеллигенции: сочетать идеализм и реализм, свободу и ответственность.

Список литературы:

1. Алаш қозғалысы – Движение Алаш. Сборник документов и материалов. Т. 1. Алматы: Алаш. С. 438–441.
2. Д. А. Аманжолова. Казахский автономизм и Россия: история движения Алаш. М.: Россия молодая, 1994.

3. Ryōsuke Ono and Tomohiko Uyama, “Kazafu jichi seifu Arashuoruda to Shiberia shuppeiki Nihon no kaikō to sogo: Marusekofu yōseisho to kanren shiryō kara miru haikai” [An Unsuccessful Encounter between the Kazakhs of the Alash Orda Autonomous Government and Japan during the Siberian Intervention: Rayīmjan Märsekov’s Request and Its Background], in Ryōsuke Ono and Noriko Unno, eds., *Kindai Nihon to Chūtō-Isurāmuken: Hito, mono, jōhō no kōsaku kara miru* (Tokyo: Research Institute for Languages and Cultures of Asia and Africa, 2022), pp. 127–199.

4. Томохико Уяма. Идея и реальность казахского автономизма в годы Гражданской войны в России: самостоятельность и зависимость народов в квази-имперском пространстве // Гражданская война на востоке России (ноябрь 1917 — декабрь 1922 г.). Сборник материалов Всероссийской научной конференции с международным участием. Новосибирск: Изд-во СО РАН, 2019. С. 376–387.

5. Tomohiko Uyama, “‘Devotion to the People’ and Paternalistic Authoritarianism among Qazaq Intellectuals, from the Mid-Nineteenth Century to 1917,” in Stéphane A. Dudoignon, ed., *Devout Societies vs. Impious States? Transmitting Islamic Learning in Russia, Central Asia and China, through the Twentieth Century* (Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2004), pp. 19–27.

Шамялоғлу Юлай

Заведующий кафедрой казахского языка и тюркских исследований,
профессор Nazarbayev University (США)

ТРАДИЦИОННЫЕ ДУХОВНО-КУЛЬТУРНЫЕ ЦЕННОСТИ НАРОДОВ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

В тяжелых условиях, начиная от простых жизненных потребностей до сохранения политической и социально-экономической стабильности, эти народы консолидировались в объединения, называемые «племенами».

Следующим элементом этих ценностей является религиозная и духовная вера. Она варьировалась от раннего шаманизма и тенгрианства до распространения ислама как доминирующей организованной монотеистической религии в Центральной Азии.

Мне кажется, что главной ценностью для народов Центральной Азии является гостеприимство.

Я думаю, что это основано на двух основных правилах. Первое из этих правил обусловлено жизнью в суровых условиях. Зимой и летом окружающая среда Центральной Азии требовала, чтобы посетителей встречали и защищали. Конечно, это не уникальная для Центральной Азии концепция. Особенно, если посетители не знакомы с местными географическими особенностями, возможность поесть и укрыться может быть разницей между жизнью и смертью, зимними метелями и летней жарой. Я думаю, что это характерно для степного населения, а также для засушливых районов Центральной Азии.

Мы также знаем о главных праздниках народов Центральной Азии, таких, как рождение ребенка, его первые шаги, свадьба и поминальные обряды

близкого человека и другие подобные ритуалы жизненного цикла. Они укрепляют родственные связи и отношения, но статус личности при этом снижается. Скажем, в случае с казахами эти отношения были обусловлены родством, а у узбеков - махаллой (местной соседней общиной).

Величие статуса политического лидера зависит от степени его вовлеченности и рассматривается в сравнении с другими политическими лидерами стран ближнего и дальнего зарубежья. В эпосе Манас мы видим эпизод под названием «Kökötöydiş aşı», где правители ближнего и дальнего зарубежья были приглашены на праздник его памяти.

Еще одним элементом этих общественных праздников является экономическое перераспределение, в котором ключевую роль играет правитель. Хотелось бы также доказать, что при Золотой Орде, а позже и при Крымском ханстве, существует доля богатства, накопленного правителем из налогов, как основа перераспределения богатства между различными элементами управляемого государства.